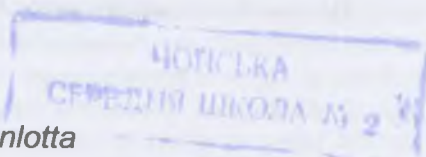

O. V. Hiszem, O. O. Martinyuk

9

UKRAJNA TÖRTÉNETE

**Tankönyv
az általános oktatási
rendszerű tanintézetek
9. osztálya számára**

*Ajánlotta
Ukrajna Oktatási és Tudományos
Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2017

УДК [94(477)"18":37.016](075.3)

Г51

Перекладено за виданням:

Гісем О. В. Історія України : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків : Вид-во „Ранок”, 2017

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 20.08.2017 р. № 417)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”:

С. В. Драновська, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу Сумського ОШПО;

Т. А. Шемшук, методист відділу методики викладання суспільствознавчих предметів Комунального вищого навчального закладу

Київської обласної ради „Академія неперервної освіти”;

Л. В. Качуровська, учитель Первомайської гімназії
Первомайської міської ради Миколаївської області

Гісем О. В.

Г51 Історія України : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. угорською мовою / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк ; пер. В. В. Мага. — Львів : Світ, 2017. — 288 с. : іл.

ISBN 978-966-914-061-6

УДК [94(477)"18":37.016](075.3)

ISBN 978-966-914-061-6 (угор.)

ISBN 978-617-09-3364-5 (укр.)

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2017

© ТОВ Видавництво „Ранок”, 2017

© Мага В. В., переклад угорською мовою, 2017

Tisztelt kilencedikes lányok és fiúk!

Már meggyőződhattetek arról, hogy az új anyag elsajátításának és a házi feladatok elkészítésének egyik előfeltétele a tankönyv helyes használata. Először ismerkedjünk meg a könyv felépítésével. A tankönyv anyaga nyolc fejezetre tagolódik. Mindegyik fejezet több paragrafust tartalmaz, amelyek további részekre különülnek. A szövegben a főbb dátumokat és fogalmakat, a történelmi személyiségek neveit és a kifejezések magyarázatait **kiemeltük**.

A paragrafusok kérdésekkel kezdődnek, melyek segítségével feleleveníthetitek a korábban tanultakat és jobban megértitek az új anyagot is.

Az események jobb megvilágítását segítik a különböző történelmi okmányok, illusztrációk, térképek és vázlatok. A paragrafusokkal történő ismerkedés során olvassátok el figyelmesen a bennük található forrásműveket és az azokhoz kapcsolódó kérdéseket. Az illusztrációknál ne tévesszétok szem elől a hozzájuk fűzött magyarázatokat sem. A történelmi térképek segítségével felkutathatjátok az események helyszíneit, és azt, hogy milyen területi változásokat eredményeztek. A vázlatok pedig feltárják a történelmi események alkotóelemei közötti összefüggéseket, megmagyarázzák azok sajátosságait és következményeit. Minden paragrafus következtetésekkel zárul, melyek a paragrafusban tárgyalt tananyag főbb gondolatait taglalják.

Tudásotokat különböző kérdések és feladatok alapján ellenőrizhettek. Az elsajátított fejezet anyagát pedig összefoglaló kérdések, feladatok segítségével mérhetitek fel.

A tankönyv végén függelékek találhatók: az önálló, egyéni munkát segítő sémák, irodalomjegyzékek. Segítségetekre lesz még a főbb történelmi fogalmak és kifejezések szótára, valamint az események időrendi felsorolása is.

Mindezek ellenére nem biztos, hogy a tankönyvben meglévő tananyag, forrásmű elegendő információt tartalmaz ahhoz, hogy a gyakorlati órákon kitűnően teljesítsetek. Ha szeretnétek többet tudni a kötelező tananyagról, akkor a következő a teendőtök. A tankönyv szerzői létrehoztak egy internetes oldalt, ahol érdekes információk, dokumentumrészletek, kér-

dések és feladatok, tesztek vannak. Az oldal címe: **interactive.ranok.com.ua** . Ez az egyezményes jel a fent említett weboldal anyagára hivatkozik.

Hogy jobban tájékozódhassatok a tankönyv lapjain, jegyezzétek meg a következő egyezményes jeleket.

Mesélnek az okmányok – ebben a rovatban különböző történelmi forrásmű-részletek és a hozzájuk fűzött kérdések vannak.

Történelmi személyiségek – ez a rovat olyan információkat tartalmaz a kiemelkedő történelmi nagyságokról, melyek segítségével jobban megérthetitek jelentőségüket.

Érdekes tények – ebben a rovatban számtalan érdekes ténnyel találkozhattok, amelyek a tananyaggal kapcsolatosak.

Következtetések – ez a rovat az elsajátított tananyag főbb gondolatait taglalja.

Kérdések és feladatok

A paragrafus tananyagával kapcsolatos kérdések és feladatok négy csoportra oszlanak.

- ◆ *Ellenőrizzétek a tudásotokat!* – ezeknek a kérdéseknek a segítségével ellenőrizhetitek, mennyire sajátítottátok el a tananyagot.
- ▲ *Gondolkozzatok, majd válaszoljatok!* – ezek a kérdések segítenek jobban megérteni a tananyagot.
- ✦ *Oldjátok meg a feladatot!* – készségfejlesztő feladatok megoldása (téreképolvasás, vázlatok, táblázatok összeállítása stb.).
- ★ *Alkotó feladatok* – olyan érdekes feladatok, amelyeket csak pótioldalom vagy a világhálón található információk segítségével lehet megoldani.

1. §. Bevezetés Ukrajna történetébe a XVIII. század végétől a XX. század elejéig

- 1. Ukrajna történelmének melyik korszakával ismerkedtetek meg a múlt tanévben? Neveztetek meg időrendi határait! 2. Kire emlékeztek a kor jelentős történelmi személyiségei közül? Milyen szerepet játszottak Ukrajna történetében? 3. Ukrajna kora újkori történetének mely eseményei voltak a legfontosabbak? Miért? 4. Milyen társadalmat nevezünk agrár-kézműves civilizációnak?

1

„Az ukrán XIX. század”. A kilencedik osztályban tovább folytatjátok Ukrajna történetének tanulmányozását.

Ebben a tanévben megismerkedhettek az országunk területén zajló eseményekkel a XVIII. század vége és a XX. század eleje között. Európa történetének ezt az időszakát a **modernizáció** korszakának nevezzük, melynek során lényeges változásokra került sor a társadalmi élet minden területén. Jelentős átalakulások zajlottak az ukrán földeken is.

Az újkor történetének egyik legmeghatározóbb eseménye, több kutató véleménye szerint, a modern **nemzetek** megjelenése volt. Ebben a folyamatban meghatározó szerepet játszott a XVIII. század végének nagy francia forradalma, melynek során az *Éljen a király!* jelszót az *Éljen a nemzet!* váltotta fel. A történelem nemzetek előtti időszaka átadta helyét a nemzetek korszakának.

Modernizáció – olyan gyökeres társadalmi, politikai, tudományos, gazdasági, kulturális mentális változásoknak és átalakulásoknak az összessége, amelyek megfelelnek jelenkor kihívásainak.

Hogy tisztázhassuk a nemzetek szerepét a történelmi folyamatokban, meg kell vizsgálnunk a nemzet fogalmát. Már a XIX. században is sok tudós elgondolkodott ezen. Többen felhívták a figyelmet a nemzetek történelmi szerepének a növekedésére. A XIX. századot ezért a **nacionalizmus** korszakának nevezték el.

A XX. és a XXI. század fordulójának történészei arra a következtetésre jutottak, hogy a nemzetek megjelenése a társadalmi-gazdasági és a politikai modernizáció folyamatának törvényszerű mozzanata volt.

Ukrajna történetének korszakai

A korszak megnevezése	Időrendi határai
Ókor	Kb. 1 millió évvel ezelőtt – IV. század
Középkor	V. század – a XV. század vége
Újkor	XVI. század – a XX. század eleje
Legújabb kor	1914 – a XXI. század eleje

Ukrajna újkori története nagyon gazdag eseményekben. „Az ukrán XIX. század” történelmi arculatát, illetve tartalmát I. Liszjak-Rudnyickij ukrán történész szavaival élve az ukránok **nemzeti újjászületése** határozta meg.

Ernest Renan XIX. századi francia gondolkodó *Mi a nemzet?* című esszéjéből

A nemzet létrejötte hosszú, áldozatos, odaadó munka következménye. A nemzetté válás feltételei pedig a közös múlt és a közös cél felé való törekvés...

A nemzet egy olyan közösség, amelyet a régmúltban hozott nagy áldozatok méltányolása, tisztelete és a jelenben önfeláldozásra való képesség hívtak életre. Nemzetek léteztek a régi korokban is, napjainkban pedig annak tudatában újulnak meg, hogy a hozzájuk tartozó közösségek élni akarnak, és ezért képesek tenni is..., s ez a mindennapos népszavazással elért néphatározat (plebiscitum).

?

1. E. Renan hogyan magyarázta a nemzetek megjelenésének folyamatát? 2. Miként értelmezte Renan azon állítását, hogy a *nemzetek élni akarása ... ez a mindennapos népszavazással elért néphatározat?* 3. Miért létezett a nemzet, a szerző véleménye szerint a múltban, és miért újul meg a jelenkorban?

A XIX. század nagy európai elméi azért fogalmazták meg a *nemzeti újjászületés* fogalmát, mert úgy gondolták, a nemzetek korábban is léteztek, de idővel, a kedvezőtlen körülmények miatt, hanyatlani kezdtek, most pedig fokozatosan újjáélednek. Ennek a folyamatnak a következtében azonban minőségileg új nemzetek jöttek létre, amelyek a modern kori európai történelem főszereplői lettek. A történészek a szláv népek nemze-

ti újjászületésének folyamatát több részre tagolják. Ide sorolhatjuk a következő szakaszokat: a *népművészeti-néprajzit* (lelkes kutatók tanulmányozni kezdik népük történetét, szokásait, nyelvét), a *kulturológiai-irodalmi* (a nyelv újjászületése, irodalmi művek megjelenése, a széles néptömegek nemzeti öntudatra ébredése) és a *politikait* (politikai szervezetek létrejötte, melyek harcot kezdenek a nemzeti függetlenségért).

Az ukrán nemzeti újjászületés modern kori folyamata a többi szláv népéhez hasonló elvek szerint működött, bár az ukránságnak nehéz és szövevényes utat kellett bejárnia ebben az időben Oroszország és az Osztrák Birodalom keretei között. Ők azonban becsülettel helytáll-

Nemzet – az emberek olyan csoportja, amely tudatosan alkot közösséget, közös kultúrával és múlttal rendelkezik, pontosan kijelölt területhez köthető, közös nyelv, szokások jellemzik, és mindezek a társadalmi tudatban és az emberek alaptermészetében nyilvánulnak meg.

Nacionalizmus – eszmei és politikai irányzat, amely a nemzet létét, érdekeit állítja a társadalmi fejlődés középpontjába.

Nemzeti újjászületés – egy államisággal nem rendelkező nép nemzeti öntudatra ébredése.

Nemzettudat – a nemzet tagjainak az a meggyőződése, hogy ugyanannak a nemzeti közösségnek a tagjai, egymás iránt kisebb-nagyobb szolidaritást éreznek, és tenni akarnak ezért a közösségért.

1. §. Bevezetés Ukrajna történetébe a XVIII. század végétől a XX. század elejéig

tak, megőrizték nyelvüket, történelmüket, kultúrájukat. Lerakták az ipari társadalom alapjait, és megmutatták, hogy ők is egy új európai nemzet részei. Ebben a tankönyvben olyan eseményekkel ismerkedhetek meg, amelyek ezekben az években történtek.

Hogyan értelmezi a nemzet fogalmát az egyik legtekintélyesebb mai angol nyelvű értelmező szótár, a Webster's Dictionary?

A nemzet... emberek olyan csoportja, amely kollektív intézményekkel, szokásokkal rendelkezik. Erős bennük az összetartozás érzése és közösek az érdekeik is. A nemzetek többsége nagyobb etnikai csoportokból, rokon népek egyesüléséből jött létre, vagy pedig olyan egymással rokonságban nem álló közösségekből, melyek huzamosabb ideig éltek együtt. Ismertető jelei közé sorolhatjuk a közös nyelvet, nyelvjárási változatait, vallást, szokásokat, történelmet, az igazság vagy hazugság megítéléséhez való viszonyulást, a többé-kevésbé egységes területet. Az egyik vagy másik elem hiánya azonban nem jelenti azt, hogy a csoport megszűnne érdekközösség lenni, vagy pedig nem akarna egy nemzetként élni.

- ? 1. A *nemzet* fogalmát hogyan értelmezi a szótár? 2. Mik a nemzet ismertető jelei? 3. Hasonlítsátok össze az értelmező szótár *nemzet*-értelmezését a XIX. századi felfogással és a mai ukrán történészek magyarázatával!

2

Ukrajna az európai modernizációs folyamatok idején. Az elmúlt tanévben tanultatok arról, hogy a XVIII. század második felében

Közép- és Kelet-Európában jelentős területi változásokra került sor. Az ukrán földek Oroszország és az Osztrák Birodalom keretei közé kerültek. Ezen országok további sorsának alakulása nagy hatással volt az ukrán tartományokra is.

Rohamos fejlődésnek indult ebben az időben a tudomány, jelentős műszaki átalakulásokra került sor, gyökeres változások mentek végbe az élet minden területén. Létrejött az **ipari társadalom**, melynek húzó ereje a gépipar volt. A gépipar lett az alapja az ipari társadalmak gazdasági felvirágzásának, katonai erejének és nemzetközi tekintélyének is.

Ipari (indusztriális) társadalom – olyan társadalom, melyben befejeződött a műszaki fejlettség nagyiparnak (a népgazdaság alapjának) és legfőbb ágazatának) és alapvető társadalmi-politikai intézményeinek a kialakulása.
Migráció – népességmozgás, lakóhelyváltoztatás.

Emigráció – kivándorlás. Az otthon politikai, gazdasági, illetve vallási okokból történő kényszerű, vagy kikényszerített elhagyása.

Immigráció – bevándorlás. Emberek életmódjának áttelepülése születési országuk vagy korábbi lakóhelyükről egy másik országba.

Piaci viszonyok – a termelő és a fogyasztó között kialakuló szerves kapcsolat a kereslet–kínálat alapján.

Az ipari társadalom kialakulásának egyik ismertetőjele Európában az **urbanizáció** volt, vagyis a városi lakosság számának és jelentőségének növekedése a társadalom gazdasági életében. A korszak másik sajátosságaként a migrációs, a **bevándorlási** és a **kivándorlási** hullámok felerősödését kell megneveznünk.

Az ipari társadalom kialakulása következtében jelentős változásokra került sor a népesség szerkezetében is, amely elősegítette a mezőgazdaság fejlődését. A falvakban megjelentek az első gőzzel működő aratógépek, cséplőgépek, kaszálógépek, csökkent a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatottak száma. Nagy hatással volt a mezőgazdaság fejlődésére a **piaci viszonyok** terjedése és az ipari forradalom felgyorsulása is. A falvak olcsó munkaerővel látták el az újonnan létrejött iparvállalatokat és felvásárolták az ott termelt árufelesleget.

Az ipari forradalom Európában nyugat-keleti irányban terjedt. Az 1830–1840-es években elérte Oroszország és az Osztrák Birodalom területét is, melyek keretei között jelentős ukrán tartományok voltak. Az agrár-kézműves társadalmakat fokozatosan ipari társadalmak váltották fel.

Az újkorban a hagyományos társadalmi rendek helyén újak jelentek meg. Egyre fontosabb szerephez jutottak a vállalkozók, tisztviselők, az értelmiségiek, akik jó iskolákba jártak és a társadalmi stabilitás megőrzésén dolgoztak. A szociális fejlődés fontos tényezői voltak a bérmunkások. Kezdetben nehéz körülmények között éltek, ami nagyban meghatározta viselkedésüket is.

A XIX. század elejének gondolkodói megpróbálták összegezni és feldolgozni a nagy francia forradalom tapasztalatait. Sokan csalódtak a felvilágosodás eszméiben, ami új szellemi-politikai irányzatok megjelenéséhez vezetett:

▶ **liberalizmus** – más néven szabadelvűség, a szabadságot jelentő *liberty* szó után alapvetően a személyes szabadságon és törvény előtti egyenlőségen alapul, vagyis a szabad gondolatok széles spektrumát jelentő eszmerendszer, melyek közös vonása, hogy az egyén szabadságát jelölik meg mint legfontosabb politikai célt;

▶ **konzervativizmus** – olyan szellemi-politikai áramlatok összessége, melynek követői a hagyományos értékek hívei, elutasítják a radikális társadalmi változásokat, támogatják a fontolva haladás gondolatát;

▶ **radikalizmus** – követői a gyökeres, azonnali társadalmi változások szükségességét hirdetik.

Ezekkel a társadalmi-politikai irányzatokkal egy időben jött létre a **nacionalizmus**, amely a nemzet létét, érdekeit állítja a társadalmi fejlődés középpontjába. Több kutató úgy gondolja, hogy a nacionalizmus az emberiség további történetének egyik legbefolyásosabb ideológiája. A nemzet, a nacionalisták véleménye szerint, a legfőbb érték, és a szabadság a lét-

eleme. A nemzeteknek joguk van a politikai autonómiához vagy az állami függetlenséghez. Ez minden ember természetes, elidegeníthetetlen joga. A nacionalizmus lett ebben az időben a nemzeti-felszabadító mozgalmak ideológiai mozgatórugója, amely sokszor összefonódott a radikalizmussal.

Az államisággal nem rendelkező népek nemzeti öntudatra ébredése a XIX. század társadalmi-politikai életének szerves részévé vált. Kelet-Közép-Európa több jogfosztott népe lépett ekkor a nemzeti-felszabadító harc útjára. A nemzeti újjászületés kibontakozása válasz volt az oroszok, osztrákok és törökök elnyomó politikájára, valamint az elnyomott népek nemzetiségi jogainak sárba tiprására. Az államisággal nem rendelkező ukrán nép szintén harcot indított nemzeti felszabadulásáért.

Az Európában kibontakozó történelmi jelenségek és folyamatok elérték az ukrán földeket is.

Következtetések. A 9. osztályban tovább folytatjátok Ukrajna történetének tanulmányozását az újkorban. Megismerkedhettek azokkal az eseményekkel, amelyek a XVIII. század végén és a XX. század elején játszódtak itt. „Az ukrán XIX. század” legfőbb társadalmi-politikai eseménye az ukránság nemzeti újjászületése volt.

▶ Európa modernizációja a XIX. században jelentős változásokat és fejlődést eredményezett az itt élő népek, így az ukránok életében is.

Kérdések és feladatok

1. Mik az újkor történetének időrendi határai? 2. Ukrajna újkori történetének melyik időszakát fogjátok tanulmányozni a 9. osztályban? 3. Mit értünk *nemzeti újjászületés* alatt? 4. Mi az ipari társadalom? 5. A migrációs folyamatok melyik két formáját ismeritek? 6. Magyarázzátok meg a piaci viszonyok fogalmát!

7. Véleményetek szerint, miért tartják az ukrán nép nemzeti újjászületését „Az ukrán XIX. század” legfőbb eseményének? 8. Milyen változásokra került sor a XIX. században kibontakozó modernizáció éveiben?

9. Mutassátok meg a térképen azokat a területi változásokat, amelyek a XVIII. század végén mentek végbe az ukrán földek idegen államok uralma alá kerülése következtében! 10. Alkossatok több kisebb csoportot, és hozzatok fel érveket Ukrajna történetének tanulmányozása mellett, majd gyűjtsétek össze őket!

11. Miért van szükség napjainkban a történelem tanulmányozására? 12. Ivan Kripjakevics ukrán történész szerint *Ukrajna ereje abban rejlett, hogy szoros kapcsolatokat ápolt Nyugat-Európával, és befogadta az onnan jövő kulturális irányzatokat. Európa számára pedig Ukrajna azért volt fontos, mert az európai kultúra legkeletibb védőbástyáját jelentette.* Hogyan értelmezték ezeket a szavakat?

I. FEJEZET. AZ UKRÁN FÖLDEK AZ OROSZ BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT a XVIII. század végén – a XIX. század első felében

2. §. Dnyepermenti Ukrajna az Orosz Birodalom kötelékében

- 1. Nevezétek meg az ukrán földek történelmi-néprajzi tájegységeit a XVIII. század második felében! 2. Mikor, és hogyan számolta fel az orosz cárizmus a Hetmanátust és a Zaporozsjai Sziaszt? 3. Milyen események következtében került Azov mente, a Fekete-tenger északi partvidéke valamint Jobbparti Ukrajna az Orosz Birodalom kötelékébe?

1 **Az ukrán földek közigazgatási-területi felépítése az Orosz Birodalom fennhatósága alatt.** A XVIII. század végén Szloboda vidéke, a Balpart, Jobbpart és Dél-Ukrajna, vagyis az ukránok által lakott területek 85%-a Oroszország uralma alá került. Ezeket a tartományokat **Dnyepermenti Ukrajnának** vagy **Dnyepermentének** nevezték, ahol birodalmi közigazgatást vezettek be.

Létrehozták a **kormányzóságokat**, amelyek **járásokra** tagolódtak.

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében a cári kormány új közigazgatási egységeket alapított, a **főkormányzóságokat**. A főkormányzók kezében korlátlan katonai, közigazgatási, bírósági és pénzügyi hatalom

Dnyepermenti Ukrajna területi-közigazgatási felépítése és regionális beosztása

összpontosult. Kormányzóvá vagy főkormányzóvá a cár csak nemeseket nevezett ki.

Az ukrán földek területi-közigazgatási rendszerének kialakításakor a cári hatalom nem vette figyelembe Dnyepermente történelmi hagyományait, a fő szempont az ukrán tartományok beolvasztása volt Oroszország kötelékébe. Az ukrán történelmi régiók neveit megváltoztatták. Balparti Ukrajna és Szloboda vidéke Kisoroszország lett, Jobbparti Ukrajna Délnyugati tartomány, Dél-Ukrajna pedig Novorosszija, vagyis Új-Oroszország.

2 Balparti Ukrajna és Szloboda vidéke. Dnyepermente népességének száma ebben az időben megháromszorozódott, 7,7 milliőről 23,5 millióra nőtt. Ez azonban nem a természetes népességnövekedésnek volt köszönhető, hanem a tömeges betelepítéseknek.

Oroszországban az ukránokat *kisoroszoknak* nevezték, bár a tudományos irodalomban előfordultak az *ukránok* és *Ukrajna* kifejezések is.

Dnyepermenti Ukrajna egyes tartományainak nemzetiségi és szociális összetétele némileg eltért egymástól. A legtöbb ukrán Balparti Ukraj-

Kormányzóságok – közigazgatási-terület egységek az Orosz Birodalomban. 1708-ban jöttek létre.

Járás – közigazgatási-területi egység az ukrán tartományokban a XIV. század második felétől 1923-ig.

Főkormányzóság – közigazgatási-területi egység az Orosz Birodalomban 1775–1917 között. Több kormányzóságra tagolódott.

Kijevi

Volinyi

Pogyilljai

Csernyihivi

Poltavai

Harkivi

Katerinoszlavi

Tauriai

Herszoni

Az ukrán kormányzóságok címerei

nában élt, részarányuk elérte a 95%-ot. A nemzeti kisebbségek közül legnépesebbek a zsidók voltak, akik a XVIII. század végétől kezdve csak az úgynevezett **letelepedési sávban** élhettek.

Dnyepermenti Ukrajna népessége a XVIII. század végén

Tartomány	Területe, ezer km ²	A lakosság hozzávetőleges száma, millió fő	Az ukránok részaránya, %-ban
Balpart	102,4	2,3	95
Szloboda vidéke	54,5	1,0	86
Jobbpart	164,7	3,4	85
Dél	194,6	1,0	74

- ? 1. Melyik ukrán tartománynak volt a legnagyobb a területe? 2. Melyik terület volt a legnépesebb, és hol laktak a legkevesebben? 3. Melyik tartományban volt a legkisebb az ukránság részaránya? Mi volt ennek az oka?

Dnyepermenti Ukrajna területének nagy része, Harkiv kivételével a *letelepedési sáv*hoz tartozott. A *letelepedési sáv*ot a cári kormány még 1791-ben hozta létre, hogy megakadályozza a zsidók megjelenését a nagyorosz kormányzóságokban, és megvédje az orosz vállalkozásokat a zsidó konkurenciától. Ezzel az intézkedésével a cár megsértette az egyik fontos emberi jogot, a lakóhely szabad megválasztásának jogát. I. Miklós még azt is megtiltotta, hogy a zsidók Kijevben, Mikolajivban, Szevasztopolban, vagy a Poltava környéki kozák és állami falvakban telepedjenek le. Más városokban is csak külön gettóban élhettek. A *letelepedési sáv* a XX. század elejéig maradt fenn, bár ekkor már többi zsidó elhagyhatta ezt a számukra kijelölt lakhelyet.

Az ukránság részaránya Szloboda Ukrajna népességén belül 86%-ot tett ki. A legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbség képviselői az oroszok voltak, akik a tartomány keleti részén éltek.

Balparti Ukrajnában és a Szloboda vidékén élő ukránok a kozákok és parasztok leszármazottai voltak. A kozákok, ezredeik felszámolása után felhagytak a katonai szolgálattal és szabad állami paraszttokká váltak. A kozák főtisztek nagy része jogaiban egyenlő lett az orosz nemesekkel. Az egyszerű

Letelepedési sáv – a cári hatalom által kijelölt hely, ahol a zsidók élhettek 1791–1917 között. Életük végéig nem hagyhatták el ezt a területet.

Munka közben. Képeslap a XX. század elejéről

? Mit tudhatunk meg Dnyepermenti parasztjainak öltözkészéről, illetve munkájáról az adott illusztráció alapján?

parasztok (pospoliták) elvesztették személyes szabadságukat és jobbágy-sorba süllyedtek.

Balparti Ukrajnában és Szloboda vidékén több város is volt. Az oroszok tudatos birodalmi politikájának következtében nőtt az itt élő orosz tisztviselők és katonák száma. Az ukrán városok 1831-ig ugyan megőrizték formális önkormányzatukat, de a hatalom nem tartotta tiszteletben azt. Az ukrán kereskedők fokozatosan kisebbségbe kerültek, átadva helyüket az oroszoknak és a zsidóknak. A városi lakosság elvesztette ukrán jellegét, és fokozatosan orosz ajkúvá vált.

3 Jobbparti Ukrajna és Dél-Ukrajna. Jobbparti Ukrajnában az ukránok a népesség 85%-t tették ki, többségük jobbágy-sorban élt. A tartományban a hatalmat a lengyelek birtokolták, bár részarányuk alig érte el az 5%-ot. Miután a Jobbpartot Oroszországhoz csatolták, a cári kormány megerősítette jogaikban a lengyel földbirtokosokat. A második legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségnek a zsidók számítottak, akik általában városokban vagy mezővárosokban telepedtek le, ahol a lakosság 70–80%-át képezték. A helyi előkelőségek a lengyelek maradtak továbbra is vagy az ellengyelesedett ukrán nemesek. Jobbparti Ukrajnában ezért aktív tevékenységet folytattak a lengyel nemzeti-felszabadító mozgalom képviselői.

A XVIII. század végén az Oroszországhoz csatolt vidékek közül Dél-Ukrajna volt a leggazdagabb tartomány. A Fekete-tenger északi partvidékének termékeny földjei ide vonzották a telepeseket Oroszország minden szegletéből, sőt még külföldről is. Dél-Ukrajna óriási gazdasági potenciállal rendelkezett, és könnyen el tudta látni egész Nyugat-Európát búzával. A

Ukrán falu.
XIX. század

Neizas német kolónia a Krim-félszigeten.
Képeslap a XX. század elejéről

cári kormány különböző kedvezményekkel támogatta a térségbe költöző parasztokat, illetve az idegen népelemeket.

A XIX. század első felében Dél-Ukrajna népessége megkétszereződött. 1851-ben már 2,3 millióan éltek itt. A tartomány a betelepítések miatt nemzetiségi szempontból nagyon sokszínűvé vált. Az ukránok a lakosság 74%-át tették ki, az oroszok a 12%-át, a moldávok pedig a 9%-át. De éltek itt még szerbek, lengyelek, bolgárok, magyarok, zsidók, görögök és más nemzet képviselői is.

A munkaképes lakosság nagyobb részét a személyileg szabad állami parasztok és külföldi telepesek képezték, akik földbirtokkal rendelkeztek, amit bármikor eladhattak, de újabbakat is vásárolhattak. Adót fizettek az államnak. A jobbágyok részaránya a tartomány népességén belül 6,5% volt. Az itt élő földesurak birtokaikat a cári kormánytól kapták szolgálataikért. Falz-Fein bárónak például 100 ezer gyeszjatyina földje volt, a Kankrin grófnak 60 ezer, a Voroncov-Suvalov grófi család pedig 59 ezer gyeszjatyinát birtokolt. Ebben az időben Dél-Ukrajnában új városok jöttek létre, melyek soknemzetiségűek voltak és az ukránok kisebbségbe kerültek benne. Gyors fejlődésnek indult itt a kereskedelem, iparvállalatok épültek.

A Krim-félsziget népességének összetételében is jelentős változásokra került sor. Az Orosz Birodalom, miután elfoglalta ezt a tartományt, megpróbálta elüldözni hazájukból a krími tatárokat és más ott élő népeket, hogy helyükre oroszokat telepíthessen. Tatárok tízezrei, különösen, akik a partvidéken éltek, értéken alul adtak túl földjeiken és gazdaságaikon, és elmenekültek a szülőföldjükről. 1802-ig a félszigetet közel 300 ezer ember hagyta el. 1793-ban a félszigeten hozzávetőleg 60 ezer krími tatár maradt, a teljes kihalástól a bőséges gyermekáldás mentette meg őket.

A cári hatalom a Krím-félsziget legtermékenyebb földjeit elkobozta a helyi lakosságtól, és az orosz nemeseknek, tisztviselőknek ajándékozta. A XIX. század elején az újonnan szétosztott birtokok nagysága elérte a 290 ezer gyeszjatyinát. A tatárokat a terméketlen sztyeppékre üldözték, helyükre pedig külföldi telepeseket (kolónistákat) telepítettek, akik ingyen telket kaptak és tíz évre mentesültek az adófizetés alól.

4 **Az orosz kormány politikája Dnyepermenti Ukrajnában*.** A dnyepermenti ukránok az Orosz Birodalomban egy teljesen új, számukra szokatlan világban találták magukat. Oroszországban ugyanis központosított államigazgatási rendszer működött, melynek élén a cár állt. A törvények és rendelkezések betartatása a tisztviselők feladata volt, akikre az egyszerű nép úgy tekintett, mint a hatalom megtestesítőire. Ők foglalkoztak az adóbehajtással is. Az ukránok többsége idővel alkalmazkodott az Orosz Birodalom államrendjéhez, és teljesen helyénvalónak tartotta azt.

Dnyepermenti Ukrajnában hosszú éveken keresztül orosz csapatok állomásoztak, akiknek az eltartása elviselhetetlen teherként nehezedett a helyi lakosság vállára. Az ukrán nemesség számára viszont a katonai szolgálat a társadalmi felemelkedést jelentette.

Ukrajnát az oroszok mindig is ősi orosz földnek tartották, ami ugyan egy időre elveszett, de most visszatért az anyaország kötelékébe. Az ukránokat *kisoroszoknak* nevezték és úgy beszéltek róluk, mint a *nagyorosz nép* szerves részéről. A cári kormány ezért nem törődött az ukránok és más leigázott népek nemzeti sajátosságaival. Kizárólag az oroszok érdekeit tartotta szem előtt. Mivel ők alkották a népesség nagyobb részét, a cári hatalom mindenekelőtt a **russzifikációra** (eloroszosítás) összpontosított a társadalmi élet minden területén.

Dnyepermenti Ukrajnában az oroszosítás arra irányult, hogy felszámolja a különbségeket *kisoroszok* és *nagyoroszok* között. Az oroszok tagadták az ukrán nyelv és kultúra önállóságát, mondván, az idők folyamán mindkettő ellengyelesedett. Az ukránokban ezáltal azt az érzést keltették, hogy másodrangúak, és nem érnek annyit, mint *nagy testvéreik*. A nyelv és kultúra megőrzése ezért a nemzet fennmaradását jelentette az ukránok számára.

Russzifikáció – az orosz kormány által natosított intézkedések összessége, melynek célja a nemzetiségi nyelvek használatának korlátozása, más népek kultúrájának, netének háttérbe szorítása, az orosz kultúra, történelem népszerűsítése.

* A csillaggal jelölt paragrafusok az elmélyültebb ismereteket jelölik

! **Következtetések.** Miután az ukrán tartományok Oroszország fennhatósága alá kerültek, területükön új közigazgatást vezettek be, amely minden változtatás nélkül még száz évig fennmaradt.

▶ Dnyepermenti Ukrajna több történelmi-néprajzi tájegységre tagolódott, fejlődésüket számos sajátosság jellemezte az oroszok uralma alatt.

▶ Az Orosz Birodalom politikája Dnyepermente oroszosítására irányult.

? **Kérdések és feladatok**

◆ 1. Milyen történelmi-néprajzi tájegységek kerültek Oroszország fennhatósága alá a XVIII. század végén? 2. Dnyepermente melyik tartományában volt a Pogyilljai kormányzóság? 3. Milyen kormányzóságokra tagolódott Dél-Ukrajna? 4. Nevezétek meg az Ukrajna területén létrehozott főkormányzóságokat! 5. Melyik volt Dnyepermente legnagyobb kormányzósága a XVIII. század végén, és hol éltek a legtöbben? 6. Mit értünk oroszosítás alatt?

★ 7. Jellemezzétek az ukrán földek közigazgatási-területi beosztását az Orosz Birodalom keretei között! 8. Milyen hasonló vonásai voltak a dnyepermenti ukrán régiók nemzetiségi összetételének és az itt élő emberek társadalmi helyzetének, valamint miben különböztek egymástól? 9. Milyen politikát folytattak az oroszok az ukrán területeken? Milyen változásokat eredményezett ez az ukránok életében?

★ 10. Mutassátok meg a térképen a dnyepermenti kormányzóságokat és azok székhelyét! 11. Vitassátok meg a következő kérdést: *Az orosz politika hasonló és eltérő vonásai Dnyepermenti Ukrajnában!*

★ 12. Jean-Jacques Rousseau francia gondolkodó a lengyelek sorsáról a Rzeczpospolita három felosztása után a következőket írta: *„Az ugyan nem tudjátok megakadályozni, hogy ellenségeitek bekebelezzenek titeket, de ha egy lengyel sem válik oroszra, akkor Oroszország nem fogja soha leigázni Lengyelországot.”* Milyen körülmények között maradhat életben, Rousseau véleménye szerint, egy nemzet? Mit kellett tenni az ukránoknak annak érdekében, hogy fennmaradjanak, mint nemzet?

3. §. Dnyepermenti Ukrajna a korszak nemzetközi kapcsolatainak rendszerében

▶▶ 1. Milyen szerepet játszottak az ukrán földek a XVIII. század nemzetközi kapcsolatainak rendszerében? 2. Mik voltak az orosz–török háborúk következményei és tapasztalatai a XVIII. század második felében? 3. Mikor rombolták le az oroszok a Zaporozsjai Szcist, és hogyan alakult ezután a kozákok sorsa?

1 **Az ukrán földek az 1806–1812-es orosz–török háború éveiben.** Mivel az ukránok az orosz cár alattvalói voltak, ezért kénytelenek voltak részt venni annak minden háborújában, külpolitikai céljainak megvalósításában. Dnyepermenti Ukrajna viselte ezeknek a háborúknak az anyagi terhet, de emberveszteségei is jelentősek voltak.

A XIX. század elején Oroszország és az Oszmán Birodalom nem háborúztak egymással. Az oroszok azonban felrúgták a békét, mivel segítséget nyújtottak a szerbeknek, akik felláztak a török hódítók ellen. Nemzeti-felszabadító felkelésük 1804-ben vette kezdetét. A törökök ezt nem nézték jó szemmel, és 1806-ban hadat üzentek Oroszországnak.

Dnyepermente az orosz hadsereg felvonulási területe volt, ezért fontos szerepet játszott az események alakulásában. A Csernyihivi, Poltavai, Szloboda Ukrajnai, Kijevi, Katerinoszlavi és Herszoni kormányzóságok lakosságából „népfelkelő egységeket” hoztak létre. Jelentős volt Balparti Ukrajna anyagi hozzájárulása a hadi kiadásokhoz. 14 ezer vágómarhát, 6 ezer fogatot és ezer lovat szolgáltatott be a front számára, amit 4 ezer paraszt kísért el rendeltetési helyére. Az ukránok számára ez a háború testvérháború volt, mert a török hadseregben ott szolgáltak a dunántúli kozákok, így gyakran megesett, hogy ukrán lőtt ukránra.

A háború elhúzódott. Végül az oroszok és törökök **1812. május 16-án** megkötötték a **bukaresti békét**, melynek értelmében Oroszország megkapta Besszarábiát és ismét hajózhatott a Dunán. Besszarábia lakosságának nagy része moldáv volt, de Akerman, Izmail és Hotin környékén ukránok is éltek.

2 **Az ukrán tartományok I. Bonaparte Napóleon terveiben*.** Bonaparte Napóleon francia császár háborúra készült Oroszország ellen. Különböző terveket dolgozott ki arról, hogyan gyengítse meg ellenfelét. Az egyik ilyen elképzelés arról szólt, hogy területeket szakít el tőle, melyeket szövetségeseinek ígért oda. Jobbparti Ukrajnát és Nyugat-Ukrajnát a lengyelek szerették volna megszerezni maguknak, mivel ezek a tartományok valamikor a Rzeczpospolitához tartoztak. Mivel Napóleon érdekelt volt az osztrákoktól jövő segítségben is, ezért halogatta az ukrán földek átadását a lengyeleknek, bár annak gondolatát nem vetette el teljesen.

? Jellemezték a dunántúli kozák külsejét a festmény alapján!

Sz. Vasziilkivskij: Dunántúli kozák

i Napóleon Ukrajnával kapcsolatos terveiről tanúskodik az a cikk is, amely 1807-ben jelent meg a *Publicist* hivatalos kormánylapban. A tudósításban arról van szó, hogy kormánykörökben a következő álláspont látszik kirajzolódni: *Lengyelországgal határos az ősi kozák Ukrajna, a világ egyik legjobb termőföldű országa. Gazdagságával régen rászolgált államunk érdeklődésére. Most, hogy Lengyelország ügye végre megoldódni látszik* (ugyanis Napóleon a poroszoktól és osztrákoktól elcsatolt lengyel földeken létrehozta a Varsói Hercegséget – *a szerző megj.*), *végre foglalkozhatunk Mazepa termékeny hazájával is.*

Napóleon megbízásából a francia külügyminisztérium több ütemtervet is kidolgozott Dnyepermenti Ukrajnával kapcsolatban egy esetleges orosz–francia háború esetére. Volinyt például Ausztriának ígérték oda az oroszok elleni segítségért, Jobbparti Ukrajna többi részét pedig a Varsói Hercegség kapta volna meg. Balparti Ukrajnában és Dél-Ukrajnában két katonai-közigazgatási tartományt kívántak létrehozni francia marsallokkal az élen.

3 **Dnyepermente az 1812-es orosz–francia háború idején.** 1812 júniusában kezdetét vette az orosz–francia háború. Napóleon Moszkvát akarta elfoglalni, hogy onnan diktálhassa feltételeit I. Sándor orosz cárnak.

Napóleon oroszországi hadjáratának híre megosztotta Dnyepermente társadalmát. Jobbparti Ukrajna lengyel nemességének többsége támogatta Napóleont, mivel azt gondolták, hogy a *kis francia* helyreállítja a lengyel államot. Voltak azonban olyanok is, akik elégedettek voltak az oroszok politikájával és attól tartottak, hogy Napóleon felszabadítja a jobbágyaikat.

i Dél-Ukrajna földbirtokosainak többsége is támogatta a cári kormányzatot. Ezek a földesurak a cárnak köszönhették birtokaikat, ezért ellenségesen viselkedtek Napóleonnal. Balparti Ukrajna ukrán nemeseinek egy csoportja francia segítséggel akarta helyreállítani az ukrán állam autonómiáját. A nemesek többségét azonban megijesztették a nagy francia forradalom idején végbement gyökeres változások. Ők ezért a cár mellé álltak, mivel a nyugalom és a társadalmi rend védelmezőjét látták benne.

A francia hadseregben több ukrán is szolgált. A Visztula lengyel légió egyik könnyűlovas ezrede például pogyilljai vitézekből állt. Karl Schwarzenberg 30 ezer fős osztrák hadtestének nyolc ezredéből pedig ötben galíciaiak szolgáltak.

Mindkét birodalom érdekelt volt az ukrán földek lehetőségeinek a kihasználásában. Több városban (Kijevben, Zsitomirban, Szosznicában) nagy

3. §. Dnyepermenti Ukrajna a korszak nemzetközi kapcsolatainak rendszerében

raktárak voltak, ahol sok ezer tonna búzát, zabot, árpát, más gabonafélét tároltak, vagyis az Orosz Birodalom tartalékainak több mint a felét. Az orosz kormányzat meg akarta védeni ezeket a lerakatokat a franciák támadásaitól.

Mivel az orosz hadseregnek nem volt jelentős létszámú könnyű lovasága, I. Sándor engedélyezte a Kijevi és Pogyilljai kormányzóságokban az Ukrán Kozák Hadsereg négy ezredének létrehozását.

I. Sándor Vilnóban kiadott előzetes rendeletéből az Ukrán Kozák Hadsereg létrehozásáról. Kelt 1812. június 5-én

Ezeket a csapatokat Ukrajnában olyan emberekből kell létrehozni, akik számára nem idegen a kozák szolgálat és kedvet is éreznek hozzá.

A kozák hadsereg négy ezredből fog állni, az ezredek 8–8 lovas századból, mindegyikben 150 katonával...

Miután a kozákokra már nem lesz szükség, le kell szerelni őket. Ezután életük végéig hadkötelesek maradnak, hogy szükség esetén ismét bevonulhassanak, újraszervezve ezredeiket. Fegyvereiket, hadfelszerelésüket, lovaikat saját költségükön kötelesek rendben tartani. Ezért felszabadítjuk őket minden állami kötelezettségük alól. Gyermekeik szintén a kozák rendhez tartoznak hasonló elvárásokkal. Azoknak pedig, akiket nem fogadott be egyetlen földesúr sem, kincstári földeket adományozunk, amiről külön fogunk rendelkezni.

- ? 1. Mekkora létszámú legénységgel kellett rendelkeznie az Ukrán Kozák Hadseregnek a rendelet értelmében? 2. Mit ígértek a parasztoknak katonai szolgálatuk fejében? 3. Szerintetek mi vonzotta őket leginkább?

1812 júliusában a cár megbízta a kisorosz főkormányzót, hogy hasonló feltételekkel, mint Jobbparti Ukrajnában, hozza létre a Kisorosz Lovas Kozák Hadsereg 9 ezredét a Poltavai kormányzóságban, valamint 6 ezredét a Csernyihivi kormányzóságban. A kozák lovas ezredek mellett 43 ezer parasztból álló önkéntes népfelkelő csapatok is alakultak itt. Az orosz hadsereg kötelékében teljesítettek szolgálatot a fekete-tengeri és bugi kozák csapatok, a jobbparti *erdei kozákok* határőr osztagai és a V. Szkarzsinszkij vezette herszoni kozák ezredek.

A döntő ütközetre a franciák és oroszok között, útban Moszkva felé, Borogyino község mellett került sor 1812 augusztusában–szeptemberében. A csatában olyan reguláris ezredek is részt vettek, amelyek Dnyepermenti Ukrajnában alakultak.

Ott voltak az ukránok a franciák üldözésénél, amikor azok fejvesztve menekülve hagyták el Oroszország területét. Részt vettek továbbá az orosz hadsereg külföldi hadjárataiban és a népek csatájában is, amelyre

Kozák ezred toborzása
Poltava környékén.
1812

? Hogyan képzelték el a kozákok toborzását a kép alapján?

1813. október 16–18. között került sor Lipszénél. A Bugi Kozák Hadsereg három ezrede és az Ukrán Lovas Kozák Hadosztály jobbsparti ezredei pedig kitűntek bátorságukkal és hősiességükkel Párizs ostrománál.

Az ukrán kozákok I. Sándor Napóleon felett aratott győzelme után hazatértek. A háború során közel 6 ezer embert veszítettek. A kozák ezredeket ezután feloszlatták, a népfelkelők pedig visszatértek földesuraikhoz és jobbágsorba süllyedtek ismét. A Kisorosz Lovas Kozák ezred katonáinak felajánlották, hogy csatlakozzanak a Fekete-tengeri Kozák Sereghez, vagy pedig menjenek haza és legyenek ismét állami parasztok, mint régen. A Jobbsparti Ukrán Kozák Hadsereget és a Bugi Kozák Sereget felszámolták, és 1817-ben **katonai településekké** alakították át. Az itt élő emberek nemcsak földműveléssel foglalkoztak, hanem kemény katonai

kiképzésben is részesültek. Dnyepermenti Ukrajnában ilyen katonai települések Szloboda vidékén, a Katerinoszlavi, Kijevi és Herszoni kormányzóságok területén jöttek létre. A katonai települések létrehozása tömeges parasztmegmozdulásokat váltott ki.

Katonai települések – az orosz katonaság különleges szervezeti egységei 1810–1857 között, melynek lakói nemcsak földműveléssel foglalkoztak, hanem katonai kiképzésben is részesültek.

4 **A zaporozsjai kozákok az új földeken.** A Zaporozsjai Szics felszámolása után a kozákok egy része orosz földön maradt, másik részük pedig az Oszmán Birodalom területén keresett oltalmat magának. Tragikus fordulatot a sorsuk igazán az orosz–török háborúk idején vett, amikor gyakran megesett, hogy testvér harcolt testvér ellen. Azzal hogy egyszerre

két birodalmat is szolgáltak, formálisan megmaradtak, de megszűntek népük védelmezői lenni.

A **Fekete-tengeri Kozák Sereget** az Orosz Birodalom területén maradt kozákokból hozták létre. Kezdetben a Bug és Dnyeszter folyók között éltek. Az 1787–1791-es orosz–török háborúban aratott győzelem után az orosz kormány ezeket a földeket felosztotta hívei és a külföldi telepesek között. Hogy elkerüljék a jobbágyorsba süllyedést, a kozákok azt kérték a cártól, hogy jelöljön ki számukra más szállásterületet.

1792-ben a Fekete-tengeri Kozák Sereget átköltöztették a Kubany folyó jobb partjára, ahol a fekete-tengeri védelmi vonal őrzése volt a feladatuk. Kezdetben megőrizték kozák életmódjukat és szokásaikat. Később a kozák főtisztek új szabályzatot dolgoztak ki, amit az orosz kormány hagyott jóvá. A szabályzat értelmében a kozák tanácsot feloszlatták, az egész közösség által birtokolt földeket pedig a főtisztek magántulajdonává tették. A nők számára engedélyezték, hogy a szicsben tartózkodhassanak, ami tilos volt régebben. Katerinodar, a Fekete-tengeri Kozák Sereg addigi központja, egyszerű várossá vált, ahol kozák családok éltek.

Oszmán területen, a Duna torkolatában ütötte fel táborát a Dunántúli Szics, melynek feladata az volt, hogy részt vegyen a török hadiflotta minden hadjáratában. A szicsben állandó jelleggel egy török hivatalnok tartózkodott, aki úti okmányokat állított ki az eltávozóknak, de feladatai közé tartozott a kozákok megfigyelése és jelentés róluk.

Mivel a törökök nem bíztak meg a kozákokban, ezért minden egyes hadjárat előtt, melyet keresztények ellen indítottak, a kos életével felelt azon társai hűségéért, akik részt vettek a portyában.

1785-ben 8 ezer dunántúli kozák az osztrák Habsburgok birtokához tartozó Bánságban telepedett le. Létrehozták a Bánsági Szicst, amely véde az osztrák–török határt. 1805-ben a bánsági kozákok visszatértek az Oszmán Birodalom területére.

Sokan érkeztek a Dunántúli Szicsbe Dnyepermenti Ukrajnából is. Számuk gyakran elérte a 10 ezer főt.

5 **Ukrajna helye az 1828–1829-es orosz–török háborúban.** Az 1820-as évek végén kiéleződött a viszony Oroszország és az Oszmán Birodalom között. Oroszország magának követelte a török szultán pravoszláv alattvalói védelmének jogát. Az 1828–1829-es orosz–török háború azért robbant ki, mert az oroszok támogatták a görögök törökellenes nemzeti-felszabadító harcát.

Az új háború terheit ismét az ukrán parasztok viselték, hisz ők látták el az orosz hadsereget élelmiszerrel és igavonó állatokkal.

A háborúba bekapcsolódott az 1828-ban Dél-Besszarábiában létrehozott **Dunai Kozák Sereg**.

Az orosz hadsereg ekkor a dunántúli kozákoktól kapott váratlan segítséget. **Joszip Hladkij** (1789–1866) dunántúli kos atamán váratlanul átállt 500 társával együtt az oroszok oldalára, mert nem akart harcolni a testvérei ellen. Megmutatta az oroszoknak azokat a dunai gázlókat is, amelyeket a törökök nem ismertek, ezért nem is őriztek. Az oroszok gyors megjelenése a törökök háta mögött eldöntötte a háború kimenetelét, ami az oroszok győzelmével ért véget. A törökök, miután tudomást szereztek a kozákok egy részének árulásáról, 1828-ban lerombolták a Dunántúli Sziacst.

Az orosz–török háborút az 1829-ben megkötött edirnei béke zárta le, melynek értelmében az Oszmán Birodalom kénytelen volt átadni Oroszországnak a Duna torkolatát és a Fekete-tenger keleti partvidékét. Az oroszok oldalára átállt dunántúli kozákokból 1832-ben megalapították az **Azovi Kozák Sereget**.

Részlet a zaporozsjai kozákok letelepítésének rendjéről a Novorosszijszki tartományban. Kelt 1832. 05. 27-én.

1. A zaporozsjai kozákokat a Katerinoszlavi kormányzóság Olekszandrijszki járásának azon részében kell letelepíteni, amelyet Bergyanszk földjének neveznek, területe 43 141 gyeszjatyina.

2. Be kell sorolni a Zaporozsjai Kozák Had kötelékébe Petrovszkij alváros 238 lakóját összes földjével (4 ezer gyeszjatyina), halfeldolgozó üzemével, nádasával együtt. Ezért ők megkapják a kozákok előjogait. A kozákok pedig résztulajdonosai lesznek azoknak a halfeldolgozó üzemeknek, amelyek az Azovi-tenger nádasai mellett helyezkednek el.

6. A kozák had örökre felszabadul az adófizetés terhe alól, kivéve a saját tartományukkal kapcsolatos adókat.

7. Katonai kötelezettségeiket más kozák egységekhez hasonlóan kell teljesíteniük.

15 A zaporozsjai kozákokat ezután Azovi Kozák Seregnek kell nevezni.

1. Keressétek meg a térképen az Azovi Kozák Sereg földjeit! 2. Milyen jogokat és előjogokat kapott az Azovi Kozák Sereg?

A sereg első kinevezett atamánja Joszip Hladkij lett. Őt már nem a kozákok választották meg, hanem az orosz kormányzat és a Novorosszijszki-besszarábiai főkormányzónak volt alárendelve. Békeidőben az azovi kozákok a Fekete-tenger keleti partjain teljesítettek őrszolgálatot a Kercsi-szorostól Poti városáig. Háború esetén pedig ezt a térséget kellett védeniük.

A XIX. század 60-as éveiben már nem volt szükség katonai erejükre, ezért családjaikkal együtt áttelepítették őket a Kubany folyó vidékére. 1864-ben az Azovi Kozák Sereget felszámolták, klenódiúmainkat átadták a **Kubanyi Kozák Seregnek**. Azokat pedig, akik nem akartak átköltözni, a parasztok rendjéhez sorolták.

Következtetések. A XIX. század első harmadában az ukrán területek fontos szerepet játszottak a nagyhatalmak külpolitikai terveiben.

▶ Az Orosz Birodalom által indított valamennyi háborúban részt vettek az ukrán területeken létrehozott kozák egységek.

▶ Az 1812-es orosz–francia háborúban való részvétel elősegítette az ukránok nemzeti öntudatra ébredését, a jobbágyrendszer és az önkényuralom elleni harcra ösztönözte őket.

▶ Az orosz kormányzat szolgálatában álló Bugi, Dunai és az Azovi Kozák Seregek nem olyanok voltak, mint a korábbi évszázadok ukrán kozáksága, de nekik köszönhetően maradtak fenn a kozákok szokásai, hagyományai, öröksége.

Kérdések és feladatok

1. Dnyepermente mely kormányzóságaiban toboroztak népfelkelő egységeket az 1806–1812-es orosz–török háború idején? 2. Milyen területeket csatoltak az Orosz Birodalomhoz a bukaresti béke alapján? 3. Napóleon melyik európai szövetségesének ígerte oda Volinyt? 4. Hány kisorosz lovas kozák ezredet hozott létre a cári hatalom Balparti Ukrajnában 1812 folyamán? 5. Mikor rombolták le a törökök a Dunántúli Szcist? 6. Ki volt az Azovi Kozák Sereg első kinevezett atamánja?

7. Jellemezzétek az ukrán földek és lakosságuk szerepét az 1806–1812-es orosz–török háborúban! 8. Milyen tervei voltak I. Napóleon császárnak az ukrán tartományokkal? 9. Hogyan járultak hozzá az ukrán katonai egységek az oroszok győzelméhez Napóleon felett? 10. Hogyan alakult a sorsa a zaporozsjsai kozákoknak a szics felszámolása után? 11. Miként jött létre az Azovi Kozák Sereg?

12. Készítsetek vázlatot a paragrafus *Dnyepermente az 1812-es orosz–francia háború idején* alpontjához! 13. Alkossatok kisebb csoportokat! Vitassátok meg, milyen szerepet játszott Dnyepermente a XIX. század első felének orosz háborúiban!

14. A zaporozsjsai kozákok leszármazottait a XIX. században a történészek egy *kivágott fa két ágához* hasonlítják. Hogyan értelmezik ezeket a szavakat? Hozzatok fel példákat arra, hogyan használták ki a törökök és az oroszok a zaporozsjsai kozákok leszármazottait saját céljaik megvalósítása érdekében!

4. §. Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődése

- 1. Milyen sajátosságai voltak az ukrán földek gazdasági helyzetének a XVIII. század második felében? 2. Mi az ipari forradalom? 3. Milyen társadalmi változások idézték elő Európában az ipari forradalmat? 4. Milyen új városok jöttek létre az ukrán földeken a XVIII. század második felében? 5. Hogyan fejlődött a kereskedelem Ukrajnában a XVIII. században? 6. Milyen áruféle- ségeket szállítottak az ukrán területekről külföldre, és milyen árut hoztak be Ukrajna területére?

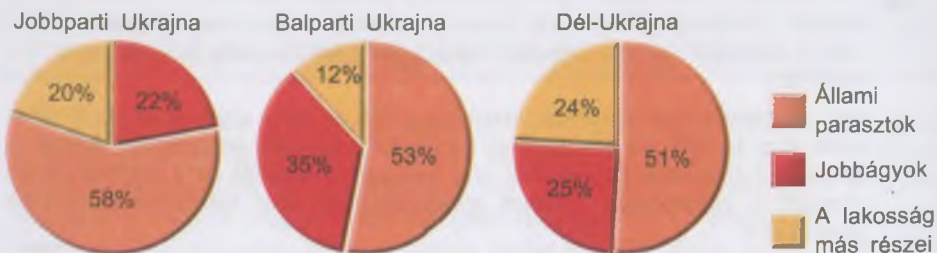
1 **A mezőgazdaság fejlődése Dnyepermenti Ukrajnában.** Az ukrán gazdaság alapját a XIX. század első felében a mezőgazdaság alkotta. A század elején Dnyepermente lakosságának 95 %-a dolgozott a mezőgazdaságban, a század közepén pedig 89%. A termőföld 75 százaléka a földesurak magántulajdonában volt. A földet a parasztok művelték meg, akiket két csoportra tagolunk:

► földesúri parasztokra vagy jobbágyokra, akik személyileg függtek a földesuraktól és földhöz voltak kötve, vagyis nem hagyhatták el lakóhelyüket. Legtöbben Jobbparti Ukrajnában éltek;

► állami parasztokra, akik a kincstártól függtek és hivatalosan *szabad falusi lakosoknak* nevezték őket. Személyileg szabadok voltak és saját gazdasággal rendelkeztek. Legtöbben Délen és Balparti Ukrajnában éltek.

A jobbágyok kizsákmányolásának alapvető formája a robot vagy úrdolga volt. A szabad falusi lakosok pedig pénzjárdékot fizettek, jövedelmük negyedét beszolgáltatták az államnak. Az orosz kormány 1797-ben az úrdolgot heti három napban határozta meg. A földesurak ezt úgy próbálták kijátszani, hogy bevezették a napi feladatos rendszert, vagyis olyan feladatot adtak a jobbágnak, amit csak 2–3 nap alatt lehetett teljesíteni. De volt olyan földbirtokos is, aki a földnélküli jobbágyokat állandó robotra

A jobbágyok száma Dnyepermente népességi összetételében a XIX. század közepén

kényszerítette, amiért havi természetbeni ellátmányban részesítette őket. Ez volt a hónapos rendszer.

A parasztok sokat szenvedtek a földtelenségtől. Ebben az időben nőtt a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt. A földesurak piacra kezdtek termelni. Hogy több termőföldjük legyen, elűzték telkeikről a jobbágyokat, és birtokaikat a magukéhoz csatolták.

A jobbágyok kizsákmányolásának fokozásával a földesurak csak egy ideig tudták gyarapítani jövedelmeiket. A parasztok még jobban elszegényedtek, képtelenek voltak modernizálni gazdaságaikat és továbbra sem akartak produktívabban dolgozni. A földesúri gazdaságok ezért a XIX. század 30–40-es éveiben válságba kerültek. Ennek legfőbb oka a **jobbágyrendszer** volt, vagyis a parasztok röghöz kötöttsége.

A XIX. század első felében a parasztok egy része is **piacra kezdett termelni**, ami vagyoni rétegződésükhöz vezetett. Ez a folyamat Balparti és Dél-Ukrajnában különösen az állami parasztok körében ment gyors ütemben végbe.

A Katerinoszlavi kormányzásban például a parasztgazdák birtokolták a termőföld 18%-át. Voltak olyanok is, akiknek több mint 100 gyeszjatyna föld volt a birtokában. Az oroszok támogatták az állami parasztsztruktúrákat. Jogaikban egyenlővé tették őket a városi polgárokkal, szabadon vásárolhattak földeket, sőt gyárakat, üzemeket is alapíthattak.

Ekkor a jobbágyok között is végbement a vagyoni rétegződés. Földet vásárolhattak, igaz, csak a gazdájuk nevében, bérmunkásokat alkalmazhattak és feldolgozó üzemeket is létrehozhattak. Jogállásuk azonban változatlan maradt. A földesúr bármikor elvehette vagyonukat, sőt el is adhatta őket.

A jobbágyok életkörülményeinek romlása a társadalmi instabilitás forrásává tette őket. A hatalom azonban óvatosan bánt a jobbágyfelszaba-

M. Derehusz: Úrdolgan

? Véleményetek szerint mit akart üzeni a művész alkotásával?

Jobbágyrendszer – jogi normák összessége, melyek alapján a parasztsztruktúra függő helyzetbe kerülnek uraiktól, a jobbágyokat röghöz kötik, illetve földesuraik magántulajdonává teszik őket.

Áruterelés – a termékek piacra való előállításának folyamata.

dítás kérdésével, mivel tartott a földesurak reakciójától, akik nem túrték el, hogy az állam beleavatkozzon az ügyeikbe.

H. Halan ukrán társadalmi kiválóság *Feljegyzések a jobbágyság helyzetéről* c. művéből

A parasztok nem szívesen vásárolnak semmit, mert félnek attól, hogy bárkikor elveszíthetik mindenüket. Inkább elrejtik vagyonukat, amivel holt tőkévé teszik azt. A földesurak meg gondtalanul költekeznek, hisz tudják, a jobbágyok ingyen munkájának köszönhetően könnyen visszaszerezhetnek mindent.

- ? 1. Milyen tényeket közöl a szerző? 2. Milyen következtetéseket lehet levonni a jobbágyság rendszer hatásáról a mezőgazdaság fejlődésére Dnyepermenti Ukrajnában?

Az ipari forradalom kezdete Dnyepermenti Ukrajnában. A XIX. század 30-as éveiben kezdetét vette Dnyepermenti Ukrajnában az **ipari forradalom**. Az Oroszországhoz tartozó ukrán földeken a manufaktúrákban elsősorban jobbágyok dolgoztak, ezért a bér munkán és gépi termelésen alapuló gyárak megjelenése aláásta a jobbágyság rendszer alapjait.

Csökkenett a manufaktúrák száma, és egyre több gyár alakult. Míg 1825-ben a Dnyepermentén 650 üzem működött, addig 1861-ben már 2330. A legtöbb iparvállalat a posztóiparban jött létre. 1805–1859 között számuk 27-ről 60-ra nőtt. A posztókészítés központja a Csernyihiv környéki Klipci mezővárosban volt, ahol 1860-ban 9 posztóüzem működött. 1789-ben Herszonban vasöntödét építettek, ahol hajógyúk gyártása folyt. Hajógyárakat Mikolajivban és Herszonban hoztak létre. Az első cukorgyárat 1824-ben alapították a Kijevi kormányzóságban. Gyorsan fejlődött a szénbányászat. A XIX. század közepére a Donyec medence lett a lengyelországi Sziléziai medence után Oroszország második szénbányászati központja. Több cukorgyár is épül ekkor. A XIX. század közepére Dnyepermente adta a birodalom cukorgyártásának 80%-át. Az első ukrán cukorgyárosok a Jahnenko fivérek és F. Szimirenko voltak.

Az első gépeket külföldről hozták be Ukrajnába az odesszai kikötőkön keresztül. Később, a XIX. század 40–50-es éveiben szerszámgépgyárak épültek Kijevben, Katerinoszlavban, a Luhanszk

Ipari forradalom – a társadalom termelőerőinek fejlődése, melynek során a kétkézi munkán alapuló manufaktúrákat gyárak váltják fel, ahol gépi termelés folyik és bér munkások dolgoznak.

melletti Romniban és más városokban. 1861-ben Dnyepermentén már 20 ilyen vállalat működött.

A gyárak, üzemek megjelenését új társadalmi csoportok létrejötte követte. Színre léptek a tőkés vállalkozók és az ipari bérmunkások. A gyártulajdonosok között túlsúlyba kerültek az oroszok. Az ipari bérmunkások osztályának kialakulását pedig a jobbágyrendszer megléte akadályozta.

A munkások helyzete a legtöbb vállalatnál elviselhetetlennek számított. A munkanap 15 órából állt, a fizetések alacsonyak, az életkörülmények pedig elviselhetetlenek voltak. A megfelelő műszaki feltételek és az alacsony színvonalú orvosi ellátás miatt sok munkahelyi baleset történt.

3 A városok fejlődése. A XIX. század első felében Dnyepermentén a kisvárosok voltak többségben, melyek lakossága alig volt több, mint 1–2 ezer fő. Ukrajna 850 városa közül 62-ben laktak 10–10 ezren, és csak 5-nek a népessége haladta meg az 50 ezret.

Dnyepermenti Ukrajna városaiban ekkor olyan iparvállalatok jelentek meg, amelyek bérmunkásokat alkalmaztak. Ez új szint vitt a városok életébe, melyek arculata fokozatosan megváltozott. A városok a gyáripar központjai lettek. A gyárak és üzemek mellett munkástelepek épültek, ahol az ott dolgozó munkások éltek. A munkástelepek néha új településekké alakultak át. A városi népesség száma a XIX. század első felében megháromszorozódott. Különösen érezhető volt ez a folyamat Dél-Ukrajnában, melynek lakossága ekkor 4,5-szeresére nőtt. A térség legnagyobb városa Odessza volt, Oroszország legfőbb, búzaexportot lebonyolító kikötője.

Az ipari bérmunkások száma Dnyepermenti Ukrajnában

A legnagyobb ukrán városok bérmunkásainak száma a XIX. század közepén

Város	A népesség száma, ezer
Odessza	114
Kijev	71
Lviv	70
Berdicsev	54
Harkiv	50

Európa egyik városa sem fejlődött a XIX. században olyan gyors ütemben, mint Odessza. 1794-ben jött létre az oroszok által elfoglalt földeken az 1787–1791-es orosz–török háború idején. A város korábbi helyén egy Jeni-Dunja (magyarul új világ) nevű török erődítmény állt, Hadzsibej település mellett. A José de Ribas vezette orosz–kozák csapatok 1789. szeptember 25-én elfoglalták Hadzsibejt és Jeni-Dunja erődjét. II. Katalin ezután parancsot adott de Ribasnak, hogy építsen fel itt egy várost, amely később az Odessza nevet kapta. Napjainkban a város főutcája, a Deribasovszka állít ennek a bátor katonának emléket.

Sokat tett a városért Armand-Emmanuel du Plessis, Richelieu hercege, aki Novorosszija főkormányzója és Odessza polgármestere is volt egyben. Az ő városvezetése idején épült fel a városi színház, melyet az odesszaiak a párizsi operához hasonlítanak. Ekkor rakták le a Tengerparti sétány alapjait is, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a tengerre. 1828-ban a hálás odesszaiak közadakozásból szobrot emeltek neki, amely a Patyomkin lépcső tetején áll és a város egyik nevezetessége. A herceg kezével a kikötő felé mutat, ami a város jólétének a forrása

Az Orosz Birodalom fennhatósága alatt az ukrán városok jogi helyzete jelentősen megváltozott. 1831-ben hatályon kívül helyezték minden dnyepermenti városban a magdeburgi jogot, Kijev kivételével. 1835-ben megszüntették Kijev önkormányzatát is. Városi dumák alakultak ezután, élükön a polgármesterrel, aki a cári kormánynak volt alárendelve.

A városok életében fontos szerepet játszottak az orosz tisztviselők és katonatisztek. A hatalom támogatta az orosz kalmárok betelepődését, akik fokozatosan kiszorították az ukránokat saját szülővárosuk kereskedelmi életéből. Jobbpart kereskedelmében és kézműiparában a vezető szerepet a zsidók és lengyelek játszották. Dél-Ukrajna népessége nemzetiségi szempontból szintén sokszínű volt.

A kereskedelem fejlődése. A XIX. század első felében végbement Dnyepermente területeinek mezőgazdasági szakosodása. Balparti Ukrajnában búzát, dohányt és kendert termesztettek, a Jobbparton téli gabonaféléket és cukorrépat. Dél-Ukrajnában fejlődésnek indult a juhtenyésztés, később pedig a búzatermesztés, amit többnyire külföldön értékesítettek. A mezőgazdaság szakosodása elősegítette a kereskedelem fejlődését.

A nagykereskedelem a vásárokból zajlott évente kétszer, januárban–februárban, illetve júniusban–augusztusban, amikor járhatók voltak az utak és könnyebb volt az áruszállítás. A XIX. század első negyedében az oroszországi 4 ezer nagyvásár közül 2 ezret a Dnyepermentén tartottak: Harkivban, Szumiban, Romniban, Poltavában, Krolevciban, Kijevben, Kremencsuhban, Nyezsiben, Sztarodubban, Berdicsevben, Jeliszavethradban, Katerinoszlavban, Odesszában. Voltak általános vásárok és bizonyos termékekre, búzára, lovakra vagy gyapjúra szakosodott vásárok.

A falusi vásárokon a mezőgazdasági termelés szempontjából fontos termékek cseréltek gazdát. Állandó szereplői voltak az ilyen vásároknak a felvásárlók. Dnyepermente kereskedelmi életében meghatározó szerepet játszottak a piacok is, ahol élelmiszerekkel és kézműves portékákkal kereskedtek. Piacot hetente több alkalommal is tartottak, de volt olyan, hogy naponta.

Áruszállítással a fuvarozási kötelezettségüket teljesítő jobbágyok vagy pedig a fuvarosok, **csumákok** foglalkoztak. A vasutak megjelenéséig ők játszották a vezető szerepet ebben. A csumákok szállították az odesszai kikötőkbe az ukrán földeken megtermelt búzát. Onnan pedig sót, halat vittek Dnyepermente sok térségébe, amivel ellátták az egész ország lakosságát. A gazdagabb csumákok később a nagy ukrán vállalkozói dinasztiák megalapítói lettek.

V. Makovszkij: Vásárbán

? Mit üzen nektek, véleményetek szerint, alkotásával a művész?

Csumákok – ukrán fuvarosok, akik a XVI–XIX. században áruszállítással foglalkoztak.

A poltavai kincstári kamara igazgatójának, M. Arandatenkónak feljegyzése a csumák ipar megszervezéséről

Azokat, akik a Krímből és Besszarábiából sót szállítanak, a Krímből és a Don vidékéről pedig halat, csumákoknak nevezik. Nehéz körülmények között végzik munkájukat, ami bátorra és kitartóvá teszi őket. Ebben különböznek a többi kisorosztól...

A csumákok az árut nagy szekereken, csapatokba verődve szállítják. Egy-egy ilyen csapat több tíz társzekeréből áll. Az ilyen közösségeket ők artelnek hívják. Mindegyik artelnek van atamánja, aki a csumákok nevében megkötí a szerződést a fuvarozatóval, felveszi a fuvardíjat, amit szétoszt a többiek között, azok részesedése alapján. Minden csumák szigorúan betartja a közösségen belüli rendet. Amennyiben valaki megsérti azt, szigorú büntetésben részesül, egészen a kiközösítésig. Az atamán dönt el minden vitás kérdést, ő szabja ki a büntetést is. Tekintélyét a csoporton belül senki sem kérdőjelezheti meg...

- ? 1. Van-e hasonlóság a csumákok és a kozákok életvitelében? 2. Hogyan volt megszervezve a csumákok munkája? 3. Mi bizonyítja, hogy a fuvarosok bér-munkások voltak és fizetést kaptak az elvégzett munka után?

Dnyepermente fontos szerepet játszott Oroszország külkereskedelmében. Az ukrán tartományok adták a birodalom búzaexportjának 78%-át, a gyapjú exportnak pedig az 55%-át. A XIX. század első felében az azovi-fekete-tengeri kikötők megelőzték a Balti-tenger partjain fekvőket, mivel

Porto franco – adómentes kikötő vagy tengerparti terület része.

jutott el a világ sok országába. A kikötők fontos szerepet játszottak az áruk behozatalában is. Az ipari forradalom előtt az importtermékek között túlsúlyban voltak a luxuscikkek, melyeket később kiszorítottak a gépek és műszaki berendezések. A Fekete-tenger partvidékének legnagyobb kikötője Odessza volt. A város 1817-ben szabad kikötő lett, vagyis **Porto franco** rangot kapott, ami gyakorlatilag 1819-ben lépett életbe.

5 A társadalmi-gazdasági fejlődés új modellje Dél-Ukrajnában. Dél-Ukrajna betelepítése a XIX. században egy nagy szociális kísérlet is volt egyben. A robotoltató Orosz Birodalom keretei között kialakult egy teljesen új társadalmi-gazdasági rendszer, amely a szabadvállalkozáson és a bérmunka alkalmazásán alapult. II. Katalin külön rendeletben mondta ki, hogy erre a tartományra nem terjed ki a jobbágyrendszer, bár a parasztok röghöz kötöttségét nem számolta fel teljesen. 1861-ben Dél-Ukrajna földesúri birtokainak mindössze 10%-a alkalmazott jobbágy munkát, az összes többiben bérmunkások dolgoztak.

Az egy földesúrra jutó jobbágyok száma Dél-Ukrajna kormányzóságaiban és a Kijevi kormányzóságban. 1857-es adat

Kormányzóság	A jobbágytulajdonosok száma	A jobbágyok száma
Tauriai	543	21 144
Katerinoszlavi	2621	158 859
Herszoni	2813	151 142
Kijevi	1584	521 245

? Hasonlítsátok össze a jobbágyok számát a déli kormányzóságokban és a Kijevi kormányzóságban!

A jobbágyok számának csökkenése arról tanúskodott, hogy a földesurak gazdaságaik gyors fejlődésében voltak érdekeltek és megértették, hogy a bérmunkások munkája sokkal hatékonyabb, mint a robotolásra kényszerített parasztoké.

Dél-Ukrajna ebben az időben a tartományok közötti új gazdasági kapcsolatok kialakulásának fontos tényezőjévé vált. Korábban Balparti

1. Ajvazovszkij:
Csumákok Kisoroszországban

Odessa látképe a XIX. század elején
? Milyen információkat tartalmaz az alkotás
Odessa épüléséről a XIX. században?

Ukrajna elsősorban az Orosz Birodalommal kereskedett, a Jobbpart pedig Lengyelországgal. Most Dél-Ukrajna lett a gazdasági élet súlypontja és megtörtént Balparti, illetve Jobbparti Ukrajna kereskedelmi kapcsolatainak irányváltása is. Egy új gazdasági rendszer jött létre, amely az azóvi-fekete-tengeri kikötőkkel volt összefüggésben valamint az ott áthaladó nemzetközi áruforgalommal.

Dél-Ukrajna gazdasági életében kezdetben az állattenyésztés játszott a vezető szerepet. Az éghajlati viszonyok a juhtenyésztésnek kedveztek. Az itteni gyapjú nagyon jó minőségű volt és sokkal olcsóbb, mint a birodalom más térségeiből behozott hasonló áru. 1825-ben a fekete-tengeri kikötőkön keresztül 40 ezer pud hazai gyapjút adtak el külföldre. Ez a szám 16 év leforgása alatt megháromszorozódott és a második helyre került a búza után a mennyiségi mutatók alapján.

A dél-ukrán tartományok gazdag csernozjom kincse, a szabad, senki által meg nem művelt termőföldek hatalmas térségei és a nemzetközi kereslet növekedése a gabonafélék iránt elősegítették itt a búzatermelés meghonosodását. 1835-ben 20-szor annyi búzát takarítottak be, mint amennyit elvetettek.

Dél-Ukrajnában sokan foglalkoztak ekkor borászattal. A XIX. század első felében telepítették Odessa környékén és a Krím hegység déli lejtőin azokat a szőlőültetvényeket, amelyek később ezt a vidéket világhírűvé tették. A XIX. század 30-as éveiben sikerült 12 millió üveg krími bort eladni, ami világrekordnak számított.

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében Dél-Ukrajna fő kikötője Odessa volt. Ide szállították a csumákok Balparti és Jobbparti Ukrajnából a búzát, amit külföldön értékesítettek. Míg 1795-ben 39 búzával megrakott hajó hagyta el a kikötőt, addig 1815-ben már 1500.

Dél-Ukrajna gazdaságában a kisebb birtokok játszották a vezető szerepet, amelyek a városiak és kiskereskedők tulajdonában voltak. Ők

alkották a térség úri középosztályát vagy a kispolgárságot. Földesúri nagybirtokkal, ahol több ezer jobbágy dolgozik, itt nem találkozunk. Ezekben a gazdaságokban elsősorban idénymunkásokat alkalmaztak és terjeszkedésüknek a munkaerő hiánya szabott gátat.

Dél-Ukrajna lakossága a betelepítéseknek köszönhetően sokkal gyorsabban növekedett, mint Dnyepermente más térségeinek népessége. Az ide érkező soknemzetiségű telepesek hittek abban, hogy saját erejükből minden álmukat meg tudják valósítani, magánvállalkozásokba kezdhetnek, melynek sikere csak a szorgalmuktól, kitartásuktól és bátorságuktól függ. Egy igazi vágyálom volt ez, hasonlatos azon hősök elképzeléséhez, akik korábban Amerikában meghódították a vadnyugatot.

! **Következtetések.** Dnyepermenti Ukrajna mezőgazdaságában hűbéri viszonyok uralkodtak, melyek gátolták annak fejlődését.

▶ A XIX. század 30-as éveiben Dnyepermenti Ukrajnában kezdetét vette az ipari forradalom, a szabad munkaerőpiac hiánya azonban lelassította annak kibontakozását.

▶ A XIX. század első felében az ipari forradalom megváltoztatta a városok életét. A tartomány legnagyobb városa Odessza volt, amely jólétét a kereskedelemnek köszönhette.

▶ A belkereskedelem legfőbb formái az ukrán földeken a vásárok és a heti piacok voltak.

▶ Dnyepermente azovi–fekete-tengeri kikötői vezető szerepet játszottak az Orosz Birodalom külkereskedelmében.

▶ Dél-Ukrajna sikeres gazdasági fejlődése az új gazdasági kapcsolatokra való áttérés szükségességéről tanúskodott.

? **Kérdések és feladatok**

1. Dnyepermente népességének hányad része volt foglalkoztatva a mezőgazdaságban a XIX. század elején? 2. Dnyepermenti Ukrajna melyik részében élt a legtöbb jobbágy a XIX. század közepén? 3. Mikor vette kezdetét az ukrán földéken az ipari forradalom? 4. Melyik mezőváros lett 1860-ban az ukrán posztóipar központja? 5. Kik a csumákok? 6. Mikor emelték Odesszát Porto franco rangra?

7. Milyen folyamatok zajlottak Dnyepermente mezőgazdaságának fejlődésében a XIX. század első felében? Véleményeteket támasszátok alá tényekkel! 8. Milyen sajátosságai voltak a dnyepermenti városok fejlődésének ebben az időben? 9. Milyen szerepet játszott a kereskedelem Dnyepermente fejlődésében? 10. Miért helyénvaló Dél-Ukrajnával kapcsolatban a *társadalmi-gazdasági fejlődés új modellje* állítás?

11. Pótirodalom felhasználásával készítetek rövid beszámolót vagy kiselőadást *Odessza – új város az új földeken* címmel! 12. Folytassatok vitát a következő

témakörben: *Dél-Ukrajna új társadalmi-gazdasági modelljének fejlődési sajátosságai!*

- ★ 13. A rjaski posztókészítő manufaktúrában, Poltava vidékén a kétkezi, kézműves munkafolyamatok voltak túlsúlyban. Juszupov herceg, a manufaktúra tulajdonosa úgy gondolta, hogy főlegesen pénzkidobás külföldről gépeket, berendezéseket vásárolni, hisz elég jobbágya van ahhoz, hogy minden munkát elvégezzenek. A felhozott példa alapján magyarázzátok meg, hogyan akadályozta a jobbágyrendszer az ipari forradalom kibontakozását Dnyepermenti Ukrajnában?

5. §. Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete

- ▶▶ 1. Hogyan harcoltak az ukrán főtisztek az ukrán állami jogok helyreállításáért a XVIII. században? 2. Milyen volt Dnyepermenti Ukrajna nemzetiségi összetétele? 3. Mi a nemzeti újjászületés lényege? Milyen korszakokra tagoljuk?

1 **Az ukrán nemzeti gondolat (eszme) kialakulásának kezdete.** A XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában több nemzeti felszabadító irányzat képviselői harcoltak Oroszországban a cárizmus ellen.

A lengyel hazafiak államiságuk újjáéledését akarták, amelyet a XVIII. század végén vesztek el. Céljuk a Rzeczpospolita helyreállítása volt a Balti-tengertől a Fekete-tengerig. Ilyen és hasonló nézeteket vallottak Jobbparti Ukrajna lengyel slachtájának képviselői is. Az ukránok körében kevesebben támogatták ezt az elképzelést.

Az orosz nemesség képviselői meg szerették volna reformálni Oroszország politikai rendszerét, szabadságra vágytak, olyan országra, ahol egyenlőség van. Titkos szervezeteket alakítottak, melyeknek olyan katonatisztek voltak a tagjai, akik a Dnyepermentén teljesítettek szolgálatot. Voltak köztük ukránok is, bár az oroszok egyik Oroszországban élő népnek sem ismerték el az önállóságát.

Az ukrán irányzat képviselőit az orosz elnyomás elleni harc eszméje egyesítette az ukrán nép szabadságáért. Gondolatrendszerük kialakulására nagy hatással voltak az európai társadalmi-politikai eszmék, a lengyel és orosz titkos társaságok tagjainak a tevékenysége és az ukrán nép **történelmi emlékezete**. Az ukrán hazafiak körében lépésről-lépésre formálódtak a **nemzeti gondolat** alapjai

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében az ukrán nemzeti gondolat jelentős fejlődésen ment át. Először a kozák főtisztek utódai tettek kísérletet

Történelmi emlékezet – egy-egy nép képviselőinek elképzelése a közös múlttól, amit egyik nemzedék ad át a másiknak különböző történetek formájában.

Nemzeti gondolat (eszme) – emberek közösségének egy sor nagyon általános elképzelése jelenéről és a jövőbeli fejlődéséről, amelyet a többség elfogad és támogat.

az ukrán autonómia helyreállítására, később a Cirill-Metód Társaság (testvériség) képviselői próbálták megfogalmazni az ukrán nép felszabadításának nemzeti programját.

2 **Az ukrán nemesség kísérlete Ukrajna autonómiájának helyreállítására. A ruszok története.** A Hetmanátus megszüntetése nagy felháborodást váltott ki Balparti Ukrajna-szerthe a volt kozák főtisztek körében. A nemesség tiltakozásának legszemléletesebb megnyilvánulása a poltavai származású **Vaszil Kapnyiszt** (1758–1823) lépése volt, aki lemondott magas pétervári beosztásáról és visszatért hazájába.

1785-ben II. Katalin egyenlővé tette jogaikban a kozák főtiszteket az orosz nemességgel. Az ukrán elit ellenállási kedvének ezzel az uralkodó gátat szabott. A kisorosz nemesek között azonban maradtak még olyanok, akik elégedetlenek voltak helyzetükkel. Nézeteik miatt **autonómiapártiaknak** nevezték őket, akik a XVIII. század végén egy sor hazafias kört hoztak létre a volt Hetmanátus területén. Az egyik legismertebb ilyen egyesület a Novgorod-sziverszkiji Hazafias Kör volt, melynek tagjai birodalomellenes iratokat (olyanokat, mint Pavlo Polubotok vagy Ivan Mazepa hetmanok úgynevezett beszédei) terjesztettek a nép körében.

Vaszil Kapnyiszt

Vaszil Karazin

i 1791-ben Vaszil Kapnyiszt, valószínűleg az autonómiapárti nemesség megbízásából, Berlinbe utazott, hogy megtudja, támogatná-e a porosz király az ukránok felkelését egy esetleges porosz–orosz háború esetén. A porosz kancellártól azonban nemleges választ kapott. Ez az út ékes bizonyítéka volt Kapnyiszt hazája iránt érzett őszinte szeretetének és elkötelezettségének.

Az autonómiapárti nemesség körében íródott a XVIII. század végén és a XIX. század elején *A ruszok története* című történelmi-politikai mű. Az értekezés szerzője felvázolta Ukrajna történetét a kezdetektől 1769-ig, továbbá rámutatott arra, hogy az ukránságnak joga van a függetlenséghez és saját államisága kivívásához.

A Hetmanátus autonómiájának megszüntetésével, mutatott rá az esszé írója, a cári hatalom megsértette az 1654-ben kötött perejaszlavi szerződést. Az autonómiapárti ukrán nemesség nem tudott túllépni ennek a szerződésnek a fontosságán, ebben rejlik szűklátókörűségük. Az ukrán

állam függetlenségét megalapozó művek szerzői száz évvel később szintén utaltak az 1654-es megállapodás orosz megszegésére.

3 Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete Balparti Ukrajnában és Szloboda vidékén. Balparti Ukrajna kozák főtisztjeinek leszármazottai megpróbálták felkutatni azokat az okmányokat, amelyek alátámasztják előkelő származásukat, valamint megkönnyítik az orosz nemesség megszerzését számukra. Ez ösztönzőleg hatott a nemzeti újjászületés kibontakozására a térségben. Az ukrán slachticsok tevékenységének köszönhetően több olyan irat bukkant fel ekkor, mint a litván fejedelmek adománylevelei, a lengyel királyok rendeletei, az ukrán hetmanok univerzáléi és szerződésai a moszkvai uralkodókkal. Az ukrán autonómiapárti nemeseknek, V. Poletikának, R. Markovicsnak, A. Csepának, M. Miloradovicsnak, T. Kalinszkijnak, V. Csernisnek nem kellett bizonyítani származásukat, *de elkötelezettségük miatt nemzetük iránt* szívesen segítettek másoknak ebben.

A balparti slachticsok és főtisztek harca orosz nemességük elismertetéséért 1835-ig tartott. Ennek a mozgalomnak fontos következményei voltak, hisz saját történelmük iránti érdeklődésük **nemzeti öntudatra** ébresztette az ukránokat. Ebben az időben jelennek meg az első néprajzi és történelmi művek, amit amatőr szerzők írtak.

Az ukrán nemzeti újjászületést Szloboda vidékén a harkivi egyetem megnyitása indította el 1805-ben. Ez volt az Orosz Birodalomhoz tartozó ukrán területeken az első európai típusú felsőfokú oktatási és kutató intézmény. Az egyetem létrehozójának **Vaszil Karazint** (1773–1842) tartják. Az újonnan létrehozott egyetemre Karazin meghívta a kor legismertebb európai tudósait. A felsőfokú tanintézmény működésének első évtizede alatt 29 nyugat-európai professzor oktatott itt, akik megismertették a diákokat a legelterjedtebb európai társadalmi-gazdasági és ideológiai-politikai irányza-

Autonómiapárti – az önkormányzatiság híve. Támogatja egy állam bizonyos területének jogát ahhoz, hogy saját belügyeit önállóan intézze a törvényes keretek között.

Nemzeti azonosságtudat vagy identitás – egy nép bizonyos képviselőinek véleménye, megítélése történelméről, fejlődésének távlatairól, viszonyáról más népekhez.

? Milyen szerepet játszott Vaszil Karazin a harkivi egyetem létrejöttében?

A harkivi egyetem

tokkal. A harkivi egyetem végzősei közül került ki a hazafiak azon új nemzedéke, amely a XIX. század 20-as éveiben fontos szerepet játszott Dnyepermente ukrán nemzeti mozgalmasában.

4 **Ukrán nemzeti újjászületés a Dnyepermentén.** A dnyepermenti ukrán nemzeti mozgalom első szakaszának fontos részét képezték az ebben az időben megjelenő történelmi, nyelvtudományi, néprajzi művek, melyek az ukránság nemzeti sajátosságainak bizonyítékai is voltak egyben. Nagy hatást gyakoroltak az ukrán nép történetének feldolgozására az alábbi értekezések: **Olekszandr Rihelman** *Történetek Kis Oroszországról, annak népéről és a kozákságról általában*, **Jakov Markovics** *Feljegyzések Kis oroszországról*, **Dmitro Bantis-Kamenszkij** *Kis Oroszország története*, **Mikola Markevics** *Kisoroszország története*. A XVIII–XIX. század fordulójának legjelentősebb irodalmi alkotása **Ivan Kotljarevszkij** *Aeneis* című műve volt, melynek első része 1798-ban jelent meg. Az *Aeneisszel* vette kezdetét az ukrán népi nyelven írott irodalom. **Olekszij Pavlovszkij** *A kisorosz nyelvjárás nyelvtana* című munkájában pedig kidolgozta az ukrán nyelv nyelvtani szerkezetét, nyelvi és irodalmi felhasználásának főbb elveit.

Az ukrán néprajz első műkedvelő tanulmányozójának **Mikola Cereiteljev** grúz származású herceget tartják, aki 1819-ben adta ki az általa összegyűjtött ukrán históriás énekek kötetét. Az ukrán népdalok három gyűjteményét pedig **Mihajlo Makszimovics**, a kijevi egyetem első rektora jelentette meg.

Az amatőr kutatók sikerei megalapozták az ukrán újjászületés népművészeti-néprajzi szakaszának a fellendülését, elősegítették az új, kulturális-irodalmi korszaknak a kezdetét.

A XIX. század 20-as éveitől 1861-ig az ukrán magazinok, időszakos folyóiratok kiadása Dnyepermentén be volt tiltva, ezért Harkiv környékén, vagyis Szloboda vidékén adták ki őket. Többnyire ukrán írók, költők munkái jelentek meg itt nyomtatásban. **Petro Hulak-Artemovszkij** például nemcsak szépirodalmi műveit tette közzé, hanem ukrán nyelvű műfordításait is. Az ukrán népeletet mutatta be elbeszéléseiben **Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko**. *Utolsó banduristáknak* nevezték **Levko Borovikovszkij** és **Amroszij Metlinszkij** költőket romantikus, múltat idéző ukrán balladáik miatt.

A XIX. század 30-as éveiben ukrán irodalmi kör alakult a cári fővárosban, Szentpéterváron is. **Nyikolaj Gogol** *Esték egy gyakanykai tanyán* című művének hatására az ukrán népdalok egyre népszerűbbek lettek az előkelő körökben. 1831–1845 között az északi fővárosban élt Tarasz Sevcsenko. Itt jelent meg *Kobzos* című művének első kiadása. 1841-ben adták

A Kijevi Szent Volodimir Egyetem. XIX. század

T. Sevcsenko *Kobzos* című művének első kiadása

ki **Jevhen Hrebinka** *Fecske* című gyűjteményét, melynek minden darabja ukrán nyelven íródott.

A Kijevi Szent Volodimir Egyetem megnyitásának következtében az ukrán nemzeti-kulturális élet központja a XIX. század 40-es éveiben Harkivból Kijevbe helyeződött át. Olyan fiatal ukrán hazafiak gyűltek ekkor össze a felsőfokú oktatási intézmény falai között, mint Vaszil Bilozerszkij, Mikola Kosztomarov, Pantelejmon Kulis, Mikola Hulak és mások. 1845-ben lett az egyetem oktatója Tarasz Sevcsenko. Az ukrán nemzeti újjászületés korábbi tagjaival ellentétben, akik többnyire nemesek voltak, az új nemzedék képviselői különböző társadalmi csoportokhoz tartoztak.

5

A Cirill-Metód Társaság (testvériség) megalakulása és tevékenysége.

Az ukrán közéleti személyiségek új nemzedékének megtestesítője a XIX. század negyvenes éveiben a **Cirill-Metód Társaság (testvériség)** volt. A kijevi egyetem körül csoportosuló hazafiak hozták létre. A felsőfokú tanintézmény egyik előadója ebben az időben a harkivi egyetem végzőse, **Mikola Kosztomarov** történész lett, aki barátaival 1845 decemberében arra a következtetésre jutott, hogy az általuk működtetett kört titkos társasággá kell alakítani, amely a szláv népek egységének eszméit fogja hirdetni. A szervezethez csatlakoztak ekkor V. Bilozerszkij poltavai tanító, M. Hulak köztisztviselő, P. Kulis író, O. Markovics néprajztudós. Végleges szervezeti formáját a titkos társaság 1846 januárjában nyerte el. Cirill-Metód Társaságnak Szent Cirill és testvére Metód tiszteletére nevezték el, akik a kereszténység terjesztői voltak a szláv népek között. A társaság tagjai testvéreknek nevezték egymást és arany gyűrűt viseltek, amelybe a következő mondatot vésték: *Szent Cirill és Metód, 1846 januárja.*

Vaszil Bilozerszkij

Mikola Kosztomarov

Pantelejmon Kulis

A kutatók feltevése szerint 1846 márciusában a szervezethez csatlakozott Tarasz Sevcsenko is, aki ekkor érkezett Szentpétervárról Kijevbe. A társaságnak összesen 12 tagja volt, de több százan támogatták.

A testvériség tagjai tudományos kutatásokkal foglalkoztak és előadásokat tartottak Kijev iskoláiban az ukránság jövőjéről. Tevékenységük jelentős részét a felvilágosító munka töltötte ki, de pénzgyűjtéssel is foglalkoztak, amelyen népiskolákat hoztak létre. Ezenkívül tankönyveket írtak a tanulóik számára. Pantelejmon Kulis írta meg az első tankönyvet Ukrajna történetéből, melynek címe *Történetek az ukrán népről* (1846) volt.

A társaság tagjainak nézetei a közös harc céljairól sokban különböztek egymástól. M. Kosztomarov például a keresztény eszmék és a szláv népek szövetségének híve volt. Tarasz Sevcsenko a jobbágyok és az ukrán nép orosz uralom alóli felszabadításának volt a szószólója. Pantelejmon Kulis szintén a nemzeti felszabadulás eszméit részesítette előnyben. A Cirill-Metód Társaság tagjai célkitűzéseiket ***Az ukrán nép teremtéskönyvében*** és ***A Szent Cirill és Metód szláv testvériség alapszabályában*** fogalmazták meg. Mindkét mű szerzője Kosztomarov volt.

Ezekben a programnyilatkozatokban történt meg először az ukrán nemzeti eszme, a keresztény gondolatiság és a szociális ideálok egységes egészévé kovácsolása. Mikola Kosztomarov szerint az ukránok csak a *szabad szláv népek keresztény köztársaságában* nyerhetik vissza elvesztett jogaikat.

A keresztény gondolatiság a testvérek ama törekvésében öltött testet elsősorban, hogy át akarták alakítani az egész társadalmat a keresztény eszmék alapján. Azon a véleményen voltak, hogy az ukrán nép küldetése (missziója) a szláv népek harcra buzdítása nemzeti újjászületésükért. Hívei voltak még a jobbágyok felszabadításának és a társadalmi rendek közötti egyenlőségnek.

Célkitűzéseiket rövidített formában *Az ukrán testvérekhez* és *A nagy-orosz és lengyel testvérekhez* intézett üzeneteikben fogalmazták meg.

A Cirill-Metód Társaság 14 hónapig működött. 1847 márciusában egy provokátor feljelentése alapján a testvériséget a cári kormány megszüntette. A bírósági tárgyalás az ügyekben három hónapig tartott. A cári hivatalnokokat leginkább azok a gondolatok zaklatták fel, amelyeket a testvérek a programjaikban fogalmaztak meg. Az I. Miklós által jóváhagyott ítélet alapján a szervezet mind a 12 tagját száműzték. A legkeményebb büntetést Tarasz Sevcsenko kapta, akit besoroztak katonának az orenburgi erődítmény hadtestébe, megtiltották neki a versírást és a festést.

A III. ügyosztály jelentéséből a Cirill-Metód Társaság tagjainak tevékenységéről

1847-ben kiderült, hogy a szlavofil (szlávbarát) irányzat kockázatos irányba is fejlődhet. Kijevben Hulak kandidátus, Kosztomarov adjunktus professzor és Bilozerszkij kandidátus titkos szervezetet alapítottak *Szent Cirill és Metód Társaság* néven.

A társaság célja kezdetben a szláv népek nyelvének, irodalmának megújítása volt, és ezeknek a szláv népeknek egy államszövetségbe tömörítése. De mivel a társaság minden tagja Kisoroszországban élt, ezért arról kezdtek beszélni, hogy helyre kell állítani Kisoroszországot abban a formájában, ahogyan az Oroszországgal való egyesülése előtt létezett. A szlavofil irányzat így fokozatosan ukránofillé (ukránbarát) vált. ... Kulis és részben Kosztomarov műveikben I. Pétert és utódait népelnyomó uralkodóként ábrázolják, a kozákságról viszont egyenesen áradoznak. Munkáikban a Hetmanátus világra szóló híreiről beszélnek, felsorolják mindazokat az ukrán népdalokat, amelyek a szabadságról szólnak, közben arra céloznak, hogy a kisoroszkok ma is olyan szabadságszerető nép, mint a régmúltban. Sevcsenko verseiben visszasírja a múltat, közben porig alá minden, ami szent Oroszország számára. ... Megtaláltuk a szervezet alapszabályát, illetve a rendkívül forradalmi tartalmú *Biblia* kéziratát. Ezek az okmányok arról tanúskodnak, hogy a szervezet tevékenysége államellenes irányt vett.

- ? 1. Hogyan határozta meg az orosz kormány a Cirill-Metód Társaság tevékenységének célját? 2. Miért tartotta ezt a szervezetet veszélyesnek a hatalom?

A testvérek szigorú megbüntetése lelassította ugyan az ukrán újjászületés kibontakozását, de nem akadályozta meg a következő nemzedéket abban, hogy tovább folytassa harcát az ukrán ügyért.

Sokat tett Sevcsenko kiszabadításáért Varvara Repina-Volkonszkaja hercegnő, akit a költő csak a *jó angyalaként* emlegetett. A csendőrség parancsnoka, O. Orlov gróf azonban figyelmeztette a hercegnőt, hagyjon fel a kérelmeivel, mert ez az ügy rosszul végződhet számára.

Következtetések. A Balpart ukrán mozgalmában a XVIII. század végén az autonómiapárti nemesek játszották a vezető szerepet. Legfontosabb sikerük az volt, hogy felébresztették az ukránságban az érdeklődést nyelvük, kultúrájuk, történelmük iránt. Elmondhatjuk tehát, hogy az autonómiapárti nemesek voltak a kezdeményezői az ukrán nemzeti újjászületésnek Balparti Ukrajnában.

▶ Szloboda vidékén az ukrán újjászületés központjának Harkivot tekintjük. Az itt működő egyetem tevékenységének köszönhetően Harkiv vidéki városból Dnyepermente újjászületésének fővárosává nőtte ki magát.

▶ A XIX. század 20–40-es éveiben az ukrán nemzeti mozgalom néprajzi-népművészeti korszakát, melynek során lelkes kutatók tanulmányozni kezdték népük történetét, szokásait, nyelvét, az irodalmi időszak váltja, amikor fokozatosan kialakult az ukrán irodalmi nyelv, amelyet egyre szélesebb körben kezdtek alkalmazni.

▶ Az ukrán nemzeti mozgalom további fejlődésére nagy hatással volt a Cirill-Metód Társaság tevékenysége, melynek tagjai először dolgozták ki szervezetük politikai programját, ami nagy hatással volt a későbbi nemzedékekre is. Ez lehetővé tette az áttérést a nemzeti mozgalom politikai szakaszára, ami végül nem ment végbe a hatalom megtorló politikája miatt.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk nemzeti gondolat alatt? 2. Miért nevezték a Balpart ukrán nemeseit autonómiapártiaknak? 3. Mikor utazott V. Kapnyisz Berlinbe? 4. Mi volt *A ruszok története* című mű fő gondolata? 5. Mikor jött létre a Cirill-Metód Társaság? 6. Ki volt a szerzője a testvériség programnyilatkozatainak?
7. Milyen feltételek között alakult ki az ukrán nemzeti gondolat a XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában? 8. Jellemezzétek Balpart ukrán nemeseinek harcát Ukrajna autonómiájának helyreállításáért! 9. Miben rejlik, véleményetek szerint, a Novgorod-sziverszkiji Hazafias Kör történelmi jelentősége? 10. Milyen eseményekkel van kapcsolatban az ukrán nemzeti újjászületés kezdete Balparti Ukrajnában és Szloboda vidékén? 11. Jellemezzétek az ukrán nemzeti mozgalmat a XIX. század 30–40-es éveiben! 12. Hogyan jött létre a Cirill-Metód Társaság, és milyen sajátosságai voltak működésének? 13. Jellemezzétek a testvériség programnyilatkozatainak fő gondolatait!
14. Készítsetek időrendi láncot Dnyepermente nemzeti mozgalmának eseményeiből! 15. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg az ukrán nemzeti mozgalom jellegzetes vonásait! Következtetéseiteket foglaljátok össze rövid tézisek formájában!

- ★ 16. Támasszátok alá, vagy cáfoljátok meg a következő állításokat: 1) A Novgorod-sziverszkiji Hazafias Kör a nemzeti újjászületés előhírnöke volt Balparti Ukrajnában; 2) Harkiv – az ukrán újjászületés első hullámának központja Dnyepermentén!

6. §. Orosz és lengyel felszabadító mozgalmak. Szociális harc

- ▶ 1. Mi a szabadkőműves mozgalom lényege? Mikor jött létre Európában, és milyen célokat tűzött maga elé? 2. Hogyan fejlődött a felszabadító mozgalom orosz és lengyel irányzata a XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában? 3. Milyen volt Jobbparti Ukrajna nemzetiségi összetétele és a lakosság társadalmi helyzete ebben az időben? 4. Hogyan éltek a jobbágyok az ukrán földeken a XIX. század első felében?

1 **Szabadkőművesek az ukrán földeken.** A XIX. század elején Dnyepermenti Ukrajna társadalmi életében fontos szerepet kezdtek játszani a **szabadkőműves eszmék**, amelyek Lengyelországból és Oroszországból szivárogtak be az ukrán tartományokba a XVIII. század második felében.

Mivel a szabadkőművesek általában előkelőbb körökből származtak, ezért páholyaik (szervezeteik) a városokban, mezővárosokban és a földesúri birtokokon jöttek létre. A XVIII. század végén és a XIX. század elején szabadkőműves páholyok alakultak Kijevben, Odesszában, Zsitomirban, Harkivban, Kremencsuhban, Poltavában, Nemirivben.

Az ukrán nemesek azzal próbálták kifejezni ellenzékiségüket a cári hatalommal szemben, hogy beléptek a szabadkőművesek közé, ahol kezdetben az emberek erkölcsi tökéletesedésének módjain gondolkodtak, később pedig a politikai rendszer megváltoztatásának módszereit keresték.

1817-ben több szabadkőműves páholy működött ukrán földeken: a *Pontus Euxinus* és a *Három császárság* Odesszában, az *Ozirisz – a lángoló csillagokhoz* Kamjanec-Pogyilszkijban. A kijevei *Egyesült szlávok* páholyához lengyelek, oroszok és ukránok is tartoztak. Bár többségben voltak közöttük a lengyelek, mégis általános szláv nézeteket vallottak. Fő céljuk a szláv népek felszabadítása és egy államszövetségbe való egyesítése volt. Legtöbb ukrán taggal a poltavai *Igazságszeretet* páholy rendelkezett. Olyan ismert személyiségek látogatták összejöveteleiket, mint V. Kapnyiszt, I. Kotljarevszkij, V. Tarnovszkij, V. Lukasevics. Gondolkodásmódjuk megegyezett a balparti ukrán autonómiapárti nemesek világnézetével és előszeretettel tanulmányozták az ukrán földek múltját. I. Sándor, miután tudomást szerzett létezésükről, 1819-ben külön rendeletével betiltotta működésüket.

Szabadkőművesség – nemzetek felett álló vallási-etikai mozgalom, amely Angliában jött létre a XVIII. század elején. Követői hitték, hogy az emberek képesek jobbá válni és arra szólították fel őket, hogy egyesüljenek egymással a testvériség, egyenlőség, valamint a kölcsönös segítségnyújtás alapján, a köztük lévő nemzeti és vallási különbségek ellenére. A szabadkőművesek azt hirdették, hogy nem vesznek részt a politikai életben, mégis fontos szerepet játszottak a forradalmi eseményekben és a nemzeti-felszabadító mozgalmakban.

Vaszil Lukasevics (1788–1866), az *Egyesült szlávok és az Igazság-szeretet* páholyok tagja 1819-ben létrehozta a *Kisorosz Titkos Társaságot*. Bővebb információkkal a szervezetről nem rendelkezünk, ugyanis az 1826-ban történt letartóztatásuk előtt a szabadkőművesek megsemmisítettek minden dokumentumot. Az ügyben folytatott nyomozás során azonban kiderült, hogy a társaság tagjai Ukrajna függetlenségéért küzdöttek, ki szerettek volna szakadni Oroszország kötelékéből, illetve helyre akarták állítani Lengyelország keretei között autonómiájukat. Céljaikat az *Autonómiapárti* kátéjában foglalták össze, melynek V. Lukasevics volt a szerzője. A szervezet tagjai voltak még Sz. Kocsubej, V. Tarnovszkij, P. Kapnyiszt, O. Velicsko, I. Kotljarevszkij és mások. Helyi alapszervezetek Kijevben, Poltaván, Csernyihivben és Csihirinben működtek. A társaság tagjai gyümölcsöző kapcsolatokat ápoltak az orosz *Egyesült szlávok társaságával*, amely Volinyban tevékenykedett, valamint a lengyel *Templomosok* páholyával.

1822-ben az Orosz Birodalom területén betiltották a szabadkőműves páholyok és más titkos szervezetek működését. Ennek fő oka az volt, hogy a szabadkőművesek fokozatosan politikai szervezetté váltak, a cári hatalom ellenzékévé. Ezután a szabadkőművesek nem játszottak fontos szerepet az ukrán földek életében.

2 Az ukrán földek a dekabristák programjaiban. A XIX. század első két évtizedében ellenzéki beállítottságú orosz katonatisztek Dnyepermenti Ukrajna területén titkos szervezeteket hoztak létre. **Dekabristáknak** nevezték őket.

Kamjanec-Pogyilskijban alakult meg 1815-ben Volodimir Rajevszkij vezetésével a *Vasgyűrűk* szervezet, melynek célja Oroszországban a köztársaság kikiáltása és a jobbágyrendszer eltörlése volt. Egy évvel később a társaság feloszlatta önmagát, mivel tagjait a letartóztatás veszélye fenyegette. 1821-ben a Jobbparton, Tulcsinóban jött létre a dekabrista *Déli Társaság* **Pavlo Pesztel** ezredessel az élen. Egy évvel később Szentpéterváron kezdte meg működését az *Északi Társaság*, melynek vezetője **Mikita Muravjov** volt. 1821–1825 között a dekabrista szervezetek több mint 200 tagot számláltak.

Mindkét dekabrista szervezet kidolgozta a maga programját. A *Déli Társaság* munkatervének címe *Ruszka pravda* volt, amelyet Pavlo Pesztel állított össze. A program kimondta az önkényuralom megszüntetését

Dekabristák – a szentpétervári, kijevi és más városok titkos társaságának tagjai, nemesi forradalmárok, akik 1825. december 14-én (a régi pravoszláv naptár szerint – a *ford. megj.*) megkísérelték a cári önkényuralmat fegyveresen megdönteni (a dekabrista szó decemberistát jelent – a *ford. megj.*). Az elszigetelt összeesküvést sikerült I. Miklós cárnak levernü és megtorolni.

és a köztársaság kikiáltását, az egymarás parlament létrehozását és a jobbágyrendszer felszámolását Oroszország területén. Biztosította az ország lakossága számára az alapvető emberi és állampolgári jogokat. Nem ismerte azonban el más népek jogát a saját államiságukhoz. Az ukrán földeket Kisoroszországnak (a Csernyihivi és Poltavai kormányzóságok

területén) nevezi, és nem tartja különálló államrésznek.

Az *Északi Társaság* programját, az *Alkotmányt* Mikita Muravjov dolgozta ki, amely kimondta az önkényuralom és jobbjágyrendszer felszámolását Oroszország területén, valamint a demokratikus reformok bevezetését. Oroszországnak ezután alkotmányos monarchiává kellett átalakulnia az Egyesült Államokhoz hasonló föderatív közigazgatási rendszerrel. Az ország területét 14 szövetségi államra osztották. Az ukrán területek 4 szövetségi államhoz tartoztak: a Dnyepერიhez (központja Szmolenszk), a Bugihoz (központja Kijev), a Fekete-tengerihez (központja Odessza), és az Ukránhoz (központja Harkiv). A belpolitikai élet minden fontos kérdésében a szövetségi államok maguk döntöttek. A központ hatáskörébe a pénzkibocsátás, az egységes fegyveres erők létrehozása és a külpolitika tartozott. Muravjov programja több jogot biztosított más népeknek. Az ukrán földeken létrehozott államok azonban mesterséges jellegűek voltak, nem terjedtek ki az összes ukránok által lakott területre és négy államalakulatra tagolták Ukrajnát.

H. Holstein:
Köztársaság lesz végre!

1823-ban Novohrad-Volinszkijben megalakult az **Egyesült Szlávok Társasága**. Vezetői **Andrij** és **Petro Boriszov** voltak. *Szabályok és Ünnepeles ígéret* című programjukban célul tűzték ki a demokratikus köztársaság kiáltását Oroszország területén és a jobbjágyrendszer eltörlését.

I. Horbacsevszkij *Feljegyzések* c. munkájából. Az *Egyesült Szlávok Társaságának* programjáról

A társaság fő célja a szláv népek felszabadítása az önkényuralmi elnyomás alól; a nemzeti ellentétek felszámolása közöttük és egy szövetségi államba való egyesítésük.

Előíranyozta a tervezet az egyes tagállamok határainak pontos meghatározását és a demokratikus képviselői rendszer bevezetését minden népnél. Össze kellett hívni a föderáció kongresszusát is, melynek feladata a szövetség irányítása, valamint szükség esetén, az alaptörvények megváltoztatása volt. A tagállamok mindeközben önálló belső felépítéssel rendelkeztek és maguk hozhattak meg bizonyos törvényeket.

?

1. Mi volt az Egyesült Szlávok Társaságának a célja? 2. Milyen államigazgatási formával kellett rendelkezniük a későbbi szláv szövetséghez tartozó népeknek?

Más dekabrista szervezetekkel ellentétben az Egyesült Szlávok Társasága célul tűzte ki az összes szláv nép felszabadítását a zsarnok-

ság alól és egyesítésüket egy Szláv Szövetségi Köztársaságba a Fekete-, Balti-, Adriai- és Északi-tengerek között. A föderatív állam részei lettek volna Oroszország, Lengyelország, Csehország, Morvaország, Szerbia, Moldva, Dalmácia, Horvátország, Magyarország és Erdély. A legfőbb hatalmat az államszövetségben a közgyűlés gyakorolta. Ukrán állam létrehozásáról nem volt szó a szervezet programjában, bár több ukrán tagja volt a társaságnak.

3 A dekabristák felkelése és annak következményei. A dekabristák **1825. december 14-én** felkelést szerveztek Szentpéterváron I. Miklós eskütételének idejére, aki I. Sándort váltotta az orosz trónon. Aktív tevékenységet azonban nem fejtettek ki, mivel pusztá jelenlétükkel akarták rábírní az új uralkodót arra, hogy teljesítse követeléseiket. A Szenátus téren 3 ezer katona várta a hatalom meghátrálását. Erre azonban nem került sor, mert I. Miklós összegyűjtötte a hozzá hű erőket és ágyútűzet zúdított a felkelőkre.

Két hét múlva fellázdattak a csernyihivi gyalogos ezred vitézei is Kijev környékén. A kormány megtorló alakulatokat küldött ellenük, melyek 1826. január 3-án vérbe fojtották a felkelést.

A dekabristák mozgalma orosz jellegű megmozdulás volt, mivel az orosz hadsereg tisztjei vettek részt benne. Nem érdekelte őket más népek sorsa. Ez okozta, többek között, a vesztüket.

4 Az 1830–1831-es lengyel felkelés. 1830. november 17-én Varsóban nemzeti-felszabadító felkelés vette kezdetét az orosz uralom ellen. A birodalmi helytartó és hadserege elhagyták Lengyelország területét. A felkelés következtében létrejött Nemzeti Kormány harcot hirdetett a Rzeczpospolita helyreállításáért az 1772-es határain belül, és megpróbálta kiterjeszteni a felkelést Litvánia, Belorusszia és Jobbparti Ukrajna területére is.

A felkelők felismerték a birodalom túlerejét és meghirdették a jelszót: *A mi és a ti szabadságotokért!* Abban reménykedtek, hogy a hatalommal elégedetlen oroszok, ukránok, beloruszok és litvánok a felkelők oldalára állnak. 1831 februárjában összehívták a Kijevi tartomány lengyel földesurainak és nemességének kongresszusát, ahol határoztak a fegyveres felkelés előkészítéséről.

1831 áprilisának elején Jobbparti Ukrajnába érkezett a lengyel felkelők lovas hadteste Józef Dwernicki tábornok parancsnoksága alatt. Egy kis létszámú nemesi felkelőcsapat csatlakozott csak hozzájuk. A tartomány

F. Dietrich: A felkelők elfoglalják a varsói börtönt

A lengyel felkelés zászlója
A mi és a ti szabadságotokért! jelszóval

népességének nagyobb részét kitevő ukrán parasztok távol maradtak a felkeléstől. *Űri huncutságnak* tartotta azt. Közben az oroszok csapatokat gyűjtöttek és hozzáláttak a felkelés elfojtásához.

1831 júniusának közepén a cár büntető hadserege megsemmisítő csapást mért Jobbpart felkelőire, akik összesen 5,6 ezren voltak, többségükben lengyelek.

Az 1830–1831-es felkelés leverése után a birodalmi kormány fokozta az ukrán földek eloroszosítását. 1831-ben különbizottságot hoztak létre, melynek feladata, I. Miklós rendelete értelmében az volt, hogy *a nagyorosz kormányzóságokban érvényben lévő gazdasági és politikai rendet meghonosítsák a nyugati kormányzóságokban is.*

Jobbparton az orosz lett az egyetlen hivatalos nyelv. Rövid időn belül orosz lett az igazságszolgáltatás és az oktatás nyelve. A lengyel oktatás és kultúra központjának számító kremjaneci líceumot megszüntették. Jobbpart 100 ezer lengyel földesurát megfosztották birtokától a felkelésben való részvételükért, 64 ezertől pedig megvonták nemesi előjogaikat is. Bezárták a tartomány 61 katolikus kolostorát és a katolikus templomok többségét. A lakosságnak megtiltották a katolikus ünnepek megtartását. Ha a katolikus egyházközség területén valaki pravoszláv hitre tért, kötelezővé tették mindenki számára az áttérést. 1839-ben Jobbparti Ukrajnában megszüntették a görögkatolikus egyházat és egyesítették a pravoszlávval. A két egyház egyesítése erőszakos eszközökkel történt, függetlenül a hívek akaratától.

Balparton felszámolták a Kisorosz Lovas Kozák Ezredeket. A kozákok egy részét áthelyezték a helyi orosz csapatokhoz, többségüket viszont harcolni küldték a Kaukázusba.

5 Társadalmi tiltakozások. A parasztek lázongásainak legfőbb okai a XIX. század első felében a jobbágyelnyomás fokozódása és az állami tisztségviselők visszaélései voltak.

A parasztek szabadságra vágytak, követelték a jobbágyi függőség megszüntetését, földet akartak kapni, hogy szabadon megművelhessék azt. A parasztmegmozdulások különböző formában fordultak elő: a földesúri munkaeszközök megrongálása, udvarházaik felgyújtása, az úrdolga és más kötelezettségek megtagadása.

A jobbágyok a problémáikat többnyire törvényes úton akarták megoldani. Panaszleveleket írtak az uralkodónak, azt remélve, hogy a cár atyuska segít nekik. Az uralkodó azonban megtiltotta nekik, hogy méltatlankodjanak uraikkal kapcsolatban. Ellenkező esetben büntetést helyezett kilátásba. Ez elmérgesítette a helyzetet és még több megmozduláshoz vezetett. A hatalom bevetette a rebellis parasztek ellen a hadsereget is, majd ezreket száműztek szülőföldjükre a keleti tartományokba. Csak 1822 és 1833 között 12 ezer lázongó parasztek hurcoltak el Dnyepermenti Ukrajnából Szibériába kényszermunkára.

A XIX. század első felében a Dnyeper mindkét partján a parasztek tömegesen kezdték elhagyni a földesúri birtokokat. Volt, aki egyedül, volt, aki családjával indult útnak, de megesett az is, hogy egy egész falu

Mit tudhatunk meg a jobbágylázasadások okairól és formáiról az alábbi illusztrációk alapján?

földesúr eladja jobbágyait

Lázadás falun. XIX. század

kerekedett fel a jobb élet reményében. Többségük Dél-Ukrajnába tartott, illetve a Doni és Fekete-tengeri Kozák Seregek földjeinek az irányába. A kormány megpróbálta felkutatni a szökevényeket és visszatoloncolni tulajdonosaikhoz. A folyamatot azonban már nem lehetett feltartóztatni kiváltó okainak kiküszöbölése nélkül.

A legtöbb parasztlázadásra Jobbparti Ukrajnában került sor. A jobbágyok kezdetben a lengyel földesurak önkényétől szenvedtek. Az 1830–1831-es felkelés leverése után azonban a lázongó lengyelek birtokait elkobozták. A parasztok sorsa ezzel rosszabbra fordult, hisz a földek többnyire olyan bérlők kezébe kerültek, akik még jobban kizsákmányolták a jobbágyokat, több esetben pedig katonai településeket hoztak létre falvaik helyén. A harc egyes vidékeken nagyon kemény és hosszú volt.

Zakasevska úrnő jobbágyai a Volinyi kormányzóságban 1811 és 1847 között állandóan lázadoztak. A hadseregnek tömeges megtorlással és testi fenyegetéssel sem sikerült megfékezni a parasztokat. Zakasevska asszony ezután eladta birtokát Zagrjasky úrnak, de ő sem bírta sokáig, és azzal a kéréssel fordult az orosz államhoz, hogy vásárolja meg tőle ezt az uradalmat, mondván *a parasztok itt annyira szabadságszeretőék, hogy ezt nem tudja kiverni a fejükből semmilyen eszközzel sem.*

A hűbéri elnyomás fokozódása mellett más kiváltó okai is voltak a parasztok megmozdulásainak. 1832–1833-ban például a Balparton és Dél-Ukrajnában a gyenge termés következtében kezdődtek tömeges zavargások. Dnyepermentén pedig a katonai települések létrehozása okozott rendzavarást. Először Herszon vidékén lázadtak fel a bugi kozákok 1817 júliusában Fedor Barvinszkij százados vezetésével. A felkelést a cári hadsereg kegyetlenül elfojtotta. 1819 júliusában ismét elégedetlenkedni kezdtek Cshuhjev katonai településeinek lakói Harkiv környékén. Hasonló megmozdulásokra került sor még Bazilivka mezővárosban (1817–1818) és Sebelinkában (1829) is.

V. Tropin:
Usztim Karmeljuk

Pogyilljában robbant ki a XIX. század legjelentősebb parasztfelkelése **Usztim Karmeljuk** (1787–1835) vezetésével, kinek a rebellisei 1813 és 1835 között többször rátámadtak a földesúri birtokokra és államigazgatási intézményekre, leszámoltak sok népnyzó nemessel.

Az orosz kormány 1833-ban a felkelők elleni harc céljából különleges bizottságot hozott létre. A helyi földesurak sem tétlenkedtek és büntetőosztagokat alakítottak. Ezután két éven keresztül vadásztak Karmeljukra és betyárjaira, akivel végül egy lengyel uraság fegyveréből kilőtt kóbor golyó **i** végzett. A hatalomnak még öt évre volt szüksége ahhoz, hogy végleg elfojtsa a felkelést. Az ukrán nép megőrizte emlékezetében Usztim Karmeljukot. Több népdal, történet és legenda született róla.

Következtetések. A XIX. század elején előkelő körökben népszerűek voltak a szabadkőműves eszmék. A Kisorosz Titkos Társaság szakított a szabadkőművességgel, és egyes tudósok véleménye szerint Dnyepermente első ukrán titkos politikai szervezete lett, annak minden jellemző vonásával.

▶ A dekabristák főként Ukrajna területén működtek, bár Ukrajnával programjaikban nem foglalkoztak. Ők akarták először, az újkor története során, megszüntetni az önkényuralmat, ami nagy hatással volt az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalomra is.

▶ Az 1830–1831-es lengyel felkelés leverése után az oroszosítás újabb hulláma söpört végig Jobbparti Ukrajnán.

▶ A parasztok, kozákok és a katonai települések lakóinak megmozdulásai válasz volt azon intézkedésekre, melyeket az Orosz Birodalom foganatosított a XIX. század első felében. Ezek a felkelések jobbágyrendszer-ellenes jelleget is viseltek.

▶ A cári hatalom többnyire a hadsereget vetette be rebellis alattvalói ellen, amivel megpróbálta elodáznai a jobbágyfelszabadítás kérdését.

Kérdések és feladatok

1. Melyik városban jött létre az *Igazságszeretet* szabadkőműves páholy?
- ◆ 2. Ki szervezte meg a *Kisorosz Titkos Társaságot*? 3. Mi volt a címe a *Déli Társaság* programjának? 4. Mikor verték le a csernyihivi ezred lázadását?
5. Mennyi résztvevője volt az 1830–1831-es lengyel felkelésnek Jobbparti Ukrajna területén? 6. Mikor zajlott az Usztim Karmeljuk vezette parasztfelkelés?
- ▲ 7. Jellemezték a szabadkőműves mozgalmat Dnyepermenti Ukrajnában!
8. Milyen jövőt szántak Ukrajnának a dekabristák? 9. Milyen tények tanúskodnak arról, hogy az 1830–1831-es lengyel felkelés idején az orosz kormány az *Oszd meg, és uralkodj!* elvet alkalmazta? 10. Mi jellemezte az oroszok politikáját az ukrán területeken az 1830–1831-es lengyel felkelés leverése után? 11. Jellemezték a XIX. század első felének felkeléseit! Milyen okok váltották ki őket, milyen volt a jellegük, illetve mik voltak a megnyilvánulási formáik?

- ★ 12. Vitassátok meg a következő kérdést: *Milyen hatással voltak az orosz és lengyel mozgalmak a korabeli ukrán társadalomra?* 13. Töltsétek ki az *Ukrajna helye a dekabristák programjaiban* című táblázatot!

A szervezet neve	A program címe	Milyen államformát javasolt	Hogyan képzelte el Ukrajna jövőjét

- ★ 14. Határozzátok meg Dnyepermente lengyel, orosz és ukrán mozgalmainak hasonlóságait, illetve eltérő vonásait a XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában! 15. Usztim Karmeljuk követőit a történészek *szociális haramiáknak* is nevezik, őt magát pedig ukrán Robin Hoodnak. Pótirodalom segítségével ismerkedjétek meg bővebben Usztim Karmeljuk mozgalmával, és fejtsétek ki a véleményeteket ezekkel az állításokkal kapcsolatban!

Gyakorlati foglalkozás. A Cirill-Metód Társaság (testvériség) programnyilatkozatai. Tarasz Sevcsenko és az ukrán nemzeti mozgalom

- ▶▶ 1. Hogyan jött létre a Cirill-Metód Társaság (testvériség)? 2. Kik voltak a tagjai? 3. Milyen célokat tűztek maguk elé? 4. Hogyan büntette meg a cári kormány őket a társaság tevékenységének a leleplezése után?

✓ **Cél:** a Cirill-Metód Társaság (testvériség) programnyilatkozatainak elemzése alapján meghatározni, mik voltak a testvérek céljai és hogyan akarták azokat megvalósítani; kideríteni Tarasz Sevcsenko szerepét az ukrán nemzeti mozgalomban.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni az 5. §. 5. alpontját a Cirill-Metód Társaság (testvériség) megalakulásáról és tevékenységéről; készíteni egy rövid beszámolót *A kiválóságok szerepe a történelemben* címmel.

A munka menete

1. Ismerkedjétek meg a forrásmű-részletekkel, és feleljétek a kérdésekre!
2. Alkossatok kis csoportokat, és fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás célja alapján!

A Szent Cirill és Metód Szláv Társaság (testvériség) alapszabályából

Fő eszmék:

1. Megállapítjuk, hogy a szláv népek lelki és politikai egyesülése a legfőbb cél, melyre mindenkinek törekedni kell.
2. Megállapítjuk, hogy az egyesülés után mindegyik szláv nép, vagyis a déli ruszok (ukránok – a szerző), északi ruszok (oroszok – a szerző), beloruszok, lengyelek, csehek és szlovákok, szorbok, szerbek, horvátok, megőrzik önállóságukat.
3. Megállapítjuk, hogy mindegyik népnek van saját kormánya és a szövetség állampolgárai származásuktól, vallási hovatartozásuktól és társadalmi helyzetüktől függetlenül egyenlők.
4. Megállapítjuk, hogy a törvények, a tulajdon, az oktatás alapja Mennyei Atyánk, Jézus Krisztus tanítása.
5. Megállapítjuk, hogy államférfiak csak művelt és tiszta erkölcsű emberek lehetnek.
6. Megállapítjuk, hogy a szövetségnek van közös testülete, Szláv szejm néven, melyben minden nép képviselteti magát.

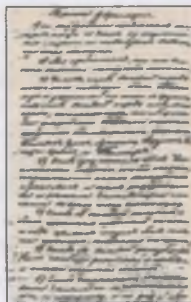
Fő szabályok:

1. A társaság azért jön létre, hogy a fentebb vázolt célokat az ifjúság nevelésén és a keresztény értékrend terjesztésén keresztül népszerűsítse. Védőszentjeink Szent Cirill és Metód, jelképünk pedig egy gyűrű vagy ikon az ő képmásukkal....
8. A társaság törekedni fog arra, hogy megszűnjön minden rabság, a szegények kizsákmányolása, és hogy mindenki írástudó, művelt ember legyen.
9. A társaság minden tagjának, és magának a szervezetnek is, össze kell egyeztetni tevékenységét a szeretet, alázat és türelem evangéliumi szabályaival. *A cél határozza meg az eszközt* elvet istentelennek nyilvánítjuk.

- ?
1. Hogyan akarták a Cirill-Metód Társaság (testvériség) tagjai megoldani az ukrán államiság kérdését?
 2. Miként akarták kezelni a testvérek a társadalmi problémákat?
 3. Milyen szerepet játszottak tevékenységükben a keresztény eszmék?
 4. Hogyan kívánták terjeszteni nézeteiket?

L. Hodcsenko:
A Cirill-Metód
Társaság
(testvériség)
gyűlése

Részlet Az ukrán
testvérekhez intézett
kiáltványból

T. Sevcsenko helye az ukrán nemzeti újjászületésben

Tarasz Sevcsenko (1814–1861) különleges egyénisége egyesítette magában a zseniális költőt, tehetséges festőművészt, és minden túlzás nélkül, az új ukrán ideológia megalkotóját. Fontos szerepet játszott az ukránság nemzeti öntudatra ébredésében. Az, hogy ő lett ennek a korszaknak a szimbóluma, nem véletlen. Költészetében öltöttek ugyanis leginkább testet az ukrán nemzet jellegzetességei.

Sevcsenko életútja megegyezik népe sorsával.

Világszemléletének legmeghatározóbb vonása az volt, hogy elutasította a kizsákmányolást. Volt jobbagyként megértette az elnyomott emberek érzéseit és szembeszállt a jobbagyság minden szegyenletes megnyilvánulásával: a „szent tulajdonnal” való kereskedelemmel, a parasztok jogtalanságával és az uraktól elszenvedett megaláztatásaival. Nem hitt a reformokban. Úgy gondolta, népét felkelés útján kell felszabadítani a jobbagyság alól, Ukrajnát pedig a politikai, nemzeti rabságból.

Az ukránok társadalmi elnyomásának okát abban látta, hogy hazája az Orosz Birodalom igája alatt sínylődik. Verseiben megénekelte kozák Ukrajna hősi múltját. Más romantikus költőkkel ellentétben Sevcsenko nemcsak visszavágyott a régmúltba, hanem erőt is merített belőle a jelen harcaihoz. A költő megpróbálta felrázni népét, és harcra szólított mindenkit az édes haza felszabadításáért, eközben egyformán fontosnak tartotta a nemzeti és a szociális felszabadítást is.

Lázító, lelkesítő verseit Sevcsenko elküldte a nemzeti újjászületés ismert alakjainak, Pavel Šafáriknak és Adam Mickiewicznek. Ennek köszönhetően az ukrán kérdés érthetővé vált Európa-szerte.

Sevcsenko élesen elítélte a „kisorosz mentalitást”. Népük elleni büntettként értékelte, hogy a kozák főtisztek leszármazottai az Orosz Birodalom szolgálatába álltak és elfelejtették nyelvüket, kultúrájukat. Az ukrán mozgalmat a költő a szláv népek közös harcának részeként fogta fel. Azt szerette volna, hogy „minden szláv testvére legyen a másikkal”.

Költészetében egyszerre több ukrán nyelvjárást is megszólaltatott. Ettől versei még színesebbek, ízesebbek lettek. A társadalom minden rétegének képviselői, a gazdagtól a szegényig, egyforma lelkesedéssel olvasták műveit. Egyre többen kezdték úgy érezni, hogy egy új lelki közösséghez tartoznak, az ukrán nemzethez.

Tarasz Sevcsenkónak és költészetének óriási a jelentősége az ukrán nemzeté válás szempontjából. J. Ohrimovics ismert társadalmi és politikai személyiség ezt írta róla: *Tarasz Sevcsenko költészetének korszakos jelentősége van számunkra, hisz a műveletlen, sötét néptömegeket egy nemzeté gyúrta és az ukrán mozgalom megszűnt pusztán dél-ruszi provincializmus lenni.* Sevcsenko munkássága határkő az ukrán nemzet tudat fejlődésében. Az egész későbbi ukrán nemzeti mozgalom az ő költészetéből táplálkozott.

?

Tézisek formájában foglaljátok össze, milyen hatással volt Tarasz Sevcsenko személyisége az ukrán nemzeti mozgalomra!

Összegző kérdések az I. fejezethez

1. Soroljátok fel Ukrajna történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XVIII. század végén és a XIX. század első felében! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Nevezzétek meg a korszak kiemelkedő személyiségeit! Véleményetek szerint, miben rejlik tevékenységük jelentősége Ukrajna történetében?
3. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *modernizáció, nemzet, nemzeti újjászületés, kormányzóság, főkormányzóság, letelepedési sáv, oroszosítás, katonai települések, jobbágyság, ipari forradalom, csumákok, Porto franco, nemzeti gondolat, nemzeti azonosság-tudat, szabadkőművesek, dekabristák!*
4. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével! 1) Hasonlítsátok össze az ukránok letelepedésének területeit Dnyepermenti Ukrajnában a XVIII. század végén és a XIX. század első felében Ukrajna mai határaival! 2) A térkép segítségével mutassátok be Ukrajna szerepét a korszak nemzetközi kapcsolatainak rendszerében! 3) Mutassátok meg a térképen Dnyepermente térségeinek mezőgazdasági szakosodását! 4) Mutassátok meg a térképen a fontosabb katonai településeket, ipari központokat, tengeri kereskedelmi kikötőket! 5) Mutassátok meg a térképen azokat a településeket, amelyek kapcsolatban voltak a korszak ukrán nemzeti újjászületésével, magyarázzátok meg jelentőségüket a folyamatban! 6) Mutassátok meg a térképen azokat a településeket és területeket, amelyek kapcsolatban voltak a szabadkőművesekkel, az orosz és lengyel nemzeti-felszabadító mozgalommal az ukrán földeken!
5. Alkossatok kisebb csoportokat, beszéljétek meg a következő kérdéseket, majd közöljétek következtetéseiteket az osztállyal: 1) az Orosz Birodalom politikájának hatása Dnyepermenti Ukrajna fejlődésére; 2) az ipari forradalom sajátosságai és hatása Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődésére; 3) a Cirill-Metód Társaság (testvériség) tevékenysége és annak jelentősége az ukrán nemzeti mozgalomban; 4) a lengyel és orosz felszabadítási mozgalmak tevékenységének sajátosságai és következményei Dnyepermenti Ukrajnában.

Katonai település Csuhujeviben

II. FEJEZET. A NYUGAT-UKRÁN FÖLDEK AZ OSZTRÁK BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT a XVIII. század végén és a XIX. század első felében

7. §. A nyugat-ukrán földek az Osztrák Birodalom kötelékében

- 1. Milyen államokhoz tartoztak Galícia, Bukovina és Kárpátalja a XVIII. század második felében? 2. Milyen sajátosságai voltak e területek társadalmi-politikai fejlődésének a XVIII. század második felében?

1 A nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi felépítése az Osztrák Birodalom fennhatósága alatt. A XVIII. század végén az Osztrák Birodalom rendelkezett az ukrán területek 15%-val. Ide soroljuk Kelet-Galíciát, Észak-Bukovinát és Kárpátalját. Az Ausztriához tartozó területeket **nyugat-ukrán földeknek** nevezik.

Az Osztrák Birodalom soknemzetiségű ország volt és *összetakolt monarchiának* is nevezték. Nem rendelkezett egységes államigazgatási rendszerrel, ezért az ukrán földek más-más közigazgatási területhez tartoztak és különböző feltételek között éltek.

Először Kárpátalja került a Habsburgok fennhatósága alá 1699-ben Kelet-Magyarország többi területével együtt. A tartomány politikai életében a magyarok játszották a vezető szerepet. A vidék közigazgatásilag négy **megyére** tagolódott, melyek a Magyar Királyság Pozsonyi Helytartótanácsnak voltak alárendelve. A közigazgatási, katonai, bírói és pénzügyi hatalom a megyék területén az ispánok kezében összpontosult, akit a helytartótanács nevezett ki a helyi földbirtokosok közül.

A Rzeczpospolita első felosztása után 1772-ben Galícia is az Osztrák Birodalom része lett. Mária Terézia császárnő felvette a Galícia és Lodomeria királynője címet is. A Halics-Volinai Fejedelemség nevének hibás értelmezése volt ez, amivel az uralkodónő igazolni akarta a tartomány megszerzését. A magyar királyok a XVIII. századig használták ezt a titulust, az osztrák uralkodók pedig 1918-ig.

Az újonnan megszerzett területeken létrejött a Galíciai és Lodomeriai Királyság koronatartomány, melynek székvárosa Lviv volt. Kelet-Galíciában az ukránok éltek többségben, Nyugat-

Koronatartomány – az Osztrák Birodalom (1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia) közigazgatási-területi egysége a XVIII. századtól a XX. század elejéig.

II. FEJEZET

A nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi és regionális felépítése az Osztrák Birodalom keretei között

Galíciában pedig a lengyelek. A két tartományrészt a Szjan folyó választotta el feltételesen egymástól. A koronartomány körzetekre tagolódott, számuk az évek folyamán többször változott.

A koronartományban a közigazgatási hatalmat a kormányzó-sági hivatal gyakorolta, melynek élén a kormányzó állt. Őt a császár nevezte ki. A körzetek első emberei a *vijtek* voltak, a falvakat pedig a *mandátorok* (felügyelők) vezették. Ez utóbbiakat a vijtek bízták meg teendőik elvégzésével, de a helyi földbirtokosoktól kapták javadalmazásukat. A városokat a magisztrátusok irányították, azok összetételét pedig a koronartomány közigazgatási hivatala határozta meg. A Galíciai és Lodomériai Királyság legfőbb képviseleti szerve a *rendi szejm* volt, melyet egyszer hívtak össze 1780-ban.

Bukovina külön körzetként 1849-ig a koronartományhoz tartozott. Közigazgatási központja Csernyivci volt. Ausztria még 1774-ben foglalta el ezt a vidéket, kihasználva az Oszmán Birodalom meggyengülését és vereségét az 1768–1774-es orosz–török háborúban. Mária Terézia azzal magyarázta Bukovina megszerzését, hogy valamikor az is a Halics-Volinai államhoz tartozott. Észak-Bukovinában az ukránok voltak többségben.

2 **Az ukránok társadalmi és nemzetiségi helyzete a Habsburgok uralma alatt.** A nyugat-ukrán földeken a XVIII. század végén 2,5 millióan éltek, a XX. század elején pedig már 6,4 millióan. Az osztrák hatalom a nyugat-ukránokat a hivatalos okiratokban ruténoknak nevezte, ők magukat pedig ruszinoknak. A XIX. században a galíciai és bukovinai ruszinok körében fokozatosan elterjedt az ukrán népnév. A kárpátaljai ukránok viszont továbbra is ruszinoknak nevezték magukat.

Vallási szempontból a nyugat-ukrán területek rendkívül sokszínű képet mutattak. Bukovinában a pravoszlávok voltak többségben, Galíciában és Kárpátalján pedig a görögkatolikusok.

A XVIII. század végén Kelet-Galícia 2,2 millió népességének 71%-át az ukránok alkották, 22%-át a lengyelek, 6%-át pedig a zsidók. A lengyelek ugyan kisebbségben voltak, de ők játszották a vezető szerepet a tartomány életében. Ukrán nemzetiségű nagybirtokos vagy városvezető gyakorlatilag nem is akadt.

A kárpátaljai megyék népessége a XVIII. század végén 250 ezer fő volt, ennek 40%-át a ruszinok tették ki. A legnépesebb nemzetközösségeknek vidékünkön a magyarok és zsidók számítottak. A kárpátaljai ruszinok jobbágy sorban éltek valamelyik magyar földesúr földjén. Nemzeti elitjük nagyobb része az idők folyamán katolikus hitre tért és elmagyarosodott. Népük hagyományaihoz a görögkatolikus papok maradtak hűségesekek.

A görögkatolikus papság nagy szerepet játszott abban, hogy a galíciai és a kárpátaljai ruszinok nem lettek katolikusok és nem magyarosodtak vagy lengyelesedtek el teljesen. A görögkatolikus papok többnyire falvakban éltek és a római katolikusokkal ellentétben családot is alapíthattak. Papi hivatásuk mellett földműveléssel is foglalkoztak. Ebből tartották el magukat és családjukat. A helyi lakosság nagyon megbízt bennük. Ők lettek a galíciai és kárpátaljai ruszinok nemzeti elitje.

Bukovinában a XVIII. század végén 75 ezer ember élt, 69%-uk ukrán volt. A legnagyobb nemzeti kisebbségnek a románok és zsidók számítottak. A térség társadalmi-gazdasági életében a román bojár földbirtokosok

A nyugat-ukrán földek területe és népessége a XVIII. század végén

Térség	Terület, ezer km ²	A népesség hozzávetőleges száma, ezer fő	Az ukránok részaránya, %
Galícia	55,0	2200	71
Bukovina	5,3	75	69
Kárpátalja	14,7	250	40

játszották a vezető szerepet. Az ukrán lakosság többségét a parasztok tették ki. A ruszin nemesség még a korábbi évszázadokban elrománosodott. Bukovina egész lakosságának elrománosítása ellen csak a helyi pravoszláv papság emelte fel szavát.

3 **Az osztrák kormány politikája a nyugat-ukrán földeken.** Miután a nyugat-ukrán területek osztrák fennhatóság alá kerültek, sok változás történt a tartomány életében. A birodalom irányításának rendszere elsősorban a központ érdekeit szolgálta, és a régiókkal kapcsolatos összes kérdést Bécsben döntötték el a mindenható hivatalnokok.

Az Osztrák és az Orosz Birodalom vezető körei különböző módon viszonyultak az ukránok által lakott térségekhez. Az osztrákok sohasem tartották az ukrán régiókat ősi osztrák földnek, csak bizonyítani próbálták jogukat ezekhez a területekhez, elismerve azt is, hogy itt más népek élnek. A Habsburg Birodalom több olyan nemzet közössége volt, melyek közül egyik sem alkotott többséget. Ausztriában ezért nem alakult ki egy egységes birodalmi kultúra, amit rákényszeríthettek volna másokra. A nyugat-ukránoknak azonban a kárpátaljai magyarosítás, a bukovinai románosítás és a galíciai lengyelesítés után

Denacionalizálás – egy nép megfosztása nemzeti jellegétől, elnemzetietlenítése és fokozatos bekebelezése más kultúrák által.

Ruszinok

most az elnémetesítéssel kellett szembenézniük. Az állami intézményekben a német lett a hivatalos nyelv, amely a **denacionalizálás** veszélyét jelentette az ukránok számára, vagyis azt, hogy megfoszthatják őket nemzeti jellegüktől.

A nyugat-ukrán területeket az osztrákok nagyon elhanyagolt állapotban kapták meg. A Habsburgok nem akarták az új tartományt a központ rovására helyreállítani, a hadsereg és az államkincstár feltöltésének forrását látták elsősorban benne. A XVIII. század 70–80-as éveiben a nyugat-ukrán földeken változások kezdődtek, amelyek Mária Terézia és II. József reformjaival voltak kapcsolatban.

A reformok azzal kezdődtek, hogy összeírták a földesúri birtokokat és annak alapján határozták meg a jobbágyok kötelezettségeit, illetve adóit. Korlátozták a testi fenyegetés alkalmazását

velük szemben, megtiltották az úrdolgát vasárnap és más ünnepnapokon, illetve nem kötelezhették a parasztokat kényszermunkára a beleegyezésük nélkül.

1780–1782 között II. József hozott egy sor olyan törvényt, melyek értelmében a jobbágyok felszabadultak a személyes függés alól és az úrdolgát heti három napra korlátozták. A parasztok ezután szabadon házasodhattak a földesúr beleegyezése nélkül, szabadon iskoláztathatták gyermekeiket és a földesurak sem ítékeztek többé felettük. 1789-ben II. József megszüntette az úrdolgát, halála után azonban ezt a rendelkezését visszavonták. 1786-ban a lengyel törvényeket hatályon kívül helyezték a tartományban. Ezután az osztrák birodalmi törvények léptek itt érvénybe.

Vallási téren Mária Terézia jogaikban egyenlővé tette a görögkatolikusokat a római katolikusokkal. A római katolikusok ezután nem kényszeríthették hitük elhagyására a görögkatolikusokat. II. József 1781-ben kelt türelmi rendeletében pedig jogegyenlőséget biztosított birtokain a keresztényeken kívül a zsidók számára is. Ezután a római katolikusok mellett más felekezetűek is betölthettek állami hivatalt.

Mária Terézia 1777-ben kiadott oktatási törvényében (*Ratio Educationis – a ford. megj.*) kötelezővé tette mindenki számára az anyanyelven történő elemi oktatást. 1774–1784 között Bécsben a Szent Barbara-templom mellett papnevelde működött *Barbareum* (*Regium generale Seminarium Graeco-Catholicum Viennae ad Sanctam Barbaram – a ford. megj.*) néven, ahol görögkatolikus ifjak tanultak. II. József idején pedig papi szemináriumok nyíltak Lvivben, illetve Ungváron is. 1784-ben újraindult az oktatás a lvivi egyetemen, a ruszin diákok számára létrehozták itt a *Studium rutenumot* vagyis a Ruszin Intézetet, ahol ószláv nyelven folyt a tudományok oktatása.

4 **A nyugat-ukránok harca az elnyomás ellen.** A nyugat-ukrán földeken ebben az időben a földesúri elnyomás fokozódása miatt egyre több parasztmegmozdulásra került sor. Különösen a XVIII. század végén vált általánossá ez a folyamat, ugyanis a jobbágyok II. József reformjait úgy fogták fel, mint a földesúri függésből való felszabadulásukat. A kelet-galíciai parasztok felkelései olyan méreteket öltöttek, hogy a kormány bevettette ellenük a hadsereget. Közben lázadoztak a jobbágyok Kárpátalján és Észak-Bukovinában is.

Galíciai polgárok

? Hogyan öltözködtek a korabeli nyugat-ukránok?

i

A XIX. század elején az osztrák kormány visszavonta a jobbágyok testi fenytését korlátozó rendelkezését. A térségben ez a döntés a belpolitikai helyzet kiéleződéséhez vezetett.

Az elkeseredettség és a reménytelenség az ellenállás további terjedését eredményezte. A parasztnak rátámadtak az uradalmi intézőkre és a földesurakra, felgyújtották udvarházaikat és feldolgozó üzemeiket. Kollektív feljelentéseket nyújtottak be uraik ellen a bíróságokhoz (az Osztrák Birodalomban a parasztnak külön-külön tilos volt a földesurakra panaszkozni), ami évekig tartó perekhez vezetett a földesurak és a faluközösségek között.

Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja hegyvidékein ismét fellángolt az **opriskok mozgalma**, amely Usztim Karmeljuk felkeléséhez hasonlított Pogyilljában. Az opriskok mozgalma 1810–1825 között öltött igazán nagy méreteket. Bukovinában Miron Stoljuk 30 legénye tartotta rettegésben ekkor a földesurakat. Csak 1830-ban sikerült az osztrákoknak a csoportot felszámolni, Stoljukot pedig kivégezni.

Kárpátalja több vidékén is sor került parasztlázadásokra. A rebellis parasztnak rátámadtak földesuraira és azok kiszolgálóira. Nagy hatással voltak rájuk a Kelet-Szlovákiában 1831-ben kibontakozó **kolerálázadások**. A parasztnak azért lázadtak itt fel, mivel úgy gondolták, azért tört ki vidékükön a kolerajárvány, mert a földesurak megmérgezték a kutakat. A kormány rendkívüli állapotot

vezetett be ezen a vidéken és büntető osztagokat vetett be a felkelők ellen. Ezután az osztrákok némileg könnyítettek a parasztnak helyzetén, ugyanis 1836-ban eltöröltek egy sor másodrangú természetbeni kötelezettséget.

1838-ban Bukovinában lobbant fel a paraszti elégedetlenség lángja, amit sikerült egy rövid időre elfojtani. 1843–1844-ben a zavargások újabb hulláma söpört végig a vidéken. A többi parasztnak közül kitűnt rátermettségével **Lukjan Kobilica** (1812–1851). Kezdetben falutársai nevében feljelentésekkel bombázta a kormányhivatalokat, melyekben panaszt tett a helyi földesurakra. Amikor azonban meggyőződött a feljelentések értelmetlenségéről, csapatokat szervezett, és rátámadt a földesúri birtokokra. A parasztnak nevében megtagadta az adófizetést. A felkelés olyan méreteket öltött, hogy a kormány bevetette a rebellis parasztnak ellen a hadsereget. Több

Opriskok – a Galiciában, Bukovinában és Kárpátalján kibontakozó nemzeti-felszabadító harc résztvevői a XVI. században és a XIX. század első felében.

V. Szokcsiljasz: Opriskok felvonulása

parasztot letartóztattak, 238-at pedig deresre húztak és megvesszőztek. L. Kobilicát tömlőcbe vetették.

Részlet Lukjan Kobilica kihallgatási jegyzőkönyvéből az 1844-es parasztfelkelések okairól

... Ami az alattvalók lázítását illeti... az Lukjan Kobilica műve, aki azt terjesztette a parasztok között, hogy szabadok és őket illetik a földesurak tulajdonában lévő erdők. Azt is mondta a parasztoknak, hogy aranybetűkkel írott császári adománylevele van a Câmpulung-i (magyarul Hosszúmező) körzet jobbágynak felszabadításáról. A részletes kihallgatás során azonban bevallotta, hogy nem rendelkezik ilyen okmánnyal. Valamikor vásárolt egy könyvet a hegyvidéki alattvalók jogairól és kötelességeiről, amelyen aranyozott pecsét volt, ezért gondolta úgy, hogy aranybetűkkel írva. Ezt akarta később sokszorosítani és szétosztani a parasztok között. A vizsgálat végére kiderült, hogy ez a könyv nem más, mint Drdacki kincstári tanácsnok oklevele a galíciai és bukovinai jobbágyok úrdolgáról. ...

- ? 1. Milyen tényeket említ a forrásmű Lukjan Kobilica életéből? 2. A parasztok jellemének mely vonásait használta fel Lukjan Kobilica, hogy fellájítsa őket? 3. Mi a véleményetek erről?

1846-ban a Nyugat-Galíciában végbemenő lengyel nemzeti-felszabadító felkelés hatására Kelet-Galíciában parasztlázadások kezdődtek. A lengyelek itt az osztrák uralom ellen harcoltak. A galíciai parasztok azonban a lengyelekben csak földesuraikat látták, ezért az osztrákokat támogatták velük szemben. Megtagadták a kötelezettségek teljesítését, megtámadták a lengyelek birtokait, megpróbálták visszaszerezni azokat a földeket, melyeket a pánok erőszakkal vettek el tőlük. Az osztrák hatalom, miután leszámolt a lengyel felkelőkkel, katonákat küldött több mint 100 galíciai faluba, hogy megvédjék a földesúri birtokokat.

A parasztok felkelései arra ösztönözték az osztrák kormányt, hogy megoldást találjon a legégetőbb társadalmi problémákra. 1839-ben a magyar országgyűlés engedélyezte a parasztoknak, hogy elhagyják uraikat, amennyiben teljesítették minden kötelezettségüket, befizették az adójukat és nincs adósságuk sem. Megszüntettek néhány másodrangú kötelezettséget is. A XIX. század 40-es éveiben Galícia tartományi sejmjében is napirendre került több agrárreform-tervezet megbeszélése.

5 **A gazdaság helyzete és a gazdasági kapcsolatok jellege a nyugat-ukrán földeken.** Gazdasági fejlettségük szempontjából a nyugat-ukrán tartományok jelentősen elmaradtak a birodalom központi régióitól. A térség gazdaságának alapja a mezőgazdaság volt. Kelet-Galíciában

leginkább földműveléssel foglalkoztak. A XIX. század első felében sok paraszt elvesztette itt a földjét. Egy paraszti telek nagysága 6 hektárról 4 hektárra csökkent. A kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt gyakran volt rossz a termés, ami 1805-ben, 1817-ben, 1829-ben és 1844–1847-ben éhínséghez vezetett. A földesúri raktárak viszont roskadoztak a terménytől, amit más tartományokban és külföldön értékesítettek.

Kárpátalján többnyire szőlészettel, gyümölcstermesztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Legtöbb földdel a magyar és német földbirtokosok rendelkeztek, illetve az állam és a kolostorok. A paraszti törpebirtokok nem tudták eltartani tulajdonosaikat, akik ezért gyakran idénymunkákra utaztak a birodalom más-más térségébe. A hegyvidék gazdaságában fontos szerepet játszott az alpesi juhtenyésztés és a fakitermelés. A kárpátaljai gyapjú és faanyag eljutott a magyarországi és osztrák piacokra is. A parasztok fele törpe telkekkel rendelkezett, a másik felének egyáltalán nem volt földje. Többségük gyakorlatilag állandóan éhezett.

Észak-Bukovina gazdaságának húzóágazata a földművelés volt, a hegyvidéken pedig az állattenyésztés, a fakitermelés és a vadászat. A tartomány igazi urai a nagy földbirtokosok voltak, akik a termőföld 2/3-át és a falvak többségét birtokolták.

A nyugat-ukrán parasztok nagy része nehéz körülmények között élt. Az úrdolga, a Mária Terézia és II. József idején megállapított 2–3 nap helyett, gyakran a heti hat napot is elérte. A jobbágyoknak különböző természetbeni kötelezettségei is voltak. A földesurakhoz nyári kiegészítő munkákra jártak, éjszakai őrszolgálatot teljesítettek, de kalákában részt vettek a nagyobb építkezéseken. Dolgoztak még az utak építésénél, 14 évre bevonultak katonának és földadót is fizettek az államnak.

Nyugat-Ukrajna ipara mély válságot élt át ekkor. A bőrfeldolgozás, sóbányászat, textilipar, erdőszet, dohánytermesztés, vasipar gyakorlatilag nem fejlődött. Az ipari termelés többnyire manufaktúrákban zajlott. A legtöbb manufaktúra vidéken működött, ahol jobbágyokkal dolgoztattak a tulajdonosok, akik vagy a helyi földbirtokosok vagy az állam volt.

A Habsburg Birodalom nyugati tartományaiban kibontakozó ipari forradalom hatása

Sárgaréz biléták,
amit a földesurak adtak
ki a jobbágyoknak az úrdolga
teljesítése után

alatt a XIX. század 30–40-es éveiben megélénkült Kelet-Galícia ipari fejlődése is. 1843-ban megjelent az első gőzgép (a birodalom területén ekkor már több mint 200 működött). Az iparvállalatoknál azonban még kevés bérmunkás dolgozott. Galíciába, Bukovinába és Kárpátaljára az iparcikkeket a birodalom nyugati térségeiből szállították, ami gátolta a helyi ipar növekedését.

6 A városok és a kereskedelem fejlődése. A városok kialakulását elősegítette a kézművesség, kereskedelem, ipar és a közlekedés fejlődése. A legtöbb város Kelet-Galíciában volt, a legkevesebb pedig Észak-Bukovinában. A nyugat-ukrán városok fejletlen iparral rendelkeztek és kézműves-agrár jellegűek voltak. A kelet-galíciai városok közül kiemelkedett Lviv, ahol a XIX. század közepén 70 ezren éltek. Viszonylag nagy közigazgatási, ipari és kereskedelmi központnak számított, a térség gazdasági életének gócpontja is volt egyben. A város lakosságának 65%-át a lengyelek tették ki, de sok zsidó is élt itt. Az ukránok viszont kisebbségben voltak.

Kárpátalja városaiban és mezővárosaiban a XIX. század 30-as éveiben közel 50 ezren laktak. A legjelentősebb város Ungvár volt 6 ezer lakossal. A városokban, melyek nem rendelkeztek önkormányzattal, többségben voltak a magyarok és a zsidók.

Észak-Bukovina gazdasági, kulturális és közigazgatási központja Csernyivci volt, ahol a XIX. század közepén közel 20 ezren éltek. Az ukránok itt is kisebbségben voltak. A tartomány lakosságának jelentős részét a románok, zsidók, osztrákok tették ki. A városokban leginkább kézművesek és kiskereskedők éltek.

A XVIII. század végén a nyugat-ukrán földeken elsősorban a zsidók, németek és örmények kereskedtek. Sziléziából, Lengyelországból, Magyarországról és Törökországból szőrmét, bőrárut, vas és réz munkaeszközöket, üveget, vásznat, kendőket, sót, cukrot, kávé, mazsolát, fűgét, sózott halat szállítottak. A helyi lakosságtól pedig olcsón felvásárolták az élő marhát, lovakat, bőr- és tejtermékeket, viaszt, mézet, gabonát, amit külföldön értékesítettek jó pénzért.

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődése a XIX. század első felében a kereskedelem fellendüléséhez vezetett. Kelet-Galícia Brodi városán keresztül gyümölcsöző kereskedelmi kapcsolatokat épített ki Dnyepermenti Ukrajnával. Dnyepermentéről élő marhát és különböző iparcikkeket szállítottak a nyugat-ukrajnai földekre, oda pedig faanyagot, vásznat, posztót vittek.

A Nyugat-Ukrajnából származó mezőgazdasági termékek és nyersanyagok eljutottak az Osztrák Birodalom távolabbi térségeibe, illetve Nyugat-Európa más országaiba is. A kereskedőknél hatalmas pénzüsszegek halmozódtak fel, amit azok uzorakamatra adtak kölcsön.

Ebben az időben vándorkereskedők járták a vidéket, heti piacokat és hagyományos vásárokat tartottak. Fejlődött a belkereskedelem. A legnagyobb piacok Ternopolban, Sztanyiszlavban, Nadvirnában, Ungváron, Csernyivciben, Sadhorán, Vizsnicán, Zalisicsikin voltak.

Következtetések. Az osztrák kormány olyan közigazgatási-területi rendszert vezetett be a nyugat-ukrán földeken, amely segítségével könnyen beilleszthette ezeket a területeket a birodalom hatalmi struktúrájába minden különösebb társadalmi megrázkódtatás nélkül.

▶ A nyugat-ukránok nemzeti és társadalmi helyzete nehéz volt és a denacionalizálás veszélye fenyegette őket.

▶ Mária Terézia és II. József reformjai pozitív módon befolyásolták a térség fejlődését, és népszerűvé tették a Habsburgokat a ruszinok körében.

▶ A parasztlázadások ebben az időben állandó jellegűek voltak. A hatalom rendre elfojtotta őket, de több olyan intézkedést is hozott, amivel könnyíteni próbált a parasztság helyzetén.

▶ A nyugat-ukrán földek gazdasága lassan fejlődött. A gazdasági életben a mezőgazdaság játszotta a vezető szerepet, amely a jobbágyrendszeren alapult. Az ipari termelés a manufaktúrákban zajlott, ezért nem tudta felvenni a versenyt a birodalom központi tartományainak gyáraival és termelésével.

▶ A térség városai és mezővárosai továbbra is a kézművesség, a kereskedelem és a manufakturális termelés központjai voltak.

Kérdések és feladatok

1. Az Osztrák Birodalom melyik közigazgatási egységéhez tartozott Bukovina?
◆ 2. Kinek a kezében összpontosult a közigazgatási hatalom a Galíciai és Lodomeriai Királyságban? 3. Melyik nyugat-ukrán tartományban voltak a legtöbben az ukránok a népességen belül? 4. Melyik volt a legnépesebb nemzetközösség Kárpátalján? 5. Mi a denacionalizálás? 6. Melyik nyugat-ukrán régióban volt a legtöbb város és mezőváros?

7. Jellemezzék a nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi felépítését a Habsburg Birodalmon belül! 8. Hasonlítsátok össze az ukrán földek közigazgatását az Osztrák Birodalomban és Oroszországban! 9. Határozzátok meg a ruszinok nemzeti és társadalmi helyzetének sajátosságait a Habsburgok uralma alatt lévő nyugat-ukrán földek más-más régiójában! 10. Hasonlítsátok össze a társadalmi

tiltakozások okait, formáit és jellegét Dnyepermentén és a nyugat-ukrán földeken! **11.** Jellemezzétek a nyugat-ukrán térség gazdasági fejlődését! **12.** Milyen sajátosságai voltak a városok és mezővárosok fejlődésének?

- ★ **13.** Mutassátok meg a térképen a nyugat-ukrán földeket és közigazgatási-területi rendszerüket! **14.** Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg, milyen változások mentek végbe az ukránok életében Oroszország és a Habsburgok uralma alatt! Következtetéseiteket foglaljátok össze rövid tézisek formájában! **15.** Töltsétek ki a *Mária Terézia és II. József reformjainak hatása a nyugat-ukrán földek fejlődésére* táblázatot!

Megreformálandó terület	Intézkedések	A reformok következményei a nyugat-ukrán földek népessége számára

- ★ **16.** Gondolkozzatok el azon, mit kaptak, és mit veszítettek a nyugat-ukránok azzal, hogy a Habsburg Birodalom uralma alá kerültek! Milyen kihívásokkal néztek szembe az új körülmények között? **17.** Tárjátok fel a kapcsolatot az ipari fejlődés elmaradottsága és a kereskedelem alacsony színvonala között a nyugat-ukrán térségben!

8. §. Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete

- ▶ **1.** Mit értünk nemzeti újjászületés alatt? **2.** Milyen korszakokra osztják ezt az időszakot a tudósok? **3.** Mi a lényege ennek a három korszaknak?

1 Az ukrán nemzeti újjászületés sajátosságai a nyugat-ukrán földeken.

A nemzeti újjászületés folyamata a nyugat-ukrán földeken sokkal bonyolultabb körülmények között zajlott, mint a Dnyepermentén, ahol az emberek nemzeti öntudatra ébredését elősegítette a Hetmanátus dicső múltjára való emlékezés.

Az idegen államok uralma alatt sínylődő ruszinok gyakorlatilag elvesztették nemzeti elitjüket, és többségük paraszti sorban élt. Az egyetlen olyan erőnek, amely képes volt betölteni a nemzet szellemi vezetőjének szerepét, a görögkatolikus papok számítottak. Mária Terézia és II. József reformjainak köszönhetően sikerült megszabadulniuk a lengyelek elnyomásától és kiváló képzésben részesülniük. Mivel a nyugat-ukrán nemzeti újjászületést a görögkatolikus papok indították el, ezért sokkal konzervatívabb jellegű is volt, mint Dnyepermenti Ukrajnában.

A XVIII. század végének reformjai következtében jobbá vált a ruszin közösség élete. Az osztrák hatalom azért támogatta őket, hogy ezáltal gyengítse a lengyel és magyar nemzeti mozgalmak kibontakozását.

A nemzeti-kulturális újjászületés folyamata Kárpátalján vette kezdetét a XVIII. század végén, melynek eszméi a XIX. század elején jutottak el Kelet-Galíciába. Mindkét térségben a mozgalom meghonosítói és irányítói a görögkatolikus papok voltak. Észak-Bukovinában az ukrán nemzeti újjászületés kicsit később, a XIX. század második felében kezdődött el. Az 1848–1849-es forradalom idején a nyugat-ukrán földek jelentősen megelőzték Dnyepermentét az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozása terén. A Habsburgok ugyanis kevésbé üldözték az ukránokat, mint a cári kormány. Az ukrán nemzeti mozgalom központjának áthelyeződése a Dnyeper mentéről a nyugat-ukrán régiókba arról tanúskodott, hogy a birodalmak által szétszakított ukrán nép egységes egésznek tartotta magát közös múltjuk és remélt jövőjük alapján. Ez ékes bizonyítéka volt még a modern ukrán nemzet kialakulásának is.

2

Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete Kárpátalján. Bacsinszky András. A nemzet első ébresztői azok közül a görögkatolikus papok közül kerültek ki, akik a bécsi *Barbareumban* tanultak. Ez a tanintézmény abban az időben a szláv újjászületés európai központjának számított. Sok szláv felvilágosító tanult itt korábban.

A nemzet ébresztői – a nemzeti újjászületés szereplőinek elnevezése Kelet- és Dél-Európa szláv népeinél a XIX. században.

Kárpátalján a XVIII. század végén a ruszin nemzeti újjászületés központja a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség volt **Bacsinszky András** püspöksége (1772–1809) idején.

Bacsinszky András a kárpátaljai ruszinok nyelvi és vallási jogainak a védelmezője volt. Mária Terézia tanácsadójaként sokat tett Bécsben a *Barbareum* megnyitása érdekében. Leveleiben arra ösztönözte a papságot, hogy nyissanak a templomok mellett ruszin iskolákat és vegyék rá a szülőket arra, hogy taníttassák gyermekeiket. A püspöki rezidenciát Ungvárra helyezte át, ahol papnevelőt is szervezett. Létrehozott egy könyvtárat 9 ezer különböző évkönyvvel, ősnymatvánnyal, nyugat-európai és ukrainai kiadvánnyal. Megalapította a püspökségi levéltárat, amely értékes forrásul szolgál napjainkban Kárpátalja történetének tanulmányozásához.

Bacsinszky felismerte azt, hogy a ruszin nép addig marad fenn, amíg az anyanyelve. Erőfeszítéseinek köszönhetően 300 elemi iskola nyílt ebben az időben Kárpátalja-szerte. A legtehetségesebb ruszin fiatalok pedig külföldön, nyugat-európai egyetemeken folytatták tanulmányukat. Méltán lettek híres tudósok Petro Logyij (Lódy Péter ungvári születésű nemes – *a ford. megj.*), Ivan Orlaj (dr. Orlay János Palágykomoróc szülötte – *a ford. megj.*), Jurij Huca-Venelin (valódi neve Huca Gheorghe – *a ford. megj.*), Mihajlo Balugyanszkij (Balugyánszky Mihály), Mihajlo Pop-Lucskay és mások.

Kárpátalja első történészének **Ioanikij Bazilovics** munkácsi szerzetes tartják. Bacsinszky András ösztönzésére megírta *Korjatovics Tódor birtokainak rövid történetét*, melyben a kárpátaljai ruszinokat a keleti szlávokhoz sorolta, akik saját kultúrával, tudósokkal, írókkal, költőkkel rendelkeznek. Amikor az orosz és osztrák tudósok hallani sem akartak az ukránokról I. Bazilovics munkájában a keleti szláv népek három ágáról beszél, a Moszkvai Állam, Fehéroroszország és Ukrajna területén. Ezért nevezik őt Kárpátalja első *nemzeti ébresztőjének*.

Bacsinszky András

Ioanikij Bazilovics

Részlet Bacsinszky András a papsághoz intézett püspöki leveléből

A történelmi tapasztalat és számos más példa azt mutatja, hogy minden népet és nemzetet anyanyelve, írásbelisége és hite tart életben. Ha valaki elkezdti szégyellni a nyelvét, írásbeliségét vagy a hitét, egy idő után elfelejti azokat és visszafordíthatatlan változások kezdődnek az életében...

- ?
1. Mit tartott a püspök legveszélyesebbnek egy nép fennmaradása szempontjából?
 2. Milyen szerepet játszik a nyelv, a püspök véleménye szerint, a nemzet azonosság tudatának megőrzésében?

3 **A nemzeti újjászületés kezdete Kelet-Galiciában.** Az ukrán nemzeti újjászületés első hullámának kelet-galíciai központja Przemysl volt, amely a görögkatolikus püspökség egyik központjának számított a térségben. Görögkatolikus papnevelde működött itt, nagy könyvtárral, ahol sok tudós és számtalan művelt egyházi személyiség megfordult. Ide sorolhatjuk Ivan Mohilnickijt, Joszip Levickijt, Ivan Sznyihurszkijt, Joszip Lozinszkijt és másokat. Szellemi vezetőjük **Mihajlo Levickij** (1774–1858) przemysli püspök volt.

Mihajlo Levickij, a teológia doktora, Przemysl püspöke (1813–1816) és galíciai metropolita (1816–1858) sokat tett a galíciai ruszinok nemzeti öntudatra ébresztéséért. Népiskolákat alapított és tankönyveket jelentetett meg a tanulók számára. Ezzel együtt nagyon konzervatív ember volt, aki úgy gondolta, hogy a ruszinoknak lojálisnak kell maradniuk a Habsburg-házhoz. Többek között kezdeményezte a *Csillag* és a *Dnyeszeri sellő c.* kiadványok betiltását, melyeket a ruszin triász tagjai rendeztek sajtó alá. Az 1848–1849-es forradalom idején támogatta a Ruszin Főtanács megalapítását, és arra intette a papságot, hogy vegyen részt a nép felvilágosításában.

1816-ban Ivan Mohilnickij, a püspöki hivatal iskoláért felelős titkára létrehozta **A görögkatolikus papok első felvilágosító társaságát**. A társaság tagjai tankönyveket adtak ki a nép számára ukrán nyelven, iskolákat alapítottak. Tökéletesítették a nyelvtant, 1817-ben tanítóképzőt hoztak létre. 1832-ben a przemysli püspökség területén már 400 népiskola működött. Több tankönyvet és imakönyvet is kiadtak.

A przemysli hazafiak sikerei az oktatás terén megijesztették a lengyeleket, akik vezető helyzetben voltak ekkor Kelet-Galícia területén. Követelni kezdték a ruszin nyelvű oktatás beszüntetését az elemi iskolákban. Az osztrák kormány salamoni döntést hozott. Megengedte a római, valamint a görögkatolikus egyházaknak, hogy anyanyelvükön oktassanak az elemi iskolákban, de mindegyik felekezet csak a saját iskoláit ellenőrizhette ezután.

4 **Az ukrán nemzeti újjászületés korszakának összetevői a nyugat-ukrán földeken. A ruszin triász.** A XIX. század első két évtizedének amatőr kutatói nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a ruszin nép történelmének, nyelvének és kultúrájának tanulmányozásába. Ebben az időben született egy sor figyelemre méltó történelmi tanulmány: Ivan Or-laj *A kárpáti rosszok története* című munkája, Denisz Zubrickij *A ruszin nép története* és a *Halicsi Ruszin Fejedelemség története*, Mihajlo Pop-Lucskay *A kárpáti ruszinok története* című alkotása. A kárpátaljai és galíciai ruszinok nyelvével foglalkoztak műveikben Arsenyij Kocak és Ivan Mohilnickij (*A szláv-ruszin nyelv grammatikája*), valamint Mihajlo Pop-Lucskay (*Grammatika slavo-ruthena*).

Petro Lukasevics, aki egy gyűjteményt jelentetett meg *Kisorosz népballadák és népdalok* címmel, azon a véleményen volt, hogy a kelet- és a nyugat-ukrán népművészet egy töről fakad.

Markijan Saskevics

Ivan Vahilevics

Jakiv Holovackij

A XIX. század 30–40-es éveiben a nemzeti újjászületés népművészeti-néprajzi szakaszából kulturológiai-irodalmi szakaszába lépett a nyugat-ukrán földeken. A kor emblemikus szervezetének ekkor a **ruszin triász**t tartották, amely kulturális-oktatási egyesület volt. Lvivben jött létre, és működött 1833–1836 között. A papnevelde tanulói és egyetemi diákok alapították. Ezután Lviv lett Kelet-Galíciában az ukrán újjászületés központja.

Ruszin triásznak az osztálytársai nevezték el **Markijan Saskevics**et (1811–1843), **Ivan Vahilevics**et (1811–1866) és **Jaklv Holovackij**t (1814–1888), mivel mindig együtt voltak és hasonló nézeteket vallottak. A társaság lelke M. Saskevics volt. Később még húszan csatlakoztak hozzájuk, akik a ruszin népi nyelv alapján létre akarták hozni az ukrán irodalmi nyelvet.

1836-ban Markijan Saskevics hallatlan merészségre szánta el magát. Az iskola könyvtárában ruszinul (ukránul) szólalt fel a szeminárium tanárai és hallgatói előtt. Be akarta így bizonyítani, hogy teológiai kérdésekről is lehet ruszinul értekezni. Ezzel példát mutatott a többieknek és az utóknak.

A ruszin triász tevékenységének fontos része volt a *Dnyeszteri sellő** című almanach előkészítése és kiadása, hisz ezt a kiadványt tartják az első nyomtatásban megjelent ukrán nyelvű lapnak a nyugat-ukrán földeken. Az almanachot azonban a cenzúra betiltotta és a megjelent példányokat

* Az almanachról a gyakorlati foglalkozáson fogtok részletesen tanulni

bezúzatta. A XIX. század 30-as éveinek második felében a ruszin triász megszűnt. Tagjai önállóan folytatták tevékenységüket tovább.

! **Következtetések.** A XVIII. század végén a ruszin *nemzet ébresztői* Kárpátalján kezdték először tanulmányozni népük múltját, kultúráját és nyelvét.

▶ A XIX. század első felében a helyi görögkatolikus papok jóvoltából Kelet-Galíciában is utat tört magának az ukrán nemzeti újjászületés.

▶ A ruszin triász tevékenységének köszönhetően a népi ruszin nyelv fokozatosan az irodalmi nyelv szerepét kezdte játszani és egyre szélesebb körben alkalmazták.

? Kérdések és feladatok

1. Nyugat-Ukrajna melyik régiójában vette kezdetét a XVIII. század végén az ukrán újjászületés? 2. Kiket nevezünk a *nemzet ébresztőinek*? 3. Galícia melyik városa lett az ukrán újjászületés első hullámának a központja? 4. Mikor jött létre a görögkatolikus papok első felvilágosító társasága? 5. Mikor alakult meg a ruszin triász? 6. Ki volt a ruszin triász szellemi vezetője?

7. Jellemezzétek az ukrán nemzeti újjászületés sajátosságait a nyugat-ukrán földeken! 8. Vizsgáljátok meg az ukrán újjászületés kezdetét Kárpátalján Bacsinszky András püspökkel az élen! 9. Mik voltak az ukrán újjászületés első korszakának összetevői a nyugat-ukrán földeken? 10. Milyen szerepet játszott a ruszin triász a galíciai ruszinok nemzeti öntudatra ébredésében?

11. Készítsétek el a Dnyepermente és a nyugat-ukrán földek nemzeti újjászületésének összehasonlító táblázatát! 12. Vitassátok meg az alábbi problémát: *Milyen tényezők segítették, és melyek gátolták az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozását a nyugat-ukrán földeken?!* Szerintetek, hogyan kellett volna leküzdeni az akadályokat?

13. Soroljátok fel az ukrán nemzeti mozgalom vívmányait Kelet-Galíciában a XVIII. század vége és 1848 között!

9. §. Az 1848–1849-es európai forradalom eseményeinek kibontakozása a nyugat-ukrán földeken

▶▶ 1. Milyen társadalmi problémái voltak a nyugat-ukrán földeknek a XIX. század első felében? 2. Hogyan fejlődött az ukrán nemzeti mozgalom a nyugat-ukrán földeken ebben az időszakban? 3. Kik a ruténok? Milyen okok vezettek a megjelenésükhöz?

1 **A forradalmi események kezdete Kelet-Galíciában.** 1848 februárjában kitört a forradalom Franciaországban. A népek tavaszának eseményei gyorsan átterjedtek a szomszédos olasz és német földekre, illetve Habsburg területekre is. Az 1848 márciusában lezajlott győztes felkelés következtében a császár demokratikus szabadságjogokat adományozott népének, és meghirdette a választásokat a birodalmi alkotmányozó Reichstagba (vagyis a birodalmi parlament alsó házába), melynek el kellett fogadni az új törvényeket.

A bécsi események hírére Galíciában először a lengyelek mozdultak meg. Széles körű autonómiát követeltek a császártól Galícia számára, azt remélve, hogy ezzel helyreállíthatják hazájuk, Lengyelország függetlenségét. A parasztokat úgy akarták megnyerni ügyüknek, hogy meghirdették az úrdolga eltörlését. A galíciai ruszinok vezetőinek felajánlották, csatlakozzanak harcukhoz, de semmilyen nemzeti-kulturális jogot nem ígértek nekik, mondván: *Itt nincs Rusz, csak Lengyelország van.*

Április 13-án a lengyelek Lvivben megalapították képviselői szervüket, a Központi Néptanácsot. Hozzáálltak a tartományi lengyel tanács és a nemzeti gárda megszervezéséhez is. A galíciai ruszinok erre válaszul **1848. május 2-án** létrehozták a **Ruszin Főtanácsot**, melynek a létrejötte megakadályozta a lengyeleket abban, hogy egész Galícia nevében döntsenek.

Az 1848-as forradalmi hullám elsöpörte a nyugat-ukrán földekről a jobbágyrendszer maradványait. 1848. március 18-án a magyar országgyűlés törvényt fogadott el az úrdolga megszüntetéséről és a termőföld 1/3-ának átadásáról a parasztoknak. A törvény hatásköre kiterjedt Kárpátaljára is, mivel vidékünk közigazgatásilag Magyarországhoz tartozott.

Kelet-Galíciában az úrdolga megszüntetéséről és a parasztoknak járó földek szétosztásáról szóló törvényt április 22-én fogadták el. 1848 nyarán parasztlázadások kezdődtek Bukovina területén. Augusztus 9-én az osztrák kormány kiterjesztette a galíciai paraszttal kapcsolatos törvény hatását Bukovinára is.

Az 1848-as agrárreform felszámolta a jobbágyok függőségének maradványait földesuraiktól. Megszűnt az úrdolga, a parasztok földtulajdonosok lettek, és meghatározó szerepet kezdtek játszani a társadalmi-politikai életben.

Forradalom – megrázó társadalmi jelenség, amely teljesen átalakítja a társadalmi és politikai intézményrendszert, vagy komoly kulturális, gazdasági áttörést hoz.

Ruszin Főtanács – az ukránok 1848. május 2-án Lvivben létrehozott önkormányzati szerve, amely a forradalmi események hatására alakult meg Kelet-Galíciában.

2 A Ruszin Főtanács tevékenysége. A Ruszin Főtanácsnak harminc rendes tagja volt, felerészben görögkatolikus papok, felerészben pedig világi értelmiségiek. Több osztályra tagolódott: a politikai jogok osztályára, az oktatásügyi és a parasztkérdésekkel foglalkozó osztályokra stb. Gyümölcsöző kapcsolatokat ápolt Bukovina és Kárpátalja ukránságával. A főtanács létrehozta nemzeti gárdáját, népi önvédelmi csapatait és a hegyvidéki lövészek zászlóalját. A Ruszin Főtanács első elnöke **Hrihorij Jahimovics** (1792–1863) püspök lett.

Hrihorij Jahimovics püspök fontos szereplője volt a korabeli ukrán állam újjászületésének. A történészek a *spirituális ukrán állam urának* is nevezték. A Szent Barbara-templom papja volt Bécsben, ott is tanult korábban. Miután visszatért Kelet-Galíciába, a Lvivi egyetem rektora és professzora lett. Az 1848–1849-es forradalom idején kezdeményezte a Ruszin Főtanácsnak, mint az ukránság helyi önkormányzati szervének a létrehozását. A szervezet célja többek között a lengyel befolyás feltartóztatása volt a térségben. Részt vett a ruszin tudósok gyűlésén, képviselte Galíciát az első birodalmi Reichstagban, ahol következetesen védte a ruszinok jogait. 1848-tól Przemysl püspöke, 1860-tól pedig Lvivi metropolita.

A Ruszin Főtanács követelményei:

- ▶ az ukrán nyelv bevezetése az oktatásban és a közigazgatásban;
- ▶ egyenlő esélyek biztosítása az ukránok és lengyelek számára állami hivatalok betöltésénél; ukránul beszélő tisztviselők kinevezése a tartomány kormányzósági hivatalába.

? A Ruszin Főtanács tevékenységének milyen sajátosságait ismerhetitek meg az illusztrációk alapján?

A Ruszin Főtanács ülése

Hrihorij Jahimovics

A Főtanács által alapított **Galíciai csillag** című hetilap első számában 1848. május 15-én felhívás jelent meg a galíciai ruszinokhoz, melyben a Ruszin Főtanács programját is vázolták.

Részlet a Ruszin Főtanács felhívásából a ruszin néphez.

Megjelent a Galíciai csillag című lapban 1848. május 15-én

Mi, galíciai ruszinok, a 15 millióból másfél millióan, az egy nyelvet beszélő nagy rusz földi nép részei vagyunk. Valamikor önállóak voltunk, dicsőségben felvettük a versenyt Európa leghatalmasabb népeivel. Volt saját irodalmi nyelvünk, voltak intézményeink, fejedelmeink, egyszóval jólétben és biztonságban éltünk. A kedvetlen feltételek és más politikai szerencsétlenségek miatt azonban dicső népünk elvesztette önállóságát, fejedelmeit és kénytelen eltűnni idegen hatalmak igáját. ...

Keljetek fel, testvéreink, évszázados álmotokból, mert eljött a mi időnk. Legyünk végre azok, akikké valójában válhatunk. Legyünk végre ismét egy nép, más népekkel megértésben és szeretetben... Mi azért szövetkeztünk egymással, hogy megcselekedjük a következő dolgokat:

1. Első feladatunk hitünk, szokásaink megvédése. ... Más vallásokkal való egyenrangúvá tétele.

2. Nemzetiségünk mindenirányú fejlődésének elősegítése. Anyanyelvünk tökéletesítése, annak általános iskolákban és főiskolákon történő oktatása, újságok kiadása, nyelvünk szabad használatát az állami intézményekben.

3. Népünk alkotmányos jogainak a védelme és azok betartásának ellenőrzése. Az emberek életkörülményeinek a jobbá tétele az alkotmányos keretek között.

? 1. Hová sorolja a dokumentum a galíciai ruszinokat? 2. Milyen tények tanúskodnak arról, hogy a Ruszin Főtanács megpróbált lojális maradni a Habsburg-házzal és minden problémát alkotmányos úton kívánt megoldani? 3. Elmondhatjuk-e a Ruszin Főtanácsról, hogy mérsékelt célokat tűzött maga elé? Válaszokat támasszátok alá tényekkel!

A Ruszin Főtanács követeléseit sok galíciai ukrán támogatta. A főtanács sokat tett az ukrán nemzeti-kulturális fejlődésért. 1848 júliusában megszervezte az első galíciai kulturális szervezetet, a **Galíciai-ruszin Matikát**, amely olcsó könyvek kiadásával foglalkozott ukrán nyelven az egyszerű nép számára. Októberben összeült 100 kutató részvételével a **ruszin tudósok gyűlése**. A tanácskozáson határozat született arról, hogy az irodalmi ukrán nyelv alapja az egyszerű népi nyelv legyen, az írásbeliségnél pedig a cirill ábécét kell használni a latin helyett. Lvivben lerakták az alapjait a Népek Házának, melyben később egy könyvtár és múzeum is helyet kapott. A főtanács erőfeszítéseinek köszönhetően 1849-ben megnyílt a lvivi egyetem ukrán nyelv és irodalmi tanszéke Jakiv Holovackij vezetésével.

A Ruszin Főtanács tevékenysége nyugtalanította a lengyeleket. A Központi Néptanács kezdeményezésére május 23-án összegyűltek a ruszin

Ruszin gyűlés – politikai szervezet. 1848. május 23-án jött létre Lvivben a Ruszin Főtanács ellensúlyaként. Feladata az volt, hogy az ukrán nemzeti-felzabardító mozgalmat a lengyel érdekeknek rendelje alá.

ták, melynek, elképzelésük szerint, az ukrán területek is részei voltak. A szervezet hivatalos lapja a **Ruszin napló** volt, melyet Ivan Vahilevics szerkesztett és latin betűkkel íródott. Elsősorban a **Galíciai csillagot** volt hivatott helyettesíteni, de kevés támogatóra talált a galíciai ukránok körében.

A lengyelek semmibe vették az ukránok érdekeit, ezért a Ruszin Főtanács is változtatott politikai irányvonalán. 1848. június 9-én azzal a kéréssel fordult a császárhoz, hogy ossza fel Galíciát két külön közigazgatással rendelkező lengyel és ukrán részre. A főtanács később ezt az álláspontot képviselte Prágában a szláv kongresszuson is.

Teljesen új szemszögből vizsgálta az ukrán nemzeti mozgalom perspektíváit **Vaszil Podolinszkij** (1815–1876) görögkatolikus falusi pap, aki először fogalmazta meg Ukrajna politikai függetlenségének elméletét demokratikus köztársaságként más szláv köztársaságokkal államszövetségben. Gondolatait a *Figyelmeztetés* című munkájában foglalta össze, amelyben annak a véleményének adott hangot, hogy Galíciában ukrán–lengyel kiegyezésre van szükség a kölcsönös segítségnyújtás és jogegyenlőség alapján. Az osztrákok, mutatott rá Podolinszkij, gyakran alkalmazzák, az *Oszd meg, és uralkodj!* elvet az ukránok és a lengyelek között, ők pedig a békebíró szerepében tetszelegnek.

Az ukrán kérdés a prágai szláv kongresszuson. 1848 júniusában az

Osztrák Birodalom szláv népeinek küldöttei kongresszusra gyűltek össze Prágában. A cseh nemzeti mozgalom képviselői kezdeményezték a tanácskozás összehívását azzal a javaslattal, hogy a Habsburg Birodalom területén élő szláv népek lépjenek egymással államszövetségre.

Galíciát ezen a tanácskozáson a Ruszin Főtanács és a Ruszin gyűlés képviselte. A két küldöttség tagjai állandóan vitatkoztak egymással és csak cseh közvetítéssel tudtak megegyezésre jutni. 1848. június 7-én aláírták a lengyel–ukrán szerződést, melynek címe *Az ukránok követeléseai Galíciában* volt. Lényege:

Szláv kongresszus Prágában

A kultúra művelőinek kongresszusa Lvivben

? Milyen jelentősége volt az illusztrációkon látható eseményeknek az ukrán nemzeti mozgalomban?

▶ a lengyel és ukrán nyelv egyenjogúsága Galícia iskoláiban és állami intézményeiben, külön ukrán és lengyel tanítási nyelvű gimnáziumok létrehozása, mindkét nyelven történő oktatás a főiskolákon;

▶ a különböző nemzetiségek és vallások egyenjogúsága;

▶ közös nemzeti gárda megalakítása, közös tartományi szejm összehívása kollektív államigazgatási szervekkel;

▶ a nemzetiségi és politikai egyenjogúság biztosítása a birodalmi alktmány által;

▶ a birodalmi Reichstag oldja meg Galícia felosztásának kérdését lengyel és ukrán részekre.

A kortársak fontos történelmi eseménynek tartották ezt a megállapodást, amely új korszakot nyitott a ruszinság történetében. A ruszinokat először ismerték el Galícia önálló népeként önálló nemzeti-kulturális jogokkal. A lengyel–ukrán szerződés szövege bekerült a kongresszus császárhoz intézett felhívásába is, amit elküldtek Bécsbe. Válasz rá azonban nem érkezett. Mikor az osztrák hadsereg lőni kezdte Prágát, a szláv kongresszus befejezte munkáját..

4 **Az ukránok első parlamenti tapasztalatai.** 1848 júniusában Galiciában és Bukovinában választásokat tartottak a Reichstagba. Kárpátalján ez nem történt meg, ugyanis Magyarország, melynek kötelékében térségünk volt ekkor, nem ismerte el a Habsburgok fennhatóságát maga felett. A lengyel nemesek és osztrák hivatalnokok megpróbálták kihasználni a ruszinok tájékozatlanságát a választások terén, és nem riadva vissza semmilyen fondorlatos eszköztől vagy fenyegetéstől, megkísérelték

megakadályozni képviselőik bejutását a parlamentbe. Ennek következtében a Galiciának szánt 100 helyből csak 39-et kaptak meg az ukránok, a Bukovinának szánt nyolcból pedig 5-öt. A galíciai ukrán képviselők közül 27 paraszti származású volt, 9 pedig görögkatolikus pap. A bukovinai küldöttek mind a parasztságot képviselték.

A paraszti küldöttek, bár nem rendelkeztek semmilyen parlamenti tapasztalattal és németül sem beszéltek, méltó módon védték választóik érdekeit. A konzervatív többség azonban elérte azt, hogy a jobbágyokat az úrdolga eltörlésének fejében örökváltság megfizetésére kötelezték földesuraik számára

A parlamenti ülések igazi szenzációja volt Ivan Kapuscak ukrán képviselő felszólalása, aki élesen elítélte a parasztok évszázados elnyomását. Kijelentette, hogy a földesuraknak nincs jogukban örökváltságot követelni a jobbágyoktól az úrdolga eltörléséért, hisz az évi 100 nap robot helyett ők 300 napot követeltek tőlük. Ezért maguk a földesurak lennének kötelesek fizetni a parasztnak, és nem fordítva.

Éles vitát váltott ki a ruszinok azon javaslata is, hogy Galiciát osztrák fel lengyel és ukrán részekre. A lengyel küldöttek elvetették ezt az előterjesztést, mondván, az ukránok *mesterséges, a múlt esztendőben kitalált nemzet*. A vita ebben a kérdésben több hónapon keresztül tartott. Végül az a döntés született, hogy Galiciát két nemzetiségi önkormányzati tartományra kell tagolni, de ez a határozat sem valósult meg.

5 Kelet-Galícia a forradalom utolsó szakaszában. A Központi Néptanács 1848 őszén felkelést készített elő az osztrák uralom ellen. A függetlenségüket kikiáltó magyarokhoz hasonlóan a lengyelek is helyre akarták állítani hazájuk állami önállóságát. A Ruszin Főtanács határozottan elutasította a lengyelek támogatását. A lengyel nemzeti gárdához csatlakozott néhány radikális beállítottságú ruszin diák, illetve polgár. Az utcákon a felkelők barikádokat emeltek.

Ekkor az osztrák tüzéség lőni kezdte a város központját. Ennek következtében megsemmisült a városi tanács és az egyetem épülete a könyvtárral együtt, a színház és a műszaki akadémia is. 100 ember életét veszttette, többen megsérültek. November 1-jén Lvivben felkelés kezdődött, november 2-án pedig a felkelők letették a fegyvert. A városban ostromállapotot vezetett be. Táborigóságok jöttek létre. A Központi Néptanács, a Ruszin Főtanács és a Ruszin gyűlés tevékenységét felfüggesztették. A

lengyel nemzeti gárdát feloszlatták, a kormányzati újságokén kívül minden szerkesztőséget bezártak. November 14-én ismét engedélyezték a Ruszin Főtanács tevékenységét, újra megjelenhetett a *Galíciai csillag*.

A Ruszin Főtanács elnöksége üdvözölte a *rend helyreállítását* a városban. Azok, akik nem ismerték a lengyel–ruszin viszony sajátosságait a tartományban, elítélték a tanácsnak ezt a lépését. A galíciai ruszinok vezetői viszont tisztában voltak az erőviszonyokkal, és tudták azt, hogy a lengyelektől csak az osztrákok segítségével tudják megvédeni magukat.

A lvi felkelés leverése után az osztrákok ismét megerősítették hatalmi helyzetüket. Galícia új helytartója, a lengyel származású **Agenor Goluchowski**, ellenezte a tartomány lengyel és ukrán részekre tagolását, ezért lejáratta a ruszinokat Bécs előtt, azt állítva róluk, hogy az Orosz Birodalomhoz akarnak csatlakozni. Kezdeményezésére 1851-ben a Ruszin Főtanácsot feloszlatták.

6 Forradalmi események Észak-Bukovinában és Kárpátalján. Az 1848–1849-es forradalom idején Észak-Bukovinában parasztlázadások kezdődtek. Ennek az volt az oka, hogy a helyi földesurak ellenezték az 1848-as agrárreform bevezetését. A rebelleket sok helyen a Reichstag helyi küldöttei vezették. Ilyen volt Lukjan Kobilica is, az 1843–1844-es hucul felkelések legendás vezére. 1848 végén és 1849 elején a parasztfelkelések egyre nagyobb méreteket öltöttek.

A forradalom éveiben kezdetét vette a bukovinai ukránság nemzeti öntudatra ébredése. Az ukrán parasztok például azt követelték, hogy engedélyezzék számukra népiskolák megnyitását, ahol gyerekeik anyanyelvükön tanulhatnak. Kijelentették, hogy elismerik a Ruszin Főtanácsot és támogatják annak tevékenységét. 1848. november 1-jén a Reichstag parasztküldötteinek kezdeményezésére összehívták a tartomány faluközösségeinek gyűlését, ahol azt a határozatot hozták, egyesülni akarnak Galíciával. A császári hatalom azonban nem vette figyelembe a népakaratot, és az 1849-es alkotmány alapján külön koronatarományá alakította át Bukovinát, ahol a román bojár földesurak ragadták kezükbe a hatalmat.

Az 1848–1849-es forradalmi eseményekbe bekapcsolódtak a kárpátaljai ruszinok is. Kezdetben támogatták a magyar forradalmárokat, azt remélve, hogy autonómiát kapnak ezért a független Magyarország keretei között. A forradalom vezetői azonban nem ismerték el a nem magyar népek önrendelkezési jogát, ezért a ruszinok az osztrákok oldalára álltak és hűek maradtak a Habsburgokhoz.

Olekszandr Duhnovics sokat tett a kárpátaljai ruszinok nemzeti öntudatra ébredéséért. 1850–1852 között három irodalmi almanachot rendezett sajtó alá *Ruszinok üdvözlete* címmel. Több galíciai újságban jelentek meg cikkei a kárpátaljai ruszinok életéről. Tankönyveket és szépirodalmi műveket is írt. *Ruszin vagyok* című versét a kárpátaljai ruszinok himnuszaként tisztelik:

Ruszin vagyok, voltam és leszek,
Ruszinnak születtem,
Tisztességes elődeimet nem felejttem,
Örökké hűséges fiúk maradok.

Olekszandr Duhnovics

Adolf Dobrjanszkij

? Milyen szerepet játszottak a képeken látható személyiségek Ukrajna történetében?

A forradalom évei alatt a helyi ruszinok között sok híve volt Kárpátalja, Kelet-Galícia és Észak-Bukovina egy autonóm területi egységbe való egyesítésének az Osztrák Birodalom keretei között. Ezt a gondolatot először **Olekszandr Duhnovics** (1803–1865) vetette fel *A magyarországi ruszinok helyzete* című cikkében, amely 1849-ben jelent meg a *Galíciai csillagban*. Hasonló nézeteket vallott Kárpátalja másik jelentős ruszin történelmi személyisége, **Adolf Dobrjanszkij** (1817–1901) is, aki Duhnoviccsal együtt felvette a kapcsolatot a Ruszin Főtanáccsal. 1849 januárjában a Dobrjanszkij vezette kárpátaljai küldöttség Bécsben beadványt adott át a császárnak, amelyben azt követelte, hogy egyesítsék Kárpátalját, Kelet-Galíciát és Észak-Bukovinát egy autonóm közigazgatási egységbe. Később a ruszinok ezt a kérést többször megismételték, de a birodalmi kormány egyszer sem reagált rájuk.

! Következtetések. A Ruszin Főtanács létrejötté gyökeresen megváltoztatta az ukrán nemzeti mozgalom fejlődését a nyugat-ukrán földeken. Az ukránok először hoztak létre saját önkormányzatot, melynek politikai programja is volt.

► A prágai szláv kongresszuson a galíciai ruszinok elérték, hogy az ukrán nép részének tekintsék őket. A kongresszuson megkötött szerződés fontos bizonyítéka volt a lengyelek és ukránok közötti megbékélés lehetőségének a XIX. században.

▶ A politikai öntudatra ébredés megnyilvánulásának tekinthető Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja ruszin lakosságának azon törekvése, hogy egyesüljenek egymással.

Kérdések és feladatok

1. Mikor alakult meg a Ruszin Főtanács? 2. Ki volt az első elnöke? 3. Mi volt a címe a prágai szláv kongresszuson megkötött lengyel–ukrán szerződésnek? 4. Hány képviselője volt Galiciának a birodalmi Reichstagban? 5. Mivel ért véget a lvivi felkelés 1848-ban? 6. A kárpátaljai politikai személyiségek közül ki vetette fel először Kárpátalja, Kelet-Galícia és Észak-Bukovina egyesülésének gondolatát egy közigazgatási egységbe?

7. Hogyan kezdődött a forradalom Kelet-Galiciában? 8. Hogyan szűnt meg a nyugat-ukrán földeken a jobbágyrendszer? 9. Jellemezték az ukránok részvételét a szláv kongresszuson! 10. Milyen eseményekre került sor Kelet-Galiciában a forradalom befejező szakasza idején? 11. Milyen új vonásokkal gazdagodott Észak-Bukovina paraszmozgalma az 1848–1849-es forradalom idején? 12. Milyen új sajátosságokkal gazdagodott az ukrán mozgalom Kárpátalján ebben az időben?

13. Jellemezték a Ruszin Főtanács tevékenységét az alábbi vázlat alapján: 1) létrejöttének körülményei; 2) megalakulásának dátuma; 3) elnöke; 4) összetétele; 5) tevékenysége; 6) történelmi jelentősége! 14. Alakítsatok kis csoportokat, és vitassátok meg az 1848–1849-es forradalom hatását és jelentőségét a nyugat-ukrán területeken!

15. Pótitirodalom felhasználásával készítsétek el Hrihorij Jahimovics, Olekszandr Duhnovics vagy Adolf Dobrjanszkij történelmi portréját!

Gyakorlati foglalkozás. A Dnyeszteri sellő és a Galíciai-ruszin Matica

▶▶ 1. Mikor jött létre a Ruszin triász? 2. Kik voltak a tagjai? 3. Mikor és hogyan jött létre a Ruszin Főtanács? 4. Nevezték meg tevékenységének főbb irányait!

Cél: a *Dnyeszteri sellő* és a *Galíciai-ruszin Matica* jelentőségének meghatározása az nyugat-ukrán nemzeti mozgalom kibontakozása szempontjából.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni a

8. §. 4. alpontját a Ruszin triász megalakulásáról és tevékenységéről; illetve a 9. §. 2. alpontját a Ruszin Főtanácsról.

A munka menete

1. Ismerkedjete meg a forrásmű-részletekkel, és feleljete a kérdésekre!
2. Alkossatok kis csoportokat, és fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

A *Dnyeszteri sellő* című almanachról

A *Dnyeszteri sellő* 1836-ban jelent meg és azokat a műveket tartalmazta, amelyeket a Ruszin triász tagjai rendeztek sajtó alá még 1834-ben a *Csillag* című irodalmi gyűjtemény számára.

A gyűjteményben több népdal, történelmi és publicisztikai alkotás látott volna napvilágot a kör tagjainak munkáival együtt. Eszmei mondanivalójuk a következő volt:

- ♦ az ukrán nép elnyomóinak az elítélése és az ukránok hősi harcának megéneklése;
- ♦ az ukránság nemzeti és társadalmi felszabadításáért küzdő népvézerek dicsőítése;
- ♦ annak tudatosítása, hogy egy ukrán nép létezik, melyet a birodalmi határok szabdaltak szét;
- ♦ az ukrán hazafiak figyelmének felhívása a galíciai ruszinok és a dnyepermenti ukránok nemzeti egyesítésének a fontosságára.

A *Csillag* című gyűjtemény azonban nem jelenhetett meg az osztrák hivatalnokok és a görögkatolikus konzervatív körök ellenállása miatt. Kiadását a bécsi és a lvivi cenzúra is egyaránt megtiltotta.

Az összeállítás megjelenésének érdekében a Ruszin triász tagjai kihagyták belőle a cenzúra által leginkább vitatott műveket és *Dnyeszteri sellőre* változtatták a nevét. J. Holovackij javaslatára Pesten nyomtatták ki ezer példányban. De a gyűjtemény ebben a formájában sem nyerte el Bécs és Lviv tetszését. Az almanach számait elkobozták és megsemmisítették. 200 példányt azonban sikerült megmenteni.

A *Dnyeszteri sellő* múzeum Lvivben
a Szentlélek-templom harangtoronyában

A Galíciai-ruszin
Matica pecsétje

A *Dnyeszteri sellő* megjelenése nemcsak a Ruszin triász életében volt fontos mozzanat, hanem meghatározó jelentőséggel bírt az egész ukrán nemzeti mozgalom további sorsára is.

M. Saskevics szavaival élve az almanachnak új formájában *kellett feltámasztania a ruszin dicsőséget és a ruszin hatalmat*. A kiadvány egész tartalmával azt bizonyította, hogy a galíciai ruszinok különböznek a lengyelektől és az oroszoktól, de egy népet alkotnak a dnyepermentiekkel. A *Dnyeperi sellő*vel új korszak vette kezdetét az ukrán nemzeti irodalom történetében Galícia területén.

A gyűjtemény megjelenése a Ruszin triász tevékenységének egyfajta összegzése volt. Nem sokkal később a szervezetet feloszlatták, a *Dnyeszteri sellő* pedig tiltó listán maradt 1848-ig.

- ? 1. A görögkatolikus papság képviselői azzal magyarázták a *Dnyeszteri sellő* betiltását, hogy a *vallási és politikai elnyomás emlékéért idéző történelmi események szomorú érzéseket kelthetnek az emberekben*. A Lvivi rendőrfőnök meg azzal, hogy *nem elég nekünk a lengyelekkel való folytonos bajlódás, most meg itt vannak ezek, akik fel akarják támasztani haló porából ruszin nemzetüket*. Véleményetek szerint az ukrán nemzeti újjászületést elindító görögkatolikus egyház miért ítélte el olyan élesen az almanach megjelenését? Kiolvasható-e az osztrák hatalom elutasításából a Ruszin triász érdemeinek elismerése? Miért?
2. A *Dnyeszteri sellő* jelmondatául a triász tagjai a cseh és szlovák újjászületés nagy alakjának, J. Kollárnak a következő gondolatát választották: *A remény nem ott virágzik fel, ahol szomorú szemek vannak, hanem, ahol dolgos kezek*. Magyarázzátok meg, mit akartak ezzel üzeni az almanach összeállítói olvasóiknak?
3. Hogyan értelmezték M. Saskevics következő mondatát: *Az almanachnak új formájában kellett feltámasztania a ruszin dicsőséget és a ruszin hatalmat?*
4. Miben rejlik, véleményetek szerint, a *Dnyeszteri sellő* jelentősége a nyugat-ukrán nemzeti újjászületés kibontakozására nézve?
5. Ivan Franko a *Dnyeszteri sellő* megjelenését *kora forradalmi eseményének* nevezte. Az órán tanultak alapján magyarázzátok meg Franko szavainak az értelmét!

A Galíciai-ruszin Matica

A Galíciai-ruszin Matica kulturális szervezet 1848. július 16-án jött létre Lvivben a csehek és szlovákok hasonló szervezeteinek példájára. Fő feladatának a könyvkiadást, a kultúra és az oktatásügy fejlesztését tekintette Kelet-Galíciában. Első elnöke Mihajlo Kuzemszkij (1809–1879) egyházi személyiség volt. A XIX. század 60-as éveitől kezdve moszkofil szervezet lett, tagadta az ukrán nép és nyelv létjogosultságát. Az 1880-as évekig több mint 80 könyvet adott ki, tankönyveket, műszaki és pedagógia szakirodalmat. Hivatalos lapja a *Tudományos gyűjtemény* volt. A társaság az 1880-as évektől kezdve több válságot élt át, az 1930-as években szűnt meg.

? Milyen szerepet játszott a Galíciai-ruszin Matica a nyugat-ukrán nemzeti mozgalomban?

Összegző kérdések a II. fejezethez

1. Soroljátok fel a nyugat-ukrán földek történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XVIII. század végén és a XIX. század első felében! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Nevezdtek meg a korszak kiemelkedő személyiségeit! Véleményetek szerint, miben rejlik tevékenységük jelentősége Ukrajna történetében?
3. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *koronataromány, a Galíciai és Lodomériai Királyság, ruténok, denacionalizálás, opriskok, a nemzet ébresztői, Ruszin triász, Dnyeszteri sellő, a népek tavasza, forradalom, Ruszin Főtanács, Galíciai csillag, Galíciai-ruszin Matica, Ruszin gyűlés, Központi Néptanács!*
4. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével! 1) Hasonlítsátok össze a nyugat-ukránok letelepedésének területeit a XVIII. század végén és a XIX. század első felében Ukrajna mai határaival! 2) Mutassátok meg a térképen a nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi beosztását az Osztrák Birodalom keretei között! 3) Mutassátok meg a térképen a nyugat-ukrán tartományok mezőgazdasági szakosodását! 4) Mutassátok meg a térképen a legnagyobb parasztlázadások központjait! 5) Mutassátok meg a térképen azokat a településeket, amelyek kapcsolatban voltak a nyugat-ukrán nemzeti újjászületéssel, és magyarázzátok meg jelentőségüket a folyamatban!

A Szabadság keresztje, melyet az 1848-as úrdolga megszüntetésének emlékére állítottak Galiciában

5. Alkossatok kisebb csoportokat, és beszéljétek meg a következő kérdéseket, majd közöljétek következtetéseiteket az osztállyal: 1) Mária Terézia és II. József reformjainak hatása a tartomány életére és az ukrán nemzeti újjászületésre; 2) a nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági helyzetének sajátosságai; 3) az ukrán nemzeti újjászületés kezdetének jellege és sajátosságai a nyugat-ukrajnai tartományokban; 4) az 1848–1849-es forradalom hatása az ukrán nemzeti mozgalomra!
6. Hasonlítsátok össze: 1) az európai országok gazdasági fejlődését az ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődésével az orosz és az osztrák fennhatóság alatt; 2) az európai nemzeti mozgalmak és az ukrán nemzeti mozgalom feladatait, megnyilvánulási formáit és vívmányait az 1848–1849-es forradalom idején!

III. FEJEZET. AZ UKRÁN KULTÚRA a XVIII. század végén és a XIX. század első felében

10. §. Ukrajna kultúrája. Az oktatás, tudomány és az irodalom fejlődése

- 1. Milyen sajátosságok jellemezték az ukrán kultúra fejlődését a XVIII. század második felében? 2. Hogyan fejlődött az oktatás ebben az időben? 3. Mik voltak az ukrán tudomány legfőbb vívmányai? 4. Nevezzék meg a XVIII. század második felének íróit, költőit és műveiket!

1 A kultúra fejlődésének feltételei az ukrán földeken. A kultúra fejlődésében végbement legfőbb tartalmi változás az volt, hogy létrejött a modern ukrán kultúra, melynek kialakulására óriási hatással volt az ukrán nemzeti újjászületés gondolata. Nagyban befolyásolta még a kultúra fejlődését az is, hogy az ukránok által lakott területek az Osztrák és Orosz Birodalmak kötelékébe tartoztak. Negatívan hatott erre a folyamatra az államiság hiánya, a nemzeti elnyomás és az ukrán etnikai területeket szétszakító birodalmi határok rendszere.

Az Orosz Birodalom nemzetpolitikájának célja az ukránok eloroszosítása és kulturális beolvasztása volt. Ukrajnát a birodalom egyik átlagos tartományává akarták változtatni, amit kegyetlen módszerekkel hajtottak végre. Sok tehetséges ukrán hagyta el ezért hazáját, hogy a két fővárosban, Szentpéterváron és Moszkvában találja meg boldogulását, valósítsa meg álmait, kamatoztassa tehetségét. A korabeli ukrán kulturális vívmányokat ennek okán az oroszok többnyire magukénak tekintik.

A Habsburgok fennhatósága alatt élő nyugat-ukránok kultúrája is bonyolult viszonyok között fejlődött, hisz ők is szenvedtek a németesítéstől, Galíciában a lengyelesítéstől, Kárpátalján a magyarosítástól, Észak-Bukovinában pedig a románosítástól. Ezeknek a folyamatoknak próbált gátat szabni Galíciában és Kárpátalján a görögkatolikus egyház. Sok tehetséges nyugat-ukrán fiatal hagyta el hazáját, dnyepermenti társaikhoz hasonlóan, hogy szerencsét próbáljon annak határain túl. A Mária Terézia és II. József által foganatosított reformok jobb feltételeket biztosítottak a kultúra fejlődése számára, mint Oroszország területén.

Az ipari forradalom szintén nagy hatást gyakorolt a társadalmi élet minden területére, így a kultúrára is. Az oktatás területén történ-

tek elsősorban változások, hisz az egyre modernizálódó világnak művelt, szakmájukat értő szakemberekre volt szüksége. Több találmány született ekkor, megindult a tudományos kutatómunka is, felgyorsult az ipari fejlődés. Az írók és a művészek alkotásaikban az új, forrongó világ bemutatására törekedtek.

2

Oktatás. A XVIII. század végén Dnyepermenti Ukrajna elemi oktatásának terén bonyolult állapotok uralkodtak. A parasztok elszegényedése következtében sok iskolát bezártak, az állam pedig nem törődött velük. 1803-ban oktatási reform bevezetésére került sor az Orosz Birodalom területén. Mindenütt egységes iskolarendszer jött létre, három iskolatípussal. Az egyszerű nép gyermekei elemi képzést a parókiák iskoláiban szerezhetek, ahol hittant, számtant és nyelvtant tanultak. A kereskedők, tisztviselők, kézművesek gyermekei járási iskolákba jártak. A gimnáziumokban pedig a nemesek, tisztviselők és gazdag kereskedők gyerekeit oktatták. 1850-ben Dnyepermente elemi iskoláiban mindössze 67 ezer gyermek tanult. A lakosság nagyobb része írástudatlan volt.

A fiatalok középiskolai végzettséget gimnáziumokban szerezhetek, ami fizetett volt. Csak a gimnáziumi érettségi megszerzése után lehetett egyetemre menni vagy valamilyen állami tisztséget betölteni. A jobbágyok gyermekei gimnáziumokban nem tanulhattak. A XIX. század első felében a Dnyepermentén 19 gimnázium volt, ahol 4 ezer diák tanult.

A XIX. század elején Dnyepermenti Ukrajnában megjelentek az első szakmunkásképzők, egészségügyi, kereskedelmi, tengerészeti, kertészeti, borászati, méhészeti szakiskolák.

Az egyetlen társadalmi rendek felett álló oktatási intézmény Dnyepermentén a Kijev-Mohila Akadémia volt. 1817-ben azonban hittudományi akadémiává szerveztek át, ami csak teológiai képzést adott.

A térség első **egyeteme** Harkivban nyílt meg 1805-ben bölcsészkarral (történelem-filológia), jogtudományi, matematikai és orvostudományi karokkal. 1805–1851 között 2,8 ezren szereztek itt diplomát. 1834-ben alapították meg a Kijevi Szent Volodimir Egyetemet, melynek filozófiai és jogtudományi kara volt. Az egyetemi képzés mindenütt négy évig tartott.

Egyetem (a lat. *universitas* szóból származik, ami egyetemesség, összesség jelentéssel bír) – több karral rendelkező felsőfokú tanintézmény, ahol különböző tudományágakat oktatnak.

A főiskolák és középiskolák között helyezkedtek el a 9 osztályos líceumok, ahol egyaránt oktatták a gimnáziumi és

A Richelieu liceum első épülete

Főgimnázium

? Dnyepermenti Ukrajna milyen városaiban működtek a képeken látható iskolák?

az egyetemi tantárgyakat is. Ilyen iskolák voltak a volinyi líceum Kre-meneceben (1805), a Richelieu líceum Odesszában (1818) és a nyezsini főgimnázium (1820).

Dnyepermenti Ukrajna iskoláiban tilos volt az ukrán nyelvű tanítás.

A nyugat-ukrán földek oktatási rendszerében Mária Terézia és II. József reformjai következtében jelentős változások történtek. 1774-ben kötelezővé vált az anyanyelvű elemi oktatás minden 5–12 éves gyerekek számára. Új oktatási rendszert hoztak létre, melyhez a gimnáziumok különböző típusai tartoztak.

A gimnázium elvégzése után egyetemeken vagy akadémiákon tanulhattak tovább a diákok, de az elemi iskolákon kívül mindenütt németül folyt az oktatás. Az állam anyagilag nem támogatta az oktatási intézményeket. Az iskolákat a helyi lakosság, illetve az önkormányzatok tartották fenn.

A ruszinoknak Kelet-Galíciában sokat kellett tenni azért, hogy megőrizzék anyanyelvű elemi oktatásukat, mivel a lengyelek meg akarták szüntetni azt. 1805-ben sikerült elérniük, hogy az elemi iskolák felügyeletét a római katolikus egyházra bízzák, minek következtében felerősödött az elemi iskolák ellengyelesítése. A galíciai ruszinok többsége nagy szegénységben élt, ezért sok gyermek egyáltalán nem járt iskolába. 1841-ben Galícia elemi iskoláiban a gyerekek mindössze 14%-a tanult.

Bukovina iskoláiban erőszakos románosítás folyt. Minden tantárgyat románul, németül oktattak. Ukránul tilos volt tanítani. 1850-ben a tartományban 55 iskola működött.

A görögkatolikusoknak köszönhetően, Kárpátalján működött a térség legjobb népiskolai rendszere. A XVII. század végén és

a XIX. század elején vidékünkön 300 népiskola működött, melyeket az egyházközségek tartottak fenn és népi ruszin nyelven tanultak bennük a gyermekek. A felsőbb iskolákban az oktatás magyar nyelven folyt, ami okozott némi nehézséget a ruszin gyermekeknek. Egy 1844-ben elfogadott törvény pedig kötelezővé tette a magyar nyelv oktatását minden iskolatípusban.

A nyugat-ukrán földeken teljes középiskolai képzést a gimnáziumok nyújtottak. A XIX. század 40–50-es éveiben Kelet-Galícia-szerte 8 gimnázium működött, Észak-Bukovinában egy, Kárpátalján pedig 9. Felsőfokú tanintézmények a következők voltak: a lvivi egyetem (1661-ben jött létre, 1784-ben indult újra), a kereskedelmi akadémia (1817) és a műszaki akadémia (1844). Az oktatás mindenütt latinul vagy németül folyt, bár a lvivi egyetem kötelékében működött a ruszin intézet 1787–1809 között, ahol a ruszin diákok ószláv nyelven tanulhattak.

Az 1848–1849-es forradalom idején vasárnapi iskolák nyíltak, ahol a felnőttek tanulhattak ukránul. Galíciában 60 ilyen iskola működött, Kárpátalján pedig 9. Az elemi iskolák tanulmányi idejének növelése következtében alsó reáliskolák nyíltak, ahol a tanulók elsajátíthatták a kertészet, méhészet és más mezőgazdasági szakmák alapjait.

Tudomány. A XIX. század első felében gyors fejlődésnek indultak a természettudományok. A csillagászat fellendülését elősegítette az, hogy Harkivban (1808), Mikolajivban (1821) és Kijevben (1845) csillagvizsgálók nyíltak. Az égitestek megfigyelésekor számos érdekes, a világűrben történő jelenségre hívta fel a figyelmet a harkivi egyetem professzora **Timofij Oszipovszkij** (1765–1832), aki matematikus is volt egyben. A háromkötetes *Matematika* című előadás-sorozatából a diákok több nemzedéke tanult. **Mihajlo Osztrohradszkij** (1801–1861) matematikust pedig kimagasló tudományos eredményeiért a római, torinói, párizsi és a szentpétervári akadémia tagjai sorába választotta.

Enciklopédikus ismeretekkel rendelkező tudós volt a kijevi egyetem első rektora, **Mihajlo Makszimovics** (1804–1873). Tankönyveket írt biológiából és állattanból, tudományos munkákat szerkesztett *Gondolatok a természetről* és a *Növények rendszertana* címmel, lefordította ukránra az *Igor-éneket*, népdalokat gyűjtött és tett közkincsé, tanulmányozta Kijev, Poltava, Perejaszlav és más ukrán városok történetét.

Meghatározó szerepet játszottak a kémiai tudomány fejlődésében a harkivi egyetem professzorainak, **Olekszij Hodnyevnek** (1818–1883) és **Mikola Beketovnak** (1827–1911) a munkái. Vaszil Karazin kezdeményezésére 1812–1830 között Harkivban, Kijevben, Mikolajivban és Poltaván meteorológiai állomások létesültek, amelyek folyamatosan megfigyelték az időjárás változásait. Komoly hatással voltak a növénytan, gyümölcsészet és más agrártudományok fejlődésére a Kijevben, Odesszában, Kremencsuhban, Harkivban és Jaltán létrehozott fűvészkertek. A nyugat-ukrán területeken a lvivi egyetemen működött ilyen botanikus kert.

Mihajlo Makszimovics

Sikeresen fejlődött az orvostudomány is. Az ukrán szemsebészet megalapítója **Volodimir Karavajev** (1811–1892), a kijevi egyetem professzora volt. A harkivi egyetem professzora, **Mikola Jellinszkij** (1796–1855) pedig kétkötetes tankönyvet írt a sebészet alapjairól az Orosz Birodalom területén élő orvostanhallgatók számára.

Oroszország egyetemlein és főiskoláin több kárpátaljai származású tudós tanított. A Szentpétervári Tanárképző Főiskola igazgatója **Vaszil Kukolnik** (1765–1821) volt, aki jogtudományt, fizikát, kémiát és csillagászatot tanított. A Szentpétervári Kereskedelmi Iskolát pedig **Lódy Péter** (1764–1829) vezette, aki emellett logikát, morálfilozófiát (erkölcsfilozófia) és jogtudományt is előadott. A szentpétervári egyetem első rektora **Balugyánszky Mihály** (1769–1847) volt. Az egyetem irányítása mellett előadásokat tartott politikai tudományokból. (Balugyánszky Mihály 1769-ben született Felsőolsván. Tanulmányait Sátoraljaújhelyen, Kassán, Pesten és Nagyváradon végezte. 1803-ban Orlay János meghívására Nagyváradról Szentpétervárra érkezett, ahol az akadémia tanára lett. Éveken át volt a későbbi orosz cár, I. Miklós nevelője. 1819-ben alakult meg a szentpétervári egyetem, melynek első rektorává választották. – *a ford. megj.*). A lvivi és krakkói egyetemekkel fonódott össze **Jan Zemantsek** (?–1822 után) tudományos élete. A lvivi egyetem professzora, dékánja és rektora is volt, később pedig a krakkói egyetem professzora. A lvivi egyetem Ruszin Intézetében adta elő a fizikát és a matematikát ruszin nyelven (a pesti egyetem végzőse, majd a matematika tanszék adjunktusa. Később a császári kancellária kinevezte a Ruszin Intézet tanárává. Ő a fizikát oktatta, Lódy Péter meg a matematikát és logikát. – *a ford. megj.*).

A tudomány fejlődése következtében új tudományos központok jöttek létre, amelyek elősegítették a tudósok kutatómunkáját és népszerűsítették tevékenységüket. Harkivban működött 1811–1818 között a Filotechnikai Társaság, Vaszil Karazin alapította. A társaság fő feladatának tekintette a modern mezőgazdasági termelési módok népszerűsítését. 1812–1829 között tevékenykedett a harkivi egyetem égisze alatt a Harkivi Tudományos Tár-

Az Ossolinskii könyvtára és múzeuma
Lvivben. XIX. századi rajz

4 Irodalom. Az ukrán irodalom fő művészeti irányzata ebben az időben a **klasszicizmus** és a **romantika** volt. A klasszicizmus képviselői között megemlíthetjük I. Kotljarevszkij, P. Hulak-Artemovszkij, H. Kvitka-Osznovjanenko nevét. A romantika képviselői pedig a harkivi romantikusok (L. Borovikovszkij, A. Metlinszkij, M. Kosztomarov), illetve a Ruszin triász tagjai (J. Holovackij, I. Vahilevics, M. Saskevics) voltak, Kárpátalján pedig O. Duhnovics. A romantika csúcsát Tarasz Sevcsenko és P. Kulis

munkássága jelentette az ukrán földeken. Mindkét irodalmi stílusban alkotott J. Hrebinka.

A nyugat-ukrán földek legjelentősebb kulturális és tudományos központja az *Ossolineum* volt Lvivben. 1817-ben hozta létre Józef Maksymilian Ossolinski. Könyvtáráról és történelmi múzeumáról vált híressé, egyebek közt itt volt a lengyel nemesi családok ősi levéltára is.

Klasszicizmus – az európai irodalomban és művészetekben a XVIII. század második felétől a XIX. század közepéig uralkodó stílustörténeti korszak és korstílus. Olyan művészeti irányzat, amely a múlt, főként az ókori görög-római alkotásokban megvalósuló eseményeket, szabályokat, hagyományokat tartja követendő példának.

Romantika – egységes korstílus az európai irodalomban és művészetekben. A XVIII. század végén jött létre Németországban, Angliában és Franciaországban. Központi témája a szabadság eszméje és vágya, az egyén, az individuum előtérbe kerülése, belső világának, reményeinek, beteljesületlen vágyainak, eszméinek a kifejezése.

Burleszk – bohózat, komikus költészet.

Travesztia – humorisztikus költészet. Közismert irodalmi mű utánzata.

munkássága jelentette az ukrán földeken. Mindkét irodalmi stílusban alkotott J. Hrebinka.

A burleszk-travesztia műfaj mestere, az egyszerű nép nyelvén megszólaló új ukrán irodalom megteremtője **Ivan Kotljarevszkij** (1769–1838) volt. Irodalmi munkássága 1794-ben vette kezdetét Vergilius latin költő *Aeneis* című elbeszélő költeményének az átdolgozásával. Első része 1798-ban jelent meg, teljes kiadása pedig 1842-ben. A mű megjelenése új korszakot nyitott az ukrán irodalom történetében, melynek során a régi könyves nyelvet kiszorította az egyszerű népi nyelv.

Az új ukrán próza atyjaként **Hrihorij Kvitka-Osznovjanenkót** tartják számon (1778–1843). Főbb munkái: *Egy*

igazi úriember, Ukrán diplomaták, Maruszja, A boldogtalan Okszána, Szerencsét hozó lány, Honcsarivkai nász, Őszinte szerelem, Selmenko, a tisztizsolga. A szerző egyes alkotásaiban jó szándékúan kifigurázta az emberi természet fogyatékoságait, más műveiben pedig az ukrán falu nehéz életét mutatta be, közben rokonszenvvel írt a parasztok mindennapjairól.

Petro Hulak-Artemovszkij (1790–1865) a humor és a szatíra eszközeit felhasználva írt a kor társadalmi igazságtalanságairól. Tanmeséivel és romantikus balladáival tette halhatatlanná magát. Nevéhez köthető ezeknek az irodalmi műfajoknak a meghonosítása is az ukrán irodalomban. Egyik legismertebb alkotásaként az *Úr és a kutya* című tanmesét tartják számon, melyben elítélte a jobbágyrendszert.

Karl Emil Franzos osztrák kutató és polgárjogi aktivista P. Hulak-Artemovszkij munkásságáról a XIX. század második felében

...Petro Hulak-Artemovszkijnek... 1816 után sikerült több humoros karcolatot megjelentetni az egyszerű nép mindennapjairól. Az *Úr és a kutya* című fabulájában például egy kutya nehéz sorsát meséli el. Hűséges szolgálataiért gazdájától csak rúgásokat kap és még ugatni sem mer. Nagyon humoros történet volna ez, ha nem lenne annyira szomorú. Kire gondolhatott a szerző a szegény eb sorsának megrajzolásakor? Vajon mit értett ebből a kormány?

- ? 1. Mit akart üzeni a szerző, a kutató véleménye szerint, az *Úr és a kutya* tanmesével? 2. Milyen jelentőséggel bírt Hulak-Artemovszkij munkássága a korbéli társadalomra nézve?

Jevhen Hrebinka (1812–1848) híres tanmeséíró, költő, könyvkiadó volt (*Kisorosz szólásmondások*). Stílusának rövidege és ízes népi nyelvezete tették műveit halhatatlanná az ukrán irodalomban. Lefordította ukránra többek között Puskin *Poltava* című elbeszélő költeményét.

Jelentős helyet foglal el az ukrán irodalomban **Pantelejmon Kulis** (1819–1897). Ő a szerzője az első ukrán történelmi regénynek, a *Csorna rádának*. Több történelmi tárgyú elbeszélő költeményt is írt: *Ukrajna, Nasztunya, Kumejka, Szolonica, Nagy temetés*. Különösen fontos helyet foglal el közöttük az *Ukrajna* című alkotás. Kulis fordította le ukrán nyelvre a *Bibliát*.

Mikola Gogol (1809–1852) kortársai és az utódok emlékezetében olyan íróként maradt fenn, aki azzal vívta ki magának az egész világ tiszteletét, hogy csípős szatírával ostorozta a fennálló társadalmi rendet. Ilyen mondanivalójú művei voltak a *Revizor* és a *Holt lelkek*. Ízes ukrán színvilágukkal tűntek ki *Tarasz Bulba* és *Esték egy gyikanykai tanyán* című elbeszélései.

Az ukrán irodalom fejlődésének csúcspontját jelentette **Tarasz Sevcsenko** (1814–1861) munkássága, aki már életében klasszikussá és az ukrán nép büszkeségévé vált. 1840-ben látott napvilágot *Kobzos* című verseskötete, 1841-ben pedig a *Hajdamakok* elbeszélő költeménye. Ő a szerzője többek között a *Három év c.* gyűjteménynek, a *Muzsikus*, a *Művész*, az *Ikrek* és a *Kapitányné* elbeszéléseknek, valamint a *Nazar Sztodolja* drámának. Élete végén több szerelmes verset és tájleíró költeményt írt.

Az új ukrán irodalom megteremtői a nyugat-ukrán földeken a Ruszin triász képviselői voltak. A legtehetségesebbnek közöttük M. Saskevicset tartották. *Vágyakozás*, *Balsors*, *Tavaszi dal* és *Erdőalja* című versei szomorú hangvételük mellett nemzeti felhívást tartalmaznak.

Az egyik legtehetségesebb nyugat-ukrán költő **Mikola Usztyijanovics** (1811–1885) volt. Több vers, ballada és ének került ki a tolla alól. A *verhovinai bosszúja* és a *Nagycsütörtök* című novelláiban romantikus képet fest a hegyvidéki emberek mindennapi életéről.

! Következtetések. Az ukrán kultúra a XVIII. század végén és a XIX. század első felében az Osztrák, illetve Orosz Birodalom politikájának és a nyugat-ukrán kulturális jelenségeknek a hatása alatt fejlődött.

▶ Mindkét birodalomban oktatási reformok mentek végbe ebben az időben, melyek célja az iskolarendszer modernizálása volt. A Habsburgok reformjainak következtében a nyugat-ukrán oktatás jobb körülmények között fejlődött, mint a Dnyepermentén.

▶ A korabeli találmányok megjelenése az ukrán tudósok tehetségét, magas színvonalú felkészültségét bizonyította. A XIX. század első felében létre jött az új ukrán irodalom, mely jelentős mértékben hozzájárult a nemzeti kultúra formálódásához, fontos tényezőjévé vált az ukrán nemzetépítésnek.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen néprétegek gyermekei tanulhattak a járási iskolákban az 1803-as oktatási reform alapján?
2. Nevezzétek meg a nyugat-ukrán földek felsőfokú tanintézményeit!
3. Milyen tudományos sikereket ért el Timofej Oszipovszkij?
4. Mikor jött létre Lvivben az Ossolineum?
5. Mi a klasszicizmus?
6. Milyen műveit ismeritek Kvitka-Osznovjanenkónak?
7. Jellemezzétek a kultúra fejlődésének sajátosságait Ukrajnában!
8. Hasonlítsátok össze a nyugat-ukrán földek és Dnyepermente oktatásának fejlődését!
9. Soroljátok fel az ukrán tudományos élet vívmányait!
10. Hogyan jött létre az új ukrán irodalom?

11. §. Ukrajna kultúrája. A színház, zene, képzőművészet és építészet fejlődése

- ★ 11. Vitassátok meg a következő kérdést: *Az ukrán irodalom virágkorának nevezhetjük-e a XVIII. század végét és a XIX. század első felét?!* 12. Kezdjétek el *Az ukrán kultúra a XVIII. század végén és a XIX. század első felében* táblázat kitöltését!

A kultúra ága	Főbb vívmányai	Kiemelkedő alakjai

- ★ 13. Mircea Eliade román történész a következőt írta: *Az embert emberré valamilyen kultúrához való tartozása teszi.* Hogyan értelmezték a tudósnak ezt a gondolatát?

11. §. Ukrajna kultúrája. A színház, zene, képzőművészet és építészet fejlődése

- ▶▶ 1. Hogyan fejlődött az ukrán színház a XVIII. század második felében? 2. Nevezétek meg az ukrán zeneművészet főbb vívmányait ebben az időszakban! 3. Milyen szobrok és festmények készültek az ukrán földeken a XVIII. század második felében? 4. Nevezétek meg a kor építészeti emlékeit!

1 **A színház.** A színházművészet mindig is nagy népszerűségnek örvendett az ukrán földeken. A XIX. század első felében a földesúri udvarházaknál divat volt színtársulatokat tartani, a szereplők a birtok jobbágysai voltak többnyire. A legismertebb jobbágy színházak D. Troscinszkij birtokán voltak Kibinci községben Poltava vidékén, illetve a Csernyihiv környéki Kacsanyivkában H. Tarnovszkij birtokán. Ez utóbbi társulat előadásait előszeretettel látogatta M. Gogol, M. Markevics és M. Makszimovics is.

A jobbágy színházakat fokozatosan felváltották az amatőr színházak (műkedvelő népszínházak). Ismert műkedvelő társulatok működtek Poltavában, Harkivban, Nyezsínben, Kremencsuhban és más városokban. Az előadások nyelve mindenütt az ukrán volt.

Az ukrán hivatásos színház az amatőr színtársulatokból nőtt ki. 1791-ben Harkivban létrehoztak egy külön helyiséget színházi előadások számára. Kezdetben heti két alkalommal mutattak itt be színdarabokat a kormányzósági hivatal fiatal amatőr színészei. Később hivatásos társulatok lettek és gázsit kaptak játékukért. 1818-ban Poltavában M. Repnyin kis- orosz fő kormányzó javaslatára szintén létrehoztak egy hivatásos színházat, melynek a helyén korábban amatőr társulat működött. A poltavai színház számára írta meg Ivan Kotljarevszkij a *Natalka Poltavkát* és *A varázsló katonát*.

A hivatásos színházak létrejöttével egy időben egyre több tehetséges ukrán színész bukkant fel. A kortársak véleménye szerint **Mihajlo Scsepkín** (1788–1863) és **Karlo Szolenik** (1811–1851) volt közöttük a legtehetségesebb.

Mihajlo Scsepkín jobbágy színészként kezdte pályafutását, majd a harkivi és poltavai hivatásos színházak művésze lett. A poltavai színház igazgatójának, Ivan Kotljarevszkijnek a kezdeményezésére kiváltották a jobbágy-sorból. Színészként jól ismerte az ukrán nép mindennapi életét és humorát. 1822-ben Moszkvába költözött, ahol a Császári Késszínházban játszott élete végéig.

A Jobbparton, Kamjanec-Pogyilskijben és Kijevben lengyel színházak működtek. 1803-ban állandó előadások bemutatására kőszínházak épültek Kijevben és Odesszában.

A nyugat-ukrán földeken az 1830-as évekig színházi előadásokat nem tartottak. Miután Galíciát az Osztrák Birodalomhoz csatolták, Bécsből színházi társulatok érkeztek Lvivbe, hogy az új urakat szórakoztassák. Az első népnyelven előadott színdarab bemutatására 1834-ben került sor a Lvivi Papi Szemináriumban H. Jahimovics rektor kezdeményezésére. Az 1848–1849-es forradalom idején Lvivben, Przemyslben

és Kolomijában bemutatták Ivan Kotljarevszkij *Natalka Poltavka* és *A varázsló katona* című műveit ukrán nyelven. 1848 októberében

I. Ozarkevics a ruszin tudósok gyűlésének résztvevői előtt színre vitte a *Natalka Poltavkát*. A forradalom utáni terror miatt egy időre megtorpant a színházművészet fejlődése a nyugat-ukrán földeken. Az első hivatásos színház ebben a térségben csak az 1860-as évek elején jött létre.

M. Scsepkín Csuprun szerepében
(*A varázsló katona*)

2 Zeneművészet. A zene és a népzene, a korábbi korokhoz hasonlóan, a XVIII. század végén és a XIX. század elején is fontos szerepet játszott az ukrán nép életében. Népszerűek voltak az esküvői dalok, az aratóénekek, a szentivánéji dalok, altatódalok, történelmi, karácsonyi és a kántáló énekek. Komoly fejlődésen mentek át a népi táncok, a hopak, a kozacsok, a polka és a hóvihar ukrán néptánc is. A

dalokat és táncokat általában bandura, koboz, cimbalom, furulya és csörgődob kísérettel adták elő. A mulatságokon általában háromfős zenekar húzta a talpalávalót: a hegedűs, a cimbalmos és a csörgődobos. Általános tiszteletnek örvendtek a nép körében az olyan kobzosok, mint Osztap Vereszaj, Ivan Krjukovszkij, Fegyir Hricenko (Holodnij), Andrij Sut.

Az ukrán hivatásos zene a nagyobb városokban, Kijevben, Harkivban, Poltavában, Odesszában alakult ki. A városi élet velejárói voltak ebben az időben a katonai zenekarok fellépései a városi parkokban és színházakban. 1847-ben nagy sikerrel vendégszerepelt Kijevben, Odesszában, Jeliszavethradban Liszt Ferenc, híres magyar zongoraművész és zeneszerző. Több ukrán zeneszerző írt ekkor zongoraműveket, általában ukrán népzenei motívumokkal. **Joszip Vitvickij** (1813–1866) kijevi zongoraművész és zeneszerző 1836-ban megkomponálta az *Ukrajna* zongorajátékot, amely egy ukrán népdal-variáció volt.

A XIX. század első felében Dnyepermentén a hivatásos zenészek, akik koncert-tevékenységet is folytattak, létrehozták szakmai szervezetüket: az Odesszai Filharmonikusok Társaságát (1842), a Kijevi Szimfonikusok Amatőr Zenész és Énekes Társaságát (1848).

Miután a nyugat-ukrán területek a Habsburg Birodalom kötelékébe kerültek, fellendült itt is a zenei élet. Ennek oka a Béccsel kialakított gyümölcsöző kapcsolat volt, hisz az osztrák fővárost tartották ebben az időben az európai zeneművészet központjának. Fontos szerepet játszott Lviv kulturális életében több ismert külföldi muzsikusként: a német színház karmestere Joseph Elsner (F. Chopin lengyel zeneszerző tanára), A. Nanke német zeneszerző és karnagy. A tartomány ukrán zeneművészetének fejlődésére nagy hatással volt a przemysli görögkatolikus egyház. 1829-ben I. Sznyihurszkij püspök támogatásával templomi kórus alakult itt. A kórus körül csoportosuló fiatal muzsikusként létrehozták az ukrán nemzeti zene przemysli iskoláját, melynek legismertebb képviselője **Mihajlo Verbickij** (1815–1870) volt, az első hivatásos zeneszerző a nyugat-ukrajnai földeken.

3 Képzőművészet. Az ukrán szobrászatban a XIX. század első felében a barokk stílust fokozatosan felváltotta a klasszicizmus. Általános elismertségnek örvendett ebben az időben **Ivan Martosz** (1753–1835). Klasszicista stílusban készült művei közül említésre méltók K. Minyin és

Mihajlo Verbickij

i

D. Pozsarszkij szobra Moszkvában, Lomonoszov szobra Arhangelszk községben, I. Pál szobra O. Arakcsejev gróf birtokán, Gruzino községben, H. Patyomkin szobra Herszonban, II. Katalin szobra Katerinoszlavban, Richelieu herceg szobra Odesszában.

Kijevben a Volodimir dombon található Volodimir fejedelem klasszicista stílusban megformált bronz szobra. Alkotói orosz nemzetiségű művészek Vaszil Demut-Malinovszkij, Petro Klodt szobrászok és Olekszandr Ton építész voltak.

A nyugat-ukrán szobrászat fejlődésére nagy hatással volt **Hartman Witwer** és a Schimser családból származó osztrák szobrászok művészete, akik ekkor Lvivben éltek. Witwer legjobb munkái közé sorolhatjuk a város piacterén található négy szökőkutat, Neptunusz, Diána, Adonisz és Amphitrité antik mitológiai hősök szobraival. A **Johann** és **Anton Schimser** által alkotott domborművek pedig, melyeken mitológiai történetek láthatók, Lviv valódi ékességeinek számítanak, a számos síremlékkel együtt, melyek szintén az ő műveik.

A klasszicista stílusirányzatot képviselték a festészetben **Dmitro Levickij** (1735–1822) és **Volodimir Borovikovszkij** (1757–1825) portréfestők. Mindketten Ukrajnából származtak, de életük nagy részét Szentpéterváron éltek le. D. Levickijt tartották Európa egyik legjobb portréfestőjének.

I. Martosz:
Richelieu herceg
szobra. Odessza

P. Klodt, V. Demut-Malinovszkij: Volodimir
fejedelem emlékműve.
Kijev

H. Witwer:
A *Diána*-szökőkút
Lviv piacterén

V. Tropinyin:
Pogyilljai lány

T. Sevcsenko:
Önarckép

T. Sevcsenko:
Katerina

i tőjének. Legismertebb tanítványa és követője V. Borovikovszkij volt, aki megfestette két ukrán nemzetiségű szentpétervári főhivatalnok és lányaik, D. Troscsinszkij és O. Bezborogyko képmását. Ő készítette el a mirhorodi, kibinci és a romanyivkai templomok freskóit is.

A XIX. század első felében a festőművészetben meghonosodott a **realizmus**. A kor realista festői **Ivan Szosenko** (1807–1876), **Kapiton Pavlov** (1792–1852) és **Havrilo Vaszko** (1820–1866) voltak. Ivan Szosenko több műve napjainkig megtekinthető. Ilyenek az *M. Csalij nagymamájának portréja*, a *Női arckép*, a *Halászó fiúk*, a *Szénavásár a Dnyeperen*. K. Pavlov elsősorban portrékat festett. Ismertek közülük az *Önarckép*, *A festő lányának portréja*, *H. Csajkovszkij tengerészkadét arcképe*, *Fiú galambbal*. H. Vaszko arról vált híressé, hogy V. Tarnovszkij magánkép-tárának a megrendelésére elkészítette a kor híres ukránjainak a portréit. Egyik legjobban sikerült alkotásának az *Egy ifjú portréja a Tomari családból* tartják.

A korszak legelesebb festőművésze **Tarasz Sevcsenko** volt. Különböző műfajokhoz tartozó több mint ezer mű fűződik a nevéhez. Legismertebb festményei: *Cigány jósnő*, *Katerina*, *Egy ismeretlen portréja*, *A kutyás lány arcképe*, *Ismeretlen női portré nyaklánccal*, *Önarckép*. Sevcsenko 130 port-

Realizmus – a valóságnak átfogó, hű, és a jellemző vonásokat kiemelő ábrázolására törekvő művészeti, irodalmi irányzat.

Rézkarc – a legkifinomultabb sokszorosító grafikai eljárás, a mélynyomósos módszerek egyike, melynek során a savak maró hatása mélyíti ki a sokszorosításra váró vonalakat.

T. Sevcenko: Ajándékok
Csihirinben. Rézkarc

Iosij (1792–1848) volt. A Bécsi Művészeti Akadémia befejezése után az eperjesi püspök udvari festőjeként működött. Portrékat, zsánerképeket, tájképeket festett, megörökítette a kárpátaljai parasztok mindennapi életét.

4 **Építészet.** A XIX. század első felében tovább folytatódott Dnyeper-mente kormányzósági és járási városainak átépítése. A munkálatokat külön erre a célra alapított építészeti bizottságok felügyelték. Gyorsan épült-szépült Jeliszavethrad, Herszon, Mariupol, Odessza, Szevasztopol. A tervezői munkákból sok orosz építész is kivette a részét. A vezető építészeti stílus ebben az időben a klasszicizmus volt.

i Kijev főépítésze 30 éven keresztül **Andrij Melenszkij** (1766–1833) volt. Kijev 1802-ben visszakapta önkormányzatát. Ebből az alkalmából az ő tervei alapján készült el a magdeburgi jog tiszteletére állított emlékmű. Alkotásai közé tartoznak még a kormányzóság épülete, Kijev első kőszínháza a Hrescsatik utcában, az Üzletház a Podolon, illetve az ő nevéhez fűződik a Kereskedő sor újjáépítése is. Melenszkij javaslatára lett a Hrescsatik Kijev főutcája. Megtervezte a Szent Miklós-templomot az Aszkold hegyen. Aszkold volt az első kijevi fejedelem a krónikák leírása szerint.

A korabeli Kijev legnagyobb építménye a Szent Volodimir Egyetem volt, amely 1839–1843 között épült **Vikentyij Beretti** (1781–1842) tervei alapján. Ő tervezte a Nemes Kisasszonyok Intézetét is, amely a város egyik legszebb építménye lett. Harkivban J. Vasziljev és O. Ton tervei alapján épült fel a Nagyboldogasszony-székesegyház harangtornya a Napoleon felett aratott győzelem tiszteletére. Szevasztopol építészeti remek-

ré szerzője, grafikusművész. 1844-ben jelent meg a *Festői Ukrajna* című rézkarcsorozata.

Nyugat-Ukrajna földjein ekkor **Luka Dolinszkij** (1750–1824) klasszicista stílusban készült vallásos témájú művei voltak népszerűek. Ő készítette el Lvivben a Szent György-székesegyház freskóit és a korszak legjobb portréfestőjének is tartották egyben. A világi festőművészet megteremtője Kárpátalján **Joszip Zmij-Mik-**

művei között tartják számon a tengerészeti könyvtárat a híres Szél toronnyal, a Péter-Pál-székesegyházat és a Grófi kikötőt.

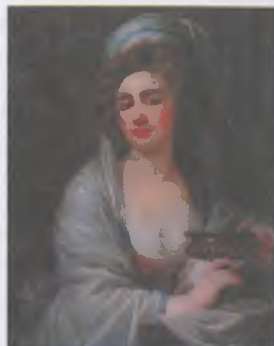
Ebben az időben olyan kastélyok épültek, melyeket gondosan tervezett parkok öveztek. 1799–1803 között alakították ki a Szejm folyó mellett Baturinban az utolsó ukrán hetman, K. Rozumovszkij uradalmában azt a parkot, amelyet Cs. Kameron szentpétervári építész tervezett. A Csernyihiv környéki Szokirinci községben pedig P. Galagan birtokán 1829-ben klasszicista stílusban kastély épült, hatalmas parkkal, fasorokkal, mesterséges tavakkal és erdei tisztásokkal.

Umanban alakították ki a *Szofijivka* arborétumot, Bila Cerkva mellett pedig az *Olekszandriját*. Mindkét botanikus kert híres volt mesterséges tavairól, zsilipjeiről, szökőkútjairól és vízeséseiről.

A nyugat-ukrán földek korabeli építészeti emlékeinek többsége Lvivben található. Meg kell említenünk közülük az *Ossolineum* épületét (1827), a Piactéren található városházát magas tornyával és toronyórájával (1835), a kőszínházat (1842) és több lakóházat. A legtöbb épületet német építészmérnökök tervezték. Bukovina meghatározó jelentőségű műemléke Csernyivci városházának épülete a 45 méter magas toronnyal, melyet A. Mikulics tervezett és 1843–1847 között épült. A XIX. század 40-es éveiben épült fel a pravoszláv székesegyház és a Szent Paraszkeva-templom.

Olekszandra Branyicka

Szofija Potocka

Az *Olekszandrija* arborétum a XVIII. század 80-as éveiben jött létre Bila Cerkva közelében. Nevét alapítójáról, Olekszandra Branyicka grófnőről kapta. A parkban több mesterséges tó található, pavilonokkal, oszlopcsarnokokkal, erdei tisztásokkal, fasorokkal, hidakkal és természetesen magának a grófnőnek a kastélyával.

1796-ban készült el Umanban a *Szofijivka* park, amely Sztanyiszlav Potockij feleségének, Szofijának a tiszteletére lett *Szofijivka*. Az egyetlen olyan park, ahol nem épült kastély. Területén négy mesterséges tó található, melyeket földalatti folyók kötnek össze. Szemet gyönyörködtetőek grottói, labirintusai, szökőkútjai, pavilonjai, hidjai és vízesései.

Következtetések. A színházművészetben a jobbágy színházakat felváltják a műkedvelő színházak, azokat pedig a hivatásos színházak.

▶ A zenekultúra eleinte lassan fejlődött, de a zeneművészet kezdeti sikerei a XIX. század második felében jó alapot biztosítottak az ukrán nemzeti irányzat kialakulásához.

▶ Az ukrán festőművészek az európai tapasztalatokra támaszkodva igyekeztek saját stílust kialakítani. A portréfestészet mellett fejlődött az életképfestészet, történelmi és tájképfestészet.

▶ Az ukrán képzőművészetben a birodalmi politika következtében egyfajta kulturális asszimiláció ment végbe. Az ukrán művészek a birodalmi fővárosokban dolgoztak, Ukrajnában pedig orosz és német mesterek alkottak.

▶ Az építészet legfőbb vívmánya a tervszerű városrendezési politika volt. Egységesített utca és tér-rendszerek jöttek létre, kastélypark együttesek létesültek. Legfőbb vesztesége pedig az ukrán hagyományok fokozatos feledésbe merülése volt, illetve a nemzetek feletti birodalmi stílus elterjedése.

Kérdések és feladatok

1. Melyik dnyepermenti városban jött létre az első hivatásos színház? 2. Nevezétek meg azokat a műveket, amelyeket Ivan Kotljarevszkij írt a színházak számára! 3. Milyen hangszereken játszottak a háromfős zenekarok? 4. Melyik emlékművet alkotta I. Martosz Odesszában? 5. Mi a realizmus? 6. Milyen épületeket tervezett A. Melenszkij Kijevben?
7. Milyen sajátosságai voltak a színházművészet fejlődésének a XVIII. század végén és a XIX. század első felében? 8. Jellemezzétek a zeneművészet fejlődését! 9. Hogyan fejlődött a szobrászat? 10. Nevezétek meg a korszak híres szobrászait! 11. Jellemezzétek a kor építészeti sikereit!
12. Fejezzétek be *Az ukrán kultúra a XVIII. század végén és a XIX. század első felében* táblázat kitöltését! (89. oldal) 13. Alkossatok kisebb csoportokat, és vitassátok meg, hogyan fejlődött a képzőművészet és az építészet az ukrán földeken ebben az időben!
14. Pótirodalom felhasználásával készítsetek rövid beszámolót vagy bemutatót Tarasz Sevcsenko szerepéről a képzőművészet fejlődésében!

Gyakorlati foglalkozás. Mindennapi élet

- ▶ 1. Mit értünk mindennapi élet alatt? 2. Az emberek milyen élettevékenységét foglalja magába a mindennapi élet fogalma? 3. Milyen sajátosságai voltak a kozákok és parasztok világszemléletének a XVI–XVIII. században? 4. Milyen volt az ukránok mindennapi élete a XVI–XVIII. században?

Cél: a szövegek elemzése alapján meghatározni, mi változott meg, és mi maradt a régi az ukránok mindennapi életében a XVIII. század végén és a XIX. század első felében!

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni a tavaly tanultakat az ukrán társadalom különböző rétegeinek mindennapi életéről a XVI–XVIII. században!

A munka menete

1. Ismerkedjete meg a javasolt szöveggel, és feleljete a kérdésekre!
2. Fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

1 Az ember és környezete. Az emberi társadalom fejlődésére több más tényező mellett nagy hatással van a földrajzi fekvés és természeti környezet is, amelyben él.

Az ukrán területek Európa délkeleti részében helyezkednek el. A térség síkvidéki fekvése és kedvező éghajlati viszonyai nemcsak a földművelésre és állattenyésztésre voltak nagy hatással, hanem türelmessé, szorgalmassá, kitartóvá formálták az itt élő embereket. Az ukrán földek 2/3-a termékeny csernozjom. Ez volt mindig az ukránok legfőbb gazdagsága, és a szomszédos országok irigységének a tárgya.

A gazdálkodás módja kihatott a népesség társadalmi életére is. A jó termőföld lehetővé tette az ukrán parasztok számára, hogy egyéni gazdálkodást folytassanak. Az orosz parasztoknak nem volt ilyen szerencsésük. Kedvezőtlen éghajlati viszonyok között éltek és a rossz minőségű termőföldeket csak közösen tudták megművelni, ezért szerveződtek faluközösségekbe.

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében a népesség nagyobb részét a parasztok tették ki, akik földműveléssel foglalkoztak, kis falvakban éltek és nem vágytak el onnan a városokba. Az ipari forradalom némileg megváltoztatta az ukrán földek lakosságának összetételét, de a parasztok továbbra is többségben maradtak.

? Kérdések és feladatok

1. Hogyan hatott a természeti környezet az ukránok életére? 2. Conrad Malte-Brun dán-francia utazó a XIX. században Dnyepermenti Ukrajnában járt, és ezt írta az ukránokról: *Az ukránok – Rusz föld népének a leszármazottai. Az itt élő parasztok takarékosabbak, mint moszkvai társaik, hisz nem irtják barbár módon erdőiket. Házaik szépek, erősek és senki sem jár bocskorban, mint a moszkvai államban. Sokkal vaskosabbak és értelmesebbek a litvánoknál.* Hogyan mutatja be a természeti környezet hatását az ukrán parasztokra a forrásmű?

2 Az ukrán nép mentalitása. Az ukrán nép mentalitása hosszú évtizedeken keresztül alakult ki különböző természeti és történelmi tényezők együttes hatása következtében.

Az ukránok ősidők óta mezőgazdasággal foglalkoztak, ezért tisztelték Földanyácskát, aki a táplálójuk volt. Az édesanya iránti szeretet és az anyaföld megbecsülése az ukrán gondolkodásmódban a hazaszeretet magasztos érzésében egyesült.

Mentalitás – egy nép közös világszemlélete, világnézete, gondolkodásmódja, lelkivilága és nemzeti jellege.

Mentalitás – gondolkodásmód, ahogyan egy személy vagy csoport gondolkodik, ítéletet hoz, vagy felfogja a dolgokat, észjárás.

kalmazkodni az elnyomáshoz, megtanulták eltitkolni gondolataikat, érzéseiket.

Az ukrán mentalitás fő sajátossága mindig is az agresszivitás hiánya volt. Az ukránok sohasem akarták mások földjét elfoglalni, csak a sajátjukon szerettek volna békességben élni. Békés jellemük a néplélek olyan sajátosságainak kialakulásához vezetett, mint más emberek elfogadása, felebaráti szeretet, jószomszédi kapcsolatok kialakítása.

Miután Dnyepermente az Orosz Birodalom fennhatósága alá került, a kozák főtisztek képviselői között kialakult az úgynevezett **kisorosz mentalitás**. Ez azt jelentette, hogy az orosz nemességgel való egyenlővé válásuk után elfelejtették kozák múltjukat és megtettek mindent karrierjük érdekében. Ellenségesen viselkedtek minden olyan próbálkozással szemben, ami az ukránok jogainak helyreállítására irányult, mivel nem akarták elveszíteni előjogaikat. Meg kell azonban említeni, hogy nem minden kozák főtiszt vált kisorosz nemessé. Sokan közülük az ukrán nemzeti újjászületés elindítói voltak Balparti Ukrajnában.

A nyugat-ukrán földek lakói a Habsburg Birodalom fennhatósága alatt **ruténként** azonosították magukat. A nyugat-ukránok többsége hálás volt az osztrákoknak a szülőföldjükön végbement pozitív változásokért. A

Rutén mentalitás – a helyi ukránság jóindulatú viszonya és viselkedése a Habsburgokkal szemben.

Az ukrán földek a keresztény és muzulmán világ határán helyezkedtek el, amire az itt élő emberek kétféle módon reagáltak. Az egyik típushoz azok tartoztak, akik nem akartak idegen elnyomás alá kerülni és bátran védelmezték szülőföldjüket. Közülük kerültek ki az ukrán kozákok. A másik típus képviselői megpróbáltak al megpróbáltak al megtanulták eltitkolni gondolataikat, érzéseiket.

Az ukrán mentalitás egyik részről fékezte a nyugat-ukránok nemzeti öntudatra ébredését és segítette az osztrákokat abban, hogy megszilárdítsák hatalmukat, másik

résről viszont ez történelmi szükségszerűség volt, hisz a bécsi kormány csak bizonyos engedmények megtételével tudta semlegesíteni a lengyelek, magyarok vagy románok befolyását az ukránságra.

Kérdések és feladatok

1. Mi a mentalitás? Az ukrán nép mentalitásának milyen vonásai alakultak ki az évek folyamán? 2. Az ukrán mentalitás milyen új vonásai alakultak ki a két birodalom uralma alá kerülés következtében? 3. Charles-Louis Lesur francia utazó az ukránokról így vélekedett: *Az ukránok sokkal önzetlenebbek, nyíltabbak vendégszeretőbbek, ügyesebb kereskedők, mint az oroszok. Az ukránok ékes bizonyítékai annak, hogyan tudja a szabadságszeretet legyőzni a rabságot.* Az ukrán mentalitás milyen vonásaira hívja fel a figyelmet a francia utazó? 4. Készítsetek vázlatot az alábbi kérdéshez: *Az ukrán mentalitás sajátosságai a XVIII. század végén és a XIX. század első felében!*

3

Az ukrán gazdasági tevékenység hagyományos formái. Az ukránok régtől fogva földműveléssel, állattenyésztéssel, zöldség és gyümölcs-termesztéssel, méhészettel, vadászattal és halászattal foglalkoztak.

A földművelésben a háromnyomásos rendszert alkalmazták. Az 1880-as évekig nehéz ekét használtak, amit kisorosz vagy sztyeppe-i ekének is neveztek. Az 1840-es évektől kezdve fokozatosan elterjedt a könnyű eke használata, melyet egy poltavai paraszt, bizonyos Sztecenko talált fel. Búzát, rozst, árpát, zabot, kölest, hajdinát termesztettek, amit sarlóval és kaszával takarítottak be.

A gazdaságok többségében ökröket, lovakat, szarvasmarhákat, sertést, kecskét, aprójószágot is tenyésztettek. Nagyon odafigyeltek az ökrök tartására, hisz azok voltak a gazdák legfőbb igavonó állatai.

A veteményeskertek az asszonyok felségterületei voltak. Egy gazdaszony zöldségese elképzelhetetlen volt napraforgó, ami kezdetben dísznővénynek számított, vagy pedig kukorica nélkül, amit Amerikából hoztak be. A XIX. század első felében délen megjelent a paradicsom, paprika és a padlizsán. A XVI. századtól kedvelt termék volt a herszoni dinnye. 1764-ben burgonyát kezdtek termesztetni, ami az ukránok *második kenyérévé* vált. De nem felejtették el az ukránok hagyományos növényeiket sem, a répát, káposztát, tököt, sárgarépát, vöröshagymát, fokhagymát, uborkát.

Az ukrán vidék elképzelhetetlen gyümölcsös kert nélkül. Megtermett itt alma, körte, meggy, szilva, a déli tájakon pedig cseresznye, mogyoró, sárgabarack, őszibarack, a Fekete-tenger északi partvidékén és Kárpát-alján a szőlészet virágzott.

A méhészet mindig is fontos szerepet játszott az ukrán gazdaságokban. Igazi forradalomnak számított, amikor P. Prokopovics 1814-ben megalkotta az első méhkaptárt. Igaz ugyan, hogy először Németországban alkalmazták, és csak jóval később az ukrán földeken.

Az ukránok a XIX. században továbbra is előszeretettel fogyasztottak halat. Miután a Fekete-tenger partvidékét az Orosz Birodalomhoz csatolták, halász szövetkezetek jöttek létre, amelyek tokhalat, tengeri süllőt, dévérkeszeget és pontyot halásztak. A csomók innen a szárított és sózott halat az ukrán tartományokba szállították, amit a vásárokon és piacokon értékesítettek.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan fejlődtek ebben az időben a hagyományos ukrán gazdasági ágak? 2. Honoré de Balzac francia író, aki egy ideig a Dnyepermentén élt, 1848-ban ezt írta: *Végeláthatatlan búzamezők vannak itt, melyeket soha nem trágyáznak, mégis gazdag termést takarítanak be. Érdekes ez az ország abból a szempontból is, hogy a fényűzés mellett jelen van a szegénység, a komfort teljes hiánya. Van a falunkban (a Zsitomir környéki Verhivnyán, ahol akkor Balzac élt – a szerző megj.) egy ember, aki bármit el tud készíteni vasból. Küldj nekem egy rajzot valamilyen bonyolult formájú serlegről, és ő elkészíti azt vasból vagy rézből.* Milyen információt tartalmaz a szövegrészlet az ukránok gazdasági tevékenységéről?

4 Települések és lakóházak. „Az ukrán XIX. század” kibontakozásának színhelyei az ukrán városok, mezővárosok, kisebb és nagyobb falvak voltak. Mivel az ukrán lakosság többségét a parasztok alkották, ezért a városok általában közigazgatási és kereskedelmi központok voltak a környező települések számára. Az orosz fennhatóság alá kerülő városok jelentős átalakuláson mentek át. Mindenütt átépítették a közigazgatási központokat. Az újonnan felépült kormányhivatalok jelentős mértékben különböztek az ukrán stílusban épült többi épülettől. A főutcákat kikövezték és gázlámpákkal látták el. A többi utca azonban kövezet nélkül maradt, és esős időben gyakorlatilag járhatatlan volt.

Minden város középpontjában valamilyen vár állt a hozzá tartozó utcákkal és városrészekkel. A XIX. században ezek az erődítmények eltűntek, mivel már nem volt rájuk szükség. Helyükön új utcákat és korzókat alakítottak ki. Lvivben például a Fellegvár alatt parkot hoztak létre. Az elővárosok egybeolvadtak a városokkal. A városi élet központja a templom és a piac lett.

A XIX. század első felében a nagyvárosokban megjelentek az első többemeletes téglapületek. A kisebb városokat azonban továbbra is a földszintes faházak jellemezték. A gazdagabb polgári lakások többszobásak voltak. Az európai divat szerint volt bennük ebédlő, fogadó, vendégszoba, cselédszoba, dolgozószoba, háló, konyha, gazdasági helyiségek. A bútorokat általában Európa városaiból rendelték meg, vagy pedig helyi mesterek készítették. A szobákat tükrök, szőnyegek, festmények, faliórák díszítették. A szegények házai az évek során szinte semmit sem változtak, inkább falusi portákra emlékeztettek, kis veteményesekkel, gyümölcsösökkel.

A birodalmi lét kihatással volt a falvak életére is. A cári kormány rendelkezése értelmében a falvaknak is egységesnek kellett lenniük. A község központi részében a főtér állt, ahonnan utcák ágaztak szét minden irányba. A főtéren hirdették ki a parasztok számára a tudnivalókat, de itt hajtották végre a nyilvános büntetéseket is. Különösen délen volt sok ilyen falu, ugyanis a kormányzat az új községeket csak konkrét rendezési terv alapján engedélyezte felépíteni. Nyugat-Ukrajnában az osztrákok nem szóltak bele a falvak mindennapjaiba.

A kozák főtisztek leszármazottai fokozatosan kisorosz nemesekké váltak és úgy akartak élni, mint az orosz nemesség többi része. Ebben a lengyel slachta képviselői sem maradtak le mögöttük, akik életvitelükben az európai divatot is követni próbálták. Dnyepermenti Ukrajnában nagy földesúri udvarházak épülnek ekkor, kastélyokkal, parkokkal, kápolnákkal, családi kriptákkal. Napjainkig fennmaradtak a Halahan család birtokai Szokirinciben, a Tarnovszkiaké a Csernyihiv környéki Kacsanyivkában, vagy Potocki gróf Szofijivka arborétuma Umanyban.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan változtak meg a települések és a lakóházak az ukrán földeken a XVIII. század végén és a XIX. század első felében? 2. Hans-Johann Kohl német utazó ezt írta az ukrán falvakról: *Házaik zöldbe burkolóznak és elrejtőznek a dombok mögé. A falun túl, ahol szabadon fújnak a szelek, 50–100 szélmalom veszi fel velük a harcot. A végeláthatatlan sztyeppéken vándorló utazót egyszer csak a dombok mögül előbukkanó ukrán falu festői képe fogadja. Az ukránok gondozott portákon élnek. Lakóházaik tiszták, a hollandokkal ellentétben ők nemcsak takarítják, hanem kéthetente meszelik is őket. Amitől azok olyan hívják fel a figyelmet az utazó?*

5 Öltözködés. Ételek. Italok. A XIX. század első felében az ukránok öltözködését kettősség jellemezte. A falvakban továbbra is népviseletben jártak az emberek, de a városiak, különösen a tehetősebbek, igyekeztek az európai divatot követni. Dnyepermente ukrán nemzeti elitjének nagyobb része nem felejtette el az ukrán népszokásokat. A népviselet a nemzeti öntudat egyfajta kifejezése volt.

A XIX. század első felében olyan ételek és italok kerültek az ukránok asztalára, amit maguk termeltek meg és készítettek el általában kemencében. A kemencék felépítése olyan volt, hogy inkább főzni és párolni tudtak benne, mint sütni. A gazdasszonyok általában kétszer főztek naponta, és az ételt forrón tálalták fel.

Az ukránok naponta fogyasztottak borscsot, köleskását, más kásaféléket, galuskát, derelyét, burgonyát, zabpelyhet, gyümölcskocsonyát. Húst keveset ettek. A szárnyasok vasárnaponként kerültek az asztalra, más húsfélék pedig csak ünnepekkor. Tejes ételeket viszont annál többet fogyasztottak. Az ünnepi asztalok elengedhetetlen kelléke volt a főtt és sült tojás is. Böjt idején halleves került az asztalra, ünnepeken pedig hallal töltött lepény.

Az italok közül előszeretettel fogyasztották a különféle szárított és friss gyümölcsökből készült kompótokat, illetve a körtéből, répából, almából vagy nyírfából előállított italokat. A sörön és mézes pálinkán kívül szeszes italt nem nagyon ittak, ugyanis a részegeskedést elítélték. A gazdagabb családoknál szerették a teát, a parasztok pedig különféle gyógynövényekből, vagy málna és meggyfaágakból készítettek maguknak frissítő italokat. A XIX. században megjelent a nyugat-ukrajnai földeken a kávé, de csak a gazdagabbak fogyasztották, mert drága volt.

? Kérdések és feladatok

1. Hogyan öltözködtek az ukrán társadalmi rétegek különböző képviselői?
2. Mik voltak a legelterjedtebb ételek?
3. Határozzátok meg, miben hasonlít, és miben különbözik a XIX. század étrendje a maitól!
4. Állítsatok össze egy XIX. századi hétköznapi és ünnepi ételsort!

6 Házasság és család. A nők társadalmi helyzete. A család továbbra is fontos szerepet játszott az ukránok életében, hisz a család volt a nemzeti azonosságtudat és a hagyományos népi kultúra őrzője, továbbadója. A családi kapcsolatokat a szokásjog szabályozta, amivel számolnia kellett az egyháznak és az állami intézményeknek is. A szokásjog a csa-

ládon belül az asszonyokat férjüknek rendelte alá, de elutasította jogfosztottságukat, valamint a különböző visszaéléseket velük szemben, továbbá biztosította a közös családi vagyonnal kapcsolatos jogaikat is. Az írott források szerint még az apajogú ukrán családon belül is elsősorú szerep jutott nekik. A családban történt a gyerekek nevelése, akik a szüleiktől tanulták meg a munkavégzés alapjait. Elsajátították tőlük azt is, hogyan kell magukat és szülőföldjüket megvédeni. A hagyomány védte a család tisztaságát és egységét. A gyermekeket szülei tiszteletére intette, a szülőket pedig a gyermekeikről való gondoskodásra. Elítélte a házastársi hűtlenséget és a családi együttélés szabályainak mindennemű megsértését.

Ebben az időben az ukránoknál kétféle családmódel létezett, a kis- és a nagycsalád. Több írásos dokumentum tanúskodik arról, hogy a XIX. században még több nemzedék képviselői éltek egy háztartásban, sokszor harmincan is. Ezek a nagycsaládok nemcsak a hagyományok miatt jöttek létre. Együtt könnyebb volt gazdálkodni, adót fizetni. A belső konfliktusok végül a nagycsaládok felbomlásához vezettek, több kiscsalád vált ki belőlük. Ennek fő okaként vidéken a kapitalizmus terjedését, az áru- és pénzviszonyok meghonosodását tartják. A nagycsaládok legtovább a Kárpátokban, Kárpátalján és Polisszjában maradtak fenn.

Egy átlagos ukrán családban a XIX. században 5–7-en éltek. A legelterjedtebb családmódel az ukrán földeken a teljes, sokgyermekes kiscsalád volt.

Kis család – az apa, az anya és nőtlen gyerekeik közössége.

Nagycsalád – több nemzedékből álló család, melynek képviselői közös háztartásban élnek, együtt gazdálkodnak.

Az ukránok életének egyik legfontosabb eseménye a házasság volt. A lányok 16 éves koruktól, a fiúk pedig 18. életévük betöltése után házasodhattak. A házasságkötésre hivatalosan a templomban került sor, amiről bejegyzés történt az Állami Anyakönyvbe. Ezután következett a lakodalom, melynek gyökerei még a kereszténység előtti időkig nyúlnak vissza. A lagzira az esküvő után akár több héttel is sor kerülhetett. A fiatal pár közös életét csak a menyegző után kezdhette el. Az egyház ezt az esküvő szentségének megcsúfolásaként értékelte. A Moszkvai Pravoszláv Egyház Szent Szinódusa ezért 1843-ban hozott egy olyan határozatot, hogy a fiataloknak már az esküvő után össze kell költözniük.

Kérdések és feladatok

1. Jellemezzétek a korabeli ukránok házassági, családi hagyományait! 2. Hasonlítsátok össze ezeket a hagyományokat az európai országokéval! Miben hasonlítottak, és miben különböztek egymástól?

Szülőföldünk a XVIII. század végén és a XIX. század első felében

I. Szülőföldünk területi-közigazgatási és történelmi-néprajzi fejlődése

1. Az Orosz vagy az Osztrák Birodalom kötelékébe tartozott szülőfölded a XVIII. század végén és a XIX. század első felében?
2. Mutassátok meg a térképen a településeket! Milyen megye és járás területén helyezkedik el?
3. Melyik történelmi-néprajzi tájegység része?
4. Jellemezzétek vidéketek területi-közigazgatási felépítését a XIX. század elején!
5. Milyen települések voltak akkor vidéketek területén, és milyenek vannak most? Hasonlítsátok őket össze!
6. Vannak-e vidéketeken olyan települések, amelyek a XVIII. század végén és a XIX. század első felében jöttek létre? Nevezzétek őket meg!
7. Milyen volt vidéketek lakosságának nemzetiségi és szociális összetétele a XVIII. század végén és a XIX. század első felében?

II. Változások a gazdasági életben

1. Mit tudtok szülőföldetek mezőgazdaságának fejlődéséről az adott időszakban?
2. Milyen növényeket termesztetek leginkább vidéketeken akkor?
3. Milyen volt az ipar és a kereskedelem helyzete?
4. Határozzátok meg vidéketek gazdasági életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
5. Mit tudtok szülőföldetek népességének társadalmi helyzetéről az adott korban és az ott kibontakozó társadalmi mozgalmakról?
6. Keressétek fel a hozzátok legközelebbi helytörténeti múzeumot, készítsétek beszámolót annak anyagai alapján szülőföldetek életéről a XVIII. század végén és a XIX. század első felében!

III. Ukrán nemzeti újjászületés

1. Az ukrán nemzeti mozgalom milyen eseményei mentek végbe vidéketeken?
2. Nevezzétek meg az ukrán nemzeti újjászületés azon személyiségeit, akik a szülőföldeteken éltek! Mivel járultak hozzá az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásához?

3. Az ukrán nemzeti mozgalommal kapcsolatos milyen kulturális műemlékek vannak vidéketeken a XVIII. század végétől és a XIX. század első feléből? Készítsetek az egyikről rövid ismertetőt!
4. Határozzátok meg az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásának hasonló és eltérő vonásait vidéketeken és Ukrajna más térségeiben!
5. Keressetek olyan tudományos-ismeretterjesztő munkákat, cikkeket, szépirodalmi műveket, amelyek az ukrán nemzeti újjászületésről szólnak vidéketeken! Milyen információt meríthettek belőlük?
6. Mivel járultak hozzá vidéketek képviselői az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásához?

IV. Új jelenségek a kulturális és szellemi életben

1. Mit tudtok szülőföldetek lakosságának vallási életéről, hagyományairól, szokásairól?
2. Nevezétek meg az ukrán kultúra és a szellemi élet azon személyiségeit, akik a szülőföldeteken éltek! Mivel járultak hozzá a kultúra fejlődéséhez?
3. Milyen kulturális műemlékek vannak vidéketeken a XVIII. század végétől és a XIX. század első feléből? Készítsetek az egyikről rövid ismertetőt!
4. Milyen templomok vagy székesegyházak épültek abban az időben, és maradtak meg napjainkig?
5. Határozzátok meg vidéketek kulturális és szellemi életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
6. Emlékezzetek vissza olyan ukrán irodalmi alkotásokra, amelyekben vidékekről van szó az adott korban! Milyen eseményekre került akkor sor, és hogyan éltek az emberek?

Feladat

1. Kezdjétek el a *Vidékünk Ukrajna és Európa történetében (a XVIII. század vége és a XIX. század első fele)* összehasonlító táblázat kitöltését!

Főbb események és történelmi folyamatok		
Vidékünk története	Ukrajna története	Európa történet

2. Kezdjétek el a *Vidékünk történetének kiemelkedő személyiségei (a XVIII. század vége és a XIX. század első fele)* táblázat kitöltését!

A személyiség neve, életének éve	Miről vált híressé?	Jelentősége

Összegző kérdések a III. fejezethez

1. Soroljátok fel az ukrán kultúra történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XVIII. század végén és a XIX. század első felében! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Nevezzétek meg a korszak kiemelkedő kulturális személyiségeit! Véleményetek szerint, miben rejlik tevékenységük jelentősége az ukrán és a világkultúra fejlődésében?
3. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *klasszicizmus, romantika, realizmus, mentalitás!*
4. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével! 1) Mutassátok meg a térképen azokat az ukrán tartományokat, ahol az elemi iskolákban anyanyelvükön tanulhattak az ukrán gyerekek! 2) Mutassátok meg a térképen azokat a városokat, ahol gimnáziumok működtek! 3) Mutassátok meg a térképen azokat a városokat, ahol felsőoktatási intézmények működtek: milyen nevet viseltek, és mikor jöttek létre! 4) Mutassátok meg a térképen azokat a településeket, ahol tudományos központok alakultak, határozzátok meg, mi volt a nevük, mikor, és ki hozta őket létre! 5) Mutassátok meg a térképen, hol jöttek létre az első ukrán színházak! 6) Mutassátok meg a térképen a legismertebb kastélyparkok helyét! Mikor épültek, mi a nevük?
5. Állítsátok össze Ukrajna műemlékeinek jegyzékét ebből az időszakból!
6. Határozzátok meg és jellemezzétek: 1) az ukrán kulturális életben végbemenő folyamatokat; 2) a különböző néprétegek mindennapi életének sajátosságait az adott korban.
7. Alkossatok kisebb csoportokat, és beszéljétek meg a következő kérdéseket, majd közöljétek következtetéseiteket az osztállyal: 1) a korabeli Ukrajna oktatási és tudományos fejlődésének vezető folyamatai; 2) a kulturális fejlődés okai és következményei; 3) a kulturális modernizáció ellentmondásos folyamatai; 4) a kulturális sokszínűség megnyilvánulásának sajátosságai az ukrán társadalomban.

A Halahan-kúria Szokirinciben

8. Hasonlítsátok össze: 1) Ukrajna kulturális fejlődését az adott korszakban az előző időszakok kulturális fejlődésével; 2) az emberek mindennapi életét az adott korszakban az előző időszakok mindennapjaival; 3) a korabeli Ukrajna kultúrájának eszmei értékeit a mai ukrán kultúra eszmei értékeivel.

IV. FEJEZET. AZ UKRÁN FÖLDEK AZ OROSZ BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT a XIX. század második felében

12. §. Dnyepermenti Ukrajna a korabeli nemzetközi kapcsolatok rendszerében

- ➔ 1. Milyen szerepet játszott Dnyepermenti Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a XIX. század első felében? 2. Mik voltak a következményei a XVIII. század végén és a XIX. század első felében lezajlott orosz–török háborúknak? 3. Hogyan használta ki az Orosz Birodalom az ukrán földek erőforrásait ezekben a háborúkban? 4. Melyik volt a legnagyobb parasztfelkelés Dnyepermenti Ukrajnában a XVIII. század végén és a XIX. század első felében?

1 **Az ukrán kérdés és az európai nemzetközi politika.*** Az ukrán földek a XIX. században állandóan a nagyhatalmak látókörében voltak. A nemzeti-felszabadító mozgalmak kibontakozása ráébresztette az európai politikusokat arra, hogy sok ukrán változtatni akar népe kiszolgáltatott helyzetén.

Oroszország külpolitikája a XIX. század második felében rengeteg fejfájást okozott az európai államoknak, köztük Poroszországnak is. Az nyugtalanította elsősorban őket, hogy az oroszok az Oszmán Birodalom európai birtokainak sorsát saját érdekeinek megfelelően akarta rendezni. A poroszok ezért olyan szövetség létrehozását javasolták Angliának és Franciaországnak, amely útját állja Oroszország megerősödésének egy lehetséges orosz–török háború esetén.

Oroszország 1853-ban kirobbantotta a keleti (krími) háborút. Berlinben sokan mondogatták azt, hogy Poroszország számára az lenne a leghasznosabb, ha *Oroszországot feldarabolják, aminek következtében meggyengülne*. A poroszok itt elsősorban Baltikumra, Lengyelországra, Dél-Ukrajnára és Besszarábiára gondoltak. Az ukránok számára ez a felszabadulás lehetőségét jelentette volna a több évszázados elnyomás alól.

A porosz elképzelések végül nem valósultak meg. A krími háború ugyan orosz vereséggel ért véget, de a szövetségesek el akarták kerülni egy újabb fegyveres konfliktus veszélyét, ezért elálltak Oroszország felosztásától.

Az **ukrán kérdés** akkor tért vissza ismét a nemzetközi politikába, amikor Otto von Bismarck, Németország kancellárja, méltó helyet kezdett követelni országa számára az európai politikai életben, és meg akarta szilárdítani a németek befolyását az Oszmán Birodalom területén. Ez sértette az oroszok érdekeit.

Ukrán kérdés – az ukrán nép nemzeti és politikai létezésével kapcsolatos problémák összessége.

vel veszélyesnek tartotta az orosz győzelmet a német nemzeti érdekek szempontjából. 1879-ben kezdeményezte Ausztria-Magyarország és Németország szövetségre lépését Oroszország ellen. A kancellár javaslatára a szövetségi szerződést egy olyan cikkellyel bővítették ki, amely kimondta az összes korábban elfoglalt földek elvételét az Orosz Birodalomtól. Az ukrán tartományok területén egy független állam létrehozását tervezték Kijevi Királyság néven, melynek élén a Habsburgok álltak volna.

Az 1875-ös balkán válság az 1877–1878-as orosz–török háború ki-robbanásához vezetett, ami az Orosz Birodalom győzelmével ért véget. Otto von Bismarcknak ez nem tetszett, mi-

Részlet Eduard von Hartmann német filozófus cikkéből a *Gegenwart* lap számára

Sem földrajzi, sem néprajzi oka nincs annak, hogy az orosz és az ukrán-fehérorosz világ egy államba egyesüljön. Az oroszok mindig is a Volga és Don között éltek, ezért elsősorban ezeknek a folyóknak a birtoklása fontos számukra. Semmi szükségük a Dnyeper mentére, az ukránok meg a fehéroroszok hazájára. Az orosz nemzetállam nemzeti jellege és földrajzi fekvése következtében délkeleti és nem nyugati irányban növekszik. ... Mindkét rész ezért nyugodtan megvan egymás nélkül, úgy földrajzi, mint kereskedelmi-politikai szempontból. Érdemes lenne létrehozni a Kijevi Királyságot a Dnyeper és Prut folyók között, amely 18 millió fős lakosságával könnyen elnyerhetné politikai függetlenségét. Ausztria felelősséget vállalna határai sérthetlenségéért és védelmi szövetségre lépne vele. Amennyiben kiválna Oroszország kötelékéből még egy 34 milliós népességgel rendelkező terület, ez véget vethetne az oroszok nyugati terjeszkedésének mindörökre.

- ?** 1. Milyen érveket sorol a szerző az önálló Kijevi Királyság létjogosultsága mellett? 2. Milyen előnyeí származhattak volna ebből Németországnak?

A németek tervét támogatták az Osztrák-Magyar Monarchia hivatalos körei is, ami nemcsak az európai nemzetközi politika szempontjából volt fontos, hanem az ukrán nemzeti mozgalom számára is nagy jelentőséggel bírt.

▶ Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom képviselőinek köszönhetően az európai politikusok könnyen eligazodtak az ukrán kérdésekben. Ezt bizonyította a Kijevi Királyság létrehozásának terve is. 1869-ben III. Napóleon francia császár bizalmasa, Casimir Delamarre szenátor beadványt nyújtott be a francia szenátushoz az ukránok jogairól.

► Az ukrán kérdés Ausztria-Magyarország és az Orosz Birodalom belügyéből fokozatosan fontos európai geopolitikai tényezővé vált. Otto von Bismarck terve azt mutatta, hogy az európai politikusok többsége elismerte az ukrán nép jogát saját államisága létrehozásához.

A XIX. század végén és a XX. század elején két katonapolitikai szövetség jött létre Európában: a **hármass szövetség** (Németország, Ausztria-Magyarország és Olaszország) és az **antant** (Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország). A hármass szövetség országai pozitívan viszonyultak az ukrán nemzeti mozgalomhoz, ugyanis az antant meggyengítésének fontos tényezőjét látták benne. Az orosz uralom ellen küzdő ukránok is természetes szövetségeseiket látták ezekben az államokban, hisz közös volt az ellenség. A hármass szövetség országainak területén az ukrán nemzeti mozgalom képviselői szabadon kifejezhették tevékenységüket, az államhatalom részéről nem ütköztek semmilyen ellenállásba.

2 Az Orosz Birodalom megpróbálja ismét megoldani a török kérdést. A keleti (krími) háború 1853–1856 között. Az 1848–1849-es forradalom vérbe fojtása után jelentősen megnőtt Oroszország tekintélye Európában. I. Miklós ezt arra akarta felhasználni, hogy az Oszmán Birodalom európai birtokainak az újrafelosztását az orosz érdekeknek megfelelően hajtsák végre. Ezzel kivívta az európai államok ellenszenvét, ami egy oroszellenes szövetség létrejöttéhez vezetett a térségben.

A keleti (krími) háború idején, 1853–1856 között, Oroszország az Oszmán Birodalom és szövetségesei, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szárd Királyság ellen harcolt. A háború során az oroszok ki akarták terjeszteni határaikat, meg szerették volna erősíteni befolyásukat a Közel-Keleten és a Balkán-félszigeten. Oroszország jogot formált magának még a dunai fejedelemségek feletti protektorátusra (Moldva és Havasalföld), és ellenőrzése alá kívánta vonni a fekete- és földközi-tengeri szorosokat is.

Egyezmény. Plakát 1914-ből az antant tiszteletére

Németország, Ausztria-Magyarország és Olaszország puszkaporos hordón állnak. Francia karikatúra a hármass szövetségről

? Hogyan értelmezték ezeket az illusztrációkat?

O. Boholjubov:
Csata a Sinopi-öbölben

F. Rubo:
Szevasztopol ostroma

Oroszország azonban nem számolt azokkal a változásokkal, amelyek a nyugat-európai országok fejlődése következtében mentek végbe a XIX. század első felében. Az ipari társadalmak létrejöttének folyamata gazdasági növekedést eredményezett ebben a térségben. A nyugat-európai országok új piacok, nyersanyagforrások, befolyási övezetek megszerzésére vágytak. Ugyan készséggel elfogadták Oroszország segítségét a forradalmak elfojtásában, de nem nézték jó szemmel befolyásának kiterjesztését azon térségekre, melyekre ők is jogot formáltak.

A háború ürügyéül a katolikus és a pravoszláv egyház közötti vita szolgált, hogy ki gondolja Palesztinában a szent sírt. Az orosz cár megsértődött a török szultánra, mivel az a katolikusoknak adta ezt a jogot. 1853 júniusában az orosz hadsereg hadüzenet nélkül elfoglalta a török megszállás alatti dunai fejedelemségeket. A törökök kezdetben több vereséget is elszenvedtek az oroszoktól a Kaukázuson túl területén és a Sinopi-öbölben. Az orosz hadsereg megközelítette Bulgária határait.

Az események ilyen alakulása nyugtalanította az európai országokat, ezért Nagy-Britannia, Franciaország és a Szárd Királyság Törökország oldalán beléptek a háborúba. Az orosz hadsereg kivonulását követelték a dunai fejedelemségek területéről Ausztria és Poroszország is.

Az egyesített angol-francia hadiflotta megközelítette a Fekete-tenger partjait és megtámadta Oroszországot.

Az Odessza és a Duna torkolata közötti parti sávot a Dunai Kozák Sereg három ezrede védte. A kozákok különösen 1854 áprilisában tűntek ki a város védelme során, amikor Odessza helyőrségével vállvetve közösen harcoltak az angol-francia flotta ellen és fogságba ejtették a *Tigris* angol gőzöst, amely megfeneklett, így a kozákok könnyen elfoglalták. *Ilyen sem volt még* – írta egy szemtanú –, *hogy a kozákok elfoglaljanak egy gőzöst*. Az angol fregatt ágyúja még ma is a Tengerparti sétányt díszíti, emlékeztetőül a dunai kozákok hősiességére.

1854 júniusában–júliusában az orosz hadsereg kénytelen volt elhagyni a dunai fejedelemségek területét, helyüket az osztrák csapatok foglalták el. A harci események ezután Dél-Ukrajnába tevődtek át. Szeptember elején az angol-francia csapatok partra szálltak a Krím-félszigeten és ostromolni kezdték az Orosz Birodalom legfőbb haditengerészeti bázisát, **Szevasztopolt**.

A város ostroma 349 napig tartott és **1855. augusztus 30-án** fejeződött be, amikor visszavonultak az utolsó védők is. Szevasztopol elvesztése, Besszarábia, Dél- és Jobbparti Ukrajna elfoglalásának a veszélye arra kényszerítette az Orosz Birodalmat, hogy a szövetségesek feltételei alapján 1856-ban megkösse a párizsi békét. A békeszerződés értelmében a Duna torkolatát visszakapta az Oszmán Birodalom, Oroszországnak pedig tilos volt hadihajókat és támaszpontokat tartani a Fekete-tengeren.

3 **A háború hatása Dnyepermenti Ukrajnára.** A krími háború eseményei többnyire Dnyepermenti Ukrajna területén zajlottak, ezért gazdasági élete jelentős károkat szenvedett. Itt töltötték fel az orosz hadsereg sorait újoncokkal és népfelkelőkkel is. Összesen 750 ezer embert soroztak be ekkor a Dnyeper mentéről.

A vasutak hiánya miatt a szállítmányozás terhét is az ukrán csu-mákok és parasztok viselték, akiket jószágaikkal együtt már a háború elején mozgósítottak.

A háborús területnek minősülő Dél-Ukrajnában hadiállapotot hirdettek. A parasztokat behívták a hadseregbe, az otthon maradottakat pedig kötelezték a tartományban állomásozó katonák teljes ellátására és a sebesültek gondozására is. A kikötők nem fogadtak hajókat, megszűnt Oroszország külkereskedelme ebben a térségben. Ez sok kárt okozott Dél-Ukrajna gazdaságának.

Továbbra is nehéz volt a Krím-félsziget lakosságának a helyzete. Az oroszok azzal vádolták meg a muszlim hitű krími tatárokat, hogy együtt-működnek az oszmán törökökkel, ezért elüldözték őket otthonaikból, de többet közülük meg is gyilkoltak. A birodalom politikájának fő célja az volt, hogy a háborúra hivatkozva megtisztítsa a félszigetet a tatároktól, akik tömegesen emigráltak hazájukból Törökországba. A háború idején ösz-

szesen 192 ezer krími tatár hagyta el a félszigetet, ami a tatár népesség 2/3-t tette ki. A Krímen ezután valamivel több, mint 100 ezer tatár maradt.

4 **Parasztmozgalmak a keleti (krími) háború idején.** A háború végén Dnyepermenti Ukrajnában mozgolódní kezdtek a parasztek. Ennek oka az volt, hogy a cár 1855. január 29-én rendeletet adott ki, melyben engedélyezte szárazföldi népfelkelő csapatok létrehozását, a kijevi főormányzó pedig parancsot kapott a hadügyminisztertől négy lovas kozák ezred létrehozására. Az ukrán parasztek a *népfelkelő* és a *kozák* szavakat a *szabad ember* kifejezéssel azonosították, és úgy gondolták, hogy aki kozáknak áll, azt felszabadítják a jobbágság alól.

1855-ben a Kijevi ormányzóságban öltött ez a mozgalom nagy méreteket, ezért elnevezték **Kijevi kozákságnak**. Itt ugyanis több mint 1 millió jobbágy élt, akik közül 180 ezren fellázadtak. A hatalom a hadsereget is bevetette ellenük.

A háború végén vette kezdetét **A szabadságért Tauriába!** mozgalom. A helyi lakosság körében elterjedt a hír, hogy a Krímből erőszakkal kitelepített krími tatárok helyére orosz jobbágyokat telepítenek, akiket felszabadítanak jobbágyi függőségük alól, miután megérkeztek új lakóhelyükre. Minden paraszt ezután földet kap és állami segélyben részesül, hogy fellendítse gazdaságát, vagy pedig szabad földművesként dolgozhat tovább jó fizetségért.

1856 tavaszán és nyarán a parasztek minden vagyonukkal tömegesen indultak útnak a Krím-félsziget irányába, de Perekopnál a hadsereg több ezredével kellett szembenézniük. Először csak akadályokat, útzáratokat alkalmaztak velük szemben. A parasztek azonban nem akartak visszafordulni, nem hittek a hivatalos személyek szavainak. 1856 nyarára már több tízezres parasztmozgalmá nőtte ki magát a perekopi helyzet, a

? Mit tudhatunk meg az áttelepülő parasztkról a képen látható szoborcsoport alapján?

L. Pozen:
Az áttelepülők visszafordítása

13. §. A jobbágyrendszer megszüntetése és a XIX. század 60–70-es éveinek reformjai

Krím-félsziget határában. A hadseregnek csak 1856 végére sikerült felszámolnia az ellenállást, és szétkergetnie a parasztokat.

Következtetések. A XIX. század második felében az ukrán kérdés az európai nemzetközi politika része lett. Míg az ukránok hazájuk felszabadulásában reménykedtek, addig az európai politikusok saját peccsenyőjüket sütögették.

▶ Az Orosz Birodalom veresége a keleti (krími) háborúban rávilágított Oroszország katonai-műszaki elmaradottságára. Ennek fő oka a jobbágyrendszer volt. Ez a felismerés felgyorsította a jobbágyfelszabadítást, ami az 1861-es jobbágyreform bevezetésével valósult meg.

▶ A keleti (krími) háború idején és az azt megelőző években Oroszország teljesen kihasználta az ukrán földek emberi és anyagi erőforrásait. A Dnyepermentén kibontakozó parasztmozgalmak arról tanúskodtak, hogy az országban robbanásig feszült a helyzet.

?

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk ukrán kérdés alatt? 2. Mi volt az ürügye a keleti (krími) háborúnak? 3. Hány napig tartott Szevasztopol ostroma? 4. Mettől-meddig tartott a keleti (krími) háború? 5. Mik voltak a háború eredményei? 6. Nevezd meg *A szabadságért Tauriába!* mozgalom dátumát!
7. Jellemezzétek az ukrán kérdés helyét és szerepét az európai nemzetközi politikában a XIX. század második felében! 8. Jellemezzétek a háború hatását Dnyepermenti Ukrajna helyzetére! 9. Milyen sajátosságai voltak a parasztmozgalmaknak ebben az időszakban?
10. Jellemezzétek a keleti (krími) háborút az alábbi vázlat alapján: 1) előfeltételei; 2) ürügye; 3) menete; 4) eredményei; 5) történelmi jelentősége! 11. Mutassátok meg a térképen a háború menetét! 12. Vitassátok meg a következő kérdést: *Dnyepermenti Ukrajna helyzetének hasonló és eltérő vonásai a XIX. század első és második felében!*
13. Pótirodalom felhasználásával készíttetek rövid beszámolót *Szevasztopol ostroma a keleti (krími) háború idején* címmel! 14. Véleményetek szerint az ukránok a keleti (krími) háború idején ki tudták volna vívni állami függetlenségüket? Miért gondoljátok így?

13. §. A jobbágyrendszer megszüntetése és a XIX. század 60–70-es éveinek reformjai

- ▶▶ 1. Mit értünk reformok alatt? 2. Hogyan ment végbe az agrárreform a nyugat-ukrán földeken? 3. Mi bizonyítja, hogy a jobbágyrendszer gátolta Dnyepermenti Ukrajna fejlődését?

1 Dnyepermente gazdasági fejlődése a XIX. század közepén. A XIX. század 50-es éveinek végén Dnyepermeti Ukrajna volt a birodalom gazdaságilag legfejlettebb része. A gazdasági növekedést azonban jelentős mértékben akadályozta a jobbágyrendszer. Az ipar fejlődését gátolta a szabad munkaerőpiac és az ipari termékek keresletének hiánya. A hűbéri csökevények pedig útját állták a parasztnak vagyoni rétegződésének, illetve egy vállalkozói réteg kialakulásának vidéken és a falusi bérmunkások megjelenésének. A kereskedők és a városi polgárok sem vásárolhattak földet, mivel az a földesurak tulajdonában volt, és amúgy sem volt a kereskedés tárgya.

i A XIX. század közepén fokozatosan végbement Dnyepermente régióinak gazdasági szakosodása. Délen a juhtenyésztést kiszorította a búza exportra történő termesztése. Mivel a Balpart viszonylag messze esett a gabona felvevőpiacaitól, ezért déli részében az állattenyésztés kezdte a vezető szerepet játszani, északon pedig a dohány- és lentermesztés. Jelentős jövedelemhez jutottak az itt élő földbirtokosok a szeszfőzésből is. Jobbparti Ukrajna a XIX. század 40-es éveitől kezdve a cukorgyártás fő vidékévé vált.

A XIX. század első felében Jobbparti Ukrajna nagy földbirtokosai búzatermesztésre szakosodtak, amit a fekete-tengeri kikötőkön keresztül értékesítettek. Elűzték földjeikről a jobbágyokat, hogy még több termőföldhöz juthassanak. Ennek következtében sok paraszt maradt föld nélkül. A földbirtokosok fölösleges tőkájukat cukorgyárak építésébe fektették, hatalmas cukorrépa ültetvényeket hoztak létre, ahol a földnélküli parasztnak dolgoztak.

A cukorgyártás kezdetben a földesurak kezében volt, de később megjelent itt a kereskedői tőke. A kereskedők azonban nem tudták a jobbágyok ingyenmunkáját igénybe venni, ezért bérmunkásokat alkalmaztak gyáraikban. A XIX. század közepén a kereskedők 24 cukorgyárat béreltek Dnyepermente-szerte a körülöttük lévő földekkel együtt.

A cukorgyártásban kialakuló piaci viszonyok szembe kerültek a jobbágytartó, robotoltató gazdasági rendszerrel. A gazdasági fejlődés szempontjából szükségessé vált a jobbágyrendszer megszüntetése.

2 A jobbágyreform bevezetésének előfeltételei. A reformok bevezetésére az Orosz Birodalom területén sokkal később került sor, mint Nyugat-Európa más térségeiben. Oroszország modernizációjának volt egy sor történelmi előfeltétele.

▶ A jobbágyrendszer fennmaradása másodrangú országgá változtatta volna Oroszországot. Ezt jól bizonyította a krími háborúban elszenvedett vereség is. Az ukrán kormányzóságokban fel-fellobbanó parasztmegmozdu-

lások, az ellenzéki erők állandó követelései a jobbágyok felszabadításával kapcsolatban, a nyugat-ukrán földek példája, ahol már 1848 óta nem volt jobbágyrendszer, mind arról tanúskodtak, hogy a jobbágyfelszabadítás az Orosz Birodalom további sorsának élet-halál kérdésévé vált.

▶ A jobbágyrendszer lelassította a gazdasági fejlődést. Dél-Ukrajna példája ékesen bizonyította a szabad bérmunka előnyeit a robotoltató gazdálkodással szemben. Ellentmondás alakult ki az itt létrejövő termelési viszonyok és Oroszország más térségeinek termelési viszonyai között. Az exportra szánt búza 50%-át viszont a földesúri nagybirtokok adták. Azonnali felszámolásuknak ezért katasztrofális következményei lehettek volna.

▶ A jobbágyrendszer sok tekintetben a rabszolgasághoz hasonlított, és minden jóérezésű ember elítélte.

A jobbágyrendszer eltörlését a kereskedők és az iparosok támogatták elsősorban, mivel tisztában voltak azzal, hogy a hűbéri rendszer a kereskedelem és az ipar fejlődésének fő kerékkötője. Több földesúr is hasonló nézeteket vallott. **Hrihorij Halahan** (1819–1888) poltavai és csernyihivi birtokokkal rendelkező földesúr például tagja volt azoknak a bizottságoknak, amelyek kidolgozták a jobbágyreformot. Annak a véleményének adott hangot, miközben következetesen védte az ukrán parasztság érdekeit, hogy *a jobbágyfelszabadítás elnapolása rettenetes következményekkel járhat az egész társadalomra nézve.*

A földesurak többsége azonban konzervatív nézeteket vallott. A jobbágyok felszabadításával a legtöbben egyet is értettek, de határozottan elleneztek a parasztek földhöz juttatását.

3 **Az 1861-es jobbágyreform végrehajtásának sajátosságai Dnyepermenti Ukrajnában.** II. Sándor 1861. február 19-én két fontos okiratot írt alá: *A parasztokról szóló általános rendelkezéseket és a Kiáltványt.*

Ezeknek a cári dokumentumoknak a következő kérdéseket kellett szabályozniuk:

▶ a jobbágyrendszer megszüntetése és a parasztek új jogi helyzetének a meghatározása;

▶ a falusi önkormányzatok megszervezése;

▶ közvetítők kijelölése, akik közvetítenek a parasztek és a földesurak között;

▶ az időlegesen elkötelezettekről;

▶ az osztásföldekről;

▶ az örökváltságról.

Hrihorij Halahan

A parasztról szóló általános rendelkezésekből (1861. február 19.)

1. Ennek a rendelkezésnek az értelmében megszűnik minden földesúri birtokon élő paraszt személyes függősége...

3. A földesurak, megőrizve tulajdonjogukat összes földjükre, kötelesek osztásföldet adni örökös használatra jobbágyaiknak elemi szükségleteik kielégítésére és az állammal kapcsolatos kötelezettségeik teljesítésére ledolgozás fejében e rendelkezések alapján...

8. A földesúrnak, miután kijelölte a parasztok számára osztásföldjüket, más feladata velük szemben nincs, újabb földeket nem köteles nekik adni...

17. A felszabadított parasztok faluközösségeket hoznak létre a közös gazdálkodás érdekében.

? 1. Hogyan oldották meg az általános rendelkezések a jobbágyfelszabadítás kérdését? 2. Miként rendezték a földtulajdonlás kérdését? 3. Milyen önkormányzati intézményt hoztak létre a felszabadított parasztok?

A *Kiáltvány* kihirdetése után a jobbágyok személyileg szabadok lettek és szabad faluközösségi tagokká váltak. Jogukban állt házasságot kötni, tulajdonjogi szerződéseket aláírni, kereskedni, iparral foglalkozni, ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezni, részt venni bírósági tárgyalásokon és az önkormányzati szervek munkájában, tanulni. A felszabadított jobbágyok azonban továbbra is a társadalom alsó rétegeihez tartoztak, fejadót fizettek, besorozták őket katonának, büntetésként testi fenytést is kaphattak.

A *parasztról szóló általános rendelkezések* értelmében a parasztok **faluközösségekbe** egyesültek, így közösen birtokolták az osztásföldeket. Jobbparti és Balparti Ukrajnában minden parasztporta önállóan adózott, más ukrán régiókban pedig az egész faluközösség szolidáris alapon. Amennyiben a paraszt valamilyen oknál fogva nem tudta fizetni adóját, közösen fizették ki helyette azt. A falugyűléseken az egész közösséget érintő kérdéseket vitatták meg. Több faluközösség egy járást alkotott, melynek élén a járási elöljáróság állt. A faluközösség választotta meg vezetőjét, a bírót, a járás pedig az elöljáróját. Az ő feladatuk volt a rend fenntartása, felügyelték a felsőbb szervek által kijelölt feladatok megoldásának és a törvények teljesítésének a menetét.

Reform (latin *átalakít, jobbá tesz*) – a réginak átalakítása valamely új eszme, elv aktív keresztülvitelével. Rendszerint széles néprétegeket érintő változást, vagy megújulást hozó újítás.

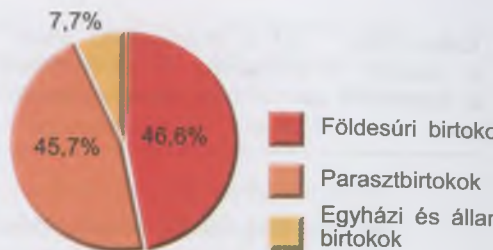
Faluközösség – a parasztok területi-közigazgatási önszerveződése közös gazdasági érdekeik alapján.

Több faluközösség egy járást alkotott, melynek élén a járási elöljáróság állt. A faluközösség választotta meg vezetőjét, a bírót, a járás pedig az elöljáróját. Az ő feladatuk volt a rend fenntartása, felügyelték a felsőbb szervek által kijelölt feladatok megoldásának és a törvények teljesítésének a menetét.

A faluközösségek tevékenységét, a parasztek és a földesurak közötti kapcsolatokat a közvetítők ellenőrizték. Az orosz kormány elgondolása szerint az ő feladatuk volt a földesurak visszaéléseinek a megakadályozása is. A közvetítők többsége azonban szintén földbirtokos volt, ezért elsősorban a maguk érdekeit védték, sokszor a törvények ellenére is.

Az agrárreform központi kérdése a földkérdés volt. A jobbágyreform értelmében a földesurak továbbra is birtokaik tulajdonosai maradtak, beleértve a parasztek telkeit is. A parasztek földhasználati jogot kaptak csupán, amiért robotoltak a földesúr földjén. De meg is szerezhették a használatukban lévő osztásföld tulajdonjogát, amennyiben kifizették a földesúrnak az örökváltás teljes összegét. Erről örökváltási szerződést kellett kötniük a földesurakkal. A telek nagyságáról a földesúr döntött a helyi viszonyok figyelembevételével. A törvény ugyanis a különböző régiókban más-más telekméreteket határozott meg. Ukrajnában kifejezetten kicsik voltak a paraszti telkek, alig érték el az 1,9–2,3 gyeszjatyinát. Amennyiben a paraszt több földhöz jutott, mint amennyivel a reform előtt rendelkezett, akkor a különbözetet vissza kellett adnia. Ezt a földet **kihasított földnek** nevezték. Dnyepermenti Ukrajnában a parasztek a reform bevezetése után 27%-al kevesebb földdel rendelkeztek, mint azt megelőzően. Jobbparti Ukrajnában 1863–1864 között ismét oroszellenes lengyel nemzeti felkelés robbant ki, ezért a cári hatalom tett egy sor engedményt az ukrán parasztoknak. Itt nem voltak kihasított földek, sőt a parasztek még nagyobb telket kaptak, mint amennyit birtokoltak azelőtt. A parasztek nem voltak időlegesen elkötelezettek sem, mivel a földesurak azonnal megkötötték velük az örökváltási szerződést.

Az örökváltási szerződés megkötéséig a paraszt **időlegesen elkötelezett** maradt, adót fizetett a földesúrnak és robotolt a földjén. Ez az állapot akár 20 évig is eltarthatott (egész pontosan 1881-ig). Az **osztásföld** nagyságáról és

Földtulajdonlás Dnyepermenti Ukrajnában az 1861-es reform alapján

Osztásföld – telek, amit egy parasztcsalád kapott használatra.

Kihasított föld – az a földterület, amit a parasztnak vissza kellett adnia, ha a telke nagyobb lett a reform után a földesúr által meghatározottnál.

Időlegesen elkötelezett – a paraszt jogi helyzete az örökváltási szerződés megkötéséig az 1861-es reform értelmében. A földhasználatért robotolni járt a földesúr földjére.

Ledolgozás – a parasztek munkájukkal fizettek a földesúr földjén a földhasználatért, de így törlesztették adósságukat is.

Örökváltság – az a pénzösszeg, amivel a paraszt megvásárolta a termőföldet a földesúrtól az 1861-es reform értelmében.

zetség nagyságát, amennyiben kisebb lett a telek. Ez történt a kihasított földeknél. A telek kisebb lett, de a ledolgozás ugyanannyi.

A parasztnak az örökváltság összegének 20%-át kellett azonnal kifizetni. A fennmaradó 80%-ot az állam hitelezte meg, amit azonban később le kellett törleszteni. A törlesztés 49 évig tartott és 1906-ban ért véget. Ez alatt az idő alatt a parasztnak a föld piaci árának kétszeresét fizették vissza a földesúrnak, akik ezen az összegben modernizálhatták gazdaságaikat.

4 Változások az állami parasztnak életében.* A földesúri függőségben élő parasztnak mellett voltak állami tulajdonban lévő parasztnak is, akik Dnyepermenten parasztnak lakosságának 44%-át tették ki. Ide sorolhatók a korábbi kozákok, katonai telepesek és Sztjeppi Ukrajna telepesei is.

Róluk az 1866-os reform döntött, melynek értelmében az állami tulajdonban lévő földeket faluközösségeik megkapták portánként vagy közösen örök használatra. A parasztnak ezért a kincstárba évenkénti *ledolgozási adót* fizettek. De ki is vásárolhatták telküket nyolc év le-

? Jellemezzétek a parasztnakcsalád életét, körülményeit!

Parasztnak a Poltaval kormányzásban

a kötelezettségekről külön szerződésben döntöttek, amit a békebírók közbenjárásával kötöttek meg. Több kötelezettség csak nagyobb osztásföld után járt. A törvény viszont nem kötelezte a földesurra arra, hogy csökkentse a kötele-

forgása alatt. Igaz, a telek nagysága nem lehetett több 8–15 gyeszjatynánál. A reformok következtében az állami parasztnak sokkal jobb helyzetbe kerültek, mint a földesúri birtokon élők, hisz kétszer akkora telekhez jutottak fele annyi örökváltságért. Az állami parasztnak előszeretettel hoztak létre faluközösségeket a közös adófizetés céljából.

Lényegesen jobb helyzetben volt a dél-ukrajnai telepesek, akik már a reform előtt is jelentős földbirtokokkal rendelkeztek. A reform után több

kedvezményhez jutottak, kisebb volt például számukra a ledolgozási adó mértéke. A telepesek többségénél a farmergazdálkodás vált uralkodóvá, mezőgazdasági gépeket alkalmaztak és bérmunkások művelték meg földjeiket. Saját birtokaik mellett még nagy földterületeket is béreltek.

5 **Közigazgatási és pénzügyi reformok.** Az 1861-es jobbágyszabadítás után a cári kormány reformokba kezdett, melyek célja Oroszország megújítása volt. Első lépésként az államigazgatást korszerűsítették. **1864**-ben önkormányzati reformot hajtottak végre. A kormányzóságokban és járásokban helyi önkormányzatok, **zemsztvók** alakultak, amelyek kormányzósági és járási zemsztvó gyűlésekből (a törvényhozás szerveiből) és tanácsokból (végrehajtó szervek) álltak. A járási zemsztvó gyűlés tagjait három évre választották meg a földbirtokosok, parasztok és városi tulajdonosok közül. A kormányzósági zemsztvó tagokat pedig a járási zemsztvó gyűléseken jelölték ki.

Az önkormányzati reformot először Dél-Ukrajnában és a Balpart kormányzóságaiban vezették be. Jobbparton viszont csak 1911 után alakultak zemsztvók, mivel a helyi lengyel földbirtokosok aktívan részt vettek az 1863–1864-es oroszellenes felkelésben.

A zemsztvóknak köszönhetően megalakultak az első paraszti hitelszövetkezetek, létrejött a paraszt szövetkezeti mozgalom. A zemsztvók feladata volt az utak karbantartása, az egészségügy és oktatás felügyelete, a postai kapcsolat megszervezése, a statisztikai adatok gyűjtése. Különösen sok sikert értek el az oktatás és egészségügy terén. Létrehozták az elemi és szakiskolák hálózatát, ahol az oktatás ingyenes volt. Sorra alakultak a zemsztvó kórházak, ahol ingyenes volt az orvosi ellátás.

1870-ben a városokban is megalakultak a helyi önkormányzat szervei, a **városi dumák**. Választójoggal csak az adófizető ingatlantulajdonosok rendelkeztek, akik betöltötték a 25. életévüket. A városi népesség többségét alkotó munkások, tisztviselők, értelmiségiek nem rendelkeztek választójoggal. Ennek oka, nem volt ingóságuk, ami után adózhattak volna. A dumák megválasztották a városi tanácsot és a polgármestert, akiket a belügyminiszter vagy a kormányzó hagyott jóvá tisztségükben. A városi dumák városrendezéssel, a helyi ipar és a kereskedelem fejlődésével, illetve az oktatás és egészségvédelem kérdéseivel foglalkoztak.

Zemsztvók – helyi önkormányzati szervek az Orosz Birodalom területén. 1864-ben jöttek létre.

V. Trutovszkij: Zemsztvo gyűlés vidéken

? Mit tudhatunk meg az illusztráció alapján a zemsztvók működéséről?

? A korabeli iskola oktató-nevelő munkájának milyen sajátosságai figyelhetők meg az illusztráción?

M. Bohdanov-Belszkij: Fejben számolás

A városi közigazgatási reform korlátozottsága ellenére óriási jelentőséggel bírt, mert a rendi alapú városirányítást a vagyoni alapú polgári önkormányzatok váltották fel.

A gazdasági fejlődés szükségessé tette a **pénzügyi rendszer megreformálását** is. 1860-ban megalakult az Állami Bank. Pénzügyi ellenőrző szervek jöttek létre úgy állami, mint helyi szinten. Így akarták elejét venni a pénzügyi visszaéléseknek és megvesztegetéseknek.

Megváltoztatták az adószedés rendszerét is, kiiktatták belőle az adóbérlők személyét. A termékekre jövedéki adót vetettek ki, amely közvetlenül a költségvetésbe ment. A parasztok és városiak továbbra is kénytelenek voltak fejadót fizetni, ami alól csak a kiváltságos rétegek képviselői mentesültek.

6 **Bírósági, hadügyi és oktatási reformok. A cenzúra átalakítása.**

Az 1864-ben végrehajtott **bírósági reformnak** volt a legkövetkezetesebben polgári jellege. A rendi bíraskodást esküdtszékek váltották fel. A vádat az ügyész képviselte ezután, a vádlott védelmét pedig az ügyvéd látta el. A bírósági tárgyalások nyilvánosak lettek.

Minden kormányzóságban körzeti bíróságok jöttek létre. Kisebb ügyekben a helyi békebírók döntöttek, akiket a zemsztvók vagy a városi dumák választottak meg. A helyi államigazgatási szervek azonban nem tudták elmozdítani helyükről a békebírókat vagy körzeti bírókat. A bírósági reform nem lett befejezve.

A **hadügyi reform** következtében az Orosz Birodalom területén 15 katonai körzet jött létre, ebből a kijevi, harkovi, odesszai az ukrán kormányzóságok területén. A kormány ellenőrzése alatt tartotta a hadsereg nemzetiségi összetételének kérdé-

sét. Az ukrán tartományok területén szolgálatot teljesítő katonák 40%-a lehetett csak ukrán nemzetiségű.

1874-ben törvény született az általános hadkötelezettség bevezetéséről. Minden 20. életévét betöltött fiatalember köteles volt bevonulni katonának függetlenül társadalmi hovatartozásától. A gyalogságnál a szolgálati idő 6 évig tartott, a haditengerészetnél pedig 7 évig. A XIX. század végén a szolgálati idő egységesen 5 év lett. Kivételt az iskolázott személyek képeztek, ők rövidebb ideig voltak katonák.

A társadalmi-gazdasági modernizáció szükségessé tette az **oktatásügy reformját** is. Az 1863-ban elfogadott egyetemi szabályzat engedélyezte az egyetemek, köztük a kijevi és harkivi egyetem önkormányzatának helyreállítását. A felsőoktatási intézmények tevékenységét ezután a professzorok tanácsa irányította. A professzorok és diákok szabadon rendelkeztek ezután szakkönyveket külföldről, és utazhattak tanulmányútra bárhová. Az egyetemi oktatás a diákok többsége számára fizetett maradt.

Az oktatási reformmal vette kezdetét az Orosz Birodalomban a felsőfokú női képzés. A nők nem tanulhattak az egyetemeken, ezért számukra felsőfokú tanfolyamokat hoztak létre. 1870-ben ilyen felsőfokú tanfolyamok indultak Kijevben a természettudományos tárgyakból, 1878-ban pedig fizika-matematikából, illetve történelemből és nyelvtudományból.

Átalakultak a gimnáziumok is. Ezután minden társadalmi réteg képviselői tanulhattak ott, bár a magas tandíj miatt a szegényebb sorsú családok gyermekeinek nem volt anyagi lehetősége rá. A gimnáziumok két típusra tagolódtak, klasszikus gimnáziumokra és reáliskolákra, külön a fiúk és külön a lányok számára. A klasszikus gimnáziumok elvégzése után a fiatalok egyetemeken tanulhattak tovább, a reáliskolák után pedig műszaki főiskolákon. A reform következtében a járási, falusi, parókiális iskolákat elemi népiskolákká nyilvánították, ahol, a magániskolák kivételével, nem volt tandíj. Az oktatás minőségét minden iskolatípusban a tartományi oktatási tanács felügyelte.

1865-ben változásokon ment át a **cenzúra** is. A népoktatási minisztérium fennhatósága alól a belügyminisztérium fennhatósága alá került. Tilos volt például a lap és folyóirat-szerkesztőknek kényes politikai kérdésekkel foglalkozó cikkeket megjelentetni. A cenzori szabályok megsértéséért közigazgatási felelősségre vonás és a kiadványok betiltása járt.

Cenzúra – olyan hivatal vagy intézmény, amely ellenőrzi a sajtótermékek, a filmek vagy egyéb kulturális termékek tartalmát, hogy azok megfelelnek-e a fennálló politikai hatalom érdekeinek.

I **Következtetések.** A XIX. század közepére elkerülhetlenné vált a jobbágyrendszer megszüntetésének kérdése, ami intézkedésekre ösztönözte a hatalom képviselőit.

▶ Az 1861-es jobbágyreform számos hiányossága ellenére felszámolta az akadályokat az ország társadalmi-gazdasági modernizációja előtt.

▶ A többi reform megszüntette a hűbéri csökevényeket is.

? **Kérdések és feladatok**

1. Mi volt Jobbparti Ukrajna gazdálkodásának az alapja a XIX. század közepén?

◆ 2. Nevezétek meg a jobbágyreform bevezetésének előfeltételeit! 3. Mikor számolták fel a jobbágyrendszert a Dnyepermentén? 4. Hogyan változott meg az állami parasztok helyzete 1866 után? 5. Mi a zemsztvo? 6. Hogyan változott meg a bírósági rendszer az 1864-es bírósági reform következtében?

▲ 7. Milyen sajátosságai voltak Dnyepermente gazdasági fejlődésének a reformok bevezetése előtt? 8. Jellemezték a jobbágyrendszer megszüntetésének előfeltételeit és társadalmi szükségességét! 9. Vázoljátok fel az 1861-es jobbágyreform főbb fázisait! 10. Milyen változásokat eredményeztek az emberek életében az 1860–1870-es évek reformjai? 11. Mi volt a lényege a bírósági, hadügyi, oktatási reformoknak és cenzúra átalakításának?

★ 12. Alkossatok kisebb csoportokat, és vitassátok meg a 60–70-es évek reformjainak pozitív és negatív következményeit az emberek életére nézve! 13. Töltsétek ki *A 60–70-es évek reformjainak hatása Dnyepermente fejlődésére* táblázatot!

A reform megnevezése	Főbb pontjai	Hatása Dnyepermente fejlődésére

★ 14. Igaz-e az az állítás, hogy a parasztok élete jobb lett a reformok után? Magyarazzátok meg, miért, vagy miért nem!

14. §. Az ipar és a mezőgazdaság modernizációjának sajátosságai

▶▶ 1. Mit értünk modernizáció, urbanizáció és ipari forradalom alatt? 2. Hogyan, és mikor kezdődött az ipari forradalom Dnyepermenti Ukrajnában? 3. Hogyan fejlődött Dnyepermenti Ukrajna mezőgazdasága a XIX. század első felében? 4. Hogyan fejlődtek a városok, a kereskedelem a XIX. század első felében?

1 **Az orosz kormány gazdaságpolitikája Dnyepermenti Ukrajnában a reformokat követő időszakban.** A XIX. század 60–70-es éveinek reformjai, korlátozottságuk ellenére, megteremtették az ukrán földek gazda-

Az első gőzmozdony

Vasút. Odessza. XIX század

sági fejlődésének előfeltételeit, illetve lehetővé tették, egy kis késéssel ugyan, az ország iparosítását, ami ebben az időben nagy sebességre kapcsolott. Néhány év leforgása alatt új iparágak jöttek létre. Az ipari fejlődés jelentősen megváltoztatta az élet minden területét. A nagyobb városok között vasutak épültek, kezdetét vette az urbanizáció, új társadalmi rétegek jöttek létre, a tőkés vállalkozóké és a bérmunkásoké.

A XIX. század végén Dnyepermenti Ukrajna adta a birodalom bevételeinek 26%-át, de saját szükségleteire kevesebb, mint a felét költhette csak. A tőke kiszivattyúzása módja a sajátos árképzés volt. Az ukrán nyersanyagot az oroszok alacsony, nyomott áron vásárolták fel, míg saját termékeiket drágábban értékesítették ezeken a területeken. Az így befolyt összegeket pedig más régiók fejlesztésére fordították.

A cári kormány csak azon ukrán iparágak fejlődését engedélyezte és támogatta, amelyek nyersanyaggal látták el az orosz ipart. Ilyen ágazat volt a szénbányászat, a vaskohászat és a vasérc kitermelés. Az Ukrajnában hagyományosnak számító textilipar fejlődését viszont tudatosan visszafogta. Ennek az lett a következménye, hogy az első világháború előestéjén az ukrán tartományok adták Oroszország nyersanyagszükségleteinek 72%-át, késztermékeinek pedig csak a 15%-át. Ez az ukrán gazdaság egyoldalú fejlődését eredményezte.

2 **Az ipar modernizációjának sajátosságai.** A jobbágyfelszabadítás következtében sok szabadságát elnyert paraszt föld nélkül maradt és a városban próbált elhelyezkedni. Az 1860-as években az ipari forradalom új fázisába lépett. A gőzgépek mindenütt a termelés elengedhetetlen részévé váltak. A kétkezi munkát végérvényesen felváltották a munkagépek, a manufaktúrákat pedig kiszorították a gyárak. Dnyepermenti Ukrajna ebben az időben demográfiai robbanást élt át. Negyven év leforgása alatt

lakossága 72%-os növekedésen ment át. A XIX. század 60–70-es éveiben a bér munkások száma 86 ezerről 330 ezerre nőtt.

Az ipari forradalom egyik mozgató rugója a vasútépítés volt, hisz vasra, gépekre és más berendezésekre volt hozzá szükség. Dnyepermenten első vasútvonala 1865-ben épült fel, amely Odesszát kötötte össze Baltával. A nagy ipari központok között az 1880-as években kezdődött el a vasútépítés. 1900-ban Ukrajna vasúthálózatának hossza már elérte a 8417 km-t. A búzát és más mezőgazdasági termékeket, illetve katonai eszközöket ezután már tehervonatok szállították a fekete-tengeri kikötőkbe.

Az 1870–1890-es években Dnyepermenti Ukrajnában három iparvidék alakult ki: a donyecki szénbányászati-kohászati, a Krivij Rih-i vasércbányászati és a nikopoli mangánérc-bányászati. A szénbányászat a Donyec-medencében az 1870-es években vette kezdetét. Az állami kedvezményeknek köszönhetően számos részvénytársaság jött itt létre külföldi, elsősorban belga és francia tőke bevonásával. A bányaiipar gyors fejlődésének köszönhetően a Donyec-medence lett az Orosz Birodalom fő szénkitermelője.

Szénkitermelés a Donyec-medencében

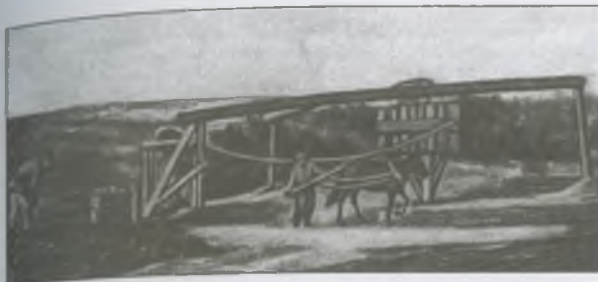
Év	Oroszországban (Lengyelország nélkül), millió pud*	a Donyec-medencében	
		millió pud	%
1860	7,4	6,0	81,1
1870	22,3	15,6	70,0
1880	122,3	86,3	70,5
1890	216,4	183,2	84,7
1900	734,5	671,7	91,4

* 1 pud – 0,0164 tonna

? Elemezték a táblázatban közölt adatokat, és határozzátok meg, hogyan változott meg a Donyec-medence szerepe Oroszország szénkitermelésében!

Egy évtizeddel azután, hogy a Donyec-medencében szén kezdték bányászni, kezdetét vette Krivij Rih vasérc kincsének a kitermelése. Fontos szerepet játszott ebben a francia tőke.

A XIX. század 70-es éveiben Dél-Ukrajnában megépültek az első vaskohászati gyárak. Az orosz kormány ebben az időben tervbe vette

Kisüzemi szénkitermelés

Martinkemence Juzivkában

? Hogyan fejlődött Dnyepermente ipara az illusztrációk alapján?

egy nagy kohászati kombinát felépítését a Donyec-medencében. Kijelöltek ott egy szénlelőhelyekben gazdag földterületet, azt ingyenesen John Hughes (e. dzson hjúz, Donyeck megalapítója) angol vállalkozó rendelkezésére bocsátották azzal a céllal, hogy ott épüljön fel a gyár. Ezután azt is megígérték neki, hogy az új gyárban előállított minden pud vas után jutalomban fog részesülni. Azt a települést, ahol az építőmunkások éltek, Juzivkának (ma Donyeck) nevezték el. Ez a város pár év leforgása alatt a tartomány fontos ipari központja lett. 1870–1900 között Dél-Ukrajna vasérckitermelése és vasgyártása 158-szorosára növekedett. Ezzel megelőzte az Ural-vidéket, Oroszország egyik legrégebbi vaskohászati központját.

A XIX. század 60–80-as éveinek gyors fejlődése következtében Dnyepermenti Ukrajnában kialakult a modern gyáripar, ahol korszerű gépeket (gőzgépeket, szerszámgépeket, gépsorokat) és technológiákat alkalmaztak. A fő energiaforrás ebben az időben a kőszén lett. Az 1880-as évek végére a gépgyártásban a vállalatok 80%-a áttért a gőzgépek alkalmazására.

A XIX. század végén Dnyepermenti Ukrajnában gyors ütemben haladt a termelés koncentrációja. **Monopóliumok** jöttek létre. 1882-ben megalakult a singyárosok szövetsége, 1884-ben a hidépítők szövetsége és a vasúti rögzítő elemeket gyártók szövetsége. Az első monopóliumok **szindikátusok** formájában működtek.

Monopólium – olyan tőkések által létrehozott egyesülés, melynek célja a piacon való vezető szerep megszerzése, a termelési költségek alacsonyan tartása és az extra-profit bezebelesése.

Szindikátus – a monopóliumok azon fajtája, melynek résztvevői hasonló termékeket gyártanak. Termelési önállóságuk megmarad, de a termékek értékesítésére már közös irodát hoznak létre.

3 A mezőgazdaság modernizációja. 1861-ben a parasztek ugyan felszabadultak a jobbágyi függőség alól, de gazdasági helyzetük nem lett jobb. Telkeik olyan kisméretűek voltak, hogy nem lehetett rajtuk gazdálkodni. A reform kidolgozói nem vették figyelembe a természetes népességnövekedést sem, minek következtében ezek a parasztbirtokok az évek folyamán még jobban elaprózódtak. Az 1861-ben kapott osztásföldeken 1914-ben kétszer annyian gazdálkodtak, mint annak előtte. A parasztek birtokaik után tízszer akkora adót fizettek, mint a nemesek.

i A nyomorgó falvak megjelenése egyenes következménye volt az 1861-es jobbágyreformnak. A legtöbb parasztek nem tudott újabb földeket szerezni vagy mezőgazdasági gépeket vásárolni. Az évek során sokan

tönkrementek, földönfutókká váltak. Hogy eltartassák családjukat, a földesuraknál kerestek munkát maguknak. Ezáltal továbbra is fennmaradtak a hűbéri csökevények ledolgozásos rendszer formájában. Ez azt jelentette, hogy a parasztek a saját szerszámaikkal művelték meg földesuraik földjét, úgy, mint a jobbágyrendszer idején.

Dnyepermenté továbbra is Európa éléstára volt, bár a parasztek többsége nyomorgott. A legtöbb piaci búzát Dél-Ukrajnában termelték, ahol többségben voltak a farmergazdaságok. A XIX. század végén az ukrán tartományok látták el Oroszország központi kormányzását kenyerrel, és itt termelt meg a külföldre szánt búza 90%-a is.

Ezzel egy időben nőtt a dohány-, cukor- és árpatermelés. Az állattartók is piacra kezdtek termelni. Ukrajna-szerte több ezer olyan ménesbirtok volt, ahol telivéreket tenyésztettek eladásra. Ukrán földön állították elő a legtöbb húst, gyapjút, bőrt, lószórt.

A piaci termelés némileg módosította az ukrán régiók mezőgazdasági szakosodását. Dél-Ukrajna, a Krím-félsziget kivételével, a piaci búza termesztésének térségévé vált. A Krím-félszigeten és Besszarábiában szőlőt termesztettek. A Poltavai

Sz. Dunajevszkij dohánygyára a Poltavai kormányzásban

Gőzmalom. Csernyihivi kormányzásban

kormányzóság dohánytermesztésre szakosodott. Balparti és Jobbparti Ukrajna többi kormányzóságában pedig cukorrépát termeltek.

4 A szövetkezeti mozgalom kialakulása.* Dnyepermenti Ukrajna gazdasági modernizációjának egyik új jelensége a **szövetkezeti mozgalom** kialakulása volt.

A liberális értelmiség képviselői a szövetkezetekben a gazdasági élet olyan új formáit látták, melyek elősegítik a kapitalista modernizációt, biztosítják a széles tömegek bevonását a piaci termelésbe és hozzájárulnak a társadalmi-gazdasági viszonyok megújulásához.

Dnyepermenti Ukrajnában a XIX. század 60-as éveiben közel 20 fogyasztási szövetkezet működött Odesszában, Lebedinben, Katerinoszlavban, Poltavában, Herszonban, Mikolajivban, Csernyihivben, Kijevben, Jelizavethradban, Bergyanszkban. Több hitelszövetkezet is alakult, ahol a parasztok kölcsönt vehettek fel gazdaságaik fejlesztésére. Termelőszövetkezetek jöttek létre, melynek alapítói földet béreltek, amit közösen műveltek meg..

Az első fogyasztási szövetkezet Harkivban jött létre 1866-ban, amely saját pékséget, étkezdét, ásványvíz-palackozó üzemet, ruházati üzletet, kőszén és fatelepet, valamint műszaki boltot működtetett. A helyi kereskedők nem nézték ezt jó szemmel és azzal fenyegetőztek, hogy bezárják üzleteiket. A harkivi fogyasztási szövetkezet végül 1872-ben feloszlatta saját magát.

A korabeli szövetkezetek a szokásjog alapján működtek és nem szabályozta tevékenységüket semmilyen törvény. Ez sok bonyodalomhoz vezetett. Az első szövetkezetek ezért hamar megszűntek. Közrejátszott ebben még a társadalom alacsony kulturális színvonala, a környezet irigysége, az ismeretek és tapasztalatok hiánya az önmegvalósítás terén, illetve a különböző jogi és adminisztrációs problémák sokasága.

Az első szövetkezetek megszűnése után a XIX. század utolsó negyedében Dnyepermentén a szövetkezeti mozgalom fejlődése megtorpant.

5 Urbanizáció. A kereskedelem fejlődése. A XIX. század második felében gyorsan növekedtek a városok. A nagy iparvállalatok mellett gyártelepek jöttek létre, amelyek később városá alakultak át. Városok lettek a vasúti csomópontok is. A kisebb városok részaránya a felére csökkent, míg a nagy és közepes városoké megkétszere-

Szövetkezet – emberek olyan társulása, amely a tagok vagyoni hozzájárulása alapján jön létre közös gazdasági tevékenység folytatása céljából.

zódott. Megduplázódott a városi lakosság száma is. Az 1897-es népszámlálás adatai szerint az ukrán tartományokban 130 város volt, bár a városiak az összlakosságnak csak a 13%-át tették ki.

A városok Dél-Ukrajnában növekedtek a legintenzívebben. Ennek az volt az oka, hogy itt zajlott leggyorsabban az iparosodás. Jól példázza ezt Katerinoszlav története, melynek lakossága a XIX. század közepén 19 ezer fő volt, ami pár évtized alatt meghatszorosodott. Katerinoszlav ezután Ukrajna egyik legnagyobb városa lett.

Dnyepermenti Ukrajna legnagyobb városai a XIX. század végén

Város	Lakosságának száma 1897-ben, ezer fő
Odessza	403,8
Kijev	247,7
Harkiv	173,9
Katerinoszlav	112,8

? Hasonlítsátok össze ennek a táblázatnak az adatait a 27. oldalon található táblázat adataival! Hogyan változott meg a legnagyobb ukrainai városok lakosságának a száma? Mi ennek az oka?

Az ipari forradalom gyorsan megváltoztatta a városokat. Ahol gyárak, üzemek épültek, azok a városok ipari központok lettek. Ide sorolhatjuk Kijevet, Harkivot, Katerinoszlavot, Juzivkát, Mariupolt, Krivij Rihet, Odesszát, Herszont, Mikolajivot, Jeliszavethradot, Kremencsukot, Luhanszkot. A manufaktúrák és a kézműves műhelyek sem szűntek meg teljesen és ruhákkal, edényekkel, közszükségleti cikkekkel látták el a városi és falusi lakosságot.

A nagyobb városok kulturális központok is voltak egyben, ahol közép- és főiskolák, tudományos központok, színházak, múzeumok működtek. Azok a kormányzósági vagy járási városok, ahol nem épültek gyárak, keveset változtak.

Katerinoszlavi sugárút a XIX. század közepén

Harkiv kereskedő tere a XIX. század közepén

? Mi jellemezte Dnyepermenti akkori városait és tereit?

Az ipari forradalom következtében fellendült a kereskedelem. Vasutak épültek, ami olcsóbbá és gyorsabbá tette az áruforgalmat. Megszűnt a csumákolás.

A XIX. század 60–90-es éveiben megváltoztak a kereskedelem formái. A városokban a vásárokat felváltják a boltok és üzletek, ahol elsősorban iparcikkkel kereskedtek.

Az élelmiszert az emberek a piacokon szerezhették be. A XIX. század 60–90-es éveiben a piaci hálózat bővülése egyenes következménye volt az ipar növekedésének és a városok fejlődésének. A XIX. század végén Kijevben naponta hat piac működött, Harkivban és Odesszában pedig 5–5.

A reformokat követően Dnyepermenti Ukrajna vezető szerepet játszott Oroszország külkereskedelmében. Az ukrán kormányzóságokban megtermelt nyersanyagokat, a húst, szalonnát, bőrt, gyapjút az azovi- és a fekete-tengeri kikötőkön, illetve a volinyi és a pogyilljai vámőrségeken keresztül szállították külföldre. A cukrot és a szeszt a XIX. század 80–90-es éveiben Odesszán keresztül juttatták el rendeltetési helyükre. Külföldről pamutot, selymet, gyapjút, teát, kávé, fűszereket, rizst, bort hoztak be Oroszországba. Az import után befizetett vámilleték az Orosz Birodalom kincstárát gazdagította.

! **Következtetések.** Oroszország gazdaságpolitikája Dnyepermenti Ukrajna területén a reformok utáni időszakban alapjában változatlan maradt, csak új formákat öltött a történelmi helyzetnek megfelelően.

▶ A XIX. század 80-as éveiben befejeződött az ukrán földeken az ipari forradalom. Ennek következtében modern feldolgozó- és gépipar jött létre. Megjelentek a tőkés vállalkozók és a bér munkások. A XIX. század végén végbement a termelés gyors koncentrációja. Monopóliumok alakultak.

▶ Modernizálódott a mezőgazdaság is. Az 1861-es reform tökéletlenségei miatt azonban az újonnan létesült falvakat nem a gazdagodás, hanem a mérhetetlen szegénység jellemezte.

▶ Az ipar fejlődése következtében gyarapodni kezdtek a városok és fellendült a kereskedelem.

Kérdések és feladatok

1. Az Orosz Birodalom bevételeinek mekkora részét adta Dnyepermenti Ukrajna a XIX. század végén? 2. Milyen új iparvidékek jöttek létre az ukrán földeken ebben az időben? 3. Milyen folyamatok vezettek Katerinoszlav gyors fejlődéséhez? 4. Hogyan változtak meg a kereskedelem formái? 5. Mi a szövetkezet?
6. Milyen sajátosságai voltak az orosz kormány gazdaságpolitikájának Dnyepermenti Ukrajnában a reformokat követően? 7. Jellemezték a Dnyepermenti Ukrajnában lejátszódó modernizációs folyamatokat! 8. Milyen sajátosságok és tendenciák jellemezték az ukrán mezőgazdaság fejlődését a reformokat követő időszakban? 9. Határozzátok meg a városok és a kereskedelem fejlődésének sajátosságait a XIX. század második felében! 10. Hogyan alakult ki a szövetkezeti mozgalom?
11. Vitassátok meg a következő kérdést: *Milyen tényezők segítették elő Dnyepermenti Ukrajna gazdaságának gyors fejlődését a reformokat követő időszakban?!*
12. Készítsetek rövid beszámolót *Változások Dnyepermente gazdaságában egy kortárs megfigyelése alapján* címmel! Mutassátok be a gazdasági fejlődés változásának feltételeit és formáit az adott régió életében!

15. §. Mindennapi élet a városokban és vidéken a reformok után

- ▶ 1. Milyen volt az ukrán parasztek mindennapi élete a XIX. század első felében? 2. Milyen új vonásokkal gazdagította az ukrán parasztek mentalitását az általuk végzett mindennapos nehéz munka? 3. Hogyan néztek ki az ukrán városok a XIX. század első felében?

Dnyepermente népessége a XIX. század második felében. A XIX. század második felében a kilenc ukrán kormányzáság népessége 13,5 millióról 23,5 millióra növekedett. Dél- és Kelet-Ukrajnában zajlott

leggyorsabban ez a folyamat (míg 1858-ban 3,6 millióan éltek itt, addig 1897-ben már 8,8 millióan), ahol az ipar is jelentős fejlődésen ment át. Balpart és Jobbpart városi lakosságának száma háromszorosára nőtt ebben az időben, Dél-Ukrajnában pedig ötszörösére. Az ukrán földek népességének többségét a XIX. század végén a parasztok alkották (22 millió fő), az ipari munkások 360 ezren voltak. Nemzetiségi szempontból a lakosság nagyobb részét Dnyepermentén az ukránok alkották. A legnépesebb nemzeti kisebbséget az oroszok tették ki, de éltek itt fehéroroszkok, zsidók, németek és moldvaiak is. A legtöbb orosz a déli és keleti kormányzóságokban lakott, a népességen belüli részarányuk 21–27% volt.

A XIX. század második felében jelentősen átalakult a Krím-félsziget népességének nemzetiségi összetétele. A XIX. század 90-es éveiben az oroszok gyarmatosító politikája, a vallásüldözés és a földnélküliség miatt kezdetét vette a krími tatárok kivándorlásának második hulláma. 1897-ben a félsziget 1,5 millió lakosságának 70%-a orosz nemzetiségű volt és csak 13%-a krími tatár. A tatárok így nemzeti kisebbség lettek saját szülőföldjükön.

2 A parasztok. Az ukrán parasztság a lakoságnak azt a részét képezte, akik anyanyelvüknek az ukránt tartották és féltve őrizték népi kultúrájukat, hagyományaikat. A reformokat követő időszakban az ukrán falvak nem sok változást mutattak a régebbi korokhoz képest. A parasztok más-más régiókban különböző módon építkeztek, de házaik mindig megőrizték ukrán vonásaikat. A XIX. század második felében a szegényebbek parasztházakban éltek, melyek egy szobából és folyosóból álltak. A gazdagabbak házában már éléskamra is volt. A XX. század elejére városi mintára a módos gazdák házában a konyha már elkülönített helyiség lett.

Az ukrán parasztok étkezésében az elmúlt időszakhoz viszonyítva, nem sok változás történt. Általában szerényen és egyhangúan étkeztek. Az étrendjükhez különböző lisztből készült ételek és kásafélék tartoztak, de szerették a burgonyát és a zöldségeket is.

Dnyepermenti Ukrajna lakosságának nemzetiségi összetétele a XIX. század végén

Aratás

A kijevi W. Fiivert és F. Degyina
Részvénytársaság szórólapja

? Milyen mezőgazdasági eszközöket használnak a parasztok az illusztrációkon?

Az ukrán parasztok életében fontos szerepet játszott a faluközösség, amely az 1861-es jobbágyfelszabadítás után a birodalmi közigazgatás alsó láncszeme lett. Az összes föld a faluközösség tulajdonában volt, amelyet felosztottak a parasztgazdaságok között. A termőföldet nem egy tagban adták ki, ezért egy-egy parasztcsaládnak egyszerre több helyen is lehetett szántója. A parasztgazda csak a faluközösség tudtával adhatta el telkét és az árával önállóan nem rendelkezhetett. A közös gazdálkodás miatt a faluközösség minden tagjának be kellett tartani a vetésforgót, attól eltérni gyakorlatilag nem lehetett. Az erdők, legelők, rétek, folyók, tavak közös, oszthatatlan tulajdonban voltak.

A XIX. század 60–70-es éveitől kezdve a parasztgazdaságokban vasból készült szerszámokat kezdtek használni. Széles körben elterjedt a vaseke használata. Az ökröket felváltották a lovak, ami a termelékenység növekedéséhez vezetett és gyorsabbá tette a szemes termények szállítását is. A mezőgazdasági gépgyárak kultivátorokat, cséplőgépeket bocsátottak ki, amit csak a módos gazdák tudtak megvásárolni. A XIX. század végére Dnyepermenti Ukrajnában a szélmalmokat és vízi malmokat gépesített malmok váltották fel.

A reformokat követő időszakban a parasztság önálló gazdálkodásba kezdett, és fokozatosan végbement a parasztság vagyoni rétegződése. Ennek következtében a parasztságnak három csoportja jön létre:

► a *módos gazdák* csoportja, akik önállóan gazdálkodtak és szorgalmuknak, tehetségüknek köszönhetően sikeresek voltak. Gazdaságaikban falusi

bérmunkásokat, béreseket alkalmaztak és piacra termeltek. Felvásárolták a szegényebb parasztek földjeit, ezáltal folyton terjeszkedtek. Több lovuk volt, modern mezőgazdasági gépeket vásároltak;

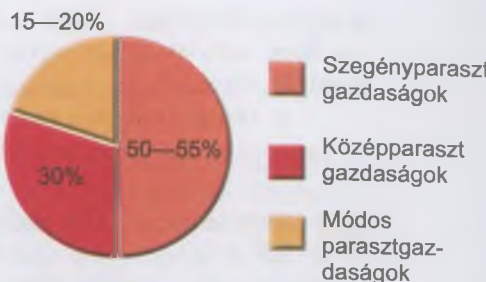
▶ a középparasztek csoportja. Akkora birtokkal rendelkeztek, ami képes volt eltartani őket és családjukat. Igavonó állataik ugyan voltak, de mezőgazdasági gépekre már nem tellett. Földjüket maguk művelték a családjukkal együtt. Bérmunkásokat gazdaságaikban nem alkalmaztak, mert nem tehettek meg;

▶ a szegényparasztek csoportja. Ők voltak a legtöbben. Földjük nem volt, vagy csak éppen annyi, hogy valamicske jusson az asztalra. Általában a módos gazdához szegődtek el szezonmunkákra vagy pedig a földesurakhoz, hogy eltarthassák családjukat.

Az 1861-es jobbágyreform következtelensége és befejezetlensége miatt az ukrán falvakban egyre több lett a nincstelen szegény parasztek, ezért az emberek között nőtt a feszültség.

3 Nemesek. Az 1861-es jobbágyreform gyökeresen megváltoztatta a nemesek életét is. Azok a földesurak, akik korábban élet-halál urai voltak és könnyelműen szórták pénzüket, most szokatlan helyzetben találták magukat. Meg kellett tanulniuk az új körülmények között élni. Sokak számára ez lehetetlennek bizonyult. Ahelyett, hogy fejlesztették volna birtokaikat, úgy próbálták megőrizni korábbi életszínvonalukat, hogy kölcsönt vettek fel rá. 1877-ben a nemesek 77%-a teljesen eladósodott. Sokan eladták földjeiket, amit a módos gazdák vásároltak fel. 1862 és 1914 között a nemesi földbirtoklás Dnyepermenti Ukrajnában 53%-al csökkent.

Jobbparti Ukrajna és Dél-Ukrajna földesurainak egy része alkalmazkodott az új viszonyokhoz. Gazdaságaikat modernizálták, piacra kezdték termelni és bérmunkásokat alkalmaztak. A XIX. század 90-es éveiben az ilyen mintagazdaságok tették ki a földesúri birtokok 40%-át. A legismertebb közülük Fridrich von Falz Fein birtoka volt a Krím-félszigeten, az Arkasok birtoka Herszon vidékén és a Holubok gazdasága Kateri-

A parasztság vagyoni rétegződése Dnyepermenti Ukrajnában

noszlav környékén. Ezek a földbirtokosok ugyan a kiváltságos nemesi rendhez tartoztak, de egyre inkább a nagypolgársághoz hasonló életet kezdtek élni.

A társadalmi piramis tetején a nemesség fokozatosan átadta helyét a nagypolgárság képviselőinek.

4 Polgárság. A XIX. század 60–70-es éveinek reformjai elősegítették két új társadalmi rend, a **polgárság**, a tőkés (burzsoázia) és a **bérmunkások** megjelenését. A polgárság létrejöttének folyamata még jóval 1861 előtt vette kezdetét. Az új társadalmi rend képviselői többnyire a kereskedők és a módosabb parasztok közül kerültek ki. Az ukrán vállalkozói réteg születését jól példázza a Jahnenko és Szimirenko cég létrejötte, amely a XIX. század végén vezető szerepet játszott Oroszország cukoriparában.

A polgárság kialakulásának következő szakasza az iparosítással vette kezdetét. A tőkés vállalkozók egyre fontosabb szerephez jutottak a gyárak, üzemek, bankok és tőzsdék létrejöttével. A kereskedőkön kívül csatlakoztak hozzájuk a módosabb parasztok, csumákok, felvásárlók, falusi uzsorások és a nemesség azon részei, akik gazdaságaikban piacra termeltek, illetve élelmiszeripari vállalatokat hoztak létre. Legismertebbek a Bobrinszkik, Potoczkyk és Braniczkyk voltak.

Mecénás – a tudományok és művészetek anyagi pártfogója.

A Terescsenko birtok Zsitomirban

A polgárság több csoportra tagolódott. A nagypolgárság képviselői viszonylag kevesen voltak, de az ő kezükben összpontosult a legtöbb pénz. Közülük kerültek ki a nagykereskedők, az iparvállalatok, gazdaságok, bankok tulajdonosai. A középpolgársághoz a kereskedők, Dél-Ukrajna telepesei és a közepes vállalatok tulajdonosai tartoztak. Legtöbben a kispolgárok voltak, a bolttulajdonosok, kézművesek, módos gazdák.

A polgárság tagjai között voltak ukránok, oroszok, zsidók, lengyelek, németek, franciák, belgák és mások. Az ukránok nem voltak köztük több-

ségben, de a XIX. század második felében egyre nagyobb befolyásra tettek szert.

A legismertebb ukrán vállalkozó a **Terescsenko** család volt, akik a hluhivi ősi kozák famíliából származtak.

A család feje **Artem Terescsenko** (? –1873) volt. Tőkét abból szerezte, hogy élelmiszerral látta el az orosz hadsereget a krími háború idején, amiből cukorgyárat épített a Csernyihiv környéki Hutyir Mihajlivszkij községben. Az 1861-es jobbágyreform után aktivizálta vállalkozói tevékenységét. Fiaival, Mikolával (1819–1903) és Fegyirrel (1832–1893) meghatározó szerepet játszottak a búza-, cukor-, élő marhakereskedelemben, a cukorgyártásban, fakitermelésben, szeszfőzésben, posztókészítésben. Több mint 200 ezer gyeszjatyna földdel rendelkeztek.

Sikeres vállalkozói tevékenységéért Artem Terescsenko nemesi rangot kapott. Később fiai megalapították az Oroszországi Cukorgyárosok Szindikátusát.

A Terescsenkók a kor híres mecénásai is voltak. Körülbelül 5 millió rubelt költöttek jótékony célokra. Árvaházakat, iskolákat, kórházakat, templomokat, múzeumokat, színházakat, emlékműveket építettek. Bőkezűen támogatták az ukrán művészeket is.

A jobbágyreform utáni időszakban az ukrán polgárság neves képviselői közül említést érdemelnek a Haritonenkók, Rimarenkók, Szimirenkók és még sokan mások.

5 **A munkások.** Az 1861-es jobbágyreform után jelent meg a bérmunkások új társadalmi rétege. A XIX. század végén számuk négyszerezésére nőtt és elérte a 330 ezret, de ez még így is az összes munkaerő 7%-át tette ki csupán.

A paraszttal ellentétben a munkások nem rendelkeztek munkaeszközökkel, ezért ők a munkájukat adták el a tőkés vállalkozóknak. A bérmunkások között sok idénymunkás volt, akik cukorgyárakban dolgoztak és a szezon leteltével visszatértek községükbe. Állandó jellegű ipari munkásoknak a donyecki bányászok, Krivij Rih-i kohászok és Dél-Ukrajna ipari létesítményeinek más alkalmazottai számítottak.

Az ukrainai bérmunkások sokkal nehezebb körülmények között éltek, mint európai kollégáik. Különösen elviselhetetlen volt a sorsa a nagy iparvállalatok dolgozóinak. A fizetés alacsony volt és évente 3–4 alkalommal fizették ki azt: karácsonyra, húsvétra és egyéb alkalmakra.

Bányászházak

Vízhordó nő. Képeslap a XX. század elejéről

? Hogyan ábrázolják az alábbi illusztrációk a bányászok és a parasztok mindennapi életét?

A munkások ezért csak úgy tudták eltartani családjukat, hogy hitelre vásároltak az üzemi boltokban, ahol az árak magasabbak voltak a piaconál, ezért gyakorlatilag nem fogyasztottak húst. Csak kenyeret, burgonyát és szalonnát ettek.

Ha megvizsgáljuk az élelmiszerárakat és a munkások béreit, arra a következtetésre jutunk, hogy a pénz csak arra volt elég, hogy a munkások és családjaik éhen ne haljanak. Egy donyecki vājár átlagfizetése a XIX. század 80-as éveinek végén 21 rubel volt havonta, a csillésé 16 rubel. Az iparban dolgozó munkások 20 rubelt vittek haza. A nők és a kamaszok a férfiak bérének a 2/3-át vagy a felét kapták. 400 gramm kenyér 45 kopekbe került, egy tál káposztaleves 1,5 kopek, 400 gramm kolbász 15–20 kopekbe került, 400 gramm friss ponty ára pedig 50 kopektől 1 rubelig terjedt.

A dolgozók elégedetlensége sztrájkokhoz és összecsapásokhoz vezetett a munkások és a tőkészek között. A munkásoknak néha sikerült ezekkel az eszközökkel javítani a helyzetükön.

A magasan képzett szakemberek egy idő után elég jó fizetést kezdtek kapni. Néhányan közülük még házi szolgálkat is tartottak.

Az ukrán nők sorsa.* A XIX. században a világ vezető államaiban kezdetét vette a hagyományos társadalmi viszonyok változása, így a nők helyzete szintén módosult. Ez a folyamat elérte az ukrán földeket is. Itt azonban csak azokat a nőket érintette, akik előkelőbb körökhöz tartoz-

tak, vagy nagyvárosokban éltek. Az ukrán falvakban továbbra is a régi családi szokások határozták meg az asszonyok életét.

A gazdagabb családokból származó lányok gyakran tanulni akartak, felsőfokú végzettséget szerezni és aktív részt vállalni a mindennapok történéseiben. Ehhez azonban rengeteg előítéletet és számtalan jogi akadályt kellett leküzdeniük.

A gyors ipari fejlődés következtében növekedtek a városok. Ebben a forrongó világban a családi viszonyok és hagyományok is változáson mentek keresztül, de sajnos nem a nők javára. A könnyűnek éppen nem mondható házi munka továbbra is rájuk hárult, a családfenntartás pedig a férfi dolga volt. Ez által az asszonyok alárendelt szerepbe kerültek családon belül, ami sokszor vezetett konfliktusokhoz a házastársak között.

Általában a hajadonok vállaltak munkát, vagy olyan asszonyok, akik csak így tudták megmenteni gyermekeiket az éhezéstől. A gyári munkások 15%-a volt ebben az időben nő, akik ugyanazért a munkáért a férfiak fizetésének töredékét, 2/3-át kapták kézhez.

7 A városkép változásai. A városok igazi tükörképei voltak azoknak a változásoknak, amelyek az iparosítás következtében mentek végbe a társadalomban.

A népesség gyors növekedésének a velejárója volt például az éjjeli menedékhelyek megjelenése. Olyan parasztok szálltak meg itt, akik a szegénység elől menekülve vállaltak munkát a helyi gyárakban, üzemekben, de nem volt hol lakniuk. Mivel szokatlanok voltak számukra a városi életkörülmények, ezért gyakran sodródtak a társadalom szélére és olyan **marginális** (a latin *margo* szóból, ami szélsőt, határt jelent) csoportosulások tagjai lettek, mint a koldusok, vagy a zsványok.

Az ukrán városokba betelepülők között sok volt az orosz kormányzóságokból származó paraszt. Ennek az lett a következménye, hogy a városok utcáin többnyire orosz szót lehetett csak hallani.

Az iparosítás következtében jelentős változásokon ment át a városkép is. Különösen Katerinoszlav, Kijev, Harkiv és Odessza változott meg. Ezek a városok a XIX. század végén fontos kereskedelmi-ipari központok lettek. Megjelentek az első kőépítmények, amelyek általában a kormányzósági, járási, önkormányzati hivatalok és városi dumák épületei voltak. A belvárosokban a helyi bankárok, vállalkozók, kereskedők díszes lakóházai sorakoztak, a város peremén pedig a gyári munkások és szegények éltek.

Kijevi vízvezeték-hálózat alsó gépháza

Lóvasút

Milyen változások mentek végbe a Dnyeper menti városokban az illusztrációk alapján?

Megkezdték a főutcák utcakövekkel, kőlapokkal és téglával való burkolását, a járdákat aszfalttal terítették. Az út mentén fákat ültettek, Kijevben hársfákat, nyárfákat, gesztenyefákat, a déli városokban pedig akácfaakat. Zöldövezeteket hoztak létre. A XIX. század második felében jelentősen javult a városok esti kivilágítása. Kezdetben gázlámpákat használtak erre a célra. Kijevben például az 1870-es évek végén jelentek meg az első gázlámpák, 1890-től kezdve pedig már villanykörtékkel történt a város esti kivilágítása. A lakások megvilágításában is változások történtek. Először gyertyával, majd gázlámpával és végül villanykörtével világítottak.

Kezdetét vette a vízvezetékek építése. Az első vízvezeték-hálózat Kijevben épült fel 1872-ben és a Dnyeper vizét juttatta el a fogyasztókhoz. A következő esztendőkből vízvezeték-hálózatok épültek Odesszában, Harkivban, Zsitomirban, Olekszandrivszkban. A városok lakosságának többsége azonban továbbra is a kutakból vette az ivóvizet. A legtöbb város megoldatlan problémája maradt a csatornázás, szennyvíz-elvezetés hiánya. Gyakran ütötték fel ennek következtében fejüket a városokban járványok és más fertőző betegségek. A XIX. század közepén elkészült Feodoszija csatornahálózata, ugyanis itt üdültek a birodalom előkelőségei. A század végére megoldódott Kijev, Odessza és Jalta szennyvíz-elvezetésének problémája is.

Az 1880-as évek elején megjelentek a telefonok. Tíz év leforgása alatt telefonvonalak működtek Kijevben, Odesszában, Harkivban és Mikolajivban. A magas előfizetési díj miatt azonban nem sok ember vette igénybe ezeket a szolgáltatásokat.

Átalakult a városi közlekedés. 1890-ben megépült Kijevben az első lóvasút, utána pedig más városokban is. Az 1880-as évektől kezdve villanytelepek épültek. 1892-ben a kijevi lóvasutat felváltotta az első villamos. A XX. század elejéig villamosok szállították az utasokat Katerinoszlavban, Zsitomirban, Jeliszavethradban és Szevasztopolban.

8 A rendőrség, mint a birodalmi hatalom megtestesítője Dnyepermenti Ukrajnában.* Egy ukrán város mindennapi élete elképzelhetetlen volt a rendőrség képviselőinek jelenléte nélkül. Az egyszerű nép számára ők voltak a hatalom megtestesítői, akik nélkül nem lehetett semmit elintézni.

A rendőröknek nagy hatáskörei voltak. Szabadon beavatkozhattak a társadalmi szervezetek tevékenységébe, de az állampolgárok magánéletébe is. Ők adták ki például az állampolgárok politikai megbízhatóságáról szóló igazolást, amely nélkül nem lehetett felvételizni az egyetemekre, vagy bármilyen hivatalt betölteni. A vállalkozások elindításához is szükség volt a rendőrség előzetes engedélyére.

A rendőrség szabadon megfigyelhetett bárkit. Ilyenkor bevonták a megfigyelt állampolgár személyi igazolványát és rendőrségi igazolást adtak ki helyette. A megfigyelés alatt álló személy nem hagyhatta el a várost, bármikor házkutatást lehetett nála tartani. Nem tölthetett be semmilyen hivatalt, nem tarthatott előadásokat, nem taníthatott. A rendőrség ellenőrizte a levelezését is.

George Kennan amerikai újságíró az állampolgári szabadságjogok korlátozásáról az Orosz Birodalomban a XIX. század végén

Ha... valamilyen újságot szeretnének alapítani, a Belügyminisztériumhoz kell engedélyért folyamodni. Ha vasárnapi vagy más iskolát akarnak létrehozni, az Oktatásügyi Minisztérium engedélye kell hozzá. Ha jótékonyági hangverseny szervezésén gondolkodnak az árvaházak javára, megint csak a Belügyminisztérium jóváhagyása szükséges, de be kell nekik mutatni a koncert programját és a cenzor láttamoztatását is. Gyógyszertár, nyomda, fényképészet vagy könyvesbolt megnyitásához a rendőrség előzetes engedélye szükséges.

? Az Orosz Birodalomban a rendőrség milyen óriási hatáskörrel bírt a hatóságok és társadalom kapcsolatában?

Dnyepermente lakossága számára a rendőrség mindenhatósága az államhatalmat személyesítette meg. A társadalom szigorú ellenőrzésének az volt a célja, hogy az emberek ne lázadozzanak a rendszer ellen.

! **Következtetések.** A modernizációs folyamatok következtében a XIX. század második felében demográfiai robbanás zajlott az ukrán földeken, melynek népessége gyors növekedésnek indult.

▶ A népességben belül a parasztok voltak többségben, akik között kezdetét vette a vagyoni rétegződés.

▶ Az emberek életében jelentős változások történtek. Különösen a városokban volt ez érezhető, ahol az urbanizáció következtében egy teljesen új életvitel alakult ki.

▶ Megváltozott és lényegesen javult a város összképe.

Kérdések és feladatok

1. Mekkora volt Dnyepermente népességének száma a XIX. század végén?

- ◆ 2. Kinek a tulajdonában voltak a reformok utáni Oroszországban az erdők, legelők, rétek és folyók? 3. Kik tartoztak a kispolgársághoz Dnyepermenti Ukrajnában? 4. Hány bérmunkás élt a Dnyepermentén a XIX. század végén? 5. Mivel terítették be a járdákat Dnyepermenti Ukrajnában a XIX. század végén? 6. Hol, és mikor indult el Dnyepermentén az első villamos?

7. Milyen változások történtek a parasztok életében és társadalmi helyzetében a reformok utáni években? 8. Milyen volt a nemesség helyzete? Miben különbözött az életük 1861 előtt és után? 9. Milyen társadalmi rétegek képviselőiből jött létre a polgárság? Milyen helyet foglaltak el a tőkés vállalkozók a társadalmon belül? 10. Jellemezzétek az ipari bérmunkások élet- és munkakörülményeit! 11. Hogyan változott meg a nők helyzete a reformok után? 12. Hasonlítsátok össze az ukrán városokban a XIX. század második felében végbement változásokat a XIX. század első felének az életkörülményeivel!

13. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg, hogyan változott meg az emberek mindennapi élete a XIX. század második felében a század első feléhez képest! 14. Állítsátok össze az ukrán társadalmi rétegek táblázatát a XIX. század második felében!

15. Hasonlítsátok össze a különböző társadalmi rétegek képviselőinek életkörülményeit, érdeklődési köreit, igényeit!

16. §. Ukrán nemzeti mozgalom a XIX. század 50-es éveinek végén és a 60-as években

- ▶▶ 1. Milyen sajátosságai voltak az ukrán nemzeti mozgalomnak a XIX. század első felében? Mik voltak a megnyilvánulási formái? 2. Milyen sikereket ért el az ukrán nemzeti mozgalom a XIX. század közepére, és mik voltak a veszteségei?

1 Az ukrán nemzeti mozgalom fő feladatai a XIX. század második felében. A XIX. század második felében az ukrán nemzeti mozgalom, hasonlóan Európa népeinek mozgalmaihoz, új szervezeti formát öltött, és kereste működésének ideológiai alapelveit.

Az európai felszabadító mozgalmak tevékenységének három fő iránya volt: nemzeti, demokratikus és szociális. Az első a nemzet szabadságának kiharcolását jelentette, a második egy demokratikus társadalmi rendszer létrehozását, a harmadik pedig a szociális igazságosság megteremtését. Azokat, akiknek nemzetük függetlensége volt a legfontosabb, **nacionalistáknak** nevezték. A következőes **demokraták** (akkor liberálisok) az általános emberi szabadságjogok védelmében emelték fel szavukat. Az igazságos társadalom eszméinek hirdetőit pedig **szocialistáknak** hívták. A *szocialista* fogalmát akkor nem kötötték semmilyen eszmei irányzathoz (marxizmushoz, proudhonizmushoz, fabianizmushoz stb.). Mindenkit annak neveztek, aki a társadalmi igazságosság eszméit hirdette, a szegények, elnyomottak oldalán állt, és maga is az egyszerű nép fia volt.

Mindhárom irányzat képviselői egy igazságosabb világra vágytak, ahol nincs elnyomás, kizsákmányolás és mindenki egyenlő. Ezért keresték a közös hangot és megpróbálták együttműködni egymással. Az ukrán mozgalom előtt az a feladat állt, hogy olyan politikai elveket dolgozzon ki, amelyek elfogadhatók lesznek az egész társadalom számára, és szervesen egyesítik magukban a nemzeti, demokratikus és szociális irányt. Helyre kellett továbbá állítani az ukrán mozgalom második, kulturológiai-irodalmi szakaszát, amely a Cirill-Metód Társaság (testvériség) tagjainak hatalom általi üldözésével egy időre pangott, s nem lépett a következő, a politikai szakaszba. Fontos teendő volt még a mozgalom szervezeti formájának a megteremtése és a politikai életbe való bekapcsolódás. Ezeknek a feladatoknak a megoldásán munkálkodtak az ukrán nemzeti mozgalom vezetői a XIX. század második felében.

2 Az ukrán nemzeti mozgalom újjászületése az 1850-es évek végén és a 60-as évek elején. A XIX. század 50-es éveinek végén kezdetét vette az ukrán nemzeti mozgalom újjáéledése. Ez azért vált lehetővé, mert a reformok bevezetése előtt a cári kormány már nem üldözte annyira a másképp gondolkodókat. Az ukrán nemzeti mozgalom újjászületésének egyik központja az Orosz Birodalom fővárosa, Szentpétervár volt, ahol nagyon sok ukrán élt. Tarnovszkij és Halahan ukrán mecénások támogatásával P. Kulis nyomdát alapított, ahol saját alkotásain kívül olyan írók műveit jelentette meg, mint I. Kotljarevszkij, T. Sevcsenko, Marko Vovcsok. 1858-ban egy irodalmi almanach kiadásával is megpróbálkozott *Kunyhó* címmel.

A megtorló politika enyhüléséről tanúskodik az is, hogy a Cirill-Metód Társaság (testvériség) tagjai 1857-ben amnesztiában részesültek. Visszatérhettek Szentpétervárra és hivatalt is vállalhattak. M. Kosztomarov például a szentpétervári egyetem professzora lett, T. Sevcsenko a művészeti akadémia akadémikusa, V. Bilozerszkij pedig az egyik fontos birodalmi hivatal munkatársa. Az ukrán nemzetiségű J. Kovalevszkij oktatásügyi miniszter engedélyezte Sevcsenko *Kobzosának* kiadását, és támogatta V. Bilozerszkij kérelmét az *Osznova* című lap megjelentetésével kapcsolatban.

A Szentpéterváron élő ukrán értelmiségiek egy csoportja 1859-ben létrehozta az első ukrán **hromáda** (közösség) kulturális-ismeretterjesztő társaságot, melynek célja a nemzeti gondolat népszerűsítése volt könyvek, újságok kiadásán és különböző estek szervezésén keresztül. A volt cirill-metódosokon kívül a szervezet tagjai voltak még O. Kisztyakivszkij jogász, D. Kamenyeczkiy könyvkiadó, M. Sztorozsenko író és Sevcsenko barátai, a Lazarevszkij fivérek. Ezt követően több helyen is létrejöttek hasonló szervezetek. 1861-ben hromáda alakult Kijevben, majd Harkivban, Poltavában, Csernyihivben és Odesszában.

Az ukrán nemzeti mozgalom újjászületése szoros kapcsolatban állt az **Osznova** című lap kiadásával V. Bilozerszkij szerkesztésében. Az újság első száma 1861. január 12-én jelent meg ukrán és orosz nyelven. A szerkesztőbizottság a folyóirat feladatait így határozta meg: *Célunk a Dél-orosz tartomány sokoldalú és előítéletektől mentes tanulmányozása... Az egyetemes népművelés... lesz a szerkesztőség vezérgondolata.*

Az *Osznova* című lap első oldala

Az *Osznova* volt az egyetlen olyan általános ukrán kiadvány, amely egyszerre akart tudósítani az ukránság minden problémájáról a kultúra, gazdaság, politika, oktatás, tudomány, irodalom, néprajz, történelem, nemzetközi kapcsolatok terén. Ez a folyóirat nagy népszerűségnek és elismertségnek örvendett ukrán földeken.

A lap esetenként 800–1000 példányszámban jelent meg. 1861-ben 12 száma látott napvilágot, 1862-ben pedig 10. Később anyagi források hiányában megszűnt.

3 Hlopománok. Az 1860-as évek elején a kijevi egyetem lengyel és ellengyelesedett ukrán származású diákjai elhatározták, hogy ezután az ukrán nép társa-

dalmi és kulturális újjászületését fogják szolgálni. Vezetőjük **Volodimir Antonovics** volt. **Hlopománoknak** nevezték őket, de ők magukat **ukránofileknek** hívták. A cárizmus és a jobbagyrendszer felszámolását tartották legfőbb céljuknak, és egy olyan demokratikus köztársaság létrehozását, ahol békességben élnek egymással ukránok, oroszok, lengyelek.

A nyári vakáció idején a hlopománok felkeresték Dnyepermente falvait és feljegyezték a nép körében még élő népdalokat, népmeséket, szokásokat, szertartásokat, szólásmondásokat. 1857 és 1859 között három ilyen etnográfiai expedícióra került sor Voliny, Pogyillja, Kijev, Holm, Katerinoszlav és Herszon környékén.

A néprajzi gyűjtések mellett a hlopománok különböző esteket szerveztek, ahol felolvasásokat tartottak, kézíratos folyóiratokat adtak ki. 1859-ben pedig olyan földalatti hétosztályos iskolát hoztak létre, ahol 15 szegény sorsú ifjút „oktattak ukrán nemzeti szellemben”. Az iskolát maguk tartották fenn, ők tanítottak benne, ők írták a tankönyveket is ukrán nyelven. A hatalom állandó megfigyelés alatt tartotta a hlopománokat, ezért iskolájuk 1862-ben megszűnt, 1863-ban pedig ők is beszüntették tevékenységüket.

Ukrán hlopománok: Volodimir Antonovics, B. Poznanszkij és mások

Hlopománok – az ukrán liberális értelmiség képviselőit nevezték így a XIX. század 60-as éveinek elején a parasztsághoz való közeledésük miatt.

Ukránofilek – a XIX. század második felében azoknak az ukrán hazafiaknak a gyűjtőneve volt, akik népük szabadságáért és kultúrájának a megőrzéséért küzdöttek.

4 A kijevi Ukrán hromáda. A hromádák (közösségek) tevékenysége 1861–1863 között. Az ukrán mozgalom újjáéledése egy szomorú eseménnyel, Tarasz Sevcsenko halálával vette kezdetét. A nagy költő temetése után több megemlékezésre került sor. A legtöbben azokon az ukrán nagygyűléseken voltak, amelyeket Kijevben szerveztek az úgynevezett kijevi hromádák (közösségek). Tarasz Sevcsenko sírja Kanevben zarándokhely lett az ukrán hazafiak számára.

1861-ben volt hlopománok egy csoportja és a kijevi egyetem diákjai (P. Csubinszkij, a Szinyohub fivérek, I. Kaszjanenko, M. Drahomanov) létrehozták az **Ukrán hromáda** szervezetet, melynek 1862-ben már

200 tagja volt. Ez a csoport legálisan működött, a kultúra és a műveltség terjesztésével foglalkozott. Különböző politikai beállítottságú emberek tartoztak hozzá, akik nézeteiktől függetlenül tenni akartak népükért.

Rendőrségi jelentés az Ukrán hromáda tevékenységéről (1861)

Oroszországban működik egy úgynevezett kisorosz patrióta közösség, amelynek sok követője van... A kijevi egyetemen például létrehozták társaságukat Ukrán hromáda néven. Tagjai fiatal, szenvedélyes szabad gondolkodók, akik Kisoroszország szabadságáról ábrándoznak, és igyekeznek közel kerülni a néphez. Meg akarják tanítani az embereket írni és olvasni, rá szeretnék őket ébreszteni Kisoroszország régen volt dicsőségének a felismerésére. Miután a népet a maguk oldalára állították, végső céljuk monarchiaellenes lázadásokra sarkallni őket. Ezzel a céllal jelentetik meg kisorosz nyelven az *Osznova* lapot, propagandát folytatnak (!) kisorosz nyelven, műveket írnak Ukrajna történetéből, a kijevi egyetem égisze alatt népiskolát működtetnek, és ezzel a céllal látogatnak meg sok-sok várost Kisoroszország és Ukrajna-szerte.

- ? 1. Hogyan értékeli az Ukrán hromáda tevékenységét a rendőrségi jelentés?
2. Mi volt, a rendőrség véleménye szerint, a hromádák fő célja, ki támogatta őket?

A kijevi oktatási körzet vezetője, **Mikola Pirogov** 1859-ben engedélyezte egy vasárnapi iskola megnyitását a felnőttek számára, amely az első ilyen volt az Orosz Birodalom területén. Ez lehetővé tette a hromádák számára, hogy megszervezzék a népiskolákban az anyanyelven történő oktatást. Az ukrán közösségek tagjai javasolták gimnáziumok, tanítóképzők megnyitását, nyilvános előadásokat tartottak és könyvtárakat létesítettek. Tankönyveket, tudományos-ismertetterjesztő könyveket adtak ki ukrán nyelven a nép számára vallási, történelmi és más témakörökben. Ide sorolhatjuk a *Néhány szó az Isten világról*, vagy a *Történetek a Szentírásból* című művet Sz. Opanovics pravoszláv pap szerkesztésében, O. Koniszki *Számtan, Ukrán helyesírás, Olvasás* tankönyveit. A hromáda tagok népszerűsítették Tarasz Sevcsenko, Marko Vovcsok és más írók, költők alkotásait a parasztok körében, illetve aktív szerepet vállaltak az ukránság társadalmi-politikai életében. A hromáda mozgalom egyik meghatározó személyisége Volodimir Antonovics volt.

Volodimir Antonovics

Volodimir Antonovics (1830 (1834)–1908) korának egyik legszínesebb egyénisége volt: történész, régész, néprajztudós, levéltáros, a népies irányzat megteremtője az ukrán történelemtudományban; a Régi okmányokat tanulmányozó ideiglenes bizottság vezetője Kijevben (1863–1880); 1878-tól a kijevi egyetem orosz történelem professzora; 1881-től a Nesztor krónikás történelmi társaság feje, az Ukrán hromáda egyik megalapítója és vezetője, több történelmi és publicisztikai mű szerzője. Élete végéig hű maradt *Vallomásom* című művének utolsó mondatához: *Hiszek abban, hogy munkámmal és szeretetemmel egyszer elérem azt, hogy az ukránok saját fiúknak fognak tekinteni, mert én kész vagyok mindenemet megosztani velük.*

A kijevi Ukrán hromáda példájára Csernyihivben, Vinnyicában, Katerinoszlavban, a kubányi Katerinodarban, Odesszában, Poltavában, Har-kivban, de még Moszkvában is hasonló szervezetek jöttek létre, amelyek vasárnapi iskolákat működtettek és újságokat, könyveket adtak ki.

A csernyihivi hromáda 1861–1863 között folyóiratot jelentetett meg **Leonyid Hlibov** híres tanmese író szerkesztésében *Csernyihivi lapok* címmel.

5 Az 1863–1864-es lengyel felkelés. 1863–1864-ben Jobbparti Ukrajna volt az egyik színtere a lengyelek utolsó nemzeti-felszabadító felkelésének a XIX. században, melynek során a lengyelek ki akarták vívni hazájuk függetlenségét, és reformokat szerettek volna végrehajtani. A felkelés vezetőinek többsége helyre akarta állítani az 1772-es, vagyis a Rzeczpospolita első felosztása előtti lengyel államhatárokat. Programjukban szociális kérdéseket nem érintettek, aminek negatív következményei voltak, ugyanis emiatt az ukrán mozgalom képviselői és az ukrán parasztság sem támogatta a felkelésüket.

A felkelés vezérkara ezzel szemben fontos szerepet szánt Jobbparti Ukrajnának, ugyanis ott élt a lengyelek 9,2%-a, vagyis 485 ezer fő. Az ukrán területeken kezdődő lázadásokkal pedig el akarták vonni az oroszok figyelmét a lengyel területeken kibontakozó eseményekről.

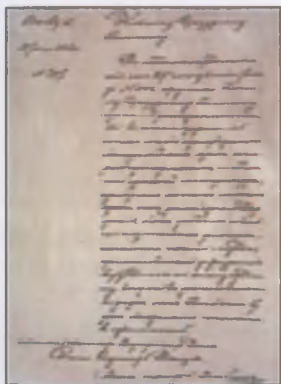
A felkelés 1863. január 23-án éjszaka robbant ki és gyorsan átterjedt Litvánia, Belorusszia, Jobbparti Ukrajna területére. A felkelők oldalára átvált az orosz hadsereg néhány tisztje és katonája, valamint a *Föld és szabadság* titkos orosz forradalmi szervezet.

Jobbparti Ukrajna területén húsz, többnyire lengyel nemesekből álló partizánosztág működött. Az ukrán parasztokat nem sikerült a

A lengyel felkelés címere

? Magyarazzátok meg a címeren látható jelképeket!

A Valujev-körlevél egyik lapja

lengyel ügynek megnyerni. A lengyel felkelésben hozzátvetőlegesen 500 ukrán vállalt aktív szerepet.

A lengyelek hősie ellenállása ellenére a felkelést 1864-ben levették. Bár végig hűségesek maradtak az orosz cárhoz, az ukránoknak sem sikerült megúszni a megtorlásokat.

6 A Valujev-körlevél és következményei. Az ukrán nemzeti mozgalom újjáéledése kezdetben nem nyugtalanította az orosz kormányt. 1862-ben azonban megváltozott a helyzet. A hromáda mozgalomnak ugyan nem volt politikai színezete, a cári hivatalnokok mégis felismerték a benne rejlő veszélyeket. Letartóztatások kezdődtek. Számúzték P. Csubinszkij és Sz. Nyisz néprajztudósokat, P. Jefimenko történészt és O. Koniszkij íróat. Három év után véget ért M. Kosztomarov ígéretes karrierje a szentpétervári egyetem orosz történelem professzoraként. Felszámolták a poltavai és csernyihivi hromádákat, bezárták az *Osznova* és *Csernyihivi lapok* folyóiratokat. Egy cári rendelet alapján 1862. június 12-én pedig megszüntették a vasárnapi iskolákat. Hecckampány indult az orosz újságokban az ukránofilek ellen. Azzal vádolták őket, hogy helyre akarják állítani az önálló ukrán államot. V. Antonovicsnak és a kijevi hromáda 20 tagjának nem sikerült megcáfolni ezeket a vádakot.

Az ukrán szeparatizmus (elkülönülési, elszakadási, leválási törekvés) kivizsgálása céljából Dnyepermentére érkezett M. Mezencev cári szárnysegéd. A lefolytatott vizsgálat alapján **Pjotr Valujev belügyminiszter 1863. július 20-án**

titkos **körlevelet** adott ki, amelyben megtiltotta az ukrán nyelv nyilvános használatát az állami hivatalokban, iskolákban, templomokban. Tilos volt ukrán nyelven tudományos-ismeretterjesztő és vallásos tárgyú könyveket kiadni, kivéve azokat a szépirodalmi műveket, ahol az ukrán egyszerű

nyelvjárásként szerepel. Az ukrán nyelv további sorsát Valujev a következő mondattal intézte el: *Kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz.*

Részlet a Valujev-körlevélből (1863)

Minden iskolában a tanítás oroszul zajlik, és sehol sem használhatják a kisoroszt, mint oktatási nyelvet. A kisorosz nemzetiségű szülők ezt maguk akarják így, amiről már számos cikk jelent meg az újságokban. Ezek a cikkek arról szólnak, hogy kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz. Az egyszerű nép mindenütt az orosz nyelv dialektusát beszéli, csak lengyel szavakat kever bele. Ezért az orosz úgy a kisoroszok, mint a nagyoroszok számára egyformán érthető nyelv... Annak a csoportnak a tagjai, akik ennek az ellenkezőjét vallják, szeparatista nézeteket valló kisoroszok, és el akarnak szakadni Oroszországtól.

Ennek fényében... csak a szépirodalmi művek nyomtatása engedélyezett ezen a nyelven. Kisorosz nyelven kiadni vallásos témájú könyveket és tankönyveket, különösen az elemi iskolák számára, tilos...

? Véleményetek szerint hogyan hatott az ukrán nyelv további fejlődésére a Valujev-körlevél? Miért?

A Valujev-körlevél tehát nem az ukrán nyelvet tiltotta be, hanem annak nyilvános használatát a tudományos és kulturális életben. Egyszerű nyelvjárásként továbbra is lehetett alkalmazni néprajzi vagy szépirodalmi művekben. A vallásos témájú és ismeretterjesztő irodalom betiltásával a hatalom meg akarta fosztani az ukrán mozgalmat annak lehetőségétől, hogy hatást gyakoroljon a népre.

Az orosz hivatalnokok nagy lelkesedéssel hajtották végre a Valujev-körlevél rendelkezéseit. Míg 1862-ben 40 ukrán nyelvű könyvet adtak ki, addig 1863-ban 15-öt, 1864-ben 12-t, 1865-ben 5-öt, 1867–1868-ban pedig évente kettőt. A körlevél 1905-ig maradt érvényben.

A Valujev-körlevél megjelenése után a hromádákat felszámolták. A kijevi Ukrán hromáda 1864 őszen szüntette be tevékenységét. Így ért véget a hromáda mozgalom első szakasza.

A volt hromádások azonban nem hagyták abba munkájukat, tovább folytatták felvilágosító tevékenységüket az önképző körökben, a szegény sorsú tanulókat segítő szervezetekben. Tanítással és tudományokkal foglalkoztak, a társadalom megbecsült tagjai voltak.

Következtetések. Az 1860-as évek elejének szabadabb légköre Oroszországban jótékony hatást gyakorolt az ukrán mozgalom további fej-

lődésére. Hromádák jöttek létre, amelyek legális szervezetek voltak és kulturális-ismeretterjesztéssel foglalkoztak. A hromáda mozgalom vezetője Volodimir Antonovics volt. A hromádák a néptömegek felvilágosítására törekedtek ukrán nyelven.

▶ Az 1863–1864 lengyel felkelés megijesztette Oroszország vezető köreit, melyek a nemzeti-felszabadító harc újabb fellendülésétől féltek. Ez a Valujev-körlevél kiadásához és az ukrán mozgalom felszámolásához vezetett.

Kérdések és feladatok

1. Mikor, és hol jött létre az első ukrán hromáda? 2. Kik voltak a hrománok?
- ◆ 3. Hány tagja volt az Ukrán hromádának 1862-ben? 4. Ki volt a kiadója és szerkesztője a *Csenyihivi lapoknak*? 5. Mikor volt a lengyel felkelés? 6. Milyen korlátozásokat vezetett be a hatalom az ukrán nyelvvél kapcsolatban a Valujev-körlevél értelmében?
- ★ 7. Milyen fő feladatai voltak az ukrán mozgalomnak ebben az időben? Miért voltak fontosak ezek a feladatok? 8. Hogyan ment végbe az ukrán nemzeti mozgalom újjászületése az 1850-es évek végén és az 1860-as évek elején? 9. Határozzátok meg a hrománok helyét és szerepét a korabeli ukrán mozgalomban! 10. Hogyan bontakozott ki a hromáda mozgalom 1861–1863-ban? 11. Mi volt a Valujev-körlevél célja, tartalma, és mik voltak a következményei?
- ★ 12. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg, milyen szerepet játszott a hromádák tevékenységének első szakasza az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásában a XIX. században! 13. Kezdjétek el a *Hromáda mozgalom Dnyepermenti Ukrajnában* táblázat kitöltését!

Tevékenységi szakaszok	Vezetők	Tevékenységi formák	Tartalom	Eredmények, következmények
Az 1850-es évek vége – 1863				
Az 1860-as évek vége – 1876				
1876–1890				

- ★ 14. Pótirodalom felhasználásával készítsétek el V. Antonovics, O. Koniszkiy vagy M. Pirogov történelmi portréját! 15. Jaroszlav Hricak kortárs történész azt írta, hogy *A nemzet olyan mesterséges képződmény, mint néhány gondos ember által megalkotott park vagy gyümölcsös. Ez azonban nem von le semmit az utóbbiak értékéből. A nemzetet is olyanok hozzák létre, akik érdekeltek annak létében.* Véleményetek szerint mit tettek a korabeli ukrán vezetők az ukrán nemzet létrejötte érdekében? Milyen következtetéseket vonhatunk le a nemzetalkotás folyamatával kapcsolatban tevékenységük jellemzéséből?

17. §. Ukrán nemzeti mozgalom az 1860-as évek végén és az 1890-es években

- 1. Jellemezzétek az ukrán nemzeti mozgalom korábbi szakaszának főbb eseményeit és sikereit! 2. Hogyan hatott a Valujev-körlevél az ukrán nemzeti mozgalomra?

1 Hromáda mozgalom az 1860-as évek végén és az 1870-es évek elején. Az 1860-as évek végén némileg enyhült a cári rendszer ukránellenes politikája. A hromádák felújították tevékenységüket. Igaz ugyan, hogy csak félig legális formában. A mozgalom központja ismét Kijev lett, ahol sok tudós, művész, író élt. A régi hromáda tagok mellett megjelentek a fiatalok: M. Ziber, O. Ruszov, Sz. Podolinszkij és mások. Minden hromáda tag a saját szakterületével foglalkozott – történelemmel, nyelvtudományokkal, irodalommal.

Újra alakultak az ukrán közösségek Csernyihivben, Poltavában, Harxivban, Jeliszavethradban, Odesszában is. Tevékenységüket a kijevi Ukrán hromáda koordinálta, amely 1873-ban megfogalmazta politikai programját. Elképzelésük szerint Oroszországot szövetségi állammá kell átalakítani, ahol Ukrajna széles körű autonómiát élvez. Sokan a hromáda tagok közül, különösen az odesszaiak (L. Szmolenszkij, P. Klimovics, M. Borovszkij, A. Krizsanyivszkij, I. Lucenko), szélsőséges nézeteket vallottak.

A félig legális működési határok jelentős mértékben gátolták az ukrán mozgalom további fejlődését. A közösség tagjai olyan törvényes működési formákat kerestek, amelyek elősegítették volna irodalmi, néprajzi és könyvkiadói tevékenységük kibontakozását.

Jelentős lépés volt ebből a szempontból a Hnat Halahan Kollégium megnyitása 1871-ben. Az Ukrán hromáda több tagja is tanított itt. Ennek köszönhetően a kollégium Kijev egyik legjobb iskolája lett. A másik fontos esemény az ukrán mozgalom kibontakozása szempontjából a Nesztor krónikás történelmi társaság megalakulása volt 1873-ban. A kijevi ukrán közösség tagjai gyümölcsöző tevékenységet folytattak az **Orosz Földrajzi Társaság** délnyugati osztályán is. Ez a tudományos intézet Ukrajna néprajzát, történelmét és gazdasági életét tanulmányozta, valamint különböző kiadványokat publikált ebben a témakörben. Fontos esemény volt a legális **Kijevi telegráf** című irodalmi-politikai lap megjelenése, többnyire az ukránságról szóló cikkek jelentek meg benne.

2 Az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztálya. Az Orosz Földrajzi Társaság megbízásából **Pavlo Csubinszkij** tudósok egy csoportjával 1869-ben a délnyugati tartományba (Jobbparti Ukrajna) utazott, hogy tanulmányozza a térség népességét.

Pavlo Csubinszkij (1839–1884) egyszerre volt költő, szervező és kutató. Boriszpolban született Kijev közelében. A 2. Számú Kijevi Gimnáziumban érettségizett, majd a szentpétervári egyetem jogi karán tanult. Aktívan kivette részét a szentpétervári vasárnapi iskolák munkájából és együttműködött az *Osznova* lappal is. Miután hazatért, az Ukrán hromáda tagja lett. Tudományos munkájáért többször kitüntetésben részesítették, társadalmi-politikai tevékenységéért pedig üldözték. Ennek oka ukrán hazafisága volt és különösen a *Még nem halt meg a mi Ukrajnánk* című verse, amely ma Ukrajna himnusza. Kétszer is száműzték szülőföldjéről. A száműzetések során megbetegedett és korán meghalt.

A demográfiai és szociális kérdések tanulmányozása mellett Csubinszkij sort kerített az itt élő emberek mindennapjainak és kulturális értékeinek a megismerésére is, bár ez nem volt az expedíció programjának a része. Feltérképezte továbbá a délnyugati tartomány és más ukrán földek etnikai határait.

Az expedíció 1869 májusában vette kezdetét és 1870 őszeig tartott. Csubinszkij és társai ellátogattak nyolc kormányzóság 54 járásába, ahol rengeteg néprajzi anyagot gyűjtöttek, lakodalmi szokásokat, helyi nyelvjárásokat, a szokásjog emlékeit. Megismerték az ott élők gazdasági életét, jövedelemforrásait, a mezőgazdaság, a kereskedelem és az ipar állapotát.

Az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztályának ünnepélyes megnyitójára 1873. február 13-án került sor Kijevben. Az osztály vezetője H. Halahan lett, ügyvezető igazgatója pedig P. Csubinszkij. Hivatalos sajtóorgánuma *Az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztályának feljegyzései* című folyóirat volt, nem hivatalos lapja pedig a *Kijevi telegráf*, amely 1874–1876 között jelent meg és M. Drahomanov, M. Ziber, F. Vovk, P. Csubinszkij, M. Liszenko és P. Zsiteckij szerkesztették. Az újság több olyan cikket közölt az ukrán nép kultúrájáról, amelyeket a kijevi Ukrán hromáda tagjai írtak.

Az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztálya az Ukrajnával és ukránokkal foglalkozó kutatások központja lett a Dnyepermentén. A tudósok értekezéseiket orosz nyelven írták, így nem sérítették meg a Valujev-körlevél egyetlen pontját sem. Az osztály munkatársai 1873–1876 között sajtó alá rendezték a *Délnyugati expedíció kutatási eredménye*

Pavlo Csubinszkij

nyerit 7 kötetben (1200 oldal kötetenként), *Az OFT délnyugati osztályának feljegyzései* két kötetét, M. Makszimovics háromkötetes tudományos munkáját. Létrehoztak még egy néprajzi múzeumot, könyvtárat és levéltárat is.

A rendőrséget és a cári hatalom ukrainai kiszolgálóit egy idő után nyugtalanítani kezdte az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztályának tevékenysége.

3 **Az Ems-i utasítás.** 1875 januárjában I. Puzirevszkij kijevi cenzor azt az utasítást kapta az országos cenzori hivatal vezetőjétől, hogy *körütekintően járjon el a Kijevi telegráf ellenőrzésekor és ne engedélyezze olyan cikkek megjelenését, amelyek szimpatizálnak az ukránokkal.*

Ezt követően több feljelentés érkezett Szentpétervárra, ahol az ukrán mozgalom képviselőit szeparatizmussal vádolták meg. Ellenségesen viszonyult az ukrán mozgalomhoz M. Juzefovics poltavai földbirtokos, bár korábban a kijevi hromáda tagja volt. Nem nézte jó szemmel a délnyugati osztály Ukrajnával kapcsolatos kutatásait. A cár megbízásából külön bizottság jött létre, amely arra a következtetésre jutott, hogy *az egyszerű nép nyelvén, ukrán dialektusban megjelenő irodalom engedélyezésével elhintjük a kisoroszok lelkében az Oroszországtól való elszakadás gondolatát...*

A bizottság tagjai olyan fontosnak tartották az ukrán kérdés rendezését, hogy még a cár pihenését is megzavarták, aki a németországi Bad Emsben tartózkodott. 1876. május 18 (30)-án az uralkodó aláírta a bizottság által előkészített titkos rendeletet, amely **Ems-i utasítás** néven került be a történelembe.

Az Ems-i utasítás lényegében megismételte a Valujev-körlevél főbb pontjait, csak még több szigorítást vezetett be az ukrán kultúrával szemben. Megtiltották többek között ukrán nyelvű könyvek behozatalát az országba, ukrán nyelvű színdarabok, kották nyomtatását és kiadását Oroszország területén. Felszámolták a hromádákat, megszüntették az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztályát, szigorú ellenőrzés alá vonták az ukrán nyelvű szépirodalom kiadását, amit ezután az orosz helyesírás szabályai szerint nyomtattak. Megszüntették azokat a színházi társulatokat, amelyek csak ukrán darabokat adtak elő. Az új rendelkezés szerint az ukrán színdaraboknak szigorúan az oroszok után kellett következniük a műsorrendben. Az Ems-i utasítás külön pontja foglalkozott M. Drahomanovval és P. Csubinszkijjal, akiknek megtiltották, hogy Ukrajnában éljenek.

Részlet az Ems-i utasításból (1876)

1) Tilos az országos cenzori hivatal engedélye nélkül külföldről bármilyen kisorosz nyelvjárásban írt füzetet vagy könyvet behozni.

2) Tilos mindennemű eredeti vagy fordítáros mű nyomtatása az említett nyelvjárásban, kivéve a) a történelmi forrásműveket, megőrizve az eredeti helyesírást, b) szépirodalmi műveket, amelyeknél viszont az orosz helyesírás szabályait kell követni. Ez utóbbiak nyomtatására a cenzori hivatal ellenőrzése után kerülhet sor.

3) Tilos színdarabok bemutatása vagy a hozzájuk tartozó énekek, dalok kottájának a nyomtatása kisorosz nyelven.

4) Beszűntetni a *Kijevi telegráf* című újság kiadását.

? Milyen következményekkel jártak, véleményetek szerint, az utasításban megfogalmazott korlátozások az ukrán nyelvre nézve?

Az oktatásügyi minisztérium tisztviselőinek azt javasolták, hogy elővigyázatosan válogassák meg a tanítókat, akik a birodalom délnyugati részének iskoláiban fognak oktatni. Azoknak a pedagógusoknak, akik képesítésüket Kijevben, Harkivban vagy Odesszában szerezték, azt javasolták, hogy Ukrajnán kívül keressenek maguknak munkát.

1881-ben némileg könnyítettek ezeken a rendelkezéseken, amikor a kormány engedélyezte ukrán szótárak nyomtatását, igaz kizárólag orosz helyesírással. Az Ems-i utasítás 1905-ig maradt érvényben.

Az Ems-i utasítás negatív hatással volt az ukrán mozgalomra, ugyanis:

Mihajlo Drahomanov

▶ korlátozta azokat az eszközöket, amelyekkel nemzeti öntudatra lehetett ébreszteni az ukrán népet;

▶ akadályozta az ukrán kultúra fejlődését;

▶ zavart keltett az ukrán mozgalomban, de nem vezetett annak megszűnéséhez.

4 Az Idős hromáda. Az újonnan keletkezett hromádák. Mihajlo Drahomanov Az Ems-i utasítás után a hromáda mozgalom nem szűnt meg, csak illegálisba vonult.

A kijevi Ukrán hromáda vezetői bejelentették szervezetük megszűnését, de titokban folytatták te-

vékenységüket. Továbbra is a kultúra és az öntudatos ukránok támogatását tartották legfőbb feladatuknak. Igaz ugyan, hogy a tagság létszáma 100-ról 55-re csökkent.

Az Ukrán hromáda új tagjának a felvétele két régi tag javaslatára történt. Ezután kétszer meghirdették a tagfelvételt, majd titkosan szavaztak. Ha a jelölt akárcsak egy ellenszavazatot is kapott, nem lett az Ukrán hromáda tagja, mivel a szervezetben belül nem *forralhat senki egymás ellen semmit*. Az ilyen választási rendszer konzervatívvá tette a közösséget. Ezért nevezték őket **Idős hromádának**.

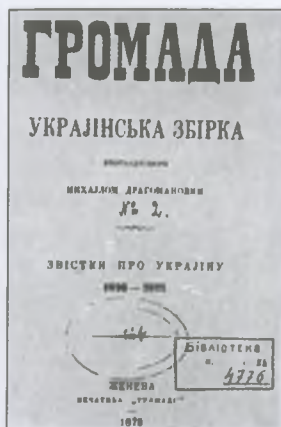
Az Ems-i utasítás újra felvetette az ukrán mozgalom fejlődésének problémáját, illegális körülmények között ugyanis nem lehetett kulturális-ismeretterjesztő tevékenységet folytatni. Szükség volt egy olyan törvényes szócsőre, amelyen keresztül a közösség tagjai kifejthették nézeteiket.

Oroszországban ilyen fórumot találni nem lehetett, ugyanis az ukrán nyelv be volt tiltva. A hromáda mozgalom vezetői ezért elhatározták, hogy létrehoznak külföldön egy ukrán központot. **Mihajlo Drahomanov**ot bízták meg ezzel a feladattal, akit az Ems-i utasítás értelmében elbocsátottak a kijevi egyetemről.

Mihajlo Drahomanov (1841–1895) az Idős hromáda ifjabbik nemzedékének képviselője volt. Meggyőződéses demokrataként csatlakozott az ukrán mozgalomhoz, ugyanis segíteni akart népének. A kulturális-ismeretterjesztés keretei azonban szűknek bizonyultak számára a társadalom előtt álló politikai, társadalmi-gazdasági és nemzeti problémák megoldása szempontjából. Hozzálatott a mozgalom új ideológiájának a kidolgozásához, amit kezdetben nem mindenki fogadott el.

Drahomanov nem akarta az ukrán földek teljes elszakadását Oroszországtól, mivel úgy gondolta, Ukrajnában nincsenek olyan erők, amelyek képesek kivívni a függetlenséget. Azon a véleményen volt, hogy az Orosz Birodalmat központosított államból olyan államszövetséggé kell átalakítani, amelyhez autonóm tartományok tartoznak. Ezen az államszövetségen belül az ukránok képesek lesznek megoldani minden problémájukat.

A *Hromada* folyóirat címlapja

Az ukrán kultúra ellen intézett orosz támadások miatt Mihajlo Drahomanov kénytelen volt elhagyni hazáját. Genfben (Svájc) telepedett le, ahol több ukrán emigránssal együtt kiadta a **Hromáda** újságot (1878–1879, 1880, 1882). Ez volt az első ukrán politikai folyóirat. A folyóiratban több cikket közöltek a hromádák jövőjéről. Itt jelent meg az ukrán mozgalom új programja is, amely a következő elvek-re épült: **demokratizmus** (demokratikus szabadságjogok biztosítása minden állampolgár számára, és olyan intézményrendszer létrehozása, amely megvédi őket), **föderalizmus** (Ukrajna autonómiájának kivívása egy szövetségi állam keretein belül), **kultúra** (az ukrán nép kulturális szintjének emelése), **fokozatos fejlődés** (az új társadalmi rend létrehozása reformok útján), **szocializmus** (a társadalmi igazságosság megteremtése). Mihajlo Drahomanov nézeteit túlságosan radikálisnak ítélte meg az Idős hromáda vezérkara, ezért megszűnt az együttműködés közöttük. M. Drahomanov 1889-ben Szófiába (Bulgária) utazott, ahol tovább folytatta előadói tevékenységét.

Drahomanov szocialista eszméi nemcsak a Dnyepermentén terjedtek el, hanem M. Zibernek és Sz. Podolinszkijnek köszönhetően Galíciában is. Ezek a gondolatok a fiatalok körében találtak sok követőre. Dnyepermenti Ukrajnában megszületett az **Ifjú hromáda** mozgalom, amelyben elsősorban a diákság vett részt. A fiatalok harcot indítottak az ukrán nép szociális és nemzeti felszabadításáért.

- 5 Hromáda mozgalom az 1880-as években. Kijevi régiségek.** Az 1880-as esztendőket Dnyepermente nemzeti újjászületésének történetében *holt éveknek* nevezik. Az Idős hromáda tagjainak többsége úgy gondolta, hogy nem szabad politikai követelésekkel előállni, mivel minden ilyen próbálkozás újabb megtorlásokat von maga után a cári hatalom részéről. Legjobb, ha továbbra is kulturális-ismeretterjesztő tevékenységgel foglalkoznak, alakítgatják az ukránság nemzeti öntudatát, és élük az oroszországi ukrán közösségek nyugodt, mindennapi életét. Ez az álláspont nem

egyeztet a Drahomanov által meghirdetett elvekkel. Az Idős hromáda emiatt 1886-ban beszüntette Drahomanov tevékenységének anyagi támogatását.

Dnyepermentén tilos volt újságokat, folyóiratokat, könyveket nyomtatni ukrán nyelven, ezért a hromádák almanachok kiadásával próbálkoztak, melyek lapjain szépirodalmi művek, irodalomtörténeti és néprajzi témájú cikkek jelentek meg. 1881-ben látott napvilágot a *Luna* (Hold) almanach. 1883-ban jelent meg Kijevben a *Rada* (Tanács), 1885-ben Odeszszában a *Niva* (Búzamező), 1886-ban pedig Herszonban a *Sztyep* (Sztyeppe) című kiadvány. Az almanachok azonban nem tudták helyettesíteni a napisajtót. Végül 1882 januárjában az Idős hromáda erőfeszítéseinek és V. Szimirenko ukrán mecénás anyagi támogatásának köszönhetően megjelent az orosznyelvű **Kijevi régiségek** című történelmi folyóirat, melynek 1907-ig 97 száma került az olvasók kezébe. A lapban több érdekes cikk és értekezés jelent meg V. Antonovics, P. Zsityeckij, O. Lazarevszkij M. Kosztomarov és D. Bahalij tollából Ukrajna története és régészete, néprajza, nyelvtudománya témakörökből.

Az ukrán mozgalom ismeretterjesztő irányzatát azonban már nem mindenki fogadta el. Az ifjúság többet akart, és *forradalomra vágyott*, harcot indított az ukrán nép politikai felszabadításáért. A fiatalok sokszor lenézték a *népművelőket*, mondván, *elaprózzák magukat*, ahelyett hogy a *forradalmi virradatért* küzdenének.

Az ukrán mozgalom képviselői rájöttek arra, hogy céljaikat csak mindennapos, szorgalmas munkával tudják elérni. A figyelmük ekkor Galícia felé irányult, ahol kedvező feltételek alakultak a nemzeti-felszabadító harc szempontjából. Galícia fokozatosan **ukrán Piemont** lett.

6 Hromáda diákmozgalom a XIX. század 90-es éveiben. Taraszisták Testvéri Közössége. A XIX. század 90-es éveiben a fiatalság is szervezkedni kezdett. Köröket alakítottak és valami hasznosat akartak tenni népük számára.

1896-ban alakult meg Kijevben az *Ifjú Ukrajna* szervezet, melynek tagjai szocialista nézeteket vallottak és az ukránok nemzeti önállóságáért küzdöttek. A rendőrség adatai szerint 22 ilyen ifjúsági közösség működött szerte az országban, Kijevben, Csernyhivben, Lubniban és Odesszában. Ezeknek a közösségeknek többnyire diákok voltak a tagjai, akik megértették az együttműködés szükségességét.

A Kijevi régiségek c. lap
15 éves fennállásának ünneplése

A harkivi Taraszisták Testvéri Közössége

? Mit tudhatunk meg az illusztrációk alapján a résztvevőkről?

1898-ban a diák hromadák titokban összehívták első kongresszusukat. A kongresszus résztvevői elfogadták határozatukat, amelyben kimondták: *Mi, az ukrán ifjúság képviselői, harcot indítunk a jogegyenlőségért, a lelkiismereti és vallás-szabadságért, a vallások közötti egyenlőségért, az anyanyelven történő ingyenes oktatásért, népünk alkotmányos szabadságjogaiért és autonómiájának kivívásáért, a szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságért.* Követeléseik közt szerepelt még az is, hogy a diákok az ukrán nép történetét, kulturális vívmányait szabadon tanulmányozhassák. A népművelés fontossága és a társadalmi-gazdasági reformok szükségessége is a kívánalmaik közt szerepelt.

Egy évvel később megtartották második kongresszusukat, ahol megalapították központi szövetségüket, amely így fogalmazta meg céljait: 1) *megállítani a mindenki számára káros oroszosítást, és megnyerni az összes ukrán diákot népünk szolgálatának;* 2) *elmagyarázni a néptömegeknek és az értelmiség képviselőinek, hogy az elviselhetetlen társadalmi-gazdasági és kulturális állapotok oka az orosz nemzeti-politikai elnyomás.*

A legradikálisabb diákszövetség a **Taraszisták Testvéri Közössége** volt, amely 1891–1898 között működött. A nacionalista irányzat első politikai szervezeteként tartják számon Dnyepermenti Ukrajnában.

Az 1890-es évek elején Kijevben létrejött egy diákkör, melynek **M. Mihnovszkij, V. Semeta, A. Kucsinszkij** voltak a tagjai. 1891-ben a Poltavai kormányzóság ingóságainak összeírásakor **O. Ruszov** ismert ukránofil felkérte ennek a körnek a résztvevőit, hogy segítsenek az összeírásban. **I. Lipa, B. Hrincsenko, M. Bajzdrenko,**

M. Bazkevics, V. Borovik is csatlakozott idővel hozzájuk. A diákkör résztvevői 1891 nyarán meglátogatták Sevcsenko kápolnája sírját, ahol megesküdtek, hogy harcolni fognak Ukrajna függetlenségéért és felvették a *Taraszisták Testvéri Közössége* nevet. Titkos szervezatként, ötös csoportokban működtek Harkivban, Odesszában, Katerinoszlavban, Poltavában, Csernyihivben és más városokban.

A taraszisták első nyilvános fellépéséhez kapcsolódik 1893 márciusában a *Kiáltvány a fiatal ukránokhoz* meghirdetése a harkivi egyetemen. Később ez a kiáltvány megjelent a *Pravda* című lvivi lapban. Lényege a következő volt: 1) az ukránok önálló nemzet; 2) a többi nemzethez hasonlóan az ukránságnak is szabadságra van szüksége további munkájához és fejlődéséhez; 3) Ukrajna teljes autonómiája (ilyen követeléssel abban az időben senki nem mert előállni); 4) az ukrán nép egysége (ez a követelés lett az alapja később az egységes ukrán állam gondolatának); 5) az ukránofil nézeteivel szemben a népművelés nem az egyetlen módszere az ukrán szabadságharcnak, bár nagyon fontos szerepet játszott a korábbi években; 6) az ukrán iskolák fontossága; 7) az ukrán nyelv fontossága. A Taraszisták Testvéri Közösségének eszméi nagyon radikálisnak számítottak abban az időben.

A taraszisták eszméinek ugyan voltak követői, de azok mégsem váltak széleskörűen elfogadottá a társadalmon belül. Ennek egyik oka a többi ukrán mozgalom képviselőinek élesen elutasító hozzáállása volt irányukba, illetve az, hogy a társadalmi-gazdasági kérdések egyáltalán nem érdekelték a taraszistákat.

1893-ban Kijevben megtartották első kongresszusukat. A kongresszuson azonban semmi új nem hangzott el. Elhatározták, hogy nemzeti viseletben fognak járni, de konkrét cselekvési programot nem fogadtak el. Ezért a mozgalom fokozatosan hanyatlani kezdett és az 1890-es évek végére fokozatosan szét is hullott.

Mikola Mihnovszkij

Ivan Lipa

i

i

A *Vik* munkatársai

7 Az Összukrán Pártonkívüli Szervezet (ÖÜPSZ).*

Az 1890-es években kezdetét vette a népművelő hromádák politikai szervezetbe tömörülése. 1898-ban Dnyepermente ukrán közösségeinek kongresszusán V. Antonovics és O. Koniszki javaslatára megalakult az Összukrán Pártonkívüli Szervezet (ÖÜPSZ), 1898 ősztől már 22 hromáda tartozott hozzá 438 taggal Ukrajna különböző városaiból. Jelentős anyagi segítséget az ÖÜPSZ-nek V. Szimirenko nyújtott. A szervezet vezető testülete a tanács volt, melynek első emberei közt ott találjuk M. Liszenko zeneszerzőt, V. Antonovics történelemet is. A tanácsnak szerkesztői gárdája is volt, mely a későbbi *Vik* ukrán kiadó alapjául szolgált.

Az Összukrán Pártonkívüli Szervezet az ukrán értelmiségnek azt a részét fogta össze, amelyik állandó kapcsolatban állt a néptömegekkel. Tevékenységük elsősorban arra irányult, hogy munkához juttassák az iskolázott ukrán fiatalokat és terjesszék a tiltott irodalmat. Többségük állami hivatalokban dolgozott, ezért elkerülte a letartóztatásokat.

Az Összukrán Pártonkívüli Szervezet első látásra ismeretterjesztő, népművelő apparátus volt, mint az elődei. Ez az ismeretterjesztés azonban már nemcsak egy szűk körre irányult, hanem a vidéken élő értelmiség egészére. Az Ukrajna különböző térségeiben működő hromádákat egy központból kezdték irányítani. A nemzeti-felszabadító mozgalomban kezdetét vette a politikai szervezetek és politikai harcok időszaka.

A hromáda mozgalom történelmi jelentősége: 1) egy szervezetbe egyesítette Balpart és Jobbpart ukrán hazafiai; 2) biztosította a folytonosságot az ukrán mozgalmon belül; 3) bebizonyosodott, hogy az ukránok azonos történelmi és etnikai gyökerekkel rendelkező, egy területen élő nép; 4) nagy hatást gyakorolt Nyugat-Ukrajna nemzeti ébredésére; 5) gazdagította az ukrán tudományt.

! **Következtetések.** Az orosz kormányzati tiltások ellenére az ukrán mozgalom tovább fejlődött, és az 1880–1890-es években új szakaszába lépett.

▶ A népművelő, ismeretterjesztő munka már nem elégítette ki a fiatalabb nemzedékek képviselőit. A hromáda mozgalom egyik szárnya a szocialista eszmékben kereste a további kibontakozás lehetőségeit (M. Drahomanov és az Ifjú hromádák), a másik pedig a nacionalista irányzat követője lett (Taraszisták Testvéri Közössége).

▶ A XIX. század végén az ukrán nemzeti-felszabadító harc a politikai korszakába lépett.

? Kérdések és feladatok

◆ 1. Melyik kollégium lett Kijev legjobb tanintézménye a hromáda tagok munkájának köszönhetően? 2. Mikor jött létre az Orosz Földrajzi Társaság dél-nyugati osztálya? Ki volt a vezetője? 3. Mik voltak az Ems-i utasítás főbb pontjai? 4. Milyen újságot adott ki M. Drahomanov Genfben? 5. Mikor jött létre a Taraszisták Testvéri Közössége? 6. Kik voltak az Összukrán Pártonkívüli Szervezet vezetői?

▲ 7. Miben különbözött a hromádák tevékenysége a XIX. század 60–70-es éveinek fordulóján a korábbi időszaktól? 8. Milyen szerepet játszott a korabeli társadalmi életben az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztálya? 9. Hogyan született meg az Ems-i utasítás? 10. Jellemezzétek az Idős hromáda és az Ifjú hromádák szerepét az ukrán nemzeti mozgalomban! 11. Mik a sajátosságai és vívmányai az 1880-as évek hromáda mozgalmának? 12. Hogyan bontakozott ki az 1890-es évek diák hromáda mozgalma, és miben különbözött ez a mozgalom a korábbiaktól? 13. Mutasd be a Taraszisták Testvéri Közösségének a létrehozását! Miért kapcsolják ennek a szervezetnek a nevéhez a nacionalista irány megjelenését az ukrán mozgalomban? 14. Milyen szerepet játszott az ukrán mozgalomban az Összukrán Pártonkívüli Szervezet?

★ 15. Fejezzétek be a *Hromáda mozgalom Dnyepermenti Ukrajnában* táblázat kitöltését! 16. Vitassátok meg a következő kérdést: *Az ukrán mozgalom sikerei a XIX. század 60–90-es éveiben!*

★ 13. Pótirodalom felhasználásával készítsétek el P. Csubinszkij, M. Drahomanov vagy B. Hrincsenko politikai portréját!

18. §. A krími tatárok nemzeti újjászületése. Szociáldemokrata és önkormányzati mozgalmak

▶▶ 1. Mikor számolták fel a Krími Kánságot? 2. Milyen sajátosságai voltak a munkásmozgalomnak a korabeli Európában? 3. Mi volt a lényege a szocializmus eszmerendszerének? 4. Értelmezzétek a marxizmus fogalmát! 5. Mik a zemsztvók? Milyen feladatköreik voltak?

1 A krími tatárok nemzeti újjászületésének kibontakozása. Iszmail Gaszprinszkij.

A krími tatárok nemzeti-felszabadító mozgalmanak a kialakulása a XIX. század 80-as éveiben vette kezdetét. Eszmerendszerük Törökországban jött létre az Ifjú török mozgalom hatása alatt, amely a szultán hatalma ellen irányult és elutasított mindent, ami akadályozta a török nép fejlődését. A tatár értelmiség többsége a muszlim oktatás központjában, Isztambul iskoláiban tanult, ezért ott alakult ki nemzeti mozgalomuk. Az Ifjú törökök mozgalma ezután is fontos szerepet játszott a

Klerikalizmus – az egyháznak világi, politikai hatalomra törekvő irányzata, visszaélés a vallással politikai célok érdekében.

krími tatár nemzeti-felszabadító harc kibontakozásában. A nemzeti mozgalom képviselői harcot hirdettek a tatár társadalomra jellemző **klerikalizmus** ellen. Fontosnak tartották a nép körében végzett felvilágosító munkát is. A társadalom hagyományos felépítése és a nők helyzete

megváltoztatásának az igényével is előálltak. Gazdasági téren fel akarták szabadítani a parasztságot az elnyomás alól.

A nemzetiségi kérdés tekintetében a fiatal tatár nacionalisták támogatták népük nemzeti identitástudatának megőrzését és a krími tatárok önállóságának megszerzését. Az Ifjú tatár mozgalom jelentős alakja volt **Iszmail Gaszprinszkij** (1851–1914). Bár eléggé utópisztikus nézeteket vallott, mégis sok követőre talált az emberek körében, akik őt az elnyomottak védelmezőjének tartották, aki népe egyenjogúságáért küzd.

? Határozatok meg a képen látható személy szerepét Ukrajna történetében!

? Mit tudhatunk meg a tatár iskoláról a kép alapján?

Iszmail Gaszprinszkij

K. Bosszoli: Tatár iskola

Ismail Gaszprinszkij egész életét népének szentelte. Sokat tett a krími tatárok jogainak védelme és fennmaradása érdekében, a nemzeti újjászületéséért. Miután 1875-ben visszatért hazájába Törökországból, megválasztották a városi дума képviselőjévé, majd pedig Bahcsiszeráj polgármesterévé. Városvezetése alatt megkészsereződött Bahcsiszeráj költségvetése, építkezések kezdődtek és kétszeresére nőtt a tatárok száma a helyi önkormányzatokban.

1883-ban Gaszprinszkij megkezdte a tatár és orosz nyelven megjelenő *Terdzsüman* című lap kiadását. Hosszú időn keresztül ez volt az egyetlen türk nyelven megjelenő újság az Orosz Birodalom területén.

Gaszprinszkij liberális nézeteket vallott. A krími tatárok és oroszok barátságának híve volt, támogatta a muzulmánok és keresztények közötti béke gondolatát, de elutasította a szocialista eszméket és azok harci módszereit.

Ismail Gaszprinszkij tiszteletére szobrot emeltek Szimferopolban és Bahcsiszerájban, az ő nevét viseli a krími tatár könyvtár Szimferopolban, valamint több utca és iskola is. Bahcsiszerájban működik a Gaszprinszkij múzeum is.

Ismail Gaszprinszkij volt a kezdeményezője a **dzsadidizmus** mozgalomnak, amely a muzulmán oktatási rendszer megújulására irányult. Forradalmasította az olvasás és írás tanítását. Ezután egy hangnak egy betű felelt meg. A krími tatár gyerekek oktatása világias jelleget öltött. Több tankönyvet írt és módszertani kiadványt szerkesztett. A legismertebb ilyen módszertani kiadvány a *Gyermekek tanítója* című négykötetes munka. A Gaszprinszkij által vezetett iskola és a tanítók széles körben terjesztették a dzsadidizmus eszméit, és sokat tettek a krími tatárok életmódjának modernizálása érdekében.

2 A szociáldemokrata és a munkásmozgalom kialakulása. A XIX. század második felében Európában kezdetét vette a szociáldemokrata eszmék terjedése és a munkásmozgalom kibontakozása. Ez azzal magyarázható, hogy az ipari forradalom és az iparosítás következtében létrejött az ipari munkásság, akiknek két dolgos kezükön kívül semmijük sem volt. Ezért a munkások védtelennek bizonyultak a gazdasági válságokkal, betegségekkel, a gyártulajdonosok önkényeskedéseivel szemben, és könnyen hittek minden olyan forradalmi eszmében, amely egy *szébb jövőt* ígért nekik.

Az egyik ilyen forradalmi irányzat a XIX. század második felében és a XX. század elején, mint ahogy azt az egyetemes történelemből már

Értelmiség – olyan társadalmi csoport, amely szellemi munkával keresi kenyerét: orvosok, pedagógusok, mérnökök, tudósok stb.

Proletariátus (a latin *proles* 'utód' szóból) – a kapitalizmus egyik alapvető társadalmi osztálya, akik nem rendelkeznek termelési eszközzel, így munkaerejük eladásából, bérmunkából élnek.

tanultatók, a **marxizmus** volt. A marxisták a **proletariátusban** látták azt az erőt, amely képes egy igazságos, szocialista társadalmat létrehozni.

A marxizmus tanainak sok követője akadt az Orosz Birodalomban, ezen belül az ukrán földeken is főleg az **értelmiség** körében, Európával ellentétben, ahol a munkásmozgalmakhoz köthető.

A marxista eszmék első ukrán népszerűsítői a XIX. század 70-es éveinek elején **Mikola Ziber** és **Szerhij Podolinszkij** voltak.

A marxizmus tanainak alapjaival M. Ziber kollégáit és tanítványait először Kijevben ismertette meg 1871-ben. Ő elsősorban a gazdasági kérdéseket tartotta fontosnak, a forradalmi eszmék nem érdekelték. A marxizmus tanainak másik terjesztője Szerhij Podolinszkij az 1870-es évektől kezdve aktívan bekapcsolódott a hromáda mozgalomba. Bécsben szocialista újságokat és könyveket terjesztett, Genfben pedig M. Draho-manovval és M. Pavlikkal együtt kiadta a *Hromáda* című lapot. Több társadalmi-gazdasági témájú művet is megjelentetett. Ide sorolhatjuk *A gazdagságról és szegénységről*, *A földművelésről* és *A kézművesség és gyárak Ukrajnában* című munkákat. Sz. Podolinszkij kidolgozta a *hromáda szocializmus* elméletét (szabad állampolgárok szövetsége), amely az ukrán nép hagyományain alapult.

1893-ban alakult Ukrajna első szociáldemokrata szervezete, az *Orosz szociáldemokraták csoportja*. Létrehozója az orosz nemzetiségű Jurij Melnikov volt, aki egy szakiskolát működtetett, ahol széles körben propagálták a marxista eszméket. Ilyen csoportok jöttek létre Harkivban, Odesszában és Katerinoszlavban is. Ezek a szervezetek illegálisan működtek. Kapcsolatokat teremtettek a munkásokkal, és megismertették velük Marx tanait.

Minőségileg új lépést jelentett a szocialista (szociáldemokrata) mozgalom fejlődésében **Vlagyimir Uljanov (Lenin) Harci szövetség a munkásosztály felszabadításáért** csoportjának a megalakulása, amely Szentpéterváron jött létre a XIX. század 90-es éveiben. 1898-ban hívták össze Minszkben (Belorusszia) az **Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZD-MP)** első kongresszusát. A kongresszus kilenc küldötte közül négy ukrajnai volt (N. Vihdorcsik, B. Eidelman, K. Petruszevics, P. Tucsapszkij) a

helyi marxista körök képviseletében. Az OSZDMP volt az első olyan oroszországi párt, amely Ukrajna területén is működött.

A XIX. század 60-as éveinek végén vette kezdetét a munkásmozgalom Dnyepermentén. Eleinte spontaneitás (ösztönösség, közvetlenség) jellemezte. A munkások lázadásának fő oka ekkor a munkakörülmények rosszabbodása és az alacsony bérek miatt volt. A munkások tiltakozásuknak több formát is választottak: kollektívan megtagadták a munkavégzést, megrongálták a munkagépeket, sztrájkba léptek stb.

Az 1870-es évektől kezdve a munkásmozgalom szervezeti formákat öltött. Az első munkásszervezet, a **Délorosz Munkásszövetség** 1875-ben jött létre Odeszában **Jevhen Zaszlavszkij** vezetésével. A szervezetnek 250 tagja volt, akik illegális propagandával és sztrájkok szervezésével foglalkoztak Odessza területén. Kilenc hónappal a szervezet megalakulása után felszámolták azt, vezetőit pedig letartóztatták.

3 Önkormányzati (zemsztvo) mozgalom. A zemsztvók olyan önkormányzati szervezetek voltak, amelyek az Orosz Birodalom központosított államigazgatási rendszerének az ellenzékét jelentették. Bár a képviselők 75%-a a földesurak közül került ki, a XIX. század 60–70-es éveiben, amikor a változások igénye lengte át a társadalmat, a zemsztvók mégis a társadalmi korlátok megszüntetését és az alkotmány bevezetését követelték Oroszországbán.

Liberális mozgalomként a szabad versenyes, piaci viszonyokra épülő kapitalista rendszer hívei voltak. Jogállamban akartak élni, ahol az állam védi az állampolgárok jogait és csak kis mértékben avatkozik be a gazdasági életbe. Esményképük az alkotmányos monarchia volt. Nem ismerték el a forradalmi harcot, és megegyezésre törekedtek a fennálló rendszerrel.

A zemsztv-mozgalom első szakaszának idején (a reformokat követő évtized, az 1860-as évek vége és az 1870-es évek eleje) ezek az önkormányzatok megalakították szervezeteiket, keresték helyüket és szerepüket a többi társadalmi erő között, igyekeztek megfogalmazni céljaikat. Legfőbb

Mikola Ziber

Szerhij Podolinszkij

feladatuknak a parasztság társadalmi-gazdasági helyzetének a tökéletesítését és felvilágosítását tartották.

III. Sándor uralkodása alatt a zemsztvo-mozgalom veszített lendületből. 1890-ben törvényt fogadtak el a nem nemesi származásúak részvételének korlátozásáról az önkormányzati szervezetben. Ezután a zemsztvók gyakorlatilag beszüntették tevékenységüket, de a XX. század elején ismét az önkényuralom elleni harc központjaivá váltak.

A legbefolyásosabb zemsztvo szervezetek Ukrajnában működtek. Különösen aktív tevékenységet fejtek ki a Csenyihivi, Harkivi, Poltavai kormányzóságokban. Több jelentős személyiség vett részt a munkájukban. A Poltavai kormányzóságban F. Lizohub, V. Leszevics, M. Sztorozsenko, V. Leontovics, V. Naumenko, B. Martosz, M. Tuhan-Baranovszkij, Csernyihiv vidékén pedig O. Ruszov, O. Lindforsz, I. Srag, A. Szvecsin, H. Miloradovics gróf, M. Vaszi-lenko, O. Lazarevszkij, B. Hrcinsenکو és M. Kocjubinszkij.

A zemsztvók sokat tettek a gazdasági élet, egészségvédelem, oktatás, postahálózat, biztosítási rendszer és a statisztika fejlődéséért. Intézkedéseikkel ráirányították a figyelmet az emberek többségének kilátástalan helyzetére, bár a társadalom valós állapotát nem ismerték. A hatalom lázadásként értékelte tevékenységüket és tiltó intézkedéseket fogantatott velük szemben. 1866–1868-ban az önkormányzatok a kormányzók szigorú ellenőrzése alá kerültek, tilos volt kapcsolatokat teremteni egymással, és határozatokat hozni a kormányzati szervek rendeleteivel kapcsolatban. A cári kormány így akarta megakadályozni, hogy ellenzéki központokká váljanak.

A korlátozások ellenére sok zemsztvo kidolgozott több intézkedést a parasztság anyagi helyzetének javításával kapcsolatban. A Csernyihivi kormányzósági önkormányzat képviselői, I. Petrunkevics és O. Karpinszkij, 1869–1875 között több panaszlevelet írtak a kormányhivatalokba a Mglinszki és Szurazki járásokban élő parasztok között dúló éhínségről. Javasolták a föld vételárának és az örökváltás összegének a csökkentését, takaré- és kölcsönpénztárak, termelőszövetkezetek létrehozását, a legszegényebb parasztok áttelepítését.

A zemsztvók az 1870-es évek végén voltak a legaktívabbak. Mozgalmuk politikai színezetet is öltött. Továbbra is megpróbálták egyesíteni erőfeszítéseiket az Orosz Birodalom alkotmányos átépítése érdekében. 1878–1879 között több értekezletet és kongresszust hívtak össze ezzel kapcsolatban.

A zemsztvo-mozgalom vezetői 1878 elején megegyezésre jutottak az ukrán mozgalom képviselőivel, és elhatározták, hogy Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko születésének 100. évfordulóját Harkivban közösen fogják megünnepelni. Ezen a kongresszuson vette kezdetét a zemsztvók politikai szervezetbe való egyesülése, ahol többek között megegyeztek arról is, hogy közösen fognak harcolni az alkotmány bevezetéséért Oroszországban.

Az alkotmányért folytatott harc meghozta a gyümölcsét. 1880. február 12-én alkotmányozó bizottság jött létre M. Lorisz-Melikov belügyminiszter vezetésével, melynek feladata a reformok kidolgozása volt Oroszországban. A zemsztvók különböző reform-tervezeteket dolgoztak ki, amit megküldtek az alkotmányozó bizottságnak vagy a cárnak. Ezekben a tervezetekben széles körű autonómiát javasoltak és a törvényhozó Állami Duma létrehozását. II. Sándor meggyilkolása után ezekből a javaslatokból nem lett semmi. A zemsztvo aktivistákat üldözni kezdték. Nem sikerült nézeteiket eljuttatni a széles néptömegekhez az *Új szó* című lapjukon keresztül sem. Az 1905–1907-es forradalom kezdetéig a zemsztvók nem játszottak fontos szerepet az orosz közéletben.

! **Következtetések.** A krími tatárok nemzeti újjászületésének kezdete arról tanúskodott, hogy szabadságharcuk új szintre emelkedett.

▶ Az ipari forradalom következtében nőtt a bérmunkások száma. Ez a munkásmozgalom megjelenéséhez vezetett, annak sajátos igényeivel és követeléseivel. A szociáldemokraták megpróbálták megfogalmazni a proletariátus vágyait és a munkásmozgalom céljait.

▶ A zemsztvók jelentették a hatalom egyetlen liberális ellenzékét, amely az Orosz Birodalom megreformálására törekedett.

? Kérdések és feladatok

1. Mikor vette kezdetét a krími tatár nemzeti újjászületés? 2. Miért küzdöttek az Ifjú tatárok? 3. Mi a dzsadicizmus? 4. Kiket neveznek értelmiségnek? 5. Hol, és mikor jött létre az első munkásszervezet Dnyepermentén? 6. Milyen esemény kapcsán jött létre a zemsztvók politikai szervezete?
7. Hogyan zajlott a krími tatárok nemzeti újjászületése? Milyen szerepet játszott ebben Iszmail Gaszprinszkij? 8. Határozzátok meg a munkásmozgalom és a szociáldemokrata mozgalom sajátosságait, megnyilvánulási formáit dnyepermenti Ukrajnában! 9. Milyen szerepet játszott Dnyepermente társadalmi-politikai életében a zemsztvo-mozgalom?
10. Készítsetek kibővített vázlatot a paragrafus *Önkormányzati (zemsztvo) mozgalom* alpontjához! 11. Vitassátok meg a következő kérdést: *A szociáldemokrata,*

munkás- és zemsztvo-mozgalmak szerepe Dnyepermente társadalmi-politikai életében!

- ★ 12. Megváltoztatta-e Dnyepermente társadalmi-politikai életét a krími tatár nemzeti mozgalom? Véleményeketek indokoljátok meg!

Gyakorlati foglalkozás. A nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) szakasza az Orosz Birodalom fennhatósága alatt lévő ukrán földeken. Társadalmi kihívások

- ▶▶ 1. Mi a nemzeti újjászületés? 2. Milyen három időszakra tagoljuk a szláv népek nemzeti újjászületését? 3. Hogyan zajlott a népművészeti-néprajzi szakasz? 4. Milyen volt az ukránok mindennapi élete a XVI–XVIII. században?

✓ **Cél:** meghatározni mindazokat a társadalmi kihívásokat, amelyek a nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) szakasza idején jöttek létre és azok megoldásának módjait!

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni a 17. és 18. paragrafusok anyagát! Készítsetek rövid beszámolót *A nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) szakasza az Orosz Birodalom fennhatósága alatt lévő ukrán földeken. Társadalmi kihívások* témakörből, vagy írjatok esszét *Miben látom az ukrán nemzeti mozgalom kulturológiai-irodalmi (népművelő) szakaszának vívmányait és veszteségeit?* címmel!

A munka menete

1. Alkossatok kis csoportokat, és beszéljétek meg a beszámolót vagy az esszét!
2. Valamennyi csoport ismertesse az osztállyal a maguk által kidolgozott következtetéseket!
3. Ismertessétek az osztállyal a legjobb esszéket és beszámolókat!
4. Fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

Összegző kérdések a IV. fejezethez

1. Soroljátok fel Ukrajna történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XIX. század második felében! Válaszotokat indokoljátok meg!

2. Nevezzétek meg a korszak kiemelkedő személyiségeit! Véleményetek szerint, miben rejlik tevékenységük jelentősége az ukrán és a világkultúra fejlődésében?
3. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *ukrán kérdés, keleti (krími) háború, modernizáció, reform, faluközösség, cenzúra, monopólium, szindikátus, társadalmi szerkezet, zemsztvo, iparosítás, proletariátus, értelmiség, hromáda mozgalom, hlopománok, ukránofilek!*
4. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével! 1) Figyeljétek meg, hogyan változott meg Dnyepermente ipari központjainak földrajzi elhelyezkedése! 2) Határozzátok meg azoknak a térségeknek a földrajzi helyzetét, ahol különböző módon ment végbe az 1861-es jobbágyreform! 3) Milyen modernizációs folyamatok zajlottak Dnyepermente különböző régióiban? 4) Mutassátok meg a térképen az Orosz Birodalom azon régióit, ahová Dnyepermentéről vándoroltak ki leginkább az emberek! 5) Mutassátok meg a térképen Dnyepermente azon városait, amelyek leginkább kapcsolatba hozhatók az ukrán nemzeti mozgalommal, és határozzátok meg szerepüket ebben! 6) Mutassátok meg a térképen Dnyepermente azon városait, amelyek leginkább kapcsolatba hozhatók paraszt-, munkás- és szociáldemokrata mozgalmakkal!
5. Milyen irányban haladt dnyepermenti Ukrajna modernizációja ebben az időben? Miért?
6. Bizonyítsátok be, hogy a modernizációs folyamatok törvényszerűek voltak dnyepermenti Ukrajna számára ebben az időben!
7. Hogyan hatottak a modernizációs folyamatok az ukrán társadalomra? Egyértelműen pozitívak voltak-e? Miért?
8. Alkossatok kisebb csoportokat, és beszéljétek meg a következő kérdéseket, majd közöljétek következtetéseiteket az osztállyal: 1) a korabeli Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődésének sajátosságai a reformokat követő években; 2) az ukrán földek szerepe Oroszország gazdasági életében; 3) a hromádák tevékenységének helye és szerepe az ukrán nemzeti mozgalomban.
9. Hasonlítsátok össze az ukrán modernizációs folyamatokat Európa országainak hasonló eljárásaival!

B. Kosztugyjev: Jobbágyfelszabadítás (A kiáltvány felolvasása)

V. FEJEZET. A NYUGAT-UKRÁN FÖLDEK AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KÖTELEKÉBEN a XIX. század második felében

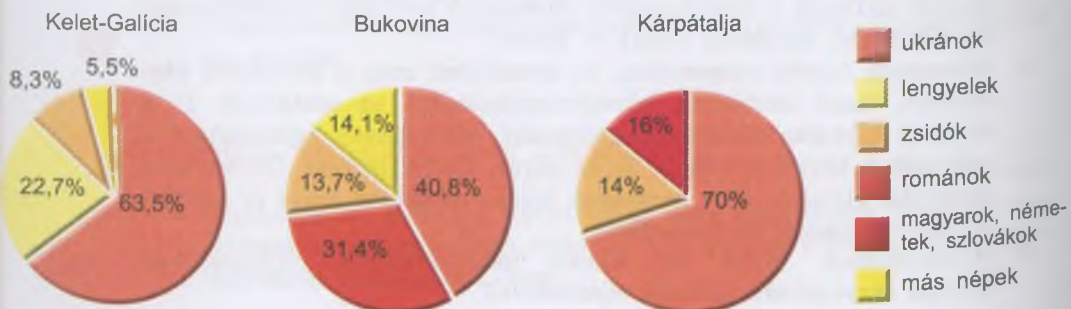
19–20. §. A nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése a XIX. század második felében

- 1. Milyen volt az ukránok helyzete a Habsburgok uralma alatt? 2. Hogyan befolyásolták a nyugat-ukrán földek fejlődését Mária Terézia és II. József reformjai? 3. Milyen sajátosságai voltak a nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődésének a XIX. század első felében?

1 A nyugat-ukrán földek lakosságának életkörülményei a XIX. század második felében. A XIX. század második felében nőtt a nyugat-ukrán földek népességének száma. Az osztrák és magyar népszámlálások 1857-es és 1900-as adatai szerint 2,6 millióról 3,8 millióra. Az ukránok részaránya az összlakosságon belül viszont csökkent. Ennek oka elsősorban az volt, hogy az ukránok tömegesen emigráltak ebben az időben Amerikába, helyükre pedig lengyeleket, magyarokat, németeket, zsidókat és más nemzetiségű embereket telepítettek. A gyors népességnövekedés kiélezte a társadalmi-gazdasági ellentéteket. Mindjobban érezte hatását a falvak túlnépesedése is. Galícia vidéki népsűrűsége például négyzetkilométerenként 32-ről 102 főre emelkedett.

A XIX. század végén a lakosság 95%-a a földeken dolgozott, 1%-a pedig a gyárakban, üzemekben. A világi és egyházi értelmiség részaránya elenyésző volt és alig tette ki a 0,5%-ot. A lengyelek Kelet-Galícia népességének 22%-át képezték, nemzeti értelmiségük ezen belül a 3%-ot.

A nyugat-ukrán földek nemzetiségi összetétele a XIX. század második felében

2 Galícia, Bukovina és Kárpátalja gazdasági fejlődésének sajátosságai. Az 1848–1849-es forradalom fontos korszaka volt az európai országok történetének. Annak ellenére, hogy elbukott, voltak sikerei is: eltörölte a hűbériség maradványait, jelentős lendületet adott a piaci viszonyok fejlődésének és elősegítette az ipari társadalmak kialakulását.

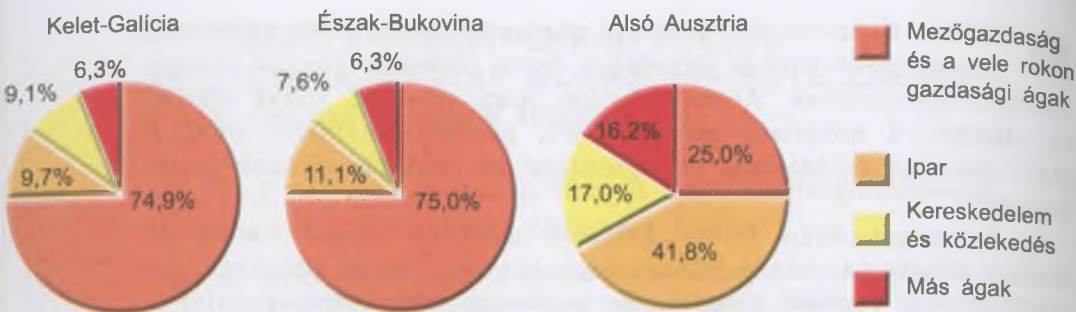
A nyugat-ukrán földek helyzete másképp alakult, mint az európai országoké, bár a jobbágyságot 1848-ban itt is eltörölték. Ez azonban nem vezetett olyan gyors gazdasági fellendüléshez, mint a Habsburgok Birodalom más térségeiben. Sőt a gazdasági helyzet rosszabbodott. Ennek az volt az oka, hogy 1861-től kezdve vasútvonalak épültek (az első a Lviv–Bécs vonal volt), amelyek összekapcsolták Galíciát, Bukovinát és Kárpátalját a birodalom fejlett részeivel (Ausztriával, Csehországgal). A fejlettebb régiók pedig elárasztották a nyugat-ukrán földeket olcsó, de jó minőségű áruikkal. Ez tönkretette a helyi ipart, és megsemmisítette a hagyományos gazdasági kapcsolatokat.

A külföldi pénzembereket elsősorban a kőolaj- és konyhasó lelőhelyek, illetve az erdők érdekelték. Gyors fejlődésnek indult a térségben a kőolaj- és fakitermelés. A XIX. század végére a külföldi tőke meghatározó szerepet kezdett játszani a nyugat-ukrán földek gazdasági életében. A nagyvállalatok megkaparintották maguknak a kereskedelmet, a bankokat, és egész iparágakat is.

A termőföld nagy része a földbirtokosok kezében összpontosult. A parasztok kevés földdel rendelkeztek, amiből nem tudták eltartani családjukat. Ezért sokan idegen országokban kényszerültek munkát keresni maguknak.

3 Az ipar fejlődése. A nyugat-ukrán munkások helyzete. A nyugat-ukrán földek ipara lassan fejlődött. A bérmunkások többsége nem gyárakban dolgozott, hanem kisebb üzemekben és kézműves műhelyekben. 1885-ben, a hivatalos adatok szerint, Kelet-Galícia 55 ezer bérmunkása közül csak 10 ezren dolgoztak a helyi feldolgozóipar 175 nagy vállalatának egyikénél. Kárpátalján még ennél is kevesebb nagy iparvállalat volt, Bukovinában meg egy sem.

A tartomány ipara egyoldalú szerkezettel rendelkezett, nagyobb részét a fa-, kőolaj-, barnaszén- és kősó-kitermelés adta. Legjelentősebb

Megjegyzés: Kárpátalja lakosságának 85%-a a mezőgazdaságban, 10%-a pedig az iparban és a közlekedésben dolgozott.

A nyugat-ukrán földek népességének és az Osztrák Birodalom lakosságának szakmai megoszlása

iparágnak a kőolajipar számított, amely a XIX. század 70-es éveiben kezdett fejlődni. A központja Boriszlav lett. Ezt az iparágat az osztrák és német vállalkozók tartották az ellenőrzésük alatt. Mivel érdekelték voltak a kőolaj-kitermelés növelésében, ezért modernizálták a műszaki berendezéseket. A kőolaj-kitermelés ezért gyors fejlődésnek indult. Míg 1874-ben 20 ezer tonna kőolajat bányásztak ki, addig 1900-ban már 326 ezer tonnát, vagyis a világ kőolaj-kitermelésének a 4%-át. A kitermelt kőolajat azonban nem Nyugat-Ukrajnában dolgozták fel, hanem az osztrák és magyar gyárakban. A kőolajbányászat évről évre növekedett. A parasztnak azonban nem volt elég pénzük, hogy petroléumot vásároljanak, ezért kunyhóiban faaprítékkal világították.

A XIX. század 60-as éveinek második felében, a 70-es évek elején a nyugat-ukrán földekensok tölgyfa, lucfenyő és bükkfa erdő volt, ami elősegítette az erdőipar fejlődését. A külföldiek olcsó pénzen felvásárolták vagy bérbé vették a helyi földesuraktól ezeket az erdőket és hozzáálltak a fakitermeléshez. Vasútvonalakat húztak a Kárpátok erdőihez, hogy könnyebben elszállíthassák a fát Németországba, Ausztriába, Olaszországba, Angliába, Franciaországba és Európa más államaiba.

A fakitermelő ipar ugyan gyorsan fejlődött, ezzel szemben a fafeldolgozás és bútorgyártás annál lassabban. A bútort, papírt és kartont a nyugat-ukrán tartományok lakói a birodalom más részeiből vagy külföldről szereztek be.

A legkevésbé fejlett iparágak közé tartozott a vaskohászat és a könnyűipar. Az utóbbi a kézművesség szintjén állt. A helyi takácsok,

cipészek, szabók csak a falusi lakosságot látták el ruhával és cipővel, a városi polgárok Nyugat-Európából szereztek be ruházatukat.

A tartomány legjelentősebb ipari létesítményei a mozdonyszínek voltak Lvivben, Sztrijben és Sztanyiszlavban, de nagyjavításra a gőzmozdonyokat Németországba, Csehországba és Ausztriába szállították.

A gyáripar kialakulása a tartományban szintén nagyon lassan haladt. A XIX. század második felében öt nagy dohányfeldolgozó üzem működött itt, négy Kelet-Galíciában, egy pedig Kárpátalján.

Az ipar fejlődése következtében kialakult a munkásosztály. Az első munkások a kézművesek és a tönkrement parasztok közül kerültek ki.

Európai viszonylatban a nyugat-ukrán munkások helyzete volt a legnehezebb. Napi 12–18 órát dolgoztak, a fizetésük pedig 1,5-szer kevesebb volt, mint a birodalom központi tartományaiban dolgozóké. Egy lvivi munkás például bécsi kollégája bérének 48–58%-át vitte haza. Gyakran a fizetést, különösen Boriszlavban és a fakitermeléseken, nem pénzben, hanem ételjegyekben kapták, amit a gyár boltjában válthattak be a piaconál jóval magasabb áron. A képzett szakmunkások fizetése sem haladta meg a létminimumot. A munkásokat sokszor sújtották pénzbírsággal mindenféle jelentéktelen ok miatt.

4 A mezőgazdaság fejlődése és a parasztok helyzete. Az 1848–1849-es forradalom idején végrehajtott jobbágyreform következtében a parasztok felszabadultak az úrdolga alól, de helyzetük nem lett sokkal jobb, ugyanis szabadságuk fejében 50 éven keresztül örökváltságot fizettek. A nyugat-ukrán földeken ennek összege jóval nagyobb volt, mint a birodalom más tartományaiban.

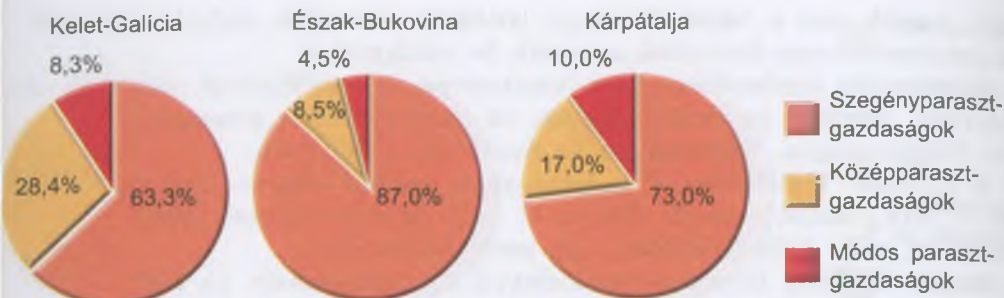
A földkérdést is a földesurak érdekeinek megfelelően oldották meg. A reform értelmében a parasztok ugyan megőrizhették telkeiket, de a földesurak elvették tőlük a jobb termőföldeket.

Az *Infanti* kőolajmező. Boriszlav

Galíciái falu. XIX. század

A parasztság vagyoni rétegződése Nyugat-Ukrajnában

Nyugat-Ukrajna volt az a tartomány, ahol a termőföld nagy részét a 15–20 ezer hektáros földesúri nagybirtokok és a 2–5 ha nagyságú paraszti törpebirtokok (a gazdaságok 80%-a) tették ki, amelyek nem tudták eltartani a rajtuk élő családokat.

Ennek következtében a mezőgazdasági termelés nagyon lassan fejlődött. A földesurak és parasztok között a ledolgozások rendszer volt érvényben. A parasztok a megvásárolt búza vagy tüzelőfa árát és a bérből vett föld bérleti díját a földesúr földjén dolgozták le. Csak a XIX. század végén kezdte a ledolgozások rendszerét felváltani a bérmunka.

A parasztok számára az egyik legfontosabb kérdés az volt, milyen feltételek mellett használhatják a földesúr tulajdonában lévő erdőket, legelőket, vagyis hogyan élhetnek a **szolgalom jogával**. A földesurak magas árakat szabtak meg e területek használatáért, mivel tudták, a parasztoknak nincs más választásuk. A bírósághoz sem volt semmi értelme fordulni, mert ott is a földesúr javára döntöttek.

Sok paraszt olyan kis telekkel rendelkezett, hogy nem tudta eltartani családját, ezért a földesúr földjén keresett magának munkát. Az itteni béresek fizetése azonban négyszer kevesebb volt, mint a Habsburg Birodalom más térségeiben dolgozó mezőgazdasági bérmunkásoké.

Nagy problémát jelentettek a nyugat-ukrajnai parasztok számára az uzorások. A parasztoknak a sok adó kifizetése után már nem maradt pénzük, ezért kénytelenek voltak kölcsönt felvenni, általában uzorakamatra, ami esetenként elérte a 150–250%-ot. A parasztok az uzorások kezébe kerültek, akik az adósság fejében elvették az adósok földjét.

Szolgalom (latinul *servitus*) – olyan korlátozott dologi jog, melynek alapján valaki egy más tulajdonában, vagy részben más tulajdonában lévő dolgot valamely célból használhat. A szolgalom alapulhat szokásjogon vagy törvényen.

A mezőgazdasági termelés vezető ágazata a földművelés volt. Gépeket azonban még a XIX. század végén is csak a módosabb parasztgazdaságokban alkalmaztak. A földnélküli parasztok tömegeinek ingyenes munkája szükségtelenné tette azok igénybevételét. Emiatt alacsony volt a termelékenység, így kevés terményt takarítottak be.

Ettől függetlenül a nyugat-ukrán falu, ha lassan is, de változott. Fokozatosan kialakult a paraszti vállalkozók rétege, akik a városi polgárokkal és földesurakkal ellentétben többnyire ukránok voltak.

A XIX. század második felében a nyugat-ukrán földek mezőgazdaságában végbement az agrárforradalom, és megtörtént az áttérés a piaci termelésre. Ezt a lassú folyamatot a parasztság elszegényedése kísérte.

5 A kivándorlások kezdete. A társadalmi-gazdasági problémák kiéléződése a nyugat-ukrajnai parasztok kivándorlásához vezetett Európa, Észak- és Dél-Amerika országaiba. Ennek a folyamatnak az okai az alacsony bérek vagy azok teljes hiánya, a parasztság nagy részének elszegényedése, a földtelenség, a nemzetiségi elnyomás és a néptömegek politikai jogfosztottsága voltak.

A parasztság tömeges kivándorlása a XIX. század 80-as éveiben vette kezdetét és a XX. század elején érte el csúcspontját. Egyesek a letelepedés szándékával emigráltak, elsősorban Brazíliába, Argentínába, az USA-ba és Kanadába. Mások viszont csak idénymunkára utaztak ki, leginkább Magyarországra, Nyugat-Ausztriába, Németországba, Romániába, Oroszországba és Franciaországba.

A XIX. század második felében Kelet-Galíciából és Észak-Bukovinából 250 ezren vándoroltak ki Amerikába, Kárpátaljáról pedig 1871–1900 között 170 ezren.

Az első ukrán emigráns családok egyike

Vendégmunkások emlékműve Alsókalocsán (Kolocsva). Kárpátalja

Az első nyugat-ukrán kivándorlási hullám az első világháborúig tartott és a XIX–XX. század fordulóján kibontakozó globális migrációs folyamatok része volt. Ekkor sokkal többen hagyták el hazájukat, mint a többi ukrán emigrációs hullám idején. Az amerikai kontinens területén számottevő ukrán diaszpóra jelent meg. A kivándorlásnak pozitív következményei is voltak. A vendégmunkások jelentős pénzüsszegeket küldtek haza rokonaiknak, ami nagy hatással volt a térség gazdasági fejlődésére.

Hegyvidéki akció. A nyugat-ukrajnai népességben belül a kárpátaljai ruszinok helyzete volt a legnehezebb. A XIX. század 50-es éveinek elején elfogadott agrárreform a század végére már nem tudott semmi újat nyújtani az embereknek. A paraszti telkek több mint felének a nagysága (58 ezer gazdaság) alig érte el az 1 hektárt (2 holdat). Míg a rendes gazdálkodáshoz 3–5 hektárra lett volna szükség. Kárpátalján 128 nagybirtokos tartotta kezében a termőföld 32,2%-át. A legjelentősebb uradalmakkal a Schönbornok és a Telekiek rendelkeztek.

A kárpátaljai ruszinok kilátástalan helyzete nyugtalanította Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspököt, aki beszámolt erről a magyar kormányának. Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter felkérte Egán Ede közigazdászt, hogy vizsgálja meg a ruszinok helyzetét, és készítsen egy tervezetet a nyomor, és az emiatt felerősödött kivándorlás visszaszorítására. Egán gondosan kivizsgált mindent és arra a következtetésre jutott, hogy a helyzet sokkal rosszabb annál, mint amire számított.

Ütemtervet dolgozott ki a ruszinok gazdasági és szociális megsegítése céljából, ami a **hegyvidéki akció** nevet kapta, de **rutén akciónak** is nevezték. A program végrehajtása 1897 közepén vette kezdetét. A tervezet kivitelezői bérbe vettek Schönborn gróftól először 12,6 ezer, majd pedig 40 ezer hektár földet, többnyire legelőket, ahol Németországból és Svájcból behozott nagy tejhozamú szarvasmarhákat kezdtek tenyészteni, amit szétosztottak a helyi parasztnak között. A parasztnak által megtermelt tej feldolgozása céljából Alsóvereckén feldolgozó üzemt alapítottak. Az állattenyésztés mellett támogatták még a nyúltartást, baromfitenyésztést, méhésztet és a népi kézműves szakmákat is.

Az akció nagyon fontos részét képezte a hitelszövetkezetek létrehozása, hogy ezáltal letörjék az uszorát. 1899-ben hitelszövetkezetet alapítottak, amely alacsony kamatra hitelezett a parasztnaknak. A hitelszövetkezetek létrehozásával azonban Egán Ede olyan mértékben rálépett az uszorások tyúkszemére, hogy azok zaklatni kezdték a kölcsönöket felvevő gazdákat, még a házfelgyújtásoktól sem riadtak vissza. Sok ellenséget szerzett magának, s 1901. szeptember 20-án tisztázatlan körülmények között Egán Edét meggyilkolták. A hegyvidéki akció is halálra volt ítélve.

Részlet Egán Ede jelentéséből a kárpátaljai parasztek helyzetéről

Azt gondolhatnánk, hogy ezen az Isten háta mögötti vidéken legalább a megélhetés olcsó. De épp ellenkezőleg. Mivel a tél közepéig minden család feléli búzatartalékait, ezért az új termésig vásárolni kénytelenek az élelmiszert, sokszor 18–20%-al drágábban, mint a városiak.

A ruszin parasztek egész évben alig fogyaszt húst vagy tojást, ritkán jut hozzá a tejhez is. Csak nagy ünnepekkor lát gabona vagy búzalisztból készült kenyeret. Mindennapos eledele a zabkása, és ha az nincs, akkor a krumpli. Más alpesi tájakon csupa megtermett, életerős férfiakkal találkozunk, Kárpátalján pedig vérszegények, legyengült, megsárgult, bizonytalanul járók az emberek, a katonai szolgálatra teljesen alkalmatlanok.

1. Milyen volt a kárpátaljai parasztek élete? 2. Mi volt ennek az oka?

7 Szövetkezeti mozgalom. A nyugat-ukrajnai parasztság nyomorúságos helyzete problémát jelentett az ukrán nemzeti felszabadító harc számára is. Az ukrán mozgalom úgy próbált segíteni a falusi és városi szegényeken, hogy bevonta őket a szövetkezeti mozgalomba.

Galíciában az első szövetkezetek a XIX. század 60-as éveiben keletkeztek, és a 80–90-es években volt a legtöbb belőlük. A mozgalom elindítójának **Vaszil Nahirnij** (1847–1921) tartják. Miután megismerkedett Svájcban a szövetkezetek működésével, visszatért hazájába, és hozzákezdett egy szövetkezeti hálózat létrehozásához. Kezdetben ezek hitelszövetkezetek voltak, mivel a parasztek sokat szenvedtek az uzsorakamattól, ami esetenként elérte a 150–250%-ot. 1883-ban létrehozta a *Népi kereskedelem* fogyasztási szövetkezetet, amely üzleteket működtetett vidéken és a városokban, ahol alacsony áron lehetett vásárolni. Az árak mérséklése azért vált lehetővé, mert kiiktatták a kereskedelemből a közvetítőket. Így a parasztság is könnyebben jutott áruhoz, és valamennyi pénzt is megtakaríthattak. 1892-ben megalakult a *Dnyiszter Biztosító Társaság*, amely megszilárdította a szövetkezeti mozgalom helyzetét.

A hitelszövetkezetek és biztosítók mellett olyan szövetkezetek is létrejöttek, amelyek népműveléssel foglalkoztak, társadalmi-politikai és szépirodalmi könyveket, tankönyveket terjesztettek. 1899-ben létrejött a *Mezőgazdász* szövetkezet, amelynek az volt a feladata, hogy megtanítsa a parasztságot a modern gazdálkodás alapjaira.

A Dnyiszter Biztosító Társaság épülete

8 Városok és polgárok. A nyugat-ukrán városok hosszú időn keresztül megőrizték hagyományos arculatukat, ami még a középkor idején alakult ki. A városi lakosság száma fokozatosan növekedett. A leggyorsabban Lviv és Csernyivci népessége és a vasúti csomópontoké, Sztanyiszlavé valamint Sztarijé gyarapodott. De gyorsan növekedett Drohobics és Boriszlav is, ahol kőolaj-kitermelő vállalatok létesültek.

A városi lakosság részaránya a népességen belül továbbra is elég alacsony volt. Galícia városi lakossága például az össznépesség 10%-át képezte. Az ukránok része ezen belül 14–25% volt. Kelet-Galícia városaiban többségben voltak a lengyelek és zsidók. Bár az ukrán városi közösségek kisebbségben voltak, mégis fontos szerepet játszottak az ukrán nemzeti kultúra fejlődésében. A XIX. század második felében az ukrán kulturális és politikai élet központjai Csernyivci, Przemysl, Sztanyiszlav, Kolomija, Ternopil, Ungvár voltak. Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom össz-ukrán központjának Lviv számított.

Lvivot a XIII. században alapította Halicsi Danilo. A tartomány történelmi fővárosa, Kelet-Galícia kulturális, közigazgatási és gazdasági központja volt. A XIX. század második felében a leggyorsabban növekedő nyugat-ukrajnai városok között tartották számon. 1857-ben 70 ezren éltek benne, 1900-ban 160 ezren, 1910-ben pedig több mint 200 ezren. A Habsburg Birodalomban Lviv volt Bécs, Budapest, Prága és Trieszt után az ötödik legnagyobb város, az ukrán városok között pedig a negyedik, Odessza, Kijev és Harkiv után.

Gazdasági szempontból a nyugat-ukrán városok a kézművesség és kereskedelem központjai voltak. Az egész kereskedelmet a zsidó kereskedők tartották kezükben, akik helyreállították a gazdasági kapcsolatokat a városok és falvak között. Ukránok közöttük alig voltak.

? Milyen változások fedezhetők fel a városok utcáin?

Lvivi városkép. XIX. század

Lviv első villamosa

A zsidó kereskedők mozgóboltokkal járták a vidéket, így juttatták el az alapvető árucikkeket a lakosságnak, s közben felvásárolták a parasztoktól a mezőgazdasági termékeket. A városokban sok boltot működtettek, ahol élelmiszert és kézműves termékeket árusítottak, amit a helyi mesterek készítettek, vagy pedig a Habsburg Birodalom más tartományiban szereztek be. A zsidó boltosok nemcsak üzleteltek, hanem pénzt és élelmiszert is hiteleztek az arra rászorulóknak. Így a parasztokat is az áru- és pénzvviszonyok résztvevőjévé tették.

A XIX. század második felében a nyugat-ukrán földeken, Dnyepermentével ellentétben, nem került sor gyökeres változásokra.

! **Következtetések.** A nyugat-ukrán földek gazdasági helyzete Ausztria-Magyarország keretei között továbbra is nagyon nehéz volt.

▶ A nyugat-ukrán térség a Habsburgok gazdaságának nyersanyagbázisa, olcsó munkaerő forrása és a birodalom fejlettebb tartományaiban előállított áru felvevőpiaca volt.

? **Kérdések és feladatok**

- ◆ 1. Milyen volt a nyugat-ukrán népesség szociális összetétele, és mi jellemezte életkörülményeit? 2. Milyen iparágak fejlődtek? 3. Mikor vette kezdetét a vasútépítés a térségben? 4. Milyen világrészek felé irányult a nyugat-ukrán kivándorlási hullám? 5. Melyik nyugat-ukrán város volt a legnépesebb? 6. Ki volt a kezdeményezője a nyugat-ukrán szövetkezeti mozgalomnak? 7. Mi a *hegyvidéki akció* lényege?
- ▲ 8. Jellemezzétek a nyugat-ukrán földek gazdasági fejlődését! 9. Határozzátok meg a nyugat-ukrán városok fejlődésének sajátosságait! 10. Mi idézte elő a nyugat-ukrán kivándorlási hullámot? 11. Mi volt a célja az ukrán szövetkezeti mozgalomnak?
- ✦ 12. Készítsetek kibővített vázlatot a paragrafus *A mezőgazdaság fejlődése és a parasztok helyzete* pontjához! 13. Töltsétek ki *A nyugat-ukrán földek gazdasági fejlődése a XIX. század második felében* táblázatot!

Iparágak	Fejlesztési sajátosságok

- ★ 14. Miért hatott negatívan a vasútépítés (3,7 ezer kilométer épült) a tartomány gazdasági fejlődésére? 15. Mit jelent a galíciai szövetkezeti mozgalom jelmondata: *Sajátomat az enyémhez, azt meg a magaméhoz?*

21. §. Társadalmi-politikai élet a nyugat-ukrán földeken a XIX. század 60–80-as éveiben

- ▶ 1. Nevezzétek meg Galícia társadalmi-politikai fejlődésének fő sajátosságait a XIX. század első felében! 2. Mik voltak az ukrán mozgalom vívmányai az 1848–1849-es forradalom idején? 3. Soroljátok fel az ukrán mozgalom fő sajátosságait Dnyepermenti Ukrajnában a XIX. század 60–90-es éveiben!

1 **A XIX. század 60-as éveinek alkotmányos reformjai az Osztrák Birodalomban.** Az 1848–1849-es forradalom következtében az Osztrák Birodalom alkotmányos Osztrák–Magyar Monarchiává alakult át. A forradalom utáni évtizedet a megtorlás politikája jellemezte, de a régi állapotokat így sem sikerült helyreállítani. Közben módosultak a politikai erőviszonyok is. Nagy befolyásra tettek szert a magyar, cseh, lengyel és más nemzeti élitek, amelyek ellenzékben voltak a császári hatalommal szemben. Az Osztrák Birodalmat a nemzetközi porondon is sok sikertelenség érte. A piemonti–francia–osztrák háború 1859 áprilisában robbant ki a Szárd–Piemonti Királyság és a vele szövetségre lépett Francia Császárság, valamint az Osztrák Császárság között. A Piemont és Lombardia területén 1859 májusa és júliusa közt lefolyt hadjárat során az osztrák haderő jelentős csatákban véres vereségeket szenvedett, ami megnyitotta az utat Itália egyesítése előtt. 1866-ban pedig Poroszországtól is vereséget szenvedett.

Ezeknek a vereségeknek komoly következményei voltak.

▶ Az olasz földek egyesítéséért küzdő kis Piemont győzelme követendő példa volt a birodalmak által szétszabdalt többi nép számára.

▶ Az osztrák uralkodó körök 1860-ban kénytelenek voltak helyreállítani az alkotmányt. Létrejött a kétkamarás törvényhozó államtanács. 1861-ben az osztrák tartományok autonóm jogokat kaptak és megalakíthatták a korlátozott hatáskörökkel rendelkező szejmjeiket, országgyűléseiket.

▶ A Poroszország elleni háború elvesztése után Ausztriát már nem tekintették német államnak. 11 nemzet államszövetsége volt, melyek közül egyik sem alkotott többséget.

Annak érdekében, hogy az események ellenőrzött mederben maradjanak, 1867-ben megtörtént az osztrák–magyar kiegyezés, és létrejött a dualista Osztrák–Magyar Monarchia. A birodalmat két részre osztották: *osztrák részre*, vagyis **Ciszlajtániára** (az Osztrák–Magyar Monarchiának Lajtán túli része, azaz a birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok – *a ford. megj.*) (más tartományok mellett ide tartozott Galícia és Bukovina), és *magyar részre*, vagyis **Transzlajtániára** (más tartományok mellett ide tartozott Kárpátalja). A monarchia osztrák része koronatarományokra tagolódott. A koronatarományokat úgy alakították ki, hogy azokban két vagy több nemzet tartsa egymást ellenőrzés alatt. A köz-

pontosított államot fokozatosan felváltotta a szövetségi állam. A legnagyobb koronatartománynak a Galíciai és Lodómériai Királyság számított a Krakkói Nagyhercegséggel, valamint Auschwitz és Zator hercegségekkel. A koronatartomány fővárosa Lviv volt. Az ukrán többségű Kelet-Galícia és ideiglenesen Észak-Bukovina is a koronatartomány részét képezte.

Galíciában az osztrák–magyar kiegyezés mellett érvényben volt egy osztrák–lengyel kiegyezés is, amely még a megtorlások idején jött létre. A koronatartományban ennek a megállapodásnak az értelmében lengyel uralom érvényesült. A választási rendszert úgy alakították ki, hogy a galíciai szejmben a lengyelek legyenek többségben. Galíciai helytartója is mindig lengyel főnemes volt. Bécsben a lengyel érdekeket egy Galícia-ügyi miniszter védte, de a szociális, gazdasági és oktatásügyi politika is csak lengyel párti lehetett. Lengyel volt az államigazgatás, igazságszolgáltatás, az önkormányzat hivatalos nyelve és az oktatás nyelve is a lvivi, illetve a Krakkói Jagelló egyetemeken.

Ennek a lengyelbarát politikának az volt az oka, hogy kiéleződött a viszony a monarchia és az Orosz Birodalom között. Az osztrákok a lengyelekben természetes szövetségeseiket látták, hisz azok többször fellázdak az orosz uralom ellen, először 1830–1831-ben, majd 1863–1864-ben. Az ukrán mozgalmakat ezzel szemben oroszbarát mozgalomnak tekintették.

A XIX. század 60-as éveinek alkotmányos reformjai, tökéletlenségük ellenére, óriási jelentőséggel bírtak, hisz: 1) előkészítették a talajt a nemzeti mozgalmak kibontakozásához; 2) lehetővé tették a monarchia minden népe számára, hogy megismerjék az európai demokrácia értékeit; 3) megszilárdították a parlamentarizmus alapjait.

Az emberek közben csendes alattvalókból öntudatos állampolgárokká váltak. A bécsi államtanácsban és a lvivi tartományi szejmben végzett parlamenti és parlament körüli munka a galíciai politikai élet nélkülözhetetlen részévé vált.

2 **A galíciai szejm.** A galíciai tartományi szejm a Tartományi szabályzat és az 1861-ben elfogadott Választási rendtartás alapján jött létre. Hatásköreit 1873-ban határozták meg, melynek értelmében a szejm kulturális, oktatási és mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozhatott.

A szejm felépítése és választási rendszere átmenetet képezett a középkor rendi-képviselési struktúrája és az újkor parlamenti-demokratikus irányzatai között. A választójogi törvény a társadalomra úgy tekintett, mint emberek olyan csoportjára, melynek tagjai társadalmi, valamint szakmai helyzetük alapján különböznek egymástól, továbbá az is megkülönbözteti őket, milyen szolgálatot tettek hazájukért, hogyan élnek, mi a politikai meggyőződésük. A képviselési szerv, vagyis a szejm ezeknek a társadalmi csoportoknak az érdekeit védte érdemeik alapján. A válasz-

A galíciai szejm épülete

A galíciai szejm küldöttei

tójogot ezért vagyoni és szakmai cenzushoz (vagyonbecslés, értékelés – *a ford. megj.*) kötötték, és hatévente tartottak választásokat a szejmbe.

A galíciai szejmnek 150 küldötte volt, akik hat társadalmi csoportot képviseltek. Összességében a tartomány lakosságának 10%-a rendelkezett választójoggal (a népesség 95,5%-t kitevő parasztságnak pedig a 8,8%-a). Ez a választási törvény a képviselői helyek felét biztosította az *egyszerű nép küldöttei* számára.

Galícia választójogi törvénye elsősorban rendi-képviseleti és nem nemzetiségi jellegű volt. Ez hátrányosan érintette az ukránokat, mivel többségükben a parasztsághoz tartoztak. Elvileg a képviselői helyek 1/3-a illette őket, de csak 1861-ben rendelkeztek 51 küldöttel. Az elkövetkező esztendőkből ennél kevesebb képviselőjük volt, 1883-ban voltak a legkevesebben, mindössze 12-en.

3 **Óruszinok és oroszbarátok.** A XIX. század 50–70-es éveiben felerősödött a galíciai ukrán mozgalom óruszin irányzata, melynek egyik elágazása volt a **moszkofiltség** vagy **ruszofiltség** (Moszkva-párti, oroszbarát). Ez az áramlat még a XIX. század 40-es éveiben jött létre, és csatlakozott hozzá a régi ukrán értelmiség színe-java, többek között **Jakiv Holovackij** is. Az oroszbarátok elismert vezetői voltak Galíciában **Denisz Zubrickij**, **Bohdan Gyidickij**, **Ivan Naumovics** és **Mihajlo Kacskovszkij**; Bukovinában **Kaszian Bohatirec**, Kárpátalján pedig **Dobryánszkij Adolf**.

Az óruszin ideológia kialakításában jelentős szerepet játszottak a görögkatolikus papok, akik a reakció éveiben a régi ukrán hagyományok védelmére keltek. Elleneztek az egyházi és világi kultúra latinizációját, a latin Ábécé bevezetését és az áttérést a Julián-naptár használatáról a Gergely-naptárra.

Az óruszin irányzat fölényének okai a nemzeti mozgalomban a következők voltak:

▶ az ukránok csatlakozása a bécsi hatalom igazságosságában, a lengyel befolyás felerősödése Galícia közéletében;

▶ a saját erejükbe vetett hitük elvesztése, külföldi támogatók keresése (ezt elsősorban az Orosz Birodalomban találtak meg);

▶ a galíciai parasztok többségének vak hite az orosz cárbán;

▶ a galíciai ukrán társadalom konzervatív jellege;

▶ az orosz hadsereg segítségnyújtása Ausztriának az 1848–1849-es forradalom leverésében;

▶ a pánszláv eszmék terjedése (vallási-politikai eszme és törekvés a szlávok egy birodalomban való egyesítésére, a szlávok különleges szerepéről szóló elmélet);

▶ az osztrák császári hatalom tekintélyén esett csorba az 1859-es és 1866-os vereségek következtében;

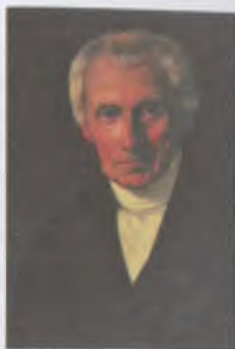
▶ Az Osztrák–Magyar Monarchia és az Orosz Birodalom közötti viszony kiéleződése.

Politikai jelentőségre az óruszin irányzat először akkor tett szert, amikor 1866-ban Ausztria vereséget szenvedett a Poroszország elleni háborúban. Ekkor az óruszinok kijelentették, hogy ukrán nép nem létezik, a galíciai ruszinok pedig a *nagyorosz nép* részei, akik a Kárpátok és az Ural között élnek. Elutasították az ukrán nyelv önállóságának a gondolatát is, az egységes orosz nyelv egyik nyelvjárásának tekintették azt.

A lengyelelles hangulat fokozódása miatt az óruszinok átvették az irányítást Lviv társadalmi-kulturális intézményeiben.

Az óruszin eszmék terjesztése érdekében széles körű népművelő mozgalom vette kezdetét. A falvakban és városokban olvasótermek, könyvtárak, iskolák, szövetkezetek, különböző társaságok alakultak.

Az óruszinok oroszbarát tevékenységére felfigyeltek Szentpéterváron is. A cári kormány jelentős anyagi támogatásban részesítette mozgalmukat. Nyílt szimpátiájukért az oroszokkal egy idő után moszkofileknek, oroszbarátoknak kezdték nevezni őket. Ez azonban nem teljesen helyénvaló, ugyanis az óruszinság ettől sokkal szélesebb jelenség volt és számottevő támogatói táborral rendelkezett a galíciai társadalmon belül. Az óruszin mozgalom fő ismertetőjelének lengyelellessége és minden nyugati modernizációs hatás elutasítása számított. Az oroszbarát mozgalom az óruszinok mozgalmának egyik elágazása volt csak, amely azt állította, hogy a galíciai ruszinok oroszok és orosz nyelven beszélnek. Az orosz nyelv elterjesztésére törekedtek a térségben.

Denisz Zubrickij

Kaszian Bohatirec

? Jellemezték egy két mondattal a képen látható személyiségek szerepét Ukrajna történetében

1870-ben az óruszinok megalapították politikai szervezetüket, a **Ruszin Tanácsot**, amely tovább folytatta a Ruszin Főtanács tevékenységét a helyi lakosság jogainak és érdekeinek védelmében. Komoly kiadóhálózatot hoztak létre. A Ruszin Tanács sajtóorgánumai a *Szlovo* (1861–1887), a *Ruszka rada* (1871–1912) és a *Nauka* (1874–1900) című folyóiratok és újságok voltak.

A jelentős külföldi támogatás ellenére az óruszin mozgalom Galíciában a XIX. század 80-as éveitől kezdve hanyatlani kezdett. Bukovinán, és különösen Kárpátalján viszont a XX. század közepéig fennmaradt.

4 Narodovecek (néppártiak). Az óruszin nézetek nem mindenkit elégitettek ki az ukrán mozgalmon belül. Különösen sok bírálójuk akadt ezeknek az eszméknek a fiatalok körében. Egy új ellenzéki közösség kezdett formálódni Dnyepermenti Ukrajna hatása alatt. Nagy befolyással volt az ifjúságra Tarasz Sevcsenko költészete. A fiatalok gyümölcsöző kapcsolatokat építettek ki P. Kulissal és O. Koniszkijjal, akik I. Necsuj-Levickijel együtt 1864-től kezdve Lvivben is kiadták műveiket. A XIX. század 60-as éveinek elején, a nyugat-ukrán földeken megjelentek a **néppártiak**, az ukrán mozgalom új irányzatának képviselői.

A néppárti mozgalom történetének két szakaszát különböztetjük meg: az első korszak (1860–1879 között) idején alakultak ki a mozgalom főbb eszméi, tagjai tevékeny népművelő, agitációs munkát folytattak az emberek nemzeti öntudatra ébresztése érdekében; a második időszak (1879–1890-es évek között) alatt a mozgalom képviselői aktív politikai tevékenységbe kezdtek, létrehozták szervezeteiket.

Az ukrán mozgalom narodovec irányzatának egyik meghatározó személyisége volt **Olekszandr Barvinszkij** (1847–1926). Részt vett a *Proszvita* és *Ruszka beszida* (Ruszin beszéd) népművelő-ismeretterjesztő társaságok munkájában. 1892-ben a T. Sevcsenko Társaságot Tudományos Társasággá szervezte át Lvivben. Többször volt a galíciai tartományi szejm küldötte, a bécsi parlament képviselője és az osztrák felsőház, valamint a galíciai iskolatanács tagja. 1918-ban a Nyugat-Ukrán Népköztársaság vallási és oktatásügyi minisztere lett. Több tankönyvet és szakkönyvet írt. Ő vezette be a fonetikai helyesírásba az *ukrán-ruszin* fogalmat. Politikusként és oktatási szakemberként sokat tett az ukránág nemzetgazdasági és kulturális fejlődéséért. Ukrán iskolákat, gimnáziumokat, egyetemi tanszékeket hozott létre. Számtalan történelmi témájú és más, az ukránág aktuális problémáit boncolgató könyv, cikk, tanulmány, recenzió szerzője.

A narodovecek a nemzeti újjászületés eszméit hirdették, amelyet még a Ruszin triász és Dnyepermente ukrán mozgalmainak a képviselői kezdtek el. Abból indultak ki, hogy az ukránok önálló nemzetet alkotnak, akik a Kaukázus és a Kárpátok közötti területeken élnek. A narodovecek tevékenységének főbb irányai az ukrán nyelv fejlesztése a népi nyelvjá-

rások alapján, az ukrán irodalmi nyelv kialakítása, a népművelés és a nemzet szellemi erőinek az összefogása volt.

Tevékenységük első szakaszában a népművelésre helyezték a fő hangsúlyt. Kezdetben az óruszinokkal, a nyelv és irodalom kérdésein kívül gyakorlatilag mindenben egyetértettek. Meglátásukban sok volt a hasonló vonás.

A narodovecek először egy napilapot igyekeztek indítani, majd hromádákat szerveztek lvivi gimnazistákból és az egyetem diákjaiból. Az első ilyen hromádát D. Tinjacskevics alapította 1863-ban. Ezek a közösségek fontos szerepet játszottak a galíciai ifjúság nemzeti szellemű nevelésében, és sok embert az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom oldalára állítottak.

Ebben az időben minden kulturális-ismeretterjesztő intézmény az óruszinok befolyása alatt állt. A narodovecek ezért hozzáálltak saját szervezeteik létrehozásához. 1861-ben megalapították a *Ruszka beszidát* (Ruszin beszédet), nem sokkal később pedig annak bázisán létre hozták a szervezet színházát, amely az első hivatásos színház is volt egyben. 1868-ban alakult meg a *Proszvita* társaság, aminek óriási jelentősége volt az ukrán nemzet jövőjének a megalapozásában. Alapító üzenetükben is ezt fogalmazták meg legfőbb feladatukként.

1873-ban Lvivben megkezdte működését a Tarasz Sevcsenko Társaság, amely később gyakorlatilag az Ukrán Tudományos Akadémia szerepét töltötte be.

Az ukrán nyelv betiltása és az ukránság üldözése Dnyepermenti Ukrajnában felértékelte a narodovecek szerepét, és ez serkentőleg hatott működésükre. Dnyepermente minden eszközzel támogatta őket, többek között anyagilag is.

1879-ben az óruszinok vereséget szenvedtek a galíciai szejmbe tartott választásokon. A narodovecek ezután bekapcsolódtak a tartomány politikai életébe. **Batykivscsina** (Haza) címmel újságot alapítottak a parasztok számára, így akarták mozgalmuk oldalára állítani az egyszerű galíciai lakosságot. **Julian Romancsuk** szerkesztette a lapot.

1879 decemberében Julian Romancsuk vezetésével titkos tanácskozást tartottak, amelyen 36 személy vett részt. Határoztak egy ukrán napilap, a **Gyilo** (Tett) kiadásáról. Ennek a kiadványnak ellensúlyozni kellett az óruszin *Szlovo* (Szó) hatását a közéletre, mondván nem szavakra, hanem tettekre van szüksége a népnek. A napilap főszerkesztője **Volodimir Barvinszkij** lett. Első száma 1880 januárjában jelent meg.

1885-ben a narodovecek megalapították politikai szervezetüket, a **Néptanácsot**. Elnöke Julian Romancsuk lett. A szervezet első közgyűlésére 1888. február 2-án került sor. Az ukrán mozgalomban megszerzett vezető szerepük miatt a narodoveceknek keresniük kellett a megegyezés

lehetőségeit az ukrán mozgalom fő erőforrásával, a parasztsággal. Nem lehetett megkerülni ennek során a falusi görögkatolikus papságot sem. A papsággal és az óruszinokkal kötött megegyezés a narodovec mozgalomnak konzervatív vonásokat kölcsönzött.

Volodimir Barvinszkij (1850–1883) jogász. Egész rövid életét az ukrán ügynek szentelte. Ismert, mint a *Gyilo* ukrán napilap megalapítója és szerkesztője, amely 1880–1939 között jelent meg. Lvivben kiadta a *Leghíresebb regények könyvtárát*. Közben maga is számtalan társadalompolitikai cikket írt. Több elbeszélés szerzője, olyanoké, mint *A lekaszált virág* (1877, lefordították lengyel nyelvre), *Szerencsétlen nász*, *A kedvenc álma*. A narodovec mozgalom aktív tagjaként részt vett a *Proszvita* és *Ridna skola* népművelő szervezetek létrehozásában is. 1880-ban Lvivben népi vicsét hívott össze, ami nagy hatással volt az ukrán nép nemzeti öntudatra ébredésére.

5 A nemzeti lét szerveződése. A Proszvita. A galíciai ukrán mozgalom képviselői rájöttek arra, hogy a széles néptömegek támogatása nélkül politikai harcuk sikertelenségre van ítélve. A XIX. század második felében ezért több olyan társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális-ismeretterjesztő szervezetet, társaságot hoztak létre, amelyek elősegítették az ukrán népesség kulturális és gazdasági igényeinek a kielégítését, és megakadályozták a lengyel befolyás felerősödését a térségben. Az egyik legjelentősebb ilyen szervezet a **Proszvita** társaság volt.

A XIX. század 60-as éveiben az Osztrák Birodalom szláv népei megalapították népművelő szervezeteiket. Szükségessé vált egy ilyen ukrán szervezet létrehozása is. A társaság létrehozásának ötletét Sz. Kacsala vetette fel. Az elképzelést támogatták a fiatal narodovecek is. 1868. szeptember 2-án az osztrák kormány engedélyezte a Proszvita kulturális-ismeretterjesztő társaság megnyitását. A társaság első közgyűlésére 1868. december 8-án került sor Lvivben. Első elnökévé **Anatol Vahnyanint** választották meg, aki zenész, karnagy, író és az akadémiai gimnázium professzora volt.

Első alapszabálya értelmében a Proszvita olyan tudományos-ismeretterjesztő társaság volt, amely a Dnyepermentén működő hromádákra emlékeztetett. Azokkal ellentétben azonban engedélyezett volt a működése, és konkrét szervezeti felépítéssel rendelkezett. Az első években tagjainak létszáma nem érte el a 100 főt. Résztvevői elsősorban néprajzi, történelmi, földrajzi kutatásokkal foglalkoztak. Az alapszabályban nem volt szó a széles néptömegek körében folytatott felvilágosító munkáról. Az új idők azonban változásokat követeltek. Szükségessé vált egy olyan népművelő szervezet létrehozása, mely sok embert vont be a nemzeti-felszabadító moz-

galomba. 1870 májusában ezért elfogadták a társaság új alapszabályát, amely a népművelő, ismeretterjesztő munkára helyezte a fő hangsúlyt.

A Proszvita fő profilja a könyvkiadás lett. Először egy olvasókönyvet adtak ki a falusi emberek számára *Csillag* címmel O. Partickij szerkesztésében. A könyv nagyon sikeres volt, és hamar szétkapkodták.

A társaság további munkája felvetette az egyesület szervezeti felépítésének a tökéletesítését, és tevékenységi formáinak a bővítését. Ezzel a céllal fogadták el 1876-ban és 1891-ben azokat az újabb alapszabályokat, amelyek a Proszvitát a tartomány nemzeti életét formáló befolyásos társadalmi szervezetté alakították át. Az ismeretterjesztő könyvek mellett ezekben az években ukrán tankönyveket adtak ki az elemi iskolák és gimnáziumok számára, olvasótermeket és kézműves társaságokat alapítottak. Aktív részt vállaltak a szövetkezeti mozgalomban is. A XIX. század végén a tartomány kulturális-gazdasági életének nem volt olyan láncszeme, amelyben nem lett volna ott a Proszvita.

1897-ben a társaságnak 18 alapszervezete volt, amelyek 522 olvasótermet, 124 kölcsönpénztárat és 60 raktárt működtettek. Így rakták le azoknak az önálló gazdasági és kulturális intézményeknek az alapjait, melyek feladata az ukránok társadalmi-gazdasági helyzetének a tökéletesítése volt. A Proszvita szervezetek másik fő vívmányának azt tekinthetjük, hogy a XIX. század végére 16%-kal csökkent az írástudatlanok száma.

6 Lengyel és zsidó mozgalmak a nyugat-ukrán földeken a XIX. század második felében. A lengyel államiság felszámolása után a felszabadító mozgalom feladata az államiság helyreállítása és azoknak a lengyel tartományoknak az újraegyesítése volt, amelyeket felosztott egymás között a három birodalom.

Az 1863–1864-ben lezajlott lengyel felkelés leverése után, a legkedvezőbb feltételek a lengyel nemzeti-felszabadító harc kibontakozásához az Osztrák Birodalom (1867 után Osztrák–Magyar Monarchia) területén voltak. A lengyel–osztrák kiegyezés következtében Galícia autonómiát kapott, ahol vezető szerepet játszottak a lengyelek. A kiegyezés létrehozói Galiciát *lengyel Piemonttá* akarták változtatni, amely körül végbe-

Anatol Vahnyanin

A Proszvita egyik első kiadványának a borítója

megy a lengyel földek egyesülése az 1772-es történelmi határokon belül. Galíciában kellett kialakítani a Lengyelország leendő állammodelljét. A galíciai szejmnek ebben meghatározó jelentősége volt több szempontból is. Először is, a galíciai szejm jelentette a jogfolytonosságot Rzeczpospolita régi szejmjeivel. Másik részről, itt működött a lengyel földek egyetlen olyan törvényhozó-képviselési szerve, amely az egész lengyel nép ügyét volt hivatott szolgálni.

A krakkói konzervatívok vagy *stanzykok* ilyen nézeteket vallottak. Elítéltek minden erőszakot, és arra szólították fel a lengyel társadalmat, hogy maradjon hűséges a Habsburg-házhoz. Az ukrán lakossággal kapcsolatban a kompromisszum-keresés hívei voltak.

Más nézeteket vallottak a galíciai konzervatív földtulajdonosok, akiket *podóliaiaknak* neveztek, illetve a lvivi és a krakkói liberális-demokraták. Az utóbbiak a magyarokhoz hasonló jogokat követeltek a császártól a lengyelek számára, és választójogi reformot akartak. A podóliaiak ugyan sok kérdésben támogatták a stanzykokat, de elutasítottak minden kompromisszumot az ukránokkal. A liberális és konzervatív irányzatok képviselői a lengyel nemesek közül kerültek ki, az ő kezükben összpontosult a hatalom Galíciában.

A XIX. század második felében jelent meg a lengyel mozgalom népi, paraszti és szocialista irányzata, melyek egyre nagyobb befolyásra tettek szert a XX. század elején. Létrejöttük az újkor sajátos vonása volt, hisz ezekben az években az emberek öntudatosokká váltak, illetve sok politikai mozgalom szerveződött. Az alsóbb rétegek lerázták magukról a felsőbb körök atyáskodását, és kiálltak saját jogaik mellett. A parasztság és a munkások egyre hangosabban követelte jogainak betartását.

Ezek az irányzatok az ukrán kérdésben semmi újat nem mondtak. A választójogi és a szociális reformok kérdésében egyetértés volt lengyelek és ukránok között. Az ukrán államiságról viszont, különösen Galíciában, a lengyelek hallani sem akartak.

Az ukrán és lengyel közösségek mellett jelentős populációt alkottak a zsidók. 1880-ban ők tették ki Galícia lakosságának 11,52%-át. Általában a városokban vagy mezővárosokban éltek, de a XIX. század végén és a XX. század elején megjelentek a vidéken is. Az ukrán falvakban szinte mindenütt zsidó nemzetiségűek voltak a kocsmatulajdonosok, az uzsorások és a földesúri birtokok intézői is. Az ukrán parasztok nem mindig nézték jó szemmel a zsidók tevékenységét, de olyan zsidó pogromokra, mint Oroszországban itt soha nem került sor.

Az osztrák rendőrség titkos jelentéséből a nyugat-ukrán parasztek és a zsidók viszonyáról (1890)

A napi kenyéren kívül a parasztek mindenben a zsidóktól függenek. Tőlük vásárolnak, tőlük kérnek tanácsot, ők közvetítenek és járnak el a parasztek minden ügyes-bajos dolgában. Ha elkergetnék a zsidókat, a parasztek lennének az elsők, akik visszahívnák őket. A zsidók teljes mértékben kihasználják ezt a helyzetet, uszoraakamatra kölcsönt adnak a falusiaknak, és ellenőrzésük alatt tartják még a papságot is. Antiszemizmusról, mint faji gyűlöletkeltésről itt nem beszélhetünk.

- ? 1. A parasztek és zsidók közötti milyen kapcsolatokról tesznek említést az osztrák rendőrök? 2. Mik voltak a pozitív és negatív következményei ezeknek a kapcsolatoknak?

Politikai téren a zsidó elit együttműködésre törekedett az államhatalommal és a lengyelekkel. Többen még a békés lengyel beolvadás lehetőségét is felvetették. Több zsidó ember lett lengyel hazafi. Ez az irányzat a XIX. század 90-es éveig tartott, amikor is a lengyel mozgalomban megjelent és egyre nagyobb méreteket öltött az **antiszemizmus**. Erre válaszul feltűnt a cionizmus, amely a zsidó állam létrehozását tűzte ki Palesztinában, Galíciában pedig a zsidó nemzeti identitás megőrzése mellett szállt síkra. A zsidó mozgalom prioritásainak a megváltozása kihatott az ukrán–lengyel konfliktusra is, amelyben a zsidók általában semlegesek voltak, de néha az ukránok oldalára álltak.

Antiszemizmus – a nemzeti és vallás-türelmetlenség egyik megnyilvánulási formája a zsidók ellen. A történelem folyamán több formát öltött a vallási és pszichológiai előítéletektől a szegregációig. Ez elsősorban az államok azon politikájában nyilvánult meg, amely az állampolgári és politikai jogok korlátozására irányult. Ennek a politikának a jellemző vonásai voltak még az üldözések, kitélepitések és a zsidók lemészárlása is.

Szegregáció (a latin *segregatio* 'elkülönülés szóból) – a megkülönböztetés, diszkrimináció egyik formája, melynek értelmében jogilag és a gyakorlatban is elkülönítik azokat a csoportokat, amelyek faji, vallási, nemzeti, szociális alapon vagy más módon különböznek a társadalom többi részétől. Közben korlátozzák jogukat is.

Következtetések. A XIX. század második felében élénk fejlődés jellemezte Galíciában az ukrán mozgalmat, amire nagy hatással voltak az Osztrák Birodalomban (Osztrák–Magyar Monarchia) végrehajtott alkotmányos reformok.

▶ Az ukrán mozgalomban az oroszok mozgalmának hanyatlása után két új irányzat jött létre: a moszkofil (oroszbarát) és a narodovec (néppárti). Később a néppártiak közül kiváltak a radikális és szocialista eszmék hívei. Mindkét irányzat képviselői fel akarták számolni a lengyel befolyás hatását

Galíciában. Az oroszbarátok ebben a harcban Oroszországra támaszkodtak, a néppártiak és radikálisok pedig a népre, Dnyepermente értelmiségi köreire. Ki akarták használni a monarchián belüli ellentéteket is.

▶ A XIX. század végén a narodovec (néppárti) irányzat vált uralkodóvá Galícia ukrán mozgalmában. Létrejött a nemzeti szervezetek rendszere, amely különböző kulturális-ismeretterjesztő, tudományos intézményeket, szövetkezeteket és politikai csoportosulásokat foglalt magában.

Kérdések és feladatok

1. Milyen alkotmányos reformok mentek végbe az Osztrák Birodalomban?
- ◆ 2. Hogy nevezték az óruszinok és oroszbarátok politikai szervezetét? 3. Mikor hozták létre a néppártiak a Néptanácsot? 4. Mikor jött létre a Proszvita? 5. Nevezték meg az óruszinok és néppártiak vezetőit Galícia ukrán mozgalmában!
- ▲ 6. Hogyan hatottak az alkotmányos reformok Galícia ukrán lakosságára? 7. Milyen szerepet játszott a galíciai szejm az ukrán lakosság politikai kultúrájának kialakulásában? 8. Mik voltak az ukrán–lengyel szembenállás fő okai Galíciában? 9. Milyen okok vezettek az óruszin mozgalom kialakulásához és vezető szerepéhez az ukrán mozgalomban a XIX. század 60–80-as éveiben? 10. Milyen szerepet játszott a Proszvita a tartomány nemzeti életében? 11. Miben különböztek az óruszinok és néppártiak nézetei? 12. Mi volt a célja a lengyel mozgalomnak? Milyen irányzatai voltak Galíciában? 13. Határozzátok meg a zsidó mozgalmak célját! Hogyan viszonyultak ezek a mozgalmak az ukránsághoz?
- ▲ 14. Jellemezték a galíciai szejm választási rendszerét! 15. Nevezték meg az ukrán nemzeti lét főbb sikereit Galíciában! 16. Töltsétek ki *Az óruszin, oroszbarát és néppárti mozgalmak a nyugat-ukrán földeken a XIX. század második felében* táblázatot! Nevezték meg vezetőiket, szervezeteiket és céljaikat!
- ★ 17. Igaz-e, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő ukránok politikailag szabadok voltak? Készítsetek esszét erről!

22. §. Radikális mozgalom Galíciában.

A társadalmi-politikai élet sajátosságai Bukovinában és Kárpátalján a XIX. század második felében

- ▶▶ 1. Milyen irányzatok voltak túlsúlyban Galícia ukrán mozgalmában a XIX. század 60–70-es éveiben? 2. Mivel magyarázható a szakadás az ukrán mozgalomban?

1 Az ukrán mozgalom radikális irányzata Galíciában. A galíciai ukrán mozgalom mindkét iránya (az oroszbarát és a néppárti) a XIX. század végén bekapcsolódott a nagypolitikába. Ennek az volt az oka, hogy Európában új politikai mozgalmak és elméletek születtek, amelyek gyorsan

terjedtek. Ilyen új politikai elmélet volt a szocializmus. A galíciái ukrán mozgalomra nagy hatást gyakoroltak a kelet-ukrajnai értelmiség képviselői, akik abban az időben már jól ismerték az európai politikai eszméket. Fontos szerepet játszott ebben Mihajlo Drahomanov, aki felszólította a fiatalokat, hogy tanuljanak, ismerjék meg a világkultúra és a tudomány vívmányait. Több diák megfogadta Drahomanov tanácsát. Így jött létre az ukrán mozgalom **radikális** irányzata.

M. Drahomanov első követői az ukrán diákok bécsi klubjában, a *Szicsben* gyűltek össze. A XIX. század 70-es éveiben két lvivi diákcsoport is Drahomanov követője lett: az *Akadémiai kör* (ekkor még az óruszinok hatása alatt álltak) és a néppárti, *narodovec Barátságos uzsorás kör*. Drahomanov legtehetségesebb tanítványa ekkor **Ivan Franko** és **Mihajlo Pavlik** volt.

Az új irányzat képviselői tevékenységüket aktív propagandamunkával kezdték. 1876-ban jelent meg a *Druh* (Barát) folyóirat M. Pavlik és I. Franko szerkesztésében, akik elutasították a **jazicsijét**, és ukrán népi nyelven kezdtek írni. Korábban a könyvek, újságok ezen a mesterséges nyelven jelentek meg. A radikálisok első kritikus hangvételű cikkei az óruszinokról szóltak. Később a *narodovec*eknek is kijutott a bírálattól, irodalmi munkáik alacsony színvonaláért és maradiságukért. A fő csapást azonban a papságra mérték a fiatal radikálisok, mert el akartak mozdítani őket a társadalmi és szellemi életben betöltött vezető szerepükből. Ezt az éles kritikát nem mindenki fogadta egyetértéssel, sem az ukrán mozgalmon, sem az egész társadalmon belül.

Jazicsije – mesterséges, könyves nyelv, amelyet Galíciában, Bukovinában és Kárpátalján használtak a XIX. század végén és a XX. század elején. Ezt a nyelvet a társadalom nagy része nem értette. A nyelv maga részben ósláv, orosz, ukrán és lengyel elemeket tartalmazott.

Az új politikai irányzat megjelenését a politikai színtéren elősegítette az Ivan Franko és társai ellen folyó 1877–1878-as per, melynek fő vádpontja a felforgató tevékenység, az általuk népszerűsített szocialista eszmék miatt.

1890 októberében a radikálisok létrehozták Galícia első politikai pártját, a **Ruszin-Ukrán Radikális Pártot**. Rövid idő elteltével Julian Bacsinszkij *Az irredenta Ukrajna* (1895) című könyvében először fogalmazta meg az ukrán földek egységének és Ukrajna politikai önállóságának gondolatát.

Julian Bacsinszkij (1870–1940) Novoszilka községben született, (ma Ternopil megye) görögkatolikus pap családjában. A szocialista eszmékkel először az akadémiai gimnáziumban ismerkedett meg, ahol tagja volt a lengyel fiatalok *Z körének*. 1890-ben beválasztották a Ruszin-Ukrán Radikális Párt vezetőségébe. A párt egyik vezető teoretikusa lett. Az 1899-ben megalapított Ukrán Szociáldemokrata Pártnak is sokat segített elméleti és gyakorlati tanácsaival. Többször vett részt politikai vitákban. A *Narod, Radikál, Hromadszkij holosz, Buducsnysizty* (a radikálisok lapja), *Zemlja i volja* (a szocdemek lapja), *Szvo-boda* (az USA-ban jelent meg), *Visznik Szozuju, Vizvolennja Ukrajini, Nas holosz* újságokban jelentek meg cikkei. A *Vpered* folyóirat főszerkesztője volt 1912–1913 között. Úgy került be a történelembe, mint *Az irredenta Ukrajna* mű szerzője, melyben a marxista tanítások alapján megindokolta Ukrajna önállóságának elkerülhetetlenségét.

A könyv elnyerte az érdeklődését a társadalom széles rétegeinek. Mint ahogy Sztepan Baran, az ukrán mozgalom egyik képviselője megjegyezte: Sevcsenko *Kobzosa* és Bacsinszkij *Az irredenta Ukrajnája* tett bennünket, felsős gimnazistákat az egységes, független Ukrajna híveivé. A fiatal radikálisoknak köszönhetően került be a párt programjába **1895**-ben, a soron következő kongresszuson Ukrajna függetlenségének gondolata. Nem sokkal később a többi galíciai párt is programjával tűzte ki.

2 Az ukrán–lengyel kapcsolatok új korszaka és annak következményei. Az ukrán politikai szervezetek létrejöttére és az ukrán állami önállóságról szóló gondolat kialakulására olyan időszakban került sor, amikor az ukrán kérdés Galíciában több aspektusból is fontossá vált:

Julian Bacsinszkij

▶ *az osztrák állam szemszögéből:* az osztrák–magyar kormánykörök megpróbálták kijátszani az ukrán kártyát az Orosz Birodalom ellen, és ezáltal elkerülni az ukrán mozgalom radikalizálódását;

▶ *a lengyel–ukrán kapcsolatok szemszögéből:* az ukrán mozgalom fellendülése elkerülhetlenné tette az ukrán–lengyel kapcsolatok rendszerének átalakulását;

▶ *az ukránok szemszögéből:* az ukránok Galíciát **ukrán Piemonttá** akarták változtatni.

A korabeli nemzetközi helyzet elősegítette az ukrán probléma bekerülését az európai politikai köztudatba. A balkán válság kiélezte

Ausztria–Magyarország és Németország viszonyát az Orosz Birodalommal. Az ukrán földekre többen úgy tekintettek, mint háborús övezetre. Nagy visszhangot váltott ki osztrák, német, orosz, ukrán és lengyel körökben O. von Bismarck német kancellár *Oroszország Európában* című cikke, amelyben a politikus azt javasolta, hogy állítsák helyre Habsburg protektorátus alatt a Kijevi Királyságot. Az osztrák-magyar kormány érdeklődését felkeltették Dnyepermente mozgalmai, mivel Bécs az ő segítségükkel akarta elszakítani az ukrán földeket Oroszországtól. Ez az osztrák felvetés talákozott a Kijevi hromáda néhány képviselőjének törekvéseivel. V. Antonovics, O. Koniszkiy és mások ugyanis a monarchia vezető köreinek megnyerésével akartak újabb nemzeti-kulturális jogokat szerezni a galíciai ukránok számára. Ehhez azonban el kellett érni, hogy a lengyelek és ukránok is megbékéljenek egymással.

A tárgyalások a két nép közötti kiegyezésről még a XIX. század 80-as éveinek közepén kezdődtek szűk körben, titokban. 1888 nyarán végül megállapodás született a *Pravda* című havilapról, mint egész Rusz-Ukrajna nyomtatott kiadványáról, valamint a kettészakított ukrán nép *lelki egységének* népszerűsítéséről. Megegyeztek arról is, hogy felkérítik a társadalmat a lengyel–ukrán kompromisszum elfogadására.

1890. november 25-én bécsi és kijevi nyomásra sikerült szóban megállapodni egymással, amiről semmilyen írásos dokumentumot nem született. *Gentlemen's agreement* volt ez, az adott szóra épülő, hallgatólagos megegyezés.

Az ukránok azt követelték a lengyel közigazgatástól, hogy ismerje el nemzetük önállóságát és törődjön többet annak fejlődésével. Viszonyuljon egyformán a Galícia területén élő mindkét néphez. Ennek fejében megígérték, hűségesek lesznek az Osztrák–Magyar Monarchiához és a Habsburg-házhoz. Ez a megállapodás új korszakot nyitott az ukrán és lengyel nép kapcsolatának történetében. Ez a kegyelmi időszak azonban nem tartott sokáig. A lengyelek mereven elzárkóztak minden olyan javaslattól, ami Galícia felosztását eredményezhette volna ukrán és lengyel részre. Végül 1894-ben mindkét fél felmondta a további együttműködést.

Ettől függetlenül az új korszaknak messzire mutató következményei voltak. A kezdeményezők által megfogalmazott elképzelések fokozatosan valóra váltak. Megnyílt az ukrán történelem tanszék a lvivi egyetemen, a Tarasz Sevcsenko Társaság tudományos társasággá szerveződött át, hogy később Ukrajna Tudományos Akadémiájává legyen. 1893-ban hivatalossá váltak a fonetikus ukrán helyesírás szabályai és az iskolai programok részei lettek. Megalapították (1892-ben) a *Dnyiszter* takarékbankot az ukrán lakosság megsegítésére. A megállapodás egyenes következményeként

1894-ben Lvivbe érkezett V. Antonovics tanítványa, **Mihajlo Hruszevszkij** és a lvivi egyetem frissen megnyitott Ukrajna története tanszék vezetője lett.

A lengyel–ukrán megállapodás másik fontos következménye a galíciai ukrán politikai rendszer kiépülése volt. A politikai irányzatok élesen elkülönültek egymástól. Megjelent a radikális mozgalom. Szakadás állt be a narodovecek között. Az O. Barvinszkij körül kialakuló csoportosulás a lengyelekkel való együttműködés továbbfolytatása mellett kardoskodott. Őket újkorszakosoknak nevezték. Később megalapították a Keresztény-társadalmi Pártot, és élvezték a görögkatolikus klérus támogatását is.

A néppártiak többsége azonban lengyelelles nézeteket vallott. Őket függetleneknek hívták. J. Romancsuk állt mozgalmuk élén. A néppártiak bizonytalankodása, hol lengyel-pártúsága, hol lengyel-ellenessége aláasta tekintélyüket. Az óruszinok pedig fokozatosan elfogadták az oroszbarátok (moszkofilek) nézeteit, és elvesztették önállóságukat.

Az új korszak szakadáshoz vezetett az ukrán mozgalomban, ami negatívan befolyásolta a galíciai szejmbe tartott választások eredményeit 1895-ben.

A szakadásnak voltak pozitív következményei is, hisz a XX. század elején olyan politikai pártok alakultak, melyeknek pontos elképzelései és programjai voltak Ukrajna jövőjéről (Ukrajna nemzeti függetlensége és az ukrán földek egyesítése egy államba). Az óruszin mozgalom végérvényesen megszűnt.

3 **A politikai pártok létrejötte.** A XIX. század végén gyökeresen megváltozott a helyzet az ukrán mozgalomban. A politikai pártok megalakulásával az ukrán nemzeti gondolat már nemcsak az értelmiség szűk körét foglalkoztatta, hanem az egész nép ügye lett. A történelem színpadán megjelent egy új politikus nemzedék, amely Ukrajna teljes függetlensége mellett emelte fel szavát. A *Rusz* és *ruszin* kifejezéseket a XIX. század végén felváltják az *Ukrajna* és *ukrán* kifejezések.

Mint már említettük, az első politikai párt a Ruszin-Ukrán Radikális Párt (RURP) volt I. Franko és M. Pavlik vezetésével. 1895-ben a párt programját kibővítették olyan rendelkezésekkel, amelyeket majd a független Ukrajnában fognak végrehajtani, és megfogalmazták a közeljövő feladatát is, vagyis a tartomány autonómiájának kiharcolását az Osztrák–Magyar Monarchián belül. Követelték a föld szétesztését a parasztok között, és a termelőeszközök kollektív tulajdonát. Újságokat adtak ki *Hliborob* (Földműves) és *Hromáda* címmel. A párt programjának jobb megismertetése érdekében kis füzeteket nyomtattak és osztogattak az emberek között *Radikális taktika* elnevezéssel Ivan Franko szerkesztésében. A párt nagy figyelmet fordított a parasztság körében folytatott munkára.

A radikálisoknak nem sikerült megszerezni Galícia széles néptömegeinek a támogatását, bár az 1890-es években vezető szerepet játszottak a politikai életben. Ellenük lépett fel a papság, amely nem engedte, hogy agítaljanak a parasztok körében. A szocialista eszmékkel sem értek el sokat, mivel kevés bérmunkás volt még akkor.

A RURP vezetésén belüli torzszalkodások újabb pártok alakulásához vezettek. 1899-ben kiváltak a radikálisok közül a marxisták, és megalakították az **Ukrán Szociáldemokrata Pártot** (USZDP). Tagjai között ott volt M. Hankevics, Sz. Vitik, J. Bacsinszkij. A párt az ukrán munkások érdekeit védte, és támogatta Ukrajna politikai függetlenségének gondolatát. Nyugat-Ukrajna munkásosztálya ebben az időben viszonylag kis létszámú volt, ezért a párt is kevés taggal rendelkezett. A párt vezetői ennek ellenére meghatározó szerepet játszottak a társadalmi életben, különösen a szakszervezeti mozgalomban.

1899 decemberében a nacionalista nézeteket valló radikálisok is kiléptek a RURP-ből és megalakították az **Ukrán Nemzeti Demokrata Pártot** (UNDP). Vezetői M. Hrusevszkij, J. Levickij, V. Ohrimovics, D. Szavcsak, I. Franko voltak. Első kongresszusukra 1900-ban került sor. Végső célként Ukrajna nemzeti függetlenségének kivívását és az ukrán földek egyesítését tűzték maguk elé, közeli feladatként pedig Ukrajna autonómiájának kiharcolását Ausztria keretei között. Más kérdésekben ez egy tipikusan liberális párt volt, amely el akarta kerülni a szociális konfliktusokat. Mérsékelt és néppárti taktikájukkal sok hívet szereztek maguknak a lakosság körében. A *Proszvita* szervezetek is a hatásuk alá kerültek.

Kiegészítés a Ruszin-Ukrán Radikális Párt programjához. Elfogadva 1895-ben a IV. kongresszuson

A tudományos szocializmus talaján állva... a Ruszin-Ukrán Radikális Párt kijelenti, hogy szocialista ideáljait csak a ruszin-ukránok teljes politikai függetlenségének körülményei között tudja megvalósítani, melynek során a nép önállóan dönt minden őt érintő kérdésben. Arra törekszik, hogy Ausztria keretei között jöjjön létre Galícia és Bukovina ruszin részeinek legszélesebb körű autonómiája.

Az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt Népi bizottságának üzenetéből a néphez. Kelt. 1900. január 5-én

... Végső célunk a független Rusz-Ukrajna megteremtése az összes nemzet rész egyesülésével egy újkori kultúrállamba... A jelen körülmények között harcolnunk kell egy önálló nemzetiségi tartomány létrehozásáért az osztrák államon belül, amely önálló közigazgatással és saját nemzeti szojmmal fog rendelkezni...

?

Mi volt az oka az Ukrajna függetlenségéről szóló pont megjelenésének a galíciai vezető pártok programjában?

Az ukránpártiak (ukránofilek) szervezeti és politikai megerősödésének a következtében jelentősen meggyengültek az oroszbarát (ruszsofil) erők.

A XX. század elejére végleg kialakultak a galíciai politikai pártok és elfoglalták helyüket a tartomány társadalmi rendszerében. Az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt játszotta a vezető szerepet közöttük, ellenzékben pedig a radikálisok és a szociáldemokraták voltak. Mindhárom ukrán párt egyformán harcolt Ukrajna politikai önállóságának eléréseért.

4 Ivan Franko és az ukrán társadalmi-politikai eszmék fejlődése. Ivan Franko (1856–1916) fontos szerepet játszott Galícia és az összes ukrán tartomány politikai mozgalmában, társadalmi-politikai eszméinek a fejlődésében.

Ivan Franko – író, tudós, civil aktivista. 1875-ben befejezte a drohobicsi gimnáziumot, majd a livvi, csernyivci, és bécsi egyetemeken tanult. 1894-ben a Tarasz Sevcsenko Tudományos Társaság filológia szekciójának vezetője lett. 1898-tól ő állt a néprajzi bizottság élén is. Szerkesztette a társaság *Irodalmi-tudományos hírművét*. A Ruszin-Ukrán Radikális Párt egyik alapítója. Az 1870-es évektől kezdve publikálta műveit. Jelentős lírai, prózai és publicisztikai munkák fűződnek a nevéhez.

Ivan Franko politikai nézetei még a gimnáziumi és egyetemi évek alatt alakultak ki Mihajlo Drahomanov hatása alatt. Hasonlóan tanítómesteréhez, Franko is az ukrán területek autonómiájának híve volt a szövetségi osztrák államon belül. Sokat tett a szocialista mozgalom megszerzéséért Galiciában. Elutasította Ukrajna függetlenségének gondolatát, mondván az csak a gazdagok malmára hajtja a vizet, és a munkásoknak abból semmi jó nem származik.

Ivan Franko

Drahomanov halála után átállt az önállóság-pártiak oldalára. Szakított a szocialista eszmékkal is, mivel úgy gondolta, a szocializmus nem vezet Ukrajna nemzeti függetlenségének elnyeréséhez, csak a népeket hangolja egymás ellen. Franko elhagyta a radikális pártot és a nemzeti demokraták egyik vezetője lett.

A társadalmi élet eszményképének a költő a független nemzetet tartotta. Minden, ami a nemzetten kívül történik önámítás, vagy valamelyik más nemzet leigázásának elkendőzése. A Franko által megfogalmazott eszmék a XX. század elején egész Galiciában uralkodóvá váltak. A független állam gondolata egyesítette a tartomány társadalmának mindegyik részét.

5 Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom fejlődése Bukovinában.
Mivel Bukovinának nem volt saját nemzeti értelmisége, ezért az ukrán nemzeti újjászületés ott elég későn kezdődött el. A főszerepet a papság játszotta benne, többek között **Jevhen Hakman** (1834–1873) pravoszláv püspök, aki helyreállította a tartomány egyházi életét, és 1869-ben létrehozta az első ukrán kulturális-ismeretterjesztő társaságot, a *Ruszka beszidát*.

Galíciához hasonlóan a bukovinai nemzeti mozgalomban is két irányzat jött létre: a ruszin (oroszbará, moszkofil) és a narodovec (néppárti, ukránofil, ukránpárti). A XIX. század 70–80-as éveiben a ruszin irányzat játszotta a vezető szerepet. A kisszámú ukrán elit képviselői felvették a harcot a románokkal. Be akarták bizonyítani, hogy az ukránok is ugyanolyan politikai és kulturális hagyományokkal rendelkeznek, mint a románok vagy a németek, ezért az óorosz, majd pedig az orosz kultúra felé fordultak. A ruszin irányzat képviselői létrehoztak egy sor iskolát, kulturális intézményt. Újságokat, folyóiratokat adtak ki. Ezzel akarták befolyásukat növelni. 1870-ben megalapították a *Ruszin tanács* politikai szervezetet, V. Prodan vezetésével. Ő volt a *Ruszka beszida* vezetője is.

A galíciai narodovecek és Dnyeperemete ukrán irodalmi műveinek hatása alatt a bukovinai értelmiség körében egyre többen vallották magukat ukránofilnek. Jurij Fegykovics kezdett közülük először az egyszerű nép nyelvén írni. Első verseskötete 1862-ben jelent meg. Később Szidor Vorobkevics és fivére Hrihorij is áttértek az ukrán nyelvre. A XIX. század végén jelent meg Bukovina irodalmi életében Olga Kobiljanszka.

Az ukrán irányzat megerősödésében nagy szerepet játszott a csernyivci egyetem megnyitása 1875-ben. Kezdetben az egyetem három tanszékén folyt ukránul az oktatás, később már ötön. Az új egyetemnek tanárookra volt szüksége, akik részben Galíciából jöttek és nemzeti érzelműek voltak.

A XIX. század 80-as éveiben egyre nagyobb méreteket öltött a néppárti (ukrán) mozgalom. Bukovina számos társaságának irányítása került a kezükbe. 1884–1885-ben ők lettek a vezetői a *Ruszka beszidának* és a *Ruszin tanácsnak* is. Létrehozták a *Ruszin népi ház* szervezetet. Megindult a *Bukovina* című lap kiadása, kezdetben Jurij Fegykovics, később Szilvesztr Daskevics és Oszip Makovej szerkesztésé-

Jevhen Hakman

Sztepan Szmal-Sztockij

? Fogalmazzátok meg egy-két mondatban, milyen szerepet játszott a képen látható személyiség Ukrajna történetében!

ben. Az utóbbi fontos szerepet játszott a bukovinai ukránok nemzeti öntudatra ébresztésében.

A bukovinai nemzeti mozgalom megerősödését eredményezte **Sztepan Szmal-Sztockij** megérkezése Galíciából, aki 1885-ben lett az egyetem professzora.

1887-ben jött létre Omeljan Popovics kezdeményezésére a *Ruszin iskola* társaság, mely 1910-től az *Ukrán iskola* nevet viselte. Ennek a szervezetnek köszönhetően volt a bukovinai iskolarendszer a legjobb az ukrán földeken.

Az ukrán értelmiség számbeli megerősödése és fokozatos nemzeti öntudatra ébredése következtében kedvező folyamatok indultak el a politikai életben is.

A XIX. század végétől kezdve a tartomány politikai élete hasonló módon fejlődött, mint Galíciában. 1906-ban itt is megalakultak a radikális (T. Halip, I. és O. Popovics, N. Biharij), valamint a szociáldemokrata (O. Bezpalko, H. Andrijascuk, M. Havriscsuk) pártok. 1908-ban elkezdte tevékenységét a nemzeti demokrata párt (Sz. Szmal-Sztockij,

M. Vaszilko báró, O. Popovics, J. Pihuljak és mások) is. Ez a párt a későbbiekben a tartomány vezető politikai ereje lett.

Élénk népművelő tevékenységet folytattak a különböző diák-, nő- és tanító szervezetek. Az első világháború előestéjén 590 ilyen társaság működött a tartományban.

Bukovina ukrán mozgalmának képviselői sokat tettek azért, hogy népük az egyetemes ukrán nemzet öntudatos részévé váljon.

6 **Az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom fejlődése Kárpátalján.** Az 1848–1849-es forradalom után az osztrák kormány kénytelen volt bizonyos engedményeket tenni a nemzeti kisebbségeknek, köztük a kárpátaljai ruszinoknak. Bővítették demokratikus szabadságjogaikat és még állami tisztségeket is betölthettek. A ruszin értelmiség ezután népművelő tevékenységbe kezdett, és sokat tett az anyanyelv ápolása, a népszokások, a hit megőrzése és az egyház fennmaradása érdekében.

Olekszandr Duhnovics (Duchnovics Sándor) kezdeményezésére 1862-ben létrejött a szegény sorsú ruszin diákokat támogató Keresztelő Szent János Társaság, 1866-ban pedig a Szent Bazil Társaság, amely elsősorban a nemzeti öntudat ébrentartásával foglalkozott a ru-

szinság körében. Még a társaság hivatalos létrehozása előtt, 1865-ben kiadták Kirill Szabov szerkesztésében *Az orosz nyelv nyelvtana* című tankönyvet, amelyet hosszú éveken keresztül használtak a kárpátaljai iskolákban. 1890-ben látott napvilágot ugyanannak a szerzőnek a tollából *Az orosz nyelvtan és olvasókönyv*. Kárpátalján ekkor jelentek meg az első ruszin folyóiratok.

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte után a kárpátaljai ruszinság kulturális helyzete némileg romlott. A XIX. század 40–60-as éveiben több támadás érte iskoláikat és a görögkatolikus egyházat. 1868-ban a magyar parlament elfogadta a nemzetiségi törvényt, amely a nemzetiségek egyenjogúságát kívánta szabályozni, és kimondta azt, hogy *Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja*. Az 1896-os millenniumi ünnepségek kapcsán azonban egyfajta magyarosítási hullám söpört végig a monarchián, ami kihatással volt a ruszinság oktatási rendszerére. 1902-ben a Szent Bazil Társaság is beszüntette tevékenységét.

Anatolij Kralickij

Ioann Duliskovics

Q Több munka született ekkor Kárpátalja történetéből. Szerzőik célja az volt, hogy a ruszinságot nemzeti öntudatra ébressék, és bebizonyítsák politikai és történelmi létjogosultságukat a térségben. Elévülhetetlen érdemeket szereztek ebben Anatolij Kralickij és Ioann Duliskovics egyházi személyiségek. Említésre méltó ebből a szempontból Duliskovics *A magyar-oroszok történelmi vonásairól* című háromkötetes alkotása.

Meghatározó szerepet játszottak a ruszinok nemzeti önazonosságának megőrzésében A. Desko, I. Rakovszkij, I. Szilvaj, O. Mitrak.

7 **Dnyepermente és a nyugat-ukrán földek nemzeti-felszabadító mozgalmi közötti kapcsolatok a XIX. század második felében.** A két nagy ukrán történelmi térség nemzeti mozgalma, függetlenül a politikai helyzet különbségeitől és az emberek mentalitásának másságától, ebben az időben együtt fejlődött. Ez volt a korabeli ukrán törekvések legnagyobb vívmánya.

Azért vált lehetővé, mert a két tartomány politikai elitje megegyezett az egységes nemzet létrehozásáról. Nyugat-Ukrajna a dnyepermentiek intellektuális erőforrásaiból táplálkozott, azok pedig Galíciában az *ukrán Piemontot* látták. Ez a folyamat nem volt egyszerű és sok akadályba ütközött, de lerakta a modern ukrán nemzet kialakulásának alapjait.

Következtetések. A XIX. század utolsó negyedében tovább folytatódott az ukrán mozgalom kialakulásának folyamata. Politikai szervezetek jöttek létre. 1890-ben alakult meg az első politikai párt – a Ruszin Ukrán Radikális Párt.

▶ A XIX. század végén minden vezető ukrán galíciai párt célul tűzte ki a független egységes Ukrajna létrehozását.

▶ A két nagy ukrán térség nemzeti mozgalmainak köszönhetően Galícia *ukrán Piemonttá* vált.

▶ Gyorsan fejlődött az ukrán nemzeti mozgalom Bukovinában is, ahol a XIX. század végén győzött a néppárti, *narodovec* irányzat. Kárpátalján viszont válságba került a mozgalom.

Kérdések és feladatok

1. Ki kezdeményezte az ukrán mozgalom radikális vonalának a kialakulását?

2. Mi volt a neve az első politikai pártnak? Mikor jött létre? 3. Ettől meddig tartott a lengyel–ukrán viszony új korszaka? 4. Mutassátok be Ivan Frankót, mint politikai személyiséget! 5. Ki írta *Az irredenta Ukrajnát*? 6. Milyen politikai pártok jöttek létre a XIX. század végén? 7. Mikor került be a galíciai ukrán pártok programjába az egységes Ukrajna függetlenségéért folytatott harc eszméje? 8. Nevezzétek meg az ukrán mozgalom fő sikereit a nyugat-ukrán földeken a XIX. század végén! 9. Mit jelent az *ukrán Piemont* kifejezés?

10. Mi hívta életre a radikális mozgalmat a XIX. század végén? Mi volt a céljuk?

11. A lengyel–ukrán viszony új korszakának milyen okait és következményeit ismered? 12. Határozzátok meg Ivan Franko szerepét a politikai eszmék formálásában a nyugat-ukrán területeken! 13. Hogyan alakult a görögkatolikus egyház viszonya az ukrán mozgalommal? 14. Milyen szerepet játszott a nyugat-ukrán földeken kibontakozó nemzeti mozgalom az összukrán mozgalomban?

15. Jellemezzétek az ukrán pártok létrejöttének folyamatát! Osztályozzátok őket! 16. Hasonlítsátok össze a bukovinai, galíciai és kárpátaljai ukrán mozgalmakat! Melyik volt közülük a legsikeresebb? 17. Készítsetek kibővített vázlatot az *Ukrán mozgalom a nyugat-ukrán földeken a XIX. század utolsó negyedében* témakörben! Nevezzétek meg vezetőiket, szervezeteiket és céljaikat!

18. Sikerült-e az ukrán mozgalomnak Galiciát *ukrán Piemonttá* változtatni? Készítsetek erről esszét! 19. Az ukrán történelem nagyságai Kárpátalját *sebesült testvérnek* nevezték. Miért?

Gyakorlati foglalkozás. A nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) és politikai szakaszának jellemzése a nyugat-ukrán földeken

- 1. Milyen történelmi szakaszai vannak a nemzeti újjászületésnek? 2. Mikor vette kezdetét a nemzeti újjászületés folyamata a nyugat-ukrán földeken? 3. Mik voltak a nyugat-ukrán mozgalom vívmányai a XIX. század első felében?

✓ **Cél:** begyakorolni és rendszerezni a tanultakat.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni a tankönyv 21–22. paragrafusait; készíteni egy 5–6 diából álló prezentációt *A nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) és politikai szakaszának jellemzése a nyugat-ukrán földeken* témára!

A munka menete

1. Beszéljétek meg csoportokban az elkészített prezentációkat, és töltsétek ki a táblázatot!

A nemzeti újjászületés szakaszai	Vívmányai	Sajátosságai
Kulturológiai-irodalmi		
Politikai		

2. Fogalmazzatok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján! Készítsetek összegző táblázatot!

Szülőföldünk a XIX. század második felében

1. Szülőföldünk a XIX. század második felében. Szülőföldünk területi-közigazgatási és történelmi-néprajzi fejlődése

1. Az Orosz vagy az Osztrák Birodalom kötelékébe tartozott szülőfölded a XIX. század második felében?
2. Mutassátok meg a térképen településeket! Milyen megye és járás területén helyezkedik el?
3. Melyik történelmi-néprajzi tájegység része?
4. Jellemezzétek vidéketek területi-közigazgatási felépítését a XIX. század végén!

5. Milyen települések voltak akkor vidéketek területén, és milyenek vannak most? Hasonlítsátok őket össze! Változott-e a nevük az elmúlt időszakban?
6. Vannak-e vidéketeken olyan települések, amelyek a XIX. század második felében keletkeztek? Soroljátok fel őket, magyarázzátok meg nevük eredetét!
7. Milyen volt vidéketek lakosságának nemzetiségi és szociális összetétele a XVIII. század végén és a XIX. század első felében?

II. Változások a gazdasági életben

1. Mit tudtok szülőföldetek mezőgazdaságának fejlődéséről ebben az időszakban?
2. Milyen növényeket termesztettek leginkább vidéketeken abban az időben?
3. Milyen volt az ipar és a kereskedelem helyzete?
4. Határozzátok meg vidéketek gazdasági életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
5. Mit tudtok szülőföldetek népességének társadalmi helyzetéről az adott korban, és az ott kibontakozó társadalmi mozgalmakról?
6. Keressétek fel a hozzátok legközelebbi helytörténeti múzeumot, készítsetek beszámolót annak anyagai alapján szülőföldetek életéről a XIX. század második felében!

III. Új jelenségek a kulturális és szellemi életben

1. Mit tudtok szülőföldetek lakosságának vallási életéről, hagyományairól, szokásairól?
2. Milyen események zajlottak vidéketeken az ukrán kultúra fejlődésével kapcsolatosan?
3. Nevezzétek meg az ukrán kultúra és szellemi élet azon személyiségeit, akik a szülőföldeteken éltek! Mivel járultak hozzá a kultúra fejlődéséhez?
4. Milyen kulturális műemlékek vannak vidéketeken a XIX. század második feléből? Készítsetek az egyikről rövid ismertetőt!
5. Milyen templomok vagy székesegyházak épültek abban az időben, és maradtak meg napjainkig?
6. Határozzátok meg vidéketek kulturális és szellemi életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
7. Emlékezzetek vissza olyan ukrán irodalmi alkotásokra, amelyekben vidékekről van szó az adott korban! Milyen eseményekre került akkor sor, és hogyan éltek az emberek?

Feladat

1. Folytassátok a *Vidékünk Ukrajna és Európa történetében (a XIX. század második fele)* összehasonlító táblázat kitöltését (105. o.)!
2. Folytassátok a *Vidékünk történetének kiemelkedő személyiségei (a XIX. század második fele)* táblázat kitöltését (105. o.)!

Összegző kérdések az V. fejezethez

1. Soroljátok fel Ukrajna történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XIX. század második felében! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *emigráció, hegyvidéki akció, szövetkezeti mozgalom, óruszinok, narodovecek vagy néppártiak, moszkofilek vagy oroszbarátok, radikálisok, Proszvita, új korszak, galíciai szejm, ukrán Piemont!*
3. Hasonlítsátok össze a nyugat-ukrán földeken végbemenő modernizációs folyamatokat Dnyepermente modernizációs folyamataival!
4. Nevezzétek meg, és jellemezzétek a nyugat-ukrán földek társadalmi életét érintő reformokat! Milyen következményekkel járt? Válaszotokat táblázat formájában adjátok meg!
5. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével! 1) Mutassátok meg a nyugat-ukrán földek közigazgatási felosztását! 2) Mutassátok meg a térképen a fő kőolajmezőket! 3). Mutassátok meg a térképen a vasútvonalakat! Mit exportált és importált Ukrajna?
6. Milyen hatással volt a modernizáció a korabeli nyugat-ukrán társadalomra? Egyértelműen pozitív volt-e ez a hatás?
7. Hasonlítsátok össze a modernizációs folyamatokat Nyugat-Ukrajnában és a Dnyepermentén! Határozzátok meg hasonló és eltérő törekvéseit?
8. Összefüggött-e egymással a dnyepermenti és nyugat-ukrán nemzeti mozgalom?
9. Miért volt a galíciai ukrán mozgalom a legszervezettebb a XIX. század végén? Milyen történelmi körülmények segítették ezt elő?
10. Állítsátok helyes időrendi sorrendbe a galíciai pártok létrejöttét!
11. Hasonlítsátok össze Dnyepermente, Galícia, Bukovina és Kárpátalja ukrán mozgalmainak fejlődését! Határozzátok meg a hasonló és eltérő vonásokat!

VI. FEJEZET. AZ UKRÁN FÖLDEK AZ OROSZ BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT a XX. század elején

23. §. Az ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése

- ▶ 1. Milyen sajátosságai voltak az ipar fejlődésének a XIX. század második felében? 2. Hogyan fejlődött a mezőgazdaság Dnyepermenti Ukrajnában és a nyugat-ukrán földeken? 3. Mi okozta az ukránok tömeges kivándorlását ebben az időben?

1 **Az ipar fejlődése.** A XX. század elején, 1900–1903-ban az ukrán földeket is elérte a **gazdasági válság**, amely elsősorban a szénbányászatot és a vaskohászatot érintette. A legtöbb bánya és kohó csökkentette a termelését, de sokan le is álltak. A válság következtében számtalan kis- és középvállalat tönkrement, amelyeket elnyeltek a nagyok. Az

A termelés koncentrációja – a nagyüzemek számának növekedése, ahol jelentős számú munkás dolgozik, ott összpontosul a termelőeszközök és az előállított termékek nagy része is.

iparban végbement a **termelés koncentrációja**. Dnyepermente Ukrajna nagyvállalataiban az ipari munkások 44%-a dolgozott, míg az USA-ban ugyanekkor 33%. Dél-Ukrajna öt nagy vaskohászati kombinátja adta Oroszország nyersvas-termelésének 25%-át, Brodcszkij, Terecszenko, Haritonenko, Jarosinszkij, és

Bobrinszkij cukorgyárai pedig a birodalom cukortermelésének 60%-át.

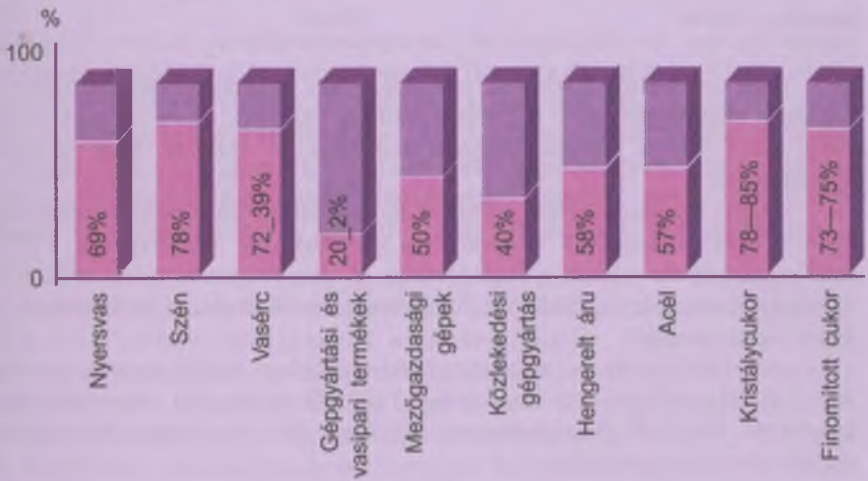
A termelés koncentrációja következtében a kohászatban, szénbányászatban és vasérckitermelésben **monopóliumok** jöttek létre. A konkurencia hiánya miatt a monopólium tulajdonosai magasan tartották áraikat, és még a válság éveit is rendkívüli nyereségekre tették szert.

A monopóliumok legerjedtebb formái az iparban a **szindikátusok** voltak. A XX. század elején Dnyepermentén több szindikátus alakult: a *Prodamet* (1902), *Truboprodazs* (1902), *Prodarud* (1908), *Prodvuhillja* (1904), *Drit* (1908) és mások. Ezeknek a monopóliumoknak az volt a sajátossága, hogy a külföldi, elsősorban az angol, francia, belga és német tőke ellenőrzése alatt álltak. Külföldi tulajdonban volt a vaskohászati vállalatok 90%-a és a bányák 63%-a. Ezek a gyárosok jövedelmük nagy részét a határon túlra vitték.

Az ukrán földek ipari növekedését a régiók nem egyenletes fejlődése jellemezte. A leggyorsabban Ukrajna déli és keleti része fejlődött, itt összpontosult az ipari termelés nagy része. Jobbparti Ukrajnában a mezőgazdaság és a vele kapcsolatos iparágak voltak inkább fejlettek, az élelmiszer-, illetve a könnyűipar. Balparti Ukrajna jelentősen elmaradt a többi térségtől. Itt még a hűbériség maradványai is fellelhetők voltak.

Dnyepermenti termelési mutatóinak összehasonlítása a birodalom többi részével 1913-ban.

Dnyepermenti Ukrajnában állították elő

- ? 1. A Dnyepermenti Ukrajnában előállított termékek közül melyek adták az Orosz Birodalom termelésének több mint a felét? 2. Levonhatjuk-e a fentebbi információk alapján a következtetést, hogy Ukrajna Oroszország nyersanyagbázisa volt és nem a késztermékek előállításának térsége? Válaszokat indokoljátok meg!

A XX. század elején Ukrajnában **gazdasági körzetek** jöttek létre. A Donyec-medence a szénbányászat központja lett, Krivij Rih a vasércitermelésé, Nyikopol a mangánércbányászaté, Jobbparti Ukrajna és részben a Balpart pedig a cukorgyártásé. Ezek a gazdasági körzetek birodalmi jelentőségűnek számítottak.

A Ruszi-Donyecki Társaság
bányája. Juzivka

A pavlovi cukorgyár.
Szumi

Bár az ukrán földeken jelentős ipari termelés összpontosult, a birodalmi központtól való függésük ahhoz vezetett, hogy az iparvállalatok több mint 70%-a nyersanyag-kitermeléssel és félkész áruk gyártásával foglalkozott.

A XX. század elején javult a kohászatban és fémfeldolgozásban dolgozó képzett munkások helyzete. A munkanapot törvényesen 11,5 órára csökkentették és nőttek a fizetések is. A proletariátus többi részét ezek a változások nem érintették, ők továbbra is embertelen körülmények között éltek és dolgoztak.

Az 1900–1903-as válságot 1904–1909-ben mély depresszió követte. Az első világháború kirobbanásáig 1909-től gazdasági felemelkedés vette kezdetét. 1913-tól Dnyepermenti Ukrajna lett az Orosz Birodalom több termékének fő előállítója.

2 A mezőgazdaság fejlődése. A XX. század elején Dnyepermenti Ukrajna fejlődését azok a folyamatok jellemezték, amelyek még az 1861-es jobbágyreformmal vették kezdetüket. Ezek elsősorban a következők voltak: a termőföldek többségét azon gazdák vásárolták fel, akik piacra vitték termékeiket, ebben az időben egyre többen voltak ilyenek; növekedett az árugazdaság; a mezőgazdaságban munkaerő-főlétszám alakult ki; modern mezőgazdasági gépeket alkalmaztak, és áttértek a földművelés legújabb módszereire.

Dnyepermenti Ukrajnában 32,5 ezer földesúri uradalom volt, amelyek 10,9 millió gyeszjatyina földet birtokoltak, a 3 millió parasztgazdaságnak pedig 20 millió gyeszjatyina földje volt. Sok földnélküli paraszt vagy törpebirtokos a földesuraktól bérelt termőföldet ledolgozás fejében. Ez jelentősen akadályozta a mezőgazdaság fejlődését. Az első világháború előestéjén Dnyepermentén a törpebirtokkal rendelkező vagy földnélküli

parasztok részaránya 80% volt, a módos gazdáké pedig mindössze 5%. Nagy terhet jelentett a parasztok számára az örökváltás fizetése is, ami 1861 óta volt érvényben.

Ezek és más jelenségek társadalmi feszültséghez vezettek a XX. század elején a vidéken. 1902-ben parasztfelkelések zajlottak a Poltavai és Harkivi kormányzóságokban, amelyek 3 hétig tartottak. Az agrárkérdés ebben az időben az Orosz Birodalom fő kérdésévé vált.

A reformokat követő időszakban a földesurak jelentős része azonban nem tudott alkalmazkodni az új körülményekhez. 1877–1905 között több mint 1/3-uk eladta birtokát a módos gazdáknak. Mások uradalmait többágazatú gazdasággá alakították át, ahol bérmunkásokat alkalmaztak.

Dnyepermente mezőgazdaságának húzóágazata a piacra szánt búzatermesztés volt. A XX. század elején itt takarították be Oroszország kenyérgabonájának a 75%-át. Továbbra is fennmaradt az ukrán tartományok mezőgazdasági szakosodása. Dél-Ukrajna a piaci búzatermesztésre szakosodott, Jobbparti Ukrajna a cukorrépa termesztésre, Balpart és Szloboda vidéke pedig részben cukorrépa, részben pedig dohánytermesztésre. Az állattenyésztés kiegészítő szerepet játszott a mezőgazdasági termelésben.

3 Szövetkezeti mozgalom. A piaci viszonyok között gazdálkodó parasztok több problémával találták magukat szembe. Sokszor nehéz volt értékesíteni a megtermelt árut, nehézséget okozott a gépek, berendezések megvásárlása, sőt a banki kölcsön felvétele is. Egyedül ezt nehéz volt megoldani. A parasztok, a városi kézművesek és a munkások az ukrán haladó értelmiség képviselőinek segítségével különböző fogyasztási, termelő- és hitelszövetkezetekbe egyesültek. A szövetkezeti rendszer segítette a parasztoknak megvédeni társadalmi-gazdasági érdekeiket, megtanulták,

A lázongó parasztok megvesszőzése a Poltavai kormányzóságban

Poltavai falu

hogyan kell részt venni az önkormányzati alapon működő gazdasági társulásokban, valamint öntudatos polgárrá nevelte őket.

Sokat tett Dnyepermenti szövetségi mozgalmának fellendítéséért **Mikola Levitszkij** (1859–1936), akit *artell*-apónak is hívták. 1887-ben hozta létre az első törvényesen engedélyezett földműves szervezeteket (*artell*) vidéken és az első termelési szervezeteket több városban. Számos cikke is a szövetségi mozgalmról szólt. 1901-ben jelent meg a *Szövetségi körülmények a földműves szervezetek számára* című könyve. 1905-ben a Poltavai, Kijevi és Pogyilljai kormányzóságokban működött a legtöbb szervezet az Orosz Birodalom területén.

Szövetkezet – emberek olyan társulása, amely a tagok vagyoni hozzájárulása alapján jön létre közös gazdasági tevékenység folytatása céljából.

Parasztok az italbolt előtt

A szervezetek munkáját szövetségi hálózat létrehozásával próbálták még hatékonyabbá tenni. 1901-ben Bergyanszkban megalakult a hitelszövetkezetek szövetsége, 1908-ban Kijevben, 1910-ben pedig Vinnicában a fogyasztási szervezetek szövetsége. 1913-ban hatalmi nyomásra ezeket a szövetségeket felszámolták. Az oroszok ugyanis nem akarták, hogy az ukrán szervezetek elkülönüljenek tőlük és önálló életet éljenek. Ettől függetlenül 1900–1914 között a szervezetek száma Dnyepermenti Ukrajnában folyamatosan növekedett. 1900-ban 450 működött itt, 1905-ben 820, 1910-ben pedig már 2100. 1914-ben az ukrán területek falvaiban és városaiban 3020 fogyasztási és 2477 hitelszövetkezet volt. E mutatók szerint is Dnyepermenti Ukrajna az első helyre került az Orosz Birodalom többi régiójához viszonyítva.

4 **Változások az emberek életkörülményeiben.** Az iparosítás következtében sok változás történt az ukrán földeken. A földbirtokosok vezető szerepe a társadalmi életben meggyengült. Közülük csak azok őrizték meg korábbi helyzetüket, akik alkalmazkodtak az új feltételekhez. Piacra termeltek, feldolgozó üzemeket hoztak létre, tőkét fektettek be a bankokba és az iparvállalatokba. Jobbparti Ukrajnában ilyen földesurak voltak a Bobrinszkik, Potockik és Branickik.

Ebben az időben egyre nagyobb befolyásra tett szert a polgárság. A leghíresebb ukrán vállalkozók a Terescsenkók, Haritonenkók, Rimarenkók és Szimirenkók voltak.

Nőtt a munkások száma is, ami 1910-ben elérte a 475 ezer főt. A legtöbb munkás Harkivban, Katerinoszlavban, Mikolajivban, Odesszában, Juzivkában és Mariupolban dolgozott és lakott.

Az ipari munkások helyzete Dnyepermenti Ukrajnában továbbra is nagyon nehéz volt. Napi 12–14,5 órát dolgoztak, de sokszor túlórázásra kényszerítették őket. A legtöbb vállalatnál nem tartották be az alapvető munkavédelmi előírásokat, ami sokszor balesethez vezetett. A fizetések alacsonyak voltak, még a létminimumot sem érték el. Különösen kilátástalan volt a helyzet a könnyűipari vállalatoknál. A gyártulajdonosok óriási büntetéseket róttak ki a munkásokra, amit a fizetésükből vontak le. Elviselhetetlenek voltak az emberek életkörülményei mindenütt. 1913-ban a Krivij Rih-i vasércbányák munkásainak 70%-a bakkokban élt.

A piaci viszonyok meghonosodása a mezőgazdaságban a parasztság vagyoni rétegződéséhez vezetett. Mint ahogy már említettük, a módos gazdák részaránya a falusi népességen belül 5–6%-ot tett ki, a szegény-parasztok pedig 80%-ot. 1860–1910 között a demográfiai robbanás következtében a parasztság lélekszáma 86%-os növekedést ért el, az általuk megművelt területeké pedig 32%-ot. A munkaerő-főlétszám hozzávetőlegesen 9,3 millió főt tett ki. Ez a parasztszám elvándorlásához vezetett. Az első világháború kitöréséig Dnyepermenti Ukrajnából 400 ezren vándoroltak ki az Alsó-Volgamentére, 790 ezren Kazahsztánba és Közép-Ázsiába, 460 ezren pedig a Távols-Keletre. Azokat a régiókat, ahol többen laktak ukránok, Szürke- vagy Zöld-éknek nevezték el.

5 Ukrán mecénás-vállalkozók. A XIX. század végét és a XX. század elejét a jótékonykodás *aranykoraként* emlegetik. Több ukrán vállalkozó saját vagyonából támogatta a kultúra fejlődését, ezáltal maga is bekapcsolódott a társadalmi-kulturális folyamatok alakításába. Tevékenységi körük egyre bővült.

A mecénások népszerűsítették gyűjteményeiket, terjesztették a tudományos ismereteket a nép körében, jótékonyági alapokat hoztak létre. Bohdan Hanenko például átadta a Kijevi Műemlékvédelmi és Képzőművészeti Társaság könyvtárának *Dnyepermente régiségeinek* nyolc kötetét. Hanenko fontos szerepet játszott 1904-ben a Kijevi Iparművészeti és Tudományos Múzeum megalapításában is. Ma a Hanenko-gyűjtemény a Keleti és Nyugati Művészet Állami Múzeumában található (Bohdan és Varvara Hanenko Művészeti Múzeum).

A Hanenko házaspár, Bohdan és Varvara

A. B. és V. Hanenko Művészeti Múzeum Kijevben

Jótekingykodásáról vált ismertté a Terescsenko család is. Művészeti kollekcióik, hagyatékuk alapját képezte többek között a Kijevi Orosz Művészeti Múzeum és a város számos más múzeuma gyűjteményének.

Elég népszerű volt ebben az időben az úgynevezett *park-mecénásság*. A családi birtokok tulajdonosai sok értékes iparművészeti kincset, festményt, szobrot, könyvet halmoztak fel udvarházaiknál. Már maga a kastély is a hozzátartozó parkkal egy remekmű volt. A földbirtokosok meghívták a birtokaikra a művészeket, akik helyben alkották remekműveiket. Így volt ez a Tarnovszkij udvarháznál Kacsanyivkában és Motovilovkában, Mikola Kondratyevéknél Niziben, illetve Natalja Jasvil hercegnőnél Szunkiban és Knyahininóban.

Ifjabb **Vaszil Tarnovszkij** az ukrán kultúra bőkezű támogatója volt. A XIX. század 90-es éveiben anyagi segítségben részesítette a *Kijevi régiségek* újságot és a Kijevi Történelmi Múzeumot. Kacsanyivkai birtokán megfordultak olyan jeles ukrán személyiségek, mint Mikola Kosztomarov, Pantelejmon Kulis, Marko Vovcsok, az orosz képzőművészek közül Ilja Repin és Mikola Ge. Vaszil Tarnovszkij gazdag gyűjteményt hozott létre a kozák-hetmani kor történelmi emlékeiből, illetve a Sevcsenko életével és munkásságával kapcsolatos ereklyékből. Kiadott egy gyűjteményt Sevcsenko alkotásainak fotóival, továbbá múzeumi gyűjteményeinek katalógusát, és egy hetmanokról szóló albumot (*Dél-nyugat Oroszország történelmi személyiségei* címmel, V. Antonovics és V. Bec szerkesztésében).

Lazar Brodskij – ukrán vállalkozó, cukorgyáros, mecénás. Támogatta a kijevi zsidó kórház és számtalan zsidóiskola működését. Pénzt fektetett a Bakteriológiai Intézet és a Besszarábiai piac felépítésébe. Anyagilag segítette a kijevi villamoshálózat kiépítését. Az ő nevéhez fűződik a kijevi zsinagóga megvalósítása is.

Ebben az időben sok segítséget kaptak az iskolák, kórházak. Külön jótékonyági alapok jöttek létre a koldusok, hajléktalanok, betegek megsegítésére. Különböző ösztöndíjakat hoztak létre a diákok számára. Többen iskolákra, vagy jótékonyági alapokra, zemsztvókra, illetve más intézményekre hagyták vagyonukat vagy annak egy részét.

Vaszil Szimirenko tehetséges mérnököt és tudóst többen ismerték külföldön, mint hazájában. Otthon csak az értelmiség egy szűk köre számára volt ismert. Kevesen tudták róla, hogy vagyona 10%-át a hazai kultúra fejlesztésére áldozta. Az ő pénzén jelentek meg Sevcsenko *Kobzosának* kiadásai, illetve Pavlo Csubinszkij, Mihajlo Drahomanov, Mihajlo Kocjubinszkij művei. Támogatta a Sevcsenko Tudományos Társaság munkáját, a *Kijevi régiségek* és a *Rada* kiadását, nyomdák építését finanszírozta. Minderről nem szerette, ha sokat beszélnek. Szerény ember volt.

A jótékonykodásból kivették a részüket a nők is. Támogatásban részesítették az iskolákat, jótékonyági alapok vezetői voltak. Méltán vált híressé ebből a szempontból **Hrisztina Alcsevszka**, a népoktatás megszervezője. M. Branyicka és A. Havrilenkova gazdag családok örökösei birtokaikon templomokat, iskolákat, kórházakat építettek. A Terescsenko család nőtagjai pedig a Kijevi Mária Fjodorovna császárné Siketnéma Intézet védnökei voltak.

Sokat tettek a mecénások a városok építéséért-szépítéséért, hisz ott éltek, ott voltak a gyáraik, üzemeik, vállalkozásaik.

Következtetések. A XX. század elején Dnyepermenti Ukrajna élen járt az Orosz Birodalomban az iparágak fejlettsége, a termelés koncentrációja és a monopóliumok létrejötte terén.

▶ Az ukrán földek mezőgazdasága, sikerei ellenére, lassan fejlődött. A termelésben nem alkalmazták kellő mértékben a modern gépeket és földművelési technológiákat, ami az ágazat lemaradását eredményezte.

▶ Az iparosítás következtében megváltozott az ukrán társadalom szociális szerkezete és a népesség különböző rétegeinek élete.

▶ A XIX. század végén és a XX. század elején egyre nagyobb méreteket öltött az ukrán földeken a jótékonykodás. A Terescsenko, Szimirenko, Hanenko, Alcsevszkij, Tarnovszkij és más családok anyagi támogatásának köszönhetően az ukrán kultúra minőségileg új szintet ért el, fejlődött az ukrán nemzeti mozgalom, új arculatot kaptak a városok.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk a termelés koncentrációja alatt? 2. Milyen monopóliumformák voltak uralkodók az ukrán iparban? 3. Melyik ukrán tartomány szakosodott a piaci búzatermelésre? 4. Ki hozta létre Dnyepermente szövetségi mozgalmát? 5. Nevezzétek meg a korabeli ukrán polgárság képviselőit! Ki foglalkozott közülük jótékonykodással?
6. Milyen sajátosságai voltak az ukrán ipar fejlődésének? 7. Jellemezzétek a korabeli mezőgazdaság fejlődését Dnyepermenti Ukrajnában! 8. Milyen szerepet játszott a szövetségi mozgalom a korabeli Dnyepermenti Ukrajna gazdasági fejlődésében?
9. Jellemezzétek az ukrán földek társadalmi életének azon változásait, amelyek az iparosítás következtében mentek végbe! 10. Határozzátok meg az 1900–1903-as gazdasági válság következményeit Dnyepermenti Ukrajna számára!
11. Határozzátok meg, mik voltak az ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődésének legégetőbb problémái a XX. század elején! Hogyan lehetett ezeket a problémákat megoldani? 12. Beszéljétek meg csoportokban, mi volt az oka a jótékonykodás felvirágzásának a XIX. század végén és a XX. század elején az ukrán földeken?

24. §. Társadalmi-politikai élet Dnyepermenti Ukrajnában

- 1. Milyen irányzatai voltak Dnyepermente társadalmi-politikai életének a XIX. században? 2. Nevezd meg az ukrán társadalmi-politikai mozgalom megnyilvánulási formáit Dnyepermenti Ukrajnában a XIX. század második felében!

1

A társadalmi-politikai élet sajátosságai Dnyepermenti Ukrajnában a XX. század elején. A XX. század elején az Orosz Birodalom területén a politikai pártok be voltak tiltva. Ez azonban nem szabott gátat a politikai fejlődésnek. Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életének ebben az időben több fő iránya volt: orosz, zsidó, ukrán és lengyel.

Az orosz irány is több részre tagolódott. A konzervatívok az Orosz Birodalom fennálló társadalmi-politikai rendszerét védték. A liberálisok élesen bírálták az önkényuralmat és Oroszországot reformok segítségével alkotmányos monarchiává akarták változtatni. Saját politikai párttal 1905-ig sem a konzervatívok, sem a liberálisok nem rendelkeztek. Az orosz radikálisok a szocializmus eszméit hirdették, és meg akarták dönteni az önkényuralmat. Aktív agitációs tevékenységet folytattak a munkások körében. 1898-ban megalapították az **Orosz Szociáldemokrata Munkáspártot**. 1903-ban a párt kettészakadt: a mérsékelt *mensevik*ekre, akik a békés módszerek hívei voltak, és a *bolsevik*okra, aki szocialista forradalmat akartak és a proletárdiktatúra megteremtését sürgették.

1901 végén és 1902 elején a nardnyik körök és csoportok egyesülése következtében megalakult az **Orosz Szociálforradalmár Párt**, az **eszerek pártja** (kispolgár párt – *a ford. megj.*). Az eszerek szintén forradalom útján szerették volna megdönteni az önkényuralmat, amelyet valamennyi dolgozó, nem kizárólag csak a munkások hajtanak végre. A proletárdiktatúrát, ebből kifolyólag, elutasították. Dnyepermentén sok követőjük akadt, ugyanis minden állampolgár számára általános választójogot, munkástörvényeket, demokratikus szabadságjogokat, a föld államosítását akartak.

A letelepedési sávon belül aktív tevékenységet folytatott a XX. század elején a *Bund* (Szövetség), vagyis *Litvánia, Lengyelország és Oroszország általános zsidó munkásszövetsége*, amely 1897-ben alakult. Ez a párt a zsidó munkások érdekeit védte és szocialista propagandát folytatott közöttük. 1898–1903 és 1906–1912 között a Bund az OSZDMP autonóm szervezete volt. Az 1881–1882-es, valamint az 1903–1905-ös oroszországi zsidó pogromok után a zsidó mozgalomban terjedni kezdett a cionizmus.

A lengyel irányzat ebben az időben Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életében nem játszott lényeges szerepet.

Az ukrán irányzaton belül Dnyepermentén a már meglévő mozgalmak egyszerre több áramlata is kialakult. A hromáda mozgalomból jött létre a liberális-demokrata, a diákmozgalomból pedig a szocialista és nacionalista irány. Mindegyik irányzat ebben az időben a szerveződés és az ideológiai megerősödés időszakát élte.

2 A szocialista irányzat kialakulása Dnyepermentén. Dnyepermenti Ukrajna első politikai pártját – a **Forradalmi Ukrán Pártot** (FUP) Harkiv diák hromádái hozták létre 1900. január 29-én. Első tagjai D. Antonovics, M. Ruszov, D. Poznanszkij és még 10 ember. A párt vezetője **Dmitro Antonovics** lett, aki felkérte **Mikola Mihnovszkijt**, hogy írja meg a párt programját. Két hónap múlva elkészült, és Lvivben adták ki könyv formájában *Önálló Ukrajna* címmel.

Bár Ukrajna állami függetlenségének gondolatát a párt majdnem mindegyik tagja elfogadta, az *Önálló Ukrajna* könyv mégsem lett a FUP hivatalos programja. A gyakorlat végül arra kényszerítette a párt tagjainak jelentős részét, hogy elutasítsák az ukrán függetlenség eszméjét. Az elutasítás másik oka különben az volt, hogy az *Önálló Ukrajnában* egy szó sem hangzott el a szocializmusért folytatott harcról, pedig a FUP tagjai azért küzdöttek.

Proletár – a vagyontalan, kizsákmányolt munkásság osztálya.

Szocializáció – a magántulajdonban álló javak államosítása.

Részlet M. Mihnovszkij *Őnálló Ukrajna c. könyvéből*

A XIX. század végén olyan új jelenségek vették kezdetüket, amelyek fordulatot jelentettek az emberiség történetében... Egyik ilyen jelenség volt a rabságban tartott népek lázadása az elnyomó nemzetek ellen. ... Elismerjük, hogy a mi népünk is egy ilyen rabságban tartott nemzet.

Ha abból indulunk ki, hogy a nemzetközi kapcsolatok szempontjából igazságos, ha minden nemzet független, önálló államot akar a maga számára; hogy csak az egy népből álló nemzetállam képes biztosítani minden polgára számára a sokoldalú lelki fejlődés lehetőségét és a létehez szükséges anyagi feltételeket; hogy a személyiség szabad fejlődése csak egy olyan államban lehetséges, amelynek ez a fő célja – akkor mindenki számára világossá válik, hogy az állami függetlenség a nemzet léteének alapvető feltétele, és ez a fő nemzeti gondolat is a nemzetek közötti kapcsolatokban.

1. Mi a szerző fő mondanivalója? **2.** Mivel magyarázta Mihnovszkij az állami függetlenségért folytatott harc szükségességét?

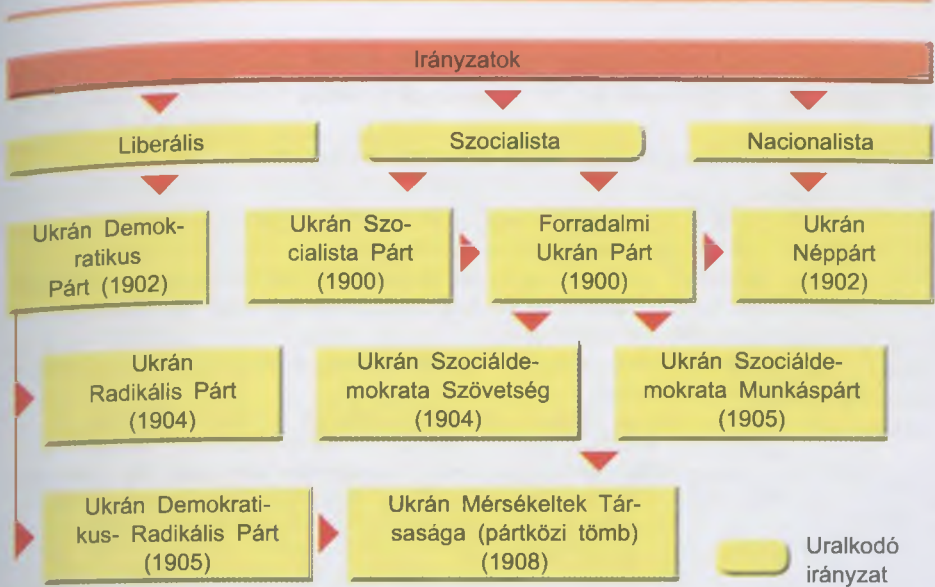
A FUP az ukrán nemzet alapjának a parasztságot tartotta, ezért aktív agitációs munkát folytatott közöttük. A *Dmitro bácsi* és a *Van-e most úrdolga?* című kiadványokban a párt aktivistái azt fejtegették, hogyan nyomja el a hatalom, és hogyan zsákmányolják ki az urak a parasztokat. Ennek a munkának a során a fupisták komoly befolyásra tettek szert vidéken. 1902-től Dmitro Antonovics vezetésével újságot adtak ki *Hászlo* (Zászló) címmel, melyben népszerűsítették eszméiket. A párt gyakorlati tevékenységét jelentősen fékezte ideológiai meghatározatlansága és tagjai nézeteinek sokfélesége. Soraiban megfértek az európai szociáldemokrácia hívei, a narodnyik szocialisták, az anarchisták, sőt még a nacionalisták is. Mindez idővel pártszakadáshoz vezetett.

Először Ukrajna önállóságának hívei váltak ki a pártból Mikola Mihnovszkij vezetésével, akik 1902-ben megalapították az **Ukrán Néppártot**. Kiléptek a FUP-ból a narodnyik eszmék hívei is (M. Sapoval és M. Zaliznyak), akik 1907-ben megpróbálták létrehozni az ukrán **eszer, vagyis a Szociálforradalmár Pártot**. Ezzel egy időben csatlakozott a FUP-hoz az **Ukrán Szocialista Párt** (1900), amely a kisebb iparvállalatok munkásai között népszerűsítette a szocialista eszméket. A Forradalmi Ukrán Párt ezután végérvényesen szocialista szervezetként határozta meg magát. A párt 1903-ban elfogadott programja már ennek fényében íródott, és Ukrajna nemzeti-kulturális autonómiája mellett szállt síkra Oroszország kötelékében.

1903-ban a FUP megerősödött szervezetileg és számbelileg is. Több alapszervezetet működtetett Dnye-

Mikola Mihnovszkij
Őnálló Ukrajna című
könyvének borítója

Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életének ukrán irányzata a XX. század elején

? Miért a szocialista irányzat volt uralkodó az ukrán mozgalomban Dnyepermentén?

permenti Ukrajna számos városában. A párt tevékenységének kibontakozása nagyon nyugtalanította a hatalmat. 1903–1904-ben a párt több vezetőjét letartóztatták, de sokan emigráltak is közülük. 1904 nyarán a párt illegális kongresszusán, ahol helyre akarták állítani a FUP tevékenységét, vita bontakozott ki Ukrajna önállóságának hívei és ellenfelei között. Az utóbbiak M. Melenevskij vezetésével elhagyták a kongresszust és megalapították az **Ukrán Szociáldemokrata Szövetséget** (Szpilkát), amely 1904 végén csatlakozott az OSZDMP-hez. A FUP tagjai ezután is éles vitát folytattak arról, hogyan kell összeegyeztetni a szocializmusért folytatott harcot a nemzeti felszabadítás kérdésével.

3 **A liberális-demokrata irányzat kialakulása az ukrán mozgalmon belül.** Az ukrán hromáda mozgalom mérsékelt képviselői 1903-ban elkészítették az **Összukrán Pártonkívüli Szervezet** programtervezetét, vagyis politikai platformját. Ez gyakorlatilag egy új párt megszervezésének az első lépése volt. Az új párt a platform alapján Ukrajna autonómiájáért küzdött, és el akarta érni az ukrán nyelv használatának bevezetését az élet minden területén. Társadalmi-gazdasági kérdéseket a programtervezet nem érintett. Az Összukrán Pártonkívüli Szervezet 1904 őszén megtartott kongresszusán hosszas vita után végül elfogadták a párt programját és

jóváhagyták nevét, ami **Ukrán Demokratikus Párt** lett. Az új párt vezetői Sz. Jefremov, B. Hrincsenko, V. Csehovszkij lettek.

Részlet az Ukrán Demokratikus Párt Kiáltványából

Pártunk fő elvei:

1. A politikai abszolutizmus megszüntetése és a parlamenti rendszer bevezetése, ahol a nép is részt vesz az államügyekben...
2. A személyi, szólás-, vallás- (az egyházat el kell választani az államtól), gyülekezési, önszerveződés szabadsága, a sztrájkhoz való jog biztosítása. A társadalmi rendek megszüntetése.
3. A nép nyelvének bevezetése az iskolákban, a bíróságokon... és minden társadalmi intézményben.
4. ... Követeljük az ukránok által lakott területek autonóm státuszát.
5. A gazdasági kérdések tekintetében: a) 8 órás munkanap; b) állami nyugdíj az elesetteknek, rokkantaknak és minden munkásnak, aki elérte 60. életévét.
6. Mivel úgy gondoljuk, hogy a föld azé, aki megműveli, ezért az összes állami, földesúri, kolostori és egyházi földeket Ukrajna területén át kell adni a tartományi autonóm szejm tulajdonába.

Elismerjük, hogy az Ukrajna területén élő összes nép egyenjogú az ukránokkal.

1. Milyen demokratikus átalakításokat akart megvalósítani az UDP? 2. Milyennek látta az ukránok jövőjét az UDP? 3. Milyen társadalmi-gazdasági követeléseket fogalmazott meg?

Az Ukrán Demokratikus Párt programja elég radikálisra sikeredett. Egy idő múlva a párt vezetői, mivel ellenezték a forradalmi átalakulásokat, átdolgozták azt. Az új program nagyon mérsékelten sikerült. Ez a pártot egy tehetetlen szervezetté változtatta a politikai életben. A radikális nézeteket valló tagság 1904-ben kivált az UDP-ből és létrehozta az **Ukrán Radikális Pártot**. Politikai követeléseit tekintve az új párt nem sokban különbözött elődjétől. Széles körű agitációs munkát az új párt nem folytatott, megelégedett a kiadói tevékenységgel.

4

Az ukrán mozgalom nacionalista irányzatának létrejötte. I. Kotljarevszkij emlékművének felavatása Poltavában. Az ukrán nacionalisták gondolatvilágát a XX. század elején Dnyepermenti Ukrajnában legteljesebben Mikola Mihnovszkij fejezte ki. Tartalmuk alapján nézeteit önállóságpártinak (szamosztyijnik) nevezhetjük. *Önálló Ukrajna* című értekezésében kijelentette, hogy *egy egységes, oszthatatlan, szabad, önálló Ukrajna létezik a Szjántól a Kaukázusig...* Mihnovszkij egyik jelszava az volt, hogy *...aki egész Ukrajnában nincs velünk, az ellenünk van. Ukrajna az ukránoké!...*

Mint már említettük, 1902-ben Mikola Mihnovszkij társaival, az Sz. és V. Seremet fivérekkal, O. Makarenkóval, I. Bojkoval, M. Bazkevics-

csel megalapították az **Ukrán Néppártot**, amivel kezdetét vette az ukrán mozgalom nacionalista irányzata. Meghirdették az *Ukrajna az ukránoké!* jelszót. A függetlenséget fegyveres felkelés útján akarták elérni. Ezt tartották a fő harci módszernek. A párt képviselői úgy gondolták, hogy az önálló Ukrajnában létrejön a szocialista társadalom.

Az UNP-nak többnyire ukrán értelmiségiek, módosabb diákok, kisbirtokosok voltak a tagjai. A párt tevékenységének nagy hatása a társadalmi életre nem volt, ezért inkább hasonló gondolkodású emberek csoportosulásaként működött. Többnyire kisebb füzeteket és újságokat adtak ki. 1904-ben az UNP-on belül harci csoport alakult *Védelmi Ukrajna* néven, amely fegyveres módszerekkel próbált hatást gyakorolni az eseményekre. Legismertebb akciójuk A. Puskin orosz költő szobrának felrobbantási kísérlete volt Harkivban és több cári emlékmű megrongálása a nagyobb városokban.

A harkivi Puskin szobor elleni merényletet a nacionalisták az 1654-es perejaszlavi tanács évfordulójához időzítették. A szobor alá robbanószerkezetet helyeztek, mellé pedig röplapokat, amiben a robbantás okát így magyarázták: *Puskin verseiben megalázta Ukrajnát. Különösen igaz ez a Poltava című költeményre. AZ UNP tagjai kijelentették, addig nincs helye Puskin-szobornak Ukrajna területén, ameddig nem engedik meg, hogy ukrán íróknak, költőknek is emlékművet állítsanak.*

Az ukrán társadalmi élet egyik legragyogóbb mozzanata volt Ivan Kotljarevszkij szobrának a felavatása Poltavában, amire **1903. augusztus 30-án** került sor. Ez az esemény országos nemzeti találkozóvá lett, hisz Poltavába érkeztek ebből az alkalmából Oroszország különböző térségeiből, Galíciából, Bukovinából a nemzeti érzelmű ukránok.

A Kotljarevszkij-szobor felavatása politikai esemény is volt egyben, amely megmutatta az ukrán értelmiség elkötelezettségét az ukrán mozgalom mellett és összeforrottságát vele.

Következtetések. Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életének a XX. század elején a társadalmi ellentmondások súlyosbodása következtében egyszerre több iránya is volt: orosz, zsidó, ukrán stb.

▶ Az 1905–1907-es forradalom előtt az ukrán mozgalomnak három irányzata volt: szocialista, liberális-demokrata és nacionalista. Mindegyik irányzat ebben az időben élte a szerveződés és az ideológiai megerősödés időszakát. Az volt a közös bennük, hogy társadalmi bázisukat kizárólag az ukrán értelmiség képviselői tették ki.

▶ Az éles társadalmi problémák megoldását az ukrán mozgalom legtöbb pártjának a képviselője a szocialista eszmék megvalósításában látta az ukrán földeken.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre az Orosz Szociálforradalmár Párt, az eszerek pártja? 2. Milyen három iránya volt az ukrán mozgalomnak? 3. Ki írta az *Őnálló Ukrajna* c. értekezést? 4. Mikor alakult meg a Forradalmi Ukrán Párt? 5. Hogyan látta Ukrajna jövőjét az Ukrán Demokratikus Párt? 6. Mikor jött létre az Ukrán Néppárt?

7. Jellemezzétek Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életét a XX. század elején! 8. Hogyan fejlődött az ukrán mozgalom szocialista irányú? 9. Milyen szerepet játszott Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-politikai életében az ukrán mozgalom liberális-demokrata irányzata? 10. Milyennek látták az ukrán földek jövőjét a nacionalisták?

11. Töltsétek ki a *Dnyepermenti Ukrajna ukrán pártjai a XX. század elején* táblázatot!

A párt neve	Megalakulásának dátuma	Irányzata	Vezetői	Politikai céljai

12. Miért nem támogatta mindenki, véleményetek szerint, az ukrán társadalmon belül a nacionalistákat? 13. Milyen szerepet játszott az ukrán mozgalom kibontakozásának szempontjából Kotljarevskij szobrának a felavatása Poltavában?

25. §. Az 1905-1907-es forradalom eseményei az ukrán földeken

1. Milyen volt a különböző társadalmi rétegek helyzete Dnyepermenti Ukrajnában a XX. század elején? 2. Milyen sajátosságai voltak az ukrán mozgalomnak a korabeli Dnyepermenti Ukrajnában? 3. Milyen nemzetiségi politikát folytatott az ukránokkal kapcsolatban az orosz hatalom a XIX. század végén és a XX. század elején?

A forradalom kezdete. Forradalmi események Dnyepermenti Ukrajnában 1905 januárjában–augusztusában. A XX. század elején Oroszország belpolitikai helyzete kiéleződött. A gazdasági válság és az 1904–1905-es orosz–japán háborúban elszenvedett vereség aláásta a hatalom tekintélyét. Az agrárkérdés megoldatlansága, a munkások többségének elégedetlensége nehéz helyzetével, a demokratikus szabadságjogok teljes hiánya, a polgárság igénye az államigazgatásban való részvételre, a nem orosz népek nemzeti elnyomása zavargásokhoz vezetett a lakosság körében. Oroszország különböző térségeiben tüntetésekre került sor, sztrájkba léptek a dolgozók, akik már politikai követeléseket is megfogalmaztak. **1905. január 9-én**, vasárnap Szentpéterváron békés tüntetés kezdődött, melynek résztvevői kérni akarták a cárt, hogy javítson munkakörülményeiken. A hatalom azonban ezt lázadásként értékelte, és parancsot adott a katonaságnak, hogy nyisson tüzet az emberekre. Ez meg is történt, és körülbelül ezer békés demonstráló vesztette életét. Ez az esemény **véres vasárnap**-ként került be a történelembe, és az **1905–1907-es első orosz forradalom** kirobbanásához vezetett. A nép felháborodásának nem volt határa.

A Patyomkin cirkáló

Ilja Repin: Az 1905. október 17-i kiáltvány

1905 januárjában országszerte 440 ezer munkás tagadta meg a munkát. 1905 áprilisában-augusztusában Dnyepermenti Ukrajnában 300 sztrájkra került sor 100 ezer munkás részvételével. Nyáron ez a harc már politikai jelleget öltött. A sztrájkolók követelték az önkényuralom megdöntését. Ezzel egy időben kibontakozóban voltak a parasztok spontán megmozdulásai, akik rátámadtak a földesúri udvarházakra, felgyújtották azok magtárait, legyilkolták intézőiket.

A munkások és parasztok megmozdulásainak hatására megingott az orosz hatalom fő támasza, a hadsereg. Az első nagy felkelésre a **Patyomkin cirkálón** került sor, melynek legénysége **1905. június 14-én** lázadt fel. A matrózok többsége ukrán nemzetiségű volt. A tisztek közül csak Olekszandr Kovalenko gépészmérnök támogatta a felkelőket, aki a FUP egyik alapító tagja volt, a felkelés idején pedig a forradalmi bizottság tagja.

Miután a cirkáló kikötött Odesszában, a matrózok elhatározták, hogy támogatni fogják a városban sztrájkoló munkásokat. A hatalom a fekete-tengeri flotta tizenkét hajóját küldte a Patyomkin cirkáló ellen, hogy számoljanak le a lázongókkal, de azok legénysége megtagadta a tűzparancsot és hangos éljenzéssel köszöntötte a rebellis páncélost. A felkelés terjedésétől tartva a flotta parancsnoksága visszavonta a 12 hajóból álló büntető csapatot Szevasztopolba. 1905. június 25-én elfogytak a Patyomkin cirkáló élelmiszer- és szénkészletei. Ezért a forradalmi bizottság úgy döntött, hogy kiköt Románia Konstanca kikötőjében, és megadja magát az ottani hatóságoknak. A Patyomkin cirkáló matrózai politikai menekültek lettek ezután, de voltak olyanok is, akik később titokban hazatértek.

A forradalom további fejlődése meghátrálásra kényszerítette a hatalmat. II. Miklós **1905. február 18-án** kelt határozatában egy különleges bizottság létrehozását rendelte el, mely a zavargások okait volt hivatott kideríteni, továbbá bejelentette, hogy szándékában áll összehívni a törvény-

hozó Állami Dumát. **Augusztus 6-án** újabb kiáltvány látott napvilágot a választott törvényhozó Állami Duma létrehozásáról. A liberálisoknak tetszett a hatalomnak ez a lépése, de a forradalmat tovább folytatták.

2 Októberi sztrájk. Az október 17-i kiáltvány és következményei. 1905 októberének elején Moszkvában és Szentpéterváron oroszországi politikai sztrájk kezdődött. A sztrájkolók fő követelése a demokratikus szabadságjogok bevezetése és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása volt. Dnyepermenti Ukrajnában a sztrájkot mintegy 120 ezren támogatták. A hatalom véget akart vetni a zavargásoknak, és hadiállapotot vezetett be az országban. Beszüntették a tanítást az egyetemeken, a gyárakat, üzemeket megszállta a hadsereg és a rendőrség. De a sztrájk tovább folytatódott. Harkivban és Katerinoszlavban fegyveres összecsapásokra került sor a sztrájkolók és a rendőrség között.

Az októberi politikai sztrájk idején jöttek létre a munkások önszerveződésének új formái, a **munkásküldöttek tanácsai**. A munkáshatalom szervei voltak ezek. Az első tanács 1905 októberének elején alakult meg Katerinoszlavban. Október–november folyamán már Dnyepermenti Ukrajna 50 városában és munkástelepülésén alakultak ilyen munkástanácsok. Ezzel egy időben a munkások megszervezték első **szakszervezeteiket**. Az ukrán földeken a forradalom éveiben összesen 280 szakszervezet jött létre, melyek több ezer munkást egyesítettek soraikban.

A nép tiltakozásának növekvő hulláma arra kényszerítette II. Miklós orosz cárt, hogy **1905. október 17-én kiáltványt** tegyen közzé *A közrend javulásáról* címmel. A kiáltvány a népnek polgári szabadságjogokat adományozott: a személy sérthetlenségéhez való jogot, sajtó- és lelkiismereti szabadságot, gyülekezési jogot, szervezetek létrehozásához való jogot. A kiáltvány ígéretet tett arra, hogy az Állami Dumába való választásokon minden társadalmi réteg részt vehet, a дума a törvényhozás egyetlen szerve lesz, melynek a jóváhagyása nélkül egyetlen törvény sem léphet érvénybe.

Az 1905. október 17-i kiáltvány szakadáshoz vezetett a forradalmárok táborában. A liberálisok úgy gondolták, hogy a forradalom az ő győzelmükkel véget ért. A radikálisok folytatni akarták a harcot az önkényuralom teljes megsemmisítéséig. A konzervatívok pedig azt követelték a hatalomtól, hogy érvénytelenítse a kiáltványt, és térjen vissza a régi állapotokhoz, őrizze meg az abszolutizmust.

Dnyepermenti Ukrajnában II. Miklós október 17-én megjelent kiáltványa után továbbra is feszült maradt a helyzet. A radikálisok nagygyűléseket tartottak, ahol a monarchia megdöntését követelték. Zsidó pogromokra került sor, amit a **feketeszázas** mozgalom tagjai hajtottak végre. Ezek a bandák a zsidókat okolták a forradalom kirobbanása miatt, ugyanis sok zsidó nemzetiségű volt a hivatásos forradalmárok között. A legna-

Egyéb pogromokra Kijevben, Odesszában, Katerinoszlavban és a Donyec-medence városaiban került sor.

A kiáltvány megjelenése teljesen megváltoztatta a társadalmi-politikai életet az Orosz Birodalom egész területén és Dnyepermenti Ukrajnában. A benne megfogalmazott politikai szabadságjogok elősegítették több legális ösztorozsországi politikai párt megalakulását. A liberálisok két pártot hoztak létre: az **Október 17. Szövetséget**, akiket **októbristáknak** neveztek, és az **Alkotmányos-Demokrata Pártot**, őket **kadetoknak** hívták. A legbefolyásosabb konzervatív-feketeszázas szervezet az *Orosz nép szövetsége* volt. Az egész birodalom területén az orosz szociáldemokrata és szociálforradalmár pártok tevékenységét hivatalosan is engedélyezték, amit azok az önkényuralom elleni harc fokozására használtak fel. Minden orosz párt Dnyepermenti Ukrajna területén is kifejtette tevékenységét. Az ukrán pártok szintén legálisan kezdtek működni. Aktív felvilágosító munkát folytattak a nép körében.

Fekete százak – szélsőjobboldali orsz. szervezetek gyűjtőneve 1905–1917 között. Tagjai monarchisták, sovíniszta és antiszemita voltak.

3 Parasztmozgalom. A forradalom első napjaitól kezdve a parasztlázadozni kezdtek földesuraik ellen, akikben ősellenségüket látták. 1905 januárjában–márciusában először azokban a falvakban kezdődtek zavargások, ahol különösen elmérgeedett a viszony a faluközösség és a földesúr között. A parasztlázadók lerombolták és kirabolták az uradalmakat. Elfoglalták a földesúri földeket, és szétosztották egymás között. Néha még a földesurat vagy az uradalmi intézőt is megölték.

1905 májusában–júniusában a parasztlázadások már egész járásokra kiterjedtek. Dnyepermenti Ukrajna kilenc kormányzóságának 94 járásából 64-ben lázadtak a parasztlázadók. A pártok agitációjának köszönhetően a parasztlázadások egyre szervezettebb jellegűt öltöttek, és

H. Horelov: Egy udvarház lerombolása

I. Sulga: Leszámolás a parasztlázadók Veliki Szorocsinciben

Petro Schmidt

Boris Zsadyivszkij

? Jellemezzétek egy-két mondattal a képeken látható személyek szerepét a forradalmi eseményekben!

helyőrségeknél is sor került ebben az időszakban. 1905-ben összesen 15 ezer katona és matróz lázadt fel.

1905. december 7-én Moszkvában fegyveres felkelés kezdődött az orosz szociáldemokraták és az eszerek vezetésével. Az 1905–1907-es forradalom meghatározó eseménye volt ez. 1905. december 12–16. között Dnyepermenti Ukrajnában is fegyveres megmozdulásokra került sor Katerinoszlavban, Harkivban, Olekszandrivszkban és a Donyec-medence városaiban.

December 15–18-án a kormánycsapatok vérbe fojtották a moszkvai felkelést. Végül a Donyec-medencében is felszámolták a fegyveres csoport-

már politikai követeléseik is voltak. A parasztok között röplapokat terjesztettek, melyek arra szólították fel őket, hogy támogassák a városi munkások harcát az önkényuralom ellen. 1905 nyarán megalakult az Orosz Parasztszövetség, melynek helyi szervezetei aktív tevékenységet folytattak Dnyepermenti Ukrajna kormányzóságaiban.

1905 őszén újra fellángoltak a parasztlázadások, amelyek gyakran fegyveres összetűzéshez vezettek a rendőrséggel és a hadsereggel. A forradalom időszakának legnagyobb parasztfelkelése 1905 decemberében a Poltavai kormányzóság Veliki Szorocsinci községében zajlott.

4

A forradalmi események fokozódása. Decemberi fegyveres felkelés.

1905 őszén újabb forradalmi megmozdulásokra került sor a hadseregben és a hadiflottánál. Ezúttal megint a matrózok lázadtak fel a fekete-tengeri flotta szevasztopoli bázisán **1905. november 11–16-án**. A zendülés a flotta zászlóshajóján, az **Ocsakiv** cirkálón kezdődött **Petro Schmidt** hadnagy vezetésével. Rövid időn belül csatlakozott hozzájuk 12 hajó legénysége. A felkelést végül leverték, vezetőjét pedig golyó általi halálra ítélték.

1905. november 18-án a kijevi utászbrigád három százada (közel nyolcszáz ember) **Boris Zsadyivszkij** hadnagy vezetésével csatlakozott a Délorosz gyár munkásainak sztrájkjához. A kormánycsapatok tüzet nyitottak az utászok menetoszlopára. Az összetűzésben összesen 205-en vesztették életüket. Zsadyivszkijt először halálra ítélték, amit örökös kényszermunkára változtattak. Fegyveres megmozdulásokra más

tosulásokat. A decemberi fegyveres felkelés után a forradalmi mozgalom meggyengült. A hatalom támadásba ment át. Korlátozták a szólásszabadságot és letartóztatták a forradalom több résztvevőjét. 1906–1907-ben a forradalmi harc hanyatlani kezdett, lényegesen kevesebb munkás- és parasztmegmozdulásra került ezután sor. Az ellenzéki erők a harcot az Állami Dumában folytatták tovább parlamenti módszerekkel.

5 **Az ukrán politikai pártok a forradalom idején.** 1905-ben az ukrán politikai pártok még nem voltak készek arra, hogy az önkényuralom ellen folytatott forradalmi harc élére álljanak Dnyepermenti Ukrajnában. A forradalom idején azonban széles körű munkába kezdtek a lakosság körében.

A forradalom elején a Forradalmi Ukrán Párt gyakorlatilag szétesett és belső viták marcangolták sorait. Csak az október 17-i kiáltvány megjelenése után változott némileg a helyzet, amikor visszatértek az emigrációból a párt prominens képviselői. Az időt azonban elvesztegették, és a párt programját csak a forradalmi harc hanyatlása idején sikerült megfogalmazniuk. Bár a FUP helyi alapszervezetei addig is jelentős munkát fejtettek ki a parasztság körében. 1905 decemberében elfogadták a FUP programját. Nevét **Ukrán Szociáldemokrata Munkáspártra (USZDMP)** változtatták. Az USZDMP harcot hirdetett az önkényuralom ellen. Célja Ukrajna autonómiájának kiharcolása, a nemzeti-kulturális élet szabad fejlődésének biztosítása és a munkások jogainak a védelme volt. A párt tagjai már nem tudtak aktív tevékenységet kifejteni, mivel jelentős részüket 1905 végén és 1906 elején letartóztatták. Az USZDMP ettől függetlenül tovább folytatta tevékenységét. 1906–1907-ben több sztrájkot szervezett, újságokat, folyóiratokat adott ki. Részt vett a II. Állami Dumába megtartott választásokon, de csak egy képviselőt tudott mandátumhoz juttatni. A forradalom leverése után, a letartóztatások következtében az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspárt felfüggesztette tevékenységét.

A forradalom idején az **Ukrán Szociáldemokrata Szövetség** sikeres tevékenységet folytatott. Az OSZDMP részeként kihasználta annak párthálózatát, kiadványait, kapcsolatait. A Szpilka állt ezekben az években Dnyepermenti Ukrajna tömeges munkásmegmozdulásainak az élén, és megpróbált hatást gyakorolni a parasztságra is. Az OSZDMP-vel való együttműködésnek az volt az egyik negatív következménye, hogy bár az ukrán munkásság egyedüli képviselőjének nevezte magát, a párton belüli munka során fokozatosan áttértek az orosz nyelvre. Az Ukrán Szociáldemokrata Szövetség elvesztette nemzeti jellegét. A Szpilka indult a II. Állami Dumába történő választásokon, ahová 14 képviselőt juttatott be. Miután a dumát feloszlatták, megszűntek a párt helyi alapszervezetei is, aktivistái pedig börtönbe kerültek.

A forradalom kirobbanása arra ösztönözte a liberális demokratákat, hogy rendezzék soraikat. 1905 végén az Ukrán Demokratikus Párt egyesült

az Ukrán Radikális Párttal. Létrejött az **Ukrán Demokratikus-Radikális Párt**. Nem örvendett azonban nagy népszerűségnek. Az I. Állami Dumában mindössze egy képviselővel jutott be, aki V. Semet poltavai földbirtokos és ukrán önkormányzati aktivista volt. A liberális demokraták részvételének jelentősége az 1905–1907-es forradalomban elhanyagolható. Említést érdemel az, hogy a kulturális ismeretterjesztő tevékenység mellett bekapcsolódtak a politikai harcba.

Az **Ukrán Néppárt** fő feladatának a forradalom idején azt tartotta, hogy minél nagyobb befolyásra tegyen szert a néptömegek körében, és népszerűsítse nézeteit széles körben. Ezt úgy akarta elérni, hogy ötvözte a nacionalista eszméket a szocialista tanításokkal. Jelentős támogatásra azonban így sem tett szert. Egy idő után politikailag elszigetelődött. 1905-ben a nacionalisták újságokat próbáltak kiadni Lvivben *Önálló Ukrajna*, Katerinoszlavban pedig *Zaporizzsja* címmel, de próbálkozásait nem koronázta siker. 1905 júniusában lemondtak az *Önálló Ukrajna* jelmondatról, és csatlakozni szerettek volna az ukrán demokratákhoz és radikálisokhoz. A pártfúzióból végül nem lett semmi. 1907 után az UNP tevékenységéről nincsenek adatok.

6 Az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom. Az 1905–1907-es forradalom idején a hatalom kénytelen volt engedményeket tenni a birodalom elnyomott népeinek nemzeti-kulturális téren is. Az ukrán kultúra további fejlődését elősegítette az 1876-os Ems-i utasítás hatályon kívül helyezése, amiben fontos szerepet játszott a tudományos akadémia. Az orosz tudósok az ukrán nyelvet korlátozó törvények megszüntetése mellett foglaltak állást.

Az Ems-i utasítás által foganatosított korlátozások érvénytelenítéséről szóló döntés 1906 májusában született. A forradalomnak köszönhetően az ukránok eddigre már több sikert mondhattak magukénak. Dnyepermenti

II. Miklós köszönti az I. Állami Duma képviselőit

A *Hliborob* címlapja

Ukrajnában kezdetét vette az ukrán nyelvű sajtó megjelenése. 1905 novemberében adták ki Lubniban a **Hliborob** (Földműves) ukrán nyelvű lap első számát. Kijevben látott napvilágot a havonta megjelenő *Új hromáda* folyóirat, melyet Borisz Hrincsenko szerkesztett. 1907-től a *Kijevi régiségek* című lap is ukránul jelent meg **Ukrajna** címen. Az október 17-i kiáltvány hatálybalépése utáni esztendőben Dnyepermenti Ukrajnában 17 ukrán kiadó jött létre és 20 különböző tematikájú ukrán kiadvány jelent meg.

Részlet az Orosz Tudományos Akadémia A kisorosz írott szó korlátozásának megszüntetéséről című beadványából (1905 április)

... Az írott, nyomtatott szó nem lehet üldözés tárgya az általa közvetített belső tartalomért. ... A gondolat külső megformálását, kifejezőmódját, a betűket nem érintheti a cenzúra, mivel a cenzor magát a gondolatot vizsgálja és nem az öltözetét. Csak bizonyos szerencsétlen véletlenek vezethettek egy egész nyelv betiltásához, ahhoz hogy a kormány üldözze az írásbeliséget, a kisorosz helyesírást. A Tudományos Akadémia meg van győződve arról, hogy az 1863-as rendelkezést, az 1876-os és 1881-es cári utasításokat... érvényteleníteni kell...

A Tudományos Akadémia véleménye szerint a kisorosz népet is megilletik mindazok a jogok, mint a nagyoroszokat, hogy saját anyanyelvükön fejezzék ki gondolataikat nyilvánosan és nyomtatásban is.

- ?** 1. Milyen tények alapján javasolták az orosz tudósok az ukrán nyelvet korlátozó intézkedések eltörlését? 2. Hogyan értékelték a tudósok álláspontját?

Az 1905–1907-es forradalom idején Dnyepermenti Ukrajna területén is megjelentek a Nyugat-Ukrajnában létrejött *Proszviták*. Az első ilyen szervezet 1905. október 30-án alakult meg Odesszában. 1906 májusában jött létre Kijevben a *T. Sevcsenko Proszvita*. Vezetője Borisz Hrincsenko volt. 1907 közepére Dnyepermenti Ukrajnában 35 népművelő társaság működött, amelyek könyvek és újságok kiadásával foglalkoztak, olvasótermeket működtettek vidéken, terjesztették az ukrán nyelvű kiadványokat, segítséget nyújtottak a különböző szervezetek létrehozásában (*Ukrán tanító, Technikus, Ukrán agronómus, Szövetkezetünk*). A Proszvita-mozgalom nem hivatalos lapja a **Rada** (Tanács) volt, amely 1906-tól jelent meg Kijevben J. Csikalenko és V. Szimirenko anyagi támogatásával.

7 **Az ukrán parlamenti közösségek tevékenysége az I. és II. Állami Dumákban.** Az I. Állami Dumába történő választásokon az ukrán szocialista pártok nem vettek részt, mivel szolidárisak voltak az oroszországi szociáldemokratákkal. Az Ukrán Demokratikus-Radikális Párt viszont igen. Az I. Állami Duma **1906. április 27. – július 8.** között működött Szentpéterváron. A 497 küldött közül 102 képviselte Dnyepermenti Ukrajnát.

A jobb érdekérvényesítés céljából az ukrán képviselők 1906. május 1-jén létrehozták saját parlamenti hromádájukat **Ukrán Dumai Közösség** néven. Vezetője egy csernyihivi ügyvéd, **Illja Srag** (1847–1919) volt, tagsága 45 főt számlált. A közösséghez tartozó képviselők ki akarták harcolni az ukránok által lakott területek politikai autonómiáját, az ukrán nyelv bevezetését az oktatásban, igazságszolgáltatásban, közigazgatásban. A földkérdésben eltért a képviselők véleménye. Egyik részük amellet foglalt állást, hogy adják át a földesúri földek egy részét a parasztoknak örökváltáság fejében, a másik pedig azt követelte, hogy kobozzák el az összes földesúri földet és vegyék állami tulajdonba.

Mihajlo Hruszevszkij jelentős támogatásban részesítette az ukrán képviselőket, mivel ebben az időben Szentpéterváron élt. Segítséget nyújtott nekik az *Ukrán hírnök* című folyóirat kiadásában, melynek, véleménye szerint, az volt a feladata, hogy megértesse az emberekkel az ukrán nemzeti kérdés lényegét történelmi, társadalmi, gazdasági és a mindennapi élet szempontjából, valamint meghatározza Ukrajna helyét és szerepét az újonnan formálódó demokratikus Oroszországban.

A képviselők kidolgoztak egy sor törvénytervezetet a nemzetiségi jogokról, Ukrajna autonómiájáról és az anyanyelvről. Az I. Állami Duma azonban nem fogadta el ezeket a tervezeteket, így nem is lett törvény belőlük.

A II. Állami Dumába történő választásokat az ukrán és az orosz szocialista pártok már nem bojkottálták, ezért annak összetétele sokkal kedvezőbbre sikeredett. A II. Állami Dumának 518 képviselője volt és **1907. február 20-án** kezdte meg munkáját. Dnyepermenti Ukrajna kilenc kormányzóságát 102 küldött képviselte. 1907. március 4-én 47 ukrán képviselő megalapította dumai közösségét, amely az Ukrán Munkás Közösség nevet viselte. Újságjuk címe *A mi ügyünk – hírek a Dumából* volt, amely kétszer jelent meg hetente. Miután létrehozták közösségüket, a képviselők megfogalmazták tevékenységük célját is: az Orosz Birodalom alkotmányos átalakítása, Ukrajna autonómiájának kivívása, a politikai foglyok szabadon bocsátása, a szólás-, sajtó-, gyülekezési, lelkiismereti szabadság meghirdetése, a szabad költözködési jog biztosítása, az oktatás, igazságszolgáltatás és az egyház ukránosítása. A földkérdéssel kapcsolatban azonban itt sem alakult ki egységes álláspont.

Az ukrán dumai közösség tagjai módosítást nyújtottak be a népoktatási törvényhez, melyben javasolták tanfolyamok indítását ukrán nyelvből, irodalomból, történelemből a tanítók számára, az ukrán nyelv és irodalom oktatásának bevezetését a tanítóképzőkben ukrán földeken, ukrán nyelvi és történelmi tanszékek létrehozását a kijevi, harkivi és a novorosszijszki (odesszai) egyetemeken. Több törvénytervezetet készítettek az autonómia és helyi közigazgatás megszervezéséről Dnyepermenti Ukrajnában. **1907. június 3-án** a II. Állami Dumát feloszlatták, így az ukrán elképzelésekből nem lett semmi. Ezt a dátumot tartják hivatalosan az 1905–1907-es for-

radalom végének. A forradalom utáni Orosz Birodalomban meghonosodott a Június 3-i monarchia politikai rendszere, amely a katonai szuronyoknak és a forradalom résztvevői ellen foganatosított megtorlásoknak köszönhetően hatalmát.

Az 1905–1907-es forradalom vereséget szenvedett, így nem sikerült felszámolnia az ország fejlődését gátló alapvető problémákat. Ettől függetlenül reformok bevezetésére ösztönözte a kormányt, elősegítette a társadalmi-politikai élet aktivizálódását és a nemzeti-felszabadító mozgalmak kibontakozását az Orosz Birodalom területén.

Következtetések. Az 1905–1907-es forradalom az Orosz Birodalom társadalmi-politikai életének egyik legfontosabb eseménye volt, és kihatott minden nép további fejlődésére az ország területén.

▶ A forradalom idején aktivizálta tevékenységét az ukrán nemzeti mozgalom és bekapcsolódott a politikai harcba. Pozitív változások történtek az ukránok nemzeti-kulturális életében is.

▶ Az I. és II. Állami Dumákban való részvétel következtében az ukrán képviselők tapasztalatokat szerezhettek a parlamenti munka terén. Az orosz törvényhozás ugyan nem fogadta el egyetlen törvényjavaslatukat sem, de az ukrán képviselők egy közösségbe tömörülve kifejezhették a nép követeléseit, ami így bekerülhetett a köztudatba.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen eseménnyel vette kezdetét az 1905–1907-es forradalom? 2. Kik voltak a fekete százak? 3. Mikor lázadtak fel a fekete-tengeri flotta matrózai Petro Schmidt vezetésével? 4. Melyik politikai párt változtatta a nevét 1905 decemberében USZDMP-ra? 5. Mikor szüntették meg hivatalosan az Ems-i utasítást? 6. Ki volt az ukrán parlamenti közösség vezetője az I. Állami Dumában?
7. Hogyan zajlottak a forradalmi események Dnyepermenti Ukrajnában 1905 januárjában–augusztusában? 8. Milyen következményei voltak az október 17-i kiáltványnak? 9. Határozzátok meg a parasztmozgalom sajátosságait az 1905–1907-es forradalom idején! 10. Milyen forradalmi eseményekre került sor az ukrán földeken 1905 novemberében–decemberében? 11. Jellemezzétek az I. és II. Állami Duma ukrán képviselőinek tevékenységét!
12. Jellemezzétek az ukrán politikai pártok tevékenységének változásait ebben az időben! 13. Mik voltak az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom fő vívmányai a forradalom éveiben?
14. Volodimir Dorosenko az USZDMP tagja, ismert ukrán társadalompolitikai aktivistája úgy jellemezte az I. Állami Duma ukrán képviselőinek tevékenységét, hogy azok *deklarálták az ukrán nép létezését*. Osztjátok-e Dorosenko véleményét ebben a kérdésben? Válaszotokat indokoljátok meg!

26. §. Dnyepermenti Ukrajna 1907–1914 között

- ▶ 1. Milyen tényezők gátolták a mezőgazdaság fejlődését Dnyepermenti Ukrajnában a XX. század elején? 2. Mik voltak az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom főbb vívmányai Dnyepermenti Ukrajnában az 1905–1907-es forradalom idején?

1 **A sztolipini agrárreform és hatása Dnyepermenti Ukrajna fejlődésére.** Az 1905–1907-es forradalom vereséggel ért véget. A birodalom vezető körei megőrizték hatalmukat és egyre inkább tudatosult bennük a reformok bevezetésének szükségessége. A forradalom egyik kiváltó oka az agrárkérdés megoldatlansága volt, amelynek végrehajtása nélkül Oroszország végérvényesen lemaradt volna az európai nagyhatalmaktól. Az orosz miniszterelnök és belügyminiszter, **Pjotr Sztolipin** (1862–1911) megértette ezt és haladó reformokba kezdett, melyeknek át kellett alakítani az orosz falvak évszázados belső viszonyait. A reformfolyamat **1906. november 9-én** vette kezdetét a cár rendeletével és 1910. június 14-én valamint 1911. május 29-én öltött végső formát az Állami Duma törvényeiben.

A reformok kiváltó okai a következők voltak:

- ▶ az agrárkérdés megoldásának elkerülhetetlensége, mivel a probléma gazdaságiból politikaivá nőtte ki magát;
- ▶ a társadalmon belüli feszültségek feloldása és egy esetleges forradalom megelőzése.

A reformok célja a mezőgazdasági termelés modernizálása, versenyképességének fokozása és a parasztgazdaságok bevonása a piaci termelésbe volt. Az önkényuralom megbízható támogatókat keresett vidéken, és megszerette volna teremteni a cárizmus falusi osztálybázisát.

A sztolipini reformok lényege:

- ▶ a faluközösségek megszüntetése és a parasztok által megművelt termőföldek magántulajdonba vétele. A parasztok kiléphettek a faluközösségből és saját gazdaságot hozhattak létre. Falun belül az ilyen gazdaságot vágásföldnek (teleknek) nevezték, falun kívül pedig tanyának;
- ▶ megalakult a Paraszti Telekbank, amely olcsó hitelt nyújtott azon parasztoknak, akik saját gazdálkodást akartak folytatni;
- ▶ a parasztoknak, akiknek nem jutott elég föld, felajánlották, hogy költözzenek Oroszország keleti kormányzóságaiba: Szibériába, Észak-Kaukázusba vagy Közép-Ázsiába.

A reformok bevezetése során Pjotr Sztolipin erős ellenállásba ütközött. Elsősorban azok az erők nem nézték jó szemmel intézkedéseit, amelyek nem voltak érdekeltek a falu hagyományos viszonyainak átalakításában. A baloldali pártoknak (eszerek és bolsevikok) sem voltak ínyére a reformok, mivel ők egy újabb forradalomról ábrándoztak, ezért nem akarták, hogy megszűnjenek a szociális ellentétek a parasztok között. Sok paraszt is ellenállt, hisz attól tartott, hogyha megváltozik az életmódja, akkor előbb vagy utóbb tönkre megy.

I. Repin:
Pjotr Sztolipin

P. Sztolipin arra biztatja a parasztokat, hogy lépjenek ki a faluközösségből

Oroszország európai részén, Dnyepermenti Ukrajnában ment végbe leggyorsabban a reform. 1907–1915 között Jobbparti Ukrajna parasztbirtokainak 48%-a lett személyi tulajdon (a parasztok az eddig használatukban lévő közösségi földek személyi tulajdonba vétele mellett kiléphettek a faluközösségből – *a ford. megj.*), Dél-Ukrajnában a 42%-a, Balparti Ukrajnában pedig 16,5%-a. 1916-ig az országban 440 ezer tanya létesült (a parasztgazdaságok 14%-a). Ezek a mutatók jobbakk voltak, mint Oroszország más európai kormányzóságában, ahol a paraszti telkek 24%-a ment át a személyi tulajdonba, a tanyák pedig a gazdaságok 10,3%-át alkották.

Aktív tevékenységet folytatott a Paraszti Telekbank is, amely 1906–1916 között 596,4 ezer gyeszjatyina termőföldet adott el az ukrán parasztnak, melyek valamikor többnyire földesúri tulajdonban voltak. 1911-ben az összes bank által értékesített földterületek 42,4 százalékát Balparti és Dél-Ukrajna hat kormányzóságában vásárolták meg.

A parasztnak, akiknek nem jutott elég föld, felajánlották, hogy költözzenek Oroszország keleti tartományaiba: Szibériába, Kazahsztánba, Észak-Kaukázusba, Közép-Ázsiába. Távol-Keletre. 1906–1912 között Dnyepermenti Ukrajnát közel 1 millió ember hagyta el, vagyis a birodalom európai részéből kivándorlóknak több mint a fele. Igaz az is, hogy idővel a parasztnak negyede visszatért szülőföldjére. Ezzel egy időben Dél-Ukrajna és Kelet-Ukrajna nagy iparvállalatainál munkaerőhiány alakult ki, melyeket az Oroszországból betelepülő parasztnak töltöttek fel, akik bérmunkásokká váltak.

P. Sztolipin agrárreformja azonban nem számolta fel a feszültségeket az agrárszektorban, sőt még jobban elmélyítette azokat. A földesurak és parasztnak közötti régi ellenségeskedést tetézte a módos gazdák és földnélküli parasztnak között kialakuló gyűlölködés. A reform gazdasági követke-

ményei ettől függetlenül nagyon figyelemreméltóak voltak: jelentősen nőtt a piacra termelt búza mennyisége, új termőföldeket szántottak fel az ország keleti részén, a föld nélkül maradt parasztok az iparban helyezkedtek el és bérmunkások lettek. 1910–1913 között Dnyepermente vetésterülete 900 ezer gyeszjatyinával növekedett és 22,9 millió gyeszjatyina lett. 1913 nagyon jó év volt. Ekkor takarították be a legtöbb búzát, ami 1200 millió pudot tett ki. A megtermelt mezőgazdasági termékek harmadát külföldön értékesítették. Ukrajna adta Oroszország búzaexportjának 40 százalékát (évi 250–300 millió pudot).

Pjotr Sztolipin nem tudta befejezni reformjait. 1911. szeptember 1-jén D. Bobrov eszer terrorista a kijevi operában halálosan megsebesítette. A miniszterelnököt végrendelete értelmében a Kijevi Barlangkolostorban temették el.

2 Ukrán politikai pártok 1907–1914-ben. Az 1905–1907-es forradalom leverését megtorlások követték, melyek az ukrán pártok többségének megszűnéséhez vezettek. Az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspártnak 1907 júniusában még 3 ezer tagja volt. Néhány hónap elteltével taglétszáma tízszeresére csökkent. A párt működésének egyetlen bizonyítéka a *Szlovo* (Szó) című legális lap kijevi megjelenése volt 1908–1909-ben.

1908-tól kezdve a párt szabadlábban lévő vezetői több kísérletet tettek a szociáldemokrata munkáspárt tevékenységének helyreállítására. Ebből a célból létrehozták a főiskolák ukrán szociáldemokratáinak a szervezőbizottságát és a kijevi munkásszervezetet. A párt működő alapszervezeteinek képviselői 1911-ben Lvivben tanácskozársra gyűltek össze. A tanácskozás résztvevőinek nézetkülönbségei miatt azonban az USZDMP-t nem sikerült újraindítani. Ahogy kudarcba fulladt az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárthoz való csatlakozási kísérlet is a nemzetiségi kérdésben mutatkozó nézetbeli eltérések miatt.

Ezek után az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőinek többsége radikálisan megváltoztatta nézeteit és nacionalista elveket kezdett vallani. Csatlakozott hozzájuk a szociáldemokrata Szpilka több képviselője is (M. Melenevszkij, O. Szkoropisz-Joltuhovszkij). A 1911-es lvivi tanácskozáson az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspárt egyik szárnya amellet foglalt állást, hogy a politikai harcban csak saját erőkre szabad támaszkodni, a másik viszont azon a véleményen volt, hogy együtt kell működni az Osztrák-Magyar Monarchiával, és ki kell használni mindenben annak támogatását. Ezek az ellentétek két külön szervezet létrejöttéhez vezettek. Megalakult az **Ukrán Információs Bizottság** és az **Ifjú-ukrán párt**. Az utóbbi azonban nem kezdte meg működését. Az Ukrán Információs Bizottság 1912–1914 között aktív felvilágosító munkába kezdett, hogy megismertesse az európai közvéleményt az ukránok ügyeivel. A szervezet képviselői eljutottak Nagy-Britanniába, Franciaországba, az Osztrák-Magyar Monarchiába és más európai országba.

Az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspárt azon képviselői, akik emigrációba kényszerültek, Ukrajna politikai önállóságának a hívei lettek, azok viszont, akik az Orosz Birodalom területén maradtak, azt vallották, hogy Oroszországnak szövetségi állammá kell átalakulni, ahol Ukrajna autonóm jogokat élvez. Ez utóbbiak több ukrán társadalmi-politikai lapot is kiadtak: Moszkvában az *Ukrán életet*, Kijevben a *Harangot*.

Az *Ukrán élet* 1912-től jelent meg orosz nyelven. Ez volt az egyetlen olyan újság, amely az ukránok helyzetével foglalkozott az Orosz Birodalom területén, és kifejezte azok igényeit és törekvéseit. A folyóirat cikkeit az ukrán mozgalom prominensei írták. A lap az Ukrán Szociáldemokrata Munkáspárt hivatalos sajtóorgánumának számított és Szimon Petljura szerkesztette. A folyóiratban megjelent tudósításokat P. Szteblinszkij és O. Lotockij összegyűjtötték és 1914-ben könyv formájában megjelentették, melynek címe *Ukrán kérdés* volt.

A forradalom bukása után a liberális-demokrata nézeteket valló Ukrán Demokratikus-Radikális Párt megszűnt. Legális szervezetként csak törvényes eszközökkel tudott politizálni. A forradalom leverése után a pártnak nem volt dumai frakciója, ahol kifejezhette volna nézeteit, ezért inkább beszüntette tevékenységét. Ebben a helyzetben az UDRP vezetői, Borisz Hrincsenko, Szerhij Jefremov és Jevhen Csikalenko elhatározták, hogy a párt helyi alapszervezeteinek a segítségével helyreállítják a korábban működő Összukrán Pártonkívüli Szervezetet. Az Ukrán Demokratikus-Radikális Párt 1908-ban megtartott kongresszusának küldöttei támogatták ezt az elképzelést, és O. Lotockij javaslatára a régi-új szervezetet **Ukrán Mérsékelték Társaságának** nevezték el. A mérsékelték az Orosz Birodalmat szövetségi állammá akarták átalakítani, amelyben Ukrajna széles körű autonómiával rendelkezik. Követeléseik közt szerepelt az ukrán tanítási nyelv bevezetése az elemi iskolákban, valamint az ukránsággal foglalkozó tanszékek megnyitása a kijevi és a novorosszijszki egyetemeken. Célkitűzéseiket azoknak az orosz liberális pártoknak a segítségével szerették volna megvalósítani, amelyek frakcióval rendelkeztek az Orosz Állami Dumában. 1911–1913-ban részt vettek az orosz tanítók és zemsztvók népoktatással foglalkozó kongresszusain. A tanácskozásokon elhangzott felszólalásaikban a mérsékelték az ukrán tanítási nyelv bevezetésének szükségességéről beszéltek Dnyepermenti Ukrajna iskoláiban.

1912 áprilisában az Ukrán Mérsékelték Társaságának kongresszusán elfogadták az ukrán platformot, amely az alábbi követeléseket tartalmazta:

- ▶ az ukrán oktatási nyelv bevezetése az elemi iskolákban;
- ▶ az ukrán nyelv, irodalom és történelem tanítása külön tantárgyként a középiskolákban és főiskolákon;
- ▶ az ukrán nyelv alkalmazása az igazságszolgáltatásban, a társadalmi szervezetekben és az egyházi szertartásokon;
- ▶ az ukrán könyvek külföldről való behozatalával kapcsolatos tiltások feloldása.

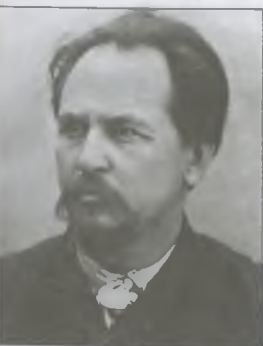

Borisz Hircsenko

Szerhij Jefremov

Jevhen Csikalenko

Az ukrán platformot a mérsékeltek az *Ukrán élet* című folyóirat oldalain népszerűsítették. A mérsékeltek szerződést kötöttek az Orosz Alkotmányos-Demokrata Párttal, vagyis a kadetokkal, akik az Állami Dumában képviselték érdekeiket.

3 Az orosz politikai pártok és az ukrán mozgalom. Dnyepermenti Ukrajnában az orosz politikai pártoknak is voltak helyi alapszervezetei. Természetesen valamennyi pártnak megvolt a maga véleménye az ukránok nemzetiségi jogairól. A liberálisok, vagyis a kadetok és októbristák az egységes Oroszország hívei voltak, ezért elutasították az ukránok önrendelkezési jogát, az ukrán nemzeti-területi autonómia létrehozásának lehetőségét. Azon a véleményen voltak, hogy a nemzeti mozgalmak ellen fogantatosított megtorlások, azok erkölcsi és politikai megerősödéséhez vezethetnek, ezért minden népnek meg kell adni a demokratikus szabadságjogokat és a nemzeti kulturális autonómiát, vagyis az anyanyelvű oktatáshoz, szabad nyelvhasználatához való jogot az igazságszolgáltatásban, templomokban, hogy szabadon fejleszthessék nemzeti kultúrájukat.

A jobboldali fekete százak szervezetei – az Orosz Népszövetsége, Mihály Arkangyal Szövetsége, az Orosz Nacionalisták Klubja – kategorikusan elutasították még az ukrán népnek a létét is. Az ukrán mozgalmat pedig *német aknamunkának* nevezték, amit azért találtak ki, hogy meggyengítsék az Orosz Birodalmat.

Jelentősen eltértek egymástól az ukrán mozgalommal kapcsolatban a szocialista irányultságú pártok nézetei. Az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt mensevik frakciója nem utasította el az ukránok nemzeti-kulturális autonómiához való jogát. Véleményük szerint, azonban a nemzeti mozgalmak meggyengítik a cári elnyomás ellen folytatott harc egységfrontját. Szerintük ezért az ukránoknak meg kell elégedniük a demokratikus szabadságjogokkal és a szocialista átalakításokkal.

Az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt bolsevik irányzatának véleménye az ukrán kérdésről kezdetben megegyezett a mensevikek álláspontjával. Az első világháború előestéjén, amikor a nemzetiségi kérdés egyre fontosabbá vált a világpolitikában, a bolsevikok vezére, Vlagyimir Iljics Uljanov-Lenin annak a véleményének adott hangot, hogy a cárizmus ellen folytatott harc szakaszában a bolsevikok feltétel nélkül támogatják az ukránok önrendelkezési jogát és a demokrati-

kus átalakítások bevezetését. A szocialista forradalom következő szakaszában azonban a nemzeti mozgalmak és nemzetiségi átalakítások egyenesen gátolják a munkásosztály további harcát az elnyomó társadalmi rétegek ellen, és lehetetlenné teszik a nagy proletár világgkötársaság létrehozását.

Az összes orosz párt közül csak a Szociálforradalmár Párt támogatta feltétel nélkül az ukránok jogát a nemzeti-területi autonómiához. Az eszerek ugyanis azt akarták, hogy Oroszország alakuljon át szövetségi állammá, ahol minden nép számára autonómiát biztosítanak.

4 **Az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom.** Az orosz hatalom által folytatott politika következtében jelentősen romlottak az ukrán nemzeti-népművelő mozgalom fejlődésének feltételei. A cárizmus politikája ebben az időben egyre inkább a **nagyhatalmi sovinizmus** jegyeit viselte magán.

1908-ban Kijevben megkezdte működését az Orosz Nacionalisták Klubja, melynek Dnyepermenti Ukrajna több városában és mezővárosában voltak helyi szervezetei. A nacionalisták célja az ukrán mozgalom elleni társadalmi és kultúrharc volt az orosz államiság megvédése érdekében Ukrajna területén.

Ebben az időben hatályon kívül lett helyezve az orosz oktatási miniszter egy 1906-ban kelt körlevele, amely engedélyezte a tanárok számára, hogy a tananyagban előforduló ismeretlen kifejezéseket és fogalmakat ukránul is megmagyarázthassák a gyerekeknek. Több ukrán újságot és folyóiratot megszüntettek. 1907-ben például Dnyepermenti Ukrajna 18 ukrán kiadványa közül, csak kilenc maradt meg, és az elkövetkező évek során még ezeknek a száma is csökkent. Cenzúrázni kezdték az ukrán színházi előadásokat is.

Az orosz kormány különféle módszerekkel megpróbálta korlátozni a Proszviták tevékenységét. Annak ellenére, hogy ez egy népművelő, kulturális szervezet volt, a hatalom állandó üldöztetésének volt kitéve. Munkájukat azzal is gátolták, hogy újra meg újra nyilvántartásba kellett vétenni magukat. 1910. január 20-án a kormány

körlevelet adott ki, amelyben törvényen kívül helyezte az idegen, vagyis nem orosz társadalmi szervezeteket, könyvkiadókat. A körlevél megtiltotta bármilyen ukrán vagy zsidó társadalmi szervezet bejegyzését, függetlenül az általuk megfogalmazott feladatoktól. A körlevél felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzeti célokat maguk elé tűző szervezetek létrehozása nemzeti elszigetelődéshez vezethet, aminek komoly következményei lehetnek az Orosz Birodalomra nézve. A körlevélnek volt azonban egy

Nagyhatalmi sovinizmus – egy politikai ideológia, ami alatt általában a hazafiság fanatikus megnyilvánulását értik, a haza vagy nemzet elvakult imádatát, kritika nélküli csodálatát tükröző, annak felsőbbrendűségét hirdető nézeteket, a népek közötti ellenségeskedést és gyűlölködést hirdető eszmarendszert. A Cogniard fivérek *A nemzeti színű kokárda* című vígjátéka alapján terjedt el, amelynek egyik szereplője, Nicolas Chauvin színész, a túlzott hazafiságot személyesítette meg, vakon, ellentmondást nem tűrő módon imádta Napóleont, és mindazt, ami tőle eredt.

nagyon pozitív mozzanata az ukránok számára. Először ismerte el ugyan is az ukránokat külön nemzetként. A hatalmi korlátozások következtében 1914-re csak Katerinoszlavban maradt meg a Proszvita szervezet.

O. Lotockij az ukrán mozgalom fejlődéséről Dnyepermenti Ukrajnában az 1905–1907-es forradalom után

Az első forradalom utáni években az ukránok helyzete semmiben nem különbözött a forradalom előtti állapotoktól. Az ukrán politikai szervezeteket az állami nyilvántartásba vétellel próbálták megsemmisíteni. A nemzeti szervezetek bekerülését az orosz parlamentbe, így az ukrán demokratikus elemekét is, megakadályozta az 1907. június 3-án elfogadott törvény... Az ukrán nyelv továbbra is a számkivetettség állapotában volt. Kiltolták az iskolákból, a közigazgatásból, a bíróságokról, még a könyvtárakból is...

Háború kezdődött minden fronton az ukránok, és elsősorban az ukrán nyelv ellen. Betiltották a Proszvitákat, klubokat, nem jelenhetett meg ukrán nyelvű irodalom, tilos volt ukránul énekelni a koncerteken, utcákon, de még a falvakban is; a kobzosoknak megiltották, hogy a vásárokon énekeljenek, a diákok nem kántálhattak ukránul, a tanárok pedig elvették a tanulóktól az ukrán *Szentírás*t.

- ? 1. Milyen tényeket közöl a részlet szerzője? 2. Milyen következtetéseket lehet levonni ezeknek a tényeknek az alapján az oroszok ukrán mozgalommal kapcsolatos politikájáról a forradalom utáni években?

Az orosz kormány 1911-ben megiltotta a Sevcsenko halálának 50. évfordulójával kapcsolatos megemlékezések megtartását. Nem engedélyezték többek között azt sem, hogy pénzt gyűjtsenek, és szobrot állítsanak a nagy kobzos tiszteletére, esteket szervezzenek az emlékére. Az *Ukrajna* és az *ukrán nép* kifejezések is tiltás alá kerültek. A *Kobzos* teljes kiadását lefoglalták, és nem engedélyezték az ukrán nyelvű egyházi szertartásokat sem.

5 **Az ukrán kérdés a III. és IV. Állami Dumában.** Az 1907. június 3-án elfogadott új választójogi törvény korlátozta a demokratikus erők bejutását az Állami Dumába, ami jelentős változásokat eredményezett annak összetételében a korábbi két dumához képest. A III. Állami Duma **1907. november 1.** és **1912. június 9.** között fejtette ki tevékenységét. 442 képviselője közül 95 származott a Dnyepermentérről, akik nem hoztak létre külön ukrán dumai közösséget.

A dumák történetében először az ukrán kérdéssel 1908. március 29-én foglalkoztak. Ez egy törvénytervezet volt, amely előírta az 1908–1909-es tanévtől az ukrán nyelv oktatásának bevezetését az ukránok által lakott területeken lévő elemi iskolákban és a tanulók tankönyvekkel való ellátásának szükségességét ebből a tantárgyból. Az orosz nyelv tanulása emellett szintén kötelező maradt. A kérdést azonban csak részben vitatták meg, és visszaküldték átdolgozásra a дума népoktatási házbizottságához,

ahol elkallódott. Az i-re a pont 1910 októberében került fel, amikor az Állami Duma hosszas viták után megtiltotta az ukrán nyelv oktatásának bevezetését az elemi iskolákban.

Az ukrán kérdés másodszor 1909 decemberében került az Állami Duma napirendjére az anyanyelv használatáról szóló törvénytervezet kapcsán a helyi bíróságok munkájában. O. Bobrinszkij és V. Sulgin ultrajobbos ukrán sovinszta képviselők mindent megtettek annak érdekében, hogy ne fogadják el ezt a törvényt. Még a „nép hangját” is megszólaltatták, akik kijelentették, hogy *szükségtelen az ukrán nyelv használata a bíróságokon*. A duma végül nem fogadta el ezt a törvényt sem.

Másképp viszonyult az ukrán kérdéshez a IV. Állami Duma (1912. november 15. – 1917. október 6.), melynek 442 küldötte közül 96 képviselte Dnyepermenti Ukrajna kilenc kormányzóságát. A választási kampány idején az Ukrán Mérsékelték Társasága szerződést kötött a kadetokkal arról, ha az alkotmányos demokraták bekerülnek a törvényhozásba, védeni fogják az ukránok érdekeit. Az első világháború kitöréséig az Állami Duma kétszer is tárgyalta az ukrán kérdést. 1913 nyarán a kadetok és trudovikok frakciói interpellációval fordultak a kormányhoz a társadalmi szervezetek üldözése kérdésében Dnyepermenti Ukrajna területén. A kérdés megvitatása során az ukránság problémái minden oldalról meg voltak világítva. Az ukránok védelmében szólalt fel a kadetok részéről Pjotr Miljukov, a trudovikoktól V. Dzubinszkij és Hrihorij Petrovszkij a szociáldemokratáktól. Ez az ukránpártiság nagy felháborodást váltott ki a duma jobboldali többségének a körében, akik kormánypártiak voltak.

A másik eset 1914-ben történt, amikor az orosz kormány megtiltotta Tarasz Sevcsenko centenáriumának a méltatását. A költő születésnapján a trudovik, kadet, oktobrista és szociáldemokrata képviselők beadványukban azzal vádolták meg a belügyminisztert, hogy túllépte hatásköreit, amikor nem engedélyezte Sevcsenko jubileumának a megünneplését. Mint korábban, most is, ennek a kérdésnek a kapcsán szóba került az ukrán nép jogfosztottsága, s így ismét sikerült ráirányítani a közvélemény figyelmét az ukrán kérdésre

Mendel Beilisz

6 A Beilisz-ügy. A cári kormány, hogy elterelje az emberek figyelmét az önkényuralom elleni harctól, antiszemita húrokat kezdett pengetni az ukrán földeken. A forradalom idején az orosz feketeszázás szervezetek zsidó pogromokat hajtottak végre, de a rendőrség nem tett semmit az egyszerű emberek védelme érdekében.

1911. március 11-én Kijevben megtalálták egy keresztény kisfiút, bizonyos Andrej Juscsinszkij holttestét. A nyomozás során a rendőrség megtalálta az igazi gyil-

kost, de az orosz fekete százak azt a hírt kezdték terjeszteni, hogy rituális gyilkosság történt, amiben a zsidók a hibásak. Elkövetésével a helyi téglagyár munkását, öt gyermek édesapját, Mendel Beiliszt gyanúsították meg. A bírósági tárgyalásokkal az önkényuralom zsidó pogromokat akart kiprovokálni Dnyepermenti Ukrajnában. A Beilis-ügy kivizsgálása két évig tartott. Az ukrán és orosz demokratikus közvélemény Beilisz védelmére kelt. M. Hruszevszkij, A. Septickij, Sz. Jefremov, V. Korolenko elítélték a cárizmus alattomos provokációját. A tárgyaláson az esküdtszék végül felmentette Beiliszt.

! **Következtetések.** A sztolipini agrárreform feladata a földkérdéssel kapcsolatos problémák megoldása, és egy újabb forradalom kirobbanásának a megakadályozása volt. A kitűzött célokat azonban csak részben sikerült elérni. Bizonyos társadalmi ellentéteket ugyan feloldott, de közben több újat hozott létre.

▶ A forradalom utáni megtorlások idején az ukrán pártok ideiglenesen szüneteltették tevékenységüket vagy pedig módosították azt.

▶ A forradalom utáni megtorlások idején az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom fejlődése számára kedvezőtlen feltételek alakultak ki: üldözték az ukrán kultúrát, betiltották az ukrán társadalmi szervezeteket, bezárták intézményeiket.

▶ A III. és IV. Állami Dumák megvitatták az ukrán kérdést. Ugyan nem fogadtak el kedvező határozatokat, de sikerült ráirányítani a közvélemény figyelmét az ukránok problémáira.

? **Kérdések és feladatok**

1. Mikor kezdődött Pjotr Sztolipin földreformja? 2. Melyik párt kongresszusán alakult meg az Ukrán Mérsékelt Társasága 1908-ban? 3. Melyik orosz politikai párt támogatta minden feltétel nélkül az ukránok nemzeti-területi autonómiáját?
4. Mi a nagyhatalmi sovinizmus? 5. Hány Proszvita működött Dnyepermenti Ukrajnában 1914-ben? 6. Milyen ukrán kérdéseket vitattak meg a III. és a IV. Állami Dumákon?
7. Hogyan hatott a sztolipini agrárreform Dnyepermente mezőgazdaságának fejlődésére? 8. Jellemezzétek az ukrán politikai pártok tevékenységét 1907–1914 között! 9. Hogyan viszonyultak az ukrán politikai pártok az ukránság problémáihoz? 10. Határozzátok meg az ukrán nemzeti-kulturális mozgalom fő vonásait!
11. Hogyan vitatták meg a III. és IV. Állami Dumák képviselői az ukrán kérdést?
12. Jellemezzétek a sztolipini agrárreformot a következő vázlat alapján: 1) okai; 2) célja; 3) összetevői; 4) végrehajtásának sajátosságai az ukrán földeken; 5) eredményei!
13. Miért vert olyan nagy port fel a Beilis-ügy? Készítsetek esszét erről a kérdéstől!

Gyakorlati foglalkozás. Az autonómia és az állami önállóság eszméi Dnyepermente politikai pártjainak programjaiban

- ▶ 1. Milyen politikai pártok voltak Dnyepermenti Ukrajnában? 2. Milyen célokat fogalmaztak meg programjaikban ezek a pártok?

✓ **Cél:** begyakorolni és rendszerezni a tanultakat.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: megismételni a tankönyv 23–26. paragrafusait; egy 5–6 diából álló prezentációt összeállítani *Az autonómia és állami önállóság eszméi Dnyepermente politikai pártjainak programjaiban* témára!

A munka menete

1. Beszéljétek meg csoportokban az elkészített prezentációkat, és töltsétek ki a táblázatot!

Politikai irányzatok	Nacionalista	Szocialista	Liberális-demokrata
A politikai irányzatokat képviselő pártok			
A harc célja			
Főbb harci eszközeik			

2. Magyarázzátok meg, miért az autonómia eszméje vált az ukrán mozgalom vezérgondolatává?
3. Olvassátok el a szövegrészleteket, amelyek azt mutatják be, hogyan változtak meg a Forradalmi Ukrán Párt (FUP), valamint jogutódjának, az Ukrán Szocialista Munkáspártnak (USZDMP) a nézetei! Magyarázzátok meg, hogyan változtak nézeteik Ukrajna államformájával kapcsolatban! Miről tanúskodnak ezek a változások? Mi az okuk?
- 1. Önálló Ukrajna, 1900:** *Egy egységes oszthatatlan, szabad, önálló Ukrajna létezik a Szjántól a Kaukázusig; Aki egész Ukrajnában nincs velünk, az ellenünk van. Ukrajna az ukránoké, és amíg akár csak egy idegen ellenség is a területünkön tartózkodik, nincs jogunkban letenni a fegyvert. Emlékezzünk arra, hogy a dicsőség és a győzelem a nép ügyéért küzdő harcos sorsa.*
 - 2. 1902:** *Pártunk eszményképe a szabad, önálló és fejlett szocialista államrenddel rendelkező Ukrajna.*
 - 3. 1903:** *Az Önálló Ukrajna világnézete már nem jellemző a pártunkra; a nemzetiségi kérdést a burzsoázia találta ki, hogy elhomályosítsa a proletariátus öntudatát; A FUP áttért a marxizmus platformjára, követeljük Ukrajna nemzeti autonómiáját.*

4. 1904: Az Önálló Ukrajna eszméje téves elmélet volt.
 5. 1905: A FUP az Önálló Ukrajna zászlóját az autonómia zászlójára cserélte, nevét pedig USZDMP-re változtatta.
4. Fogalmazzatok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

Összegző kérdések a VI. fejezethez

1. Soroljátok fel Dnyepermenti Ukrajna történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XX. század elején! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *oroszosítás, iparosítás, a termelés koncentrációja, monopóliumok létrejötte, szövetkezet, proletár, munkásküldöttek tanácsa, nagyhatalmi sovinizmus, vágásföld, fekete százak, tanya, sztrájk, az ukrán nemzeti mozgalom politizálódása, sztolipini agrárreform, autonómia-pártiság!*
3. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével!
 - 1) Határozzátok meg az ukrán földek állami hovatartozását a XX. század elején; mutassátok meg, milyen országokhoz tartoztak az egyes ukrán régiók;
 - 2) mutassátok meg a térképen az ukrán földek gazdasági szakosodását ebben az időben;
 - 3) mutassátok meg a térképen a legnagyobb munkás-, paraszt- és katonai megmozdulások helyét az 1905–1907-es forradalom idején;
 - 4) mutassátok meg az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásával kapcsolatos helyeket Dnyepermenti Ukrajnában!
4. Nevezzétek meg a korszak kiemelkedő történelmi személyiségeit! Véleményetek szerint, miben rejlik tevékenységük jelentősége Ukrajna történetében a XX. század elején?
5. Jellemezzétek az iparosítás és a társadalmi élet modernizációjának főbb megnyilvánulási formáit a XX. század elején!
6. Hozzatok fel példákat az ukrán társadalom és nemzeti-felszabadító mozgalom politizálódására!
7. Határozzátok meg, és jellemezzétek az ukrán nemzeti mozgalom sajátosságait, megnyilvánulási formáit és vívmányait Dnyepermenti Ukrajnában a XX. század elején!
8. Milyen szerepet játszott az 1905–1907-es orosz forradalom az ukrán mozgalom kibontakozásában?
9. Miért korlátozták ismét az ukránságot az Orosz Birodalomban 1907–1914 között?
10. Az ukrán pártok többsége miért volt az autonómia híve Oroszország keretei között?

VII. FEJEZET. A NYUGAT-UKRÁN FÖLDEK AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KERETEI KÖZÖTT a XX. század elején

27. §. A nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése a XX. század elején

- 1. Hogyan fejlődött a nyugat-ukrán gazdaság a XIX. század második felében?
- 2. Nevezzétek meg a nyugat- és kelet-ukrán ipar fejlődése közötti különbségeket!
- 3. Milyen okai és következményei voltak az ukránok tömeges kivándorlásának?

1 **Az ipar fejlődése.** A nyugat-ukrán földek iparának fejlődését a birodalmi központ által kezdeményezett mesterséges folyamatok fékeztek. Galícia iparvállalatainak 94%-a kézműves jellegű volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia gőzgépeinek 5,5%-a működött itt. A tartomány területén mindössze 220 nagyvállalat létezett. Galícia vezető iparágai közé a kőolaj-kitermelést, a sóbányászatot és a fakitermelést sorolhatjuk.

A kőolaj-kitermelés az első világháború előtt Galíciában megelőzte az összes többi iparágat. A XX. század elején a tartomány kőolaj bányászata adta a világ kőolaj-kitermelésének 5%-át. A kőolajbányászatban közel 6 ezer ember dolgozott. Egy munkás havi átlagfizetése 100 korona volt, ami a galíciai parasztok kétéves jövedelmének felelt meg.

Az osztrák-magyar kormány nem támogatta a kőolaj-feldolgozást helyben. A nyersolaj kiviteli váma sokkal alacsonyabb volt, mint a feldolgozotté. Ez ahhoz vezetett, hogy Galíciában a nyersanyagoknak csak az 1/3-át dolgozták fel, a 40%-át pedig a monarchia központi tartományaiba szállították további feldolgozás céljából.

A kőolajbányászat mellett Galícia monopolhelyzetben volt még az ozokerit, azaz a földviasz vagy ásványi viasz-kitermelés terén is. A földviaszból templomok számára készítettek gyertyákat, de a méhészetben is hasznosították. Az ozokerit-lelőhelyek többsége azonban hamar kimerült, ezért a kitermelés is rohamos tempóban csökkent. A kőolaj és földviasz mellett kisebb barnaszén-lelőhelyek is voltak Galícia területén. Az itt bányászott barnaszén a helyi vasút használta.

Galíciában és Kárpátalján volt a monarchia leggazdagabb konyhasó kincse. A wieliczki (Krakkó mellett), a kalusi, sztebniki, aknaszlatinai sóbányák látták el sóval az egész Osztrák–Magyar Monarchiát. A régió másik nagy természeti kincse a kőolaj után az erdő volt. A XX. század kezdetétől évente 10 millió köbméter fát termeltek ki itt. A tömeges fakitermelés ahhoz vezetett, hogy Galíciában az erdők területe 1912-ben 1100 hektárral csökkent.

A XX. század elején a tartomány iparosításának megvolt az összes objektív előfeltétele. Jelentős természeti kincsekkel, munkaerő-fölösleggel, képzett szakember-tartalékkal, vasúthálózattal (4 ezer kilométer), fejlett hírközléssel, biztos belső piaccal rendelkezett. Egyedül csak a tőkebefektetések hiányoztak az ipar fejlesztéséhez.

Végül a legnyereségesebb galíciai iparágak, a kőolaj és erdőkitermelés, felkeltették a külföldi tőkések érdeklődését. A XIX. század végétől fokozatosan növekedni kezdett a feldolgozóipar is. Több nagy osztrák, német, olasz világcég, a Fiat, a Siemens és mások, leányvállalatokat hoztak itt létre.

Azonban az ipar fejlődése terén tapasztalt pozitív változások ellenére a nyugat-ukrán földek továbbra is az Osztrák–Magyar Monarchia legkevésbé fejlett régiója maradt. Az export 90%-át a nyersanyag tette ki. Óriási volt a munkanélküliség is. A szegénység, a nyomor arra kényszerítette az embereket, hogy kivándoroljanak, ami tömeges méreteket öltött.

2 Mezőgazdaság. A nyugat-ukrán földek népességének 80–90%-a a mezőgazdaságban dolgozott. A mezőgazdasági termelésben a földesúri birtokok játszották a vezető szerepet. 1902-ben Galíciában 3493 uradalom volt, melyek a föld 57%-ával rendelkeztek. A földesurak többsége is alkalmazkodott a piaci viszonyokhoz, ezért birtokaik száma megfogyatkozott. A parasztok között nagy volt a vagyoni különbség. A szegényparasztok tették ki a nyugat-ukrajnai falusi lakosság 80%-t, a módos gazdák pedig csak a 8%-át. A parasztgazdaságok száma folyamatosan nőtt feldarabolódásuk következtében, a telkek mérete viszont állandóan csökkent.

A XX. század elején a galíciai földesurak birtokaikon olyan többágazatú gazdaságokat alapítottak, ahol nemcsak növénytermesztéssel, hanem feldolgozóiparral is foglalkoztak, azaz a megtermelt mezőgazdasági termékek feldolgozásával. A módosabb gazdák farmergazdaságokat hoztak létre. A modern mezőgazdasági termelési módszerek és gépek alkalmazásának köszönhetően a növények terméshozama nőtt és egyre több gabonát sikerült betakarítani.

A pozitív törekvések ellenére a tartománynak továbbra sem volt elég kenyere, Magyarországról kellett azt Galíciába hozni. Sokkal jobb volt a helyzet az állattenyésztéssel. Ezzel foglalkozott a nyugat-ukrajnai parasztság 91%-a. A helyi lakosság jelentős jövedelmeket szerzett az élő marha külföldi eladásából. Kárpátalján továbbra is fejlett volt a szőlészet és borászat.

A földnélküliség és más szociális problémák arra kényszerítették a parasztokat, hogy elhagyják szülőföldjüket. Leggyakrabban az ukránok Észak-Amerikába vándoroltak ki. 1900–1910 között 300 ezer paraszt hagyta el hazáját Galíciából és Bukovinából. Kárpátaljáról 1905–1914 között 400 ezren vándorolt ki.

Fakitermelés

A Tartományi Ellenőrző Szövetség alapítói

A nyugat-ukrán földek mezőgazdasága külterjes módon fejlődött, nem sok jövedelmet hozott, lényegében csak a tartomány igényeit elégítette ki. Az árutermelés, vagyis a mezőgazdaság piacra való termelése nagyon lassan haladt előre.

3 Szövetkezeti mozgalom. A külföldi tőke és a helyi uzsorások befolyásával szemben fontos és kedvező ellenhatása volt a megalakuló **szövetkezeti mozgalomnak**, általa a parasztok részben védve voltak a teljes elszegényedéstől. A mozgalom kibontakozását Galíciában elősegítette a Tartományi Hitelszövetség, a Tejtermelők Tartományi Szövetsége és más szövetkezeti egyesületek tevékenysége. A helyi Proszviták 1909-ben Lvivben oktatási és gazdasági kongresszust hívtak össze. Ez az esemény fontos szerepet játszott a nyugat-ukrán szövetkezeti mozgalom történetében. A Galíciából és Bukovinából érkező küldöttek megvitatták a szövetkezetek további fejlődésének szervezeti-elvi alapjait. A szövetkezetek tehát meghatározó jelentőséggel bírtak az emberek mindennapi életében.

A galíciai ukrán szövetkezetek szervezeti és irányítási központja a *Tartományi Ellenőrzési Szövetség* volt, amely 1904-ben alakult. 1914-ben már 609 szövetkezetet egyesített soraiban. A *Ruszin Ellenőrzési Szövetség*hez 100 szövetkezet tartozott. De néhány száz szövetkezet egyetlen szövetséghez sem tartozott. Bukovina területén ebben az időben 150 paraszt-pénztár működött, melyeket a Paraszt-pénztár (1903) Szövetkezeti Egyesület kapcsolt egybe. Kárpátalján a szövetkezeti mozgalom kevésbé volt fejlett. Az itt működő hitelszövetkezetek a magyar szövetkezeti szövetségek részei voltak.

1913-ban Galíciában összességében 1300, Bukovinában 200, Kárpátalján pedig néhány ukrán szövetkezet működött. Az ukránokon kívül a térségben voltak még lengyel és magyar szövetkezeti egyesületek is. A szövetkezetek felvásárolták tagjaiktól a megtermelt mezőgazdasági portékákat, minek fejében műtrágyával, mezőgazdasági technikával, vetőmagokkal és mindennel, amire szükségük volt, látták el őket. Elősegítették a gazdál-

kodás régi, elavult módszereinek a megszűnését, bevonták a parasztokat az árutermelésbe.

! **Következtetések.** A nyugat-ukrán földeken csak azok az iparágak fejlődtek, amelyek a nyersanyag kitermelésével voltak kapcsolatban, vagyis a kőolajbányászat, földviasz-kitermelés, faipar és sóbányászat, malomipar. A XX. század elején a tartomány kőolajbányászata adta a világ kőolaj-kitermelésének 5%-át.

► Ezt az időszakot a külföldi – osztrák, német, angol, amerikai, francia, belga tőke megjelenése jellemezte Galiciában. A külföldi pénzemberek teljes egészében ellenőrzésük alá vonták a nyugat-ukrán gazdasági életet, és ragadozók módjára kifosztották a tartomány természeti kincseit.

► A nyugat-ukrán földek fokozatosan az Osztrák–Magyar Monarchia fejlettebb tartományainak felvevőpiacává váltak.

► A nyomor és szegénység helyett a helyi lakosság gyakran a kivándorlást választotta, és elhagyta szülőföldjét.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen iparágak voltak leginkább fejlettek a nyugat-ukrán földeken? 2. Milyen iparágak vonzották leginkább a külföldi tőkét? 3. Milyen új vonásokkal gazdagodott a XX. század elején a nyugat-ukrán mezőgazdaság fejlődése? 4. A mezőgazdaság melyik ága volt a legeredményesebb a külföldi piacon? 5. Hány ukrán vándorolt ki a XX. század elején Nyugat-Ukrajnából? 6. Melyik szövetkezeti egyesület volt a galíciai ukrán szövetkezetek szervezeti és irányítási központja?
7. Mik voltak a nyugat-ukrán földek gazdasági fejlődésének fő irányai a XX. század elején? 8. Mi volt az oka a nyugat-ukrán mezőgazdaság lassú fejlődésének? 9. Miért nevezzük a nyugat-ukrán földek gazdaságát gyarmati jellegűnek?
10. Határozzátok meg azokat a tényezőket, amelyek elősegítették és gátolták a nyugat-ukrán földek gazdasági fejlődését!
11. A kedvező gazdasági feltételek ellenére miért volt lassú a nyugat-ukrán földek fejlődése? 12. Beszéljétek meg csoportokban, hogyan hatott az ukránok tömeges kivándorlása a tartomány fejlődésére!

28–29. §. Társadalmi-politikai élet a nyugat-ukrán földeken a XX. század elején

- 1. Melyek voltak a társadalmi-politikai mozgalom fő irányai a nyugat-ukrán földeken a XIX. század második felében? 2. Hogy bontakozott ki az ukrán nemzeti mozgalom a nyugat-ukrán földeken ebben az időben? 3. Hogyan jöttek létre az ukrán politikai pártok Galiciában?

1 **Az ukrán mozgalom fejlődésének sajátosságai Galiciában a XX. század elején.** A XX. század elején az Osztrák–Magyar Monarchiában a társadalmi-politikai élet egyre aktívabb formákat öltött. Galícia számára

az egyik legfontosabb probléma továbbra is a lengyel–ukrán szembenállás maradt. A lengyel mozgalom képviselői harcot folytattak államiságuk helyreállításáért, és gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták az ukránok jogait. A XX. század elején az ukrán mozgalmat Galíciában már nem lehetett megkerülni. Az ukrán politikai pártoknak, társadalmi szervezeteknek, kulturális-népművelő társaságoknak köszönhetően az elnyomott, jogfosztott paraszti tömegekből egy öntudatos, jogait felismerő és megvédeni is kész ukránság született Galíciában. Ez megváltoztatta az erőviszonyokat a lengyelek és ukránok között a tartományban. Ugyan a lengyelek még mindig kezükben tartották a hatalmat a koronatarományban, az ukránok mégis sokkal szervezettebbek és öntudatosabbak voltak náluk. Az ukrán társadalmi-politikai szervezetek képviselői harcot kezdtek az ukránság új politikai jogainak megszerzéséért. Ennek a harcnak több formája is volt: választási agitáció, nagygyűléseken való részvétel, összetűzések a rendőrséggel, népi vicsek, gyűlések szervezése, a parlamenti frakciókban végzett munka. Ezzel egy időben zajlott az ukrán nemzeti mozgalom szervezeti megerősödésének folyamata. Az ukránság Galíciában egy olajozottan működő oktatási, kulturális-népművelő hálózatot épített ki magának a XX. század elejére, amelyhez különböző tudományos intézmények és szövetkezeti egyesületek tartoztak.

Az nyugat-ukrán mozgalom sikerei Galíciában a nemzeti érdekek védelmére terén arról tanúskodtak, hogy törekvéseik a XIX. század végére és a XX. század elejére általános ukránjai jellegét öltötték. Galíciát ezekben az években *ukrán Piemont*ként emlegették mindenütt az ukránok által lakott területeken.

A XX. század elején kiéleződött a viszony a koronatarományban az ukránok és a lengyelek között. Az ellentétnek több olyan oka volt, melyekben a két nép politikusai nem értettek egyet: ezek a földkérdés, az ukrán egyetem kérdése, a választójogi reform és az ukrán földek autonómiája az Osztrák–Magyar Monarchián belül.

Részlet Mihajlo Hruszevszkij *Ukrán Piemont* című cikkéből, amely 1906. május 28-án jelent meg az *Ukrán hírnök* c. folyóiratban

Ahogy az ukrán nemzeti mozgalom Galíciában a naiv romantika szintjéről a valódi érdekvédelem szintjére emelkedett, harcot kezdett népe kulturális, szociális és politikai jogainak az érvényesítéséért. Az a tevékenység, melyet irodalmi és társadalmi szervezetei kifejtének úgy helyi szinten, mint Oroszországban, általában egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert az összes ukrán föld szempontjából. A XIX. század utolsó évtizedeiben Galícia, mely maga is számtalan gazdasági és nemzetiségi nehézséggel küzd, az egész ukrán mozgalom központjává vált, egy olyan kulturális fegyvertárrá, ahol létrejönnek és tökéletesednek az ukrán nép nemzeti, kulturális és társadalmi-politikai újjászületéséért folytatott harc eszközei.

?

1. Emlékezzetek vissza, hol van Piemont, és mi a szerepe az olasz nemzeti újjászületésben? **2.** Miért tudja Galícia, Hruszevszkij véleménye szerint, az ukrán Piemont szerepét játszani?

2 Az ukrán mozgalom aktivizálódása Galíciában a XX. század elején. Az ukrán társadalmi mozgalom képviselői 1900-ban több **népgyűlést (vicsét)** is tartottak Galícia-szerte és Bukovinában, ahol a Galíciái és Lodomériai Királyság felosztását követelték ukrán és lengyel autonóm részekre, illetve azt szerették volna elérni, hogy Bukovina egyesüljön Galícia ukrán felével. 1900. július 14-én Lvivben egy diákvicsére került sor, ahol **Lonhin Cehelszkij** akkori diák, később ismert társadalmi aktivista, a következőket mondta: *Az összes ukránok által lakott földeken, annak etnikai határain belül egy független, önálló, saját, ukrán nemzeti államot kell létrehozni.* Az ukrán aktivisták meg akarták ennek a nemes eszmének nyerni a parasztokat, ezért a falvakat kezdték járni. Miközben győzködték a parasztokat, hogy ne féljenek kiállni jogaikért, ráébresztették a falusi embereket arra, hogy ők a szülőföldjük igazi gazdái, és senki nem korlátozhatja tevékenységüket.

Lonhin Cehelszkij
(a képen jobbra)

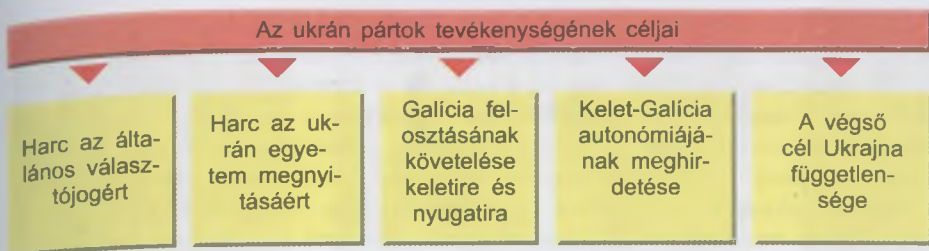
1902-ben Kelet-Galícia nagyobb uradalmainak falvai a Ruszin-Ukrán Radikális Párt és az Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt támogatásával tömeges **parasztsztrájkba** kezdtek. Azt követelték, hogy emeljék a zsellérek bérét, és rendezzék a parasztok kivándorlásának körülményeit. A munkabeszüntetésekben 200 ezer paraszt és zsellér vett részt. A sztrájkokat az ukrán pártok helyi szervezetei irányították. Ezek a megmozdulások egyszerre voltak nemzeti és szociális jellegűek is. A lengyel földesurak nagyon megijedtek, és nacionalista szólammal akarták Galícia lengyel közvéleményét a parasztok ellen hangolni. A sztrájkolók azonban a nacionalista uszítások és a letartóztatások ellenére tartották magukat. Végül a földesurak teljesítették a munkabeszüntető követeléseit.

Adam Kocko

3 **Harc az ukrán egyetemért.** Az ukrán egyetemért folytatott harc kérdése nagyon fontos volt Galícia számára. Az osztrák kormány 1871-ben engedélyezte a lvivi egyetem német tanítási nyelvének felcserélését lengyelre vagy ukránra. Mivel a kérdésről az egyetem tanárai döntöttek, akik között több volt a lengyel nemzetiségű, ezért az egyetem új tanítási nyelve a lengyel lett. Az ukrán diákok és az ukrán közvélemény ellenvetéseit a döntés meghozásánál nem vették figyelembe.

A diákok az ukrán politikai pártok támogatásával harcot kezdtek egy ukrán egyetem létrehozásáért Lvivben. 1901. október 8-án akadémiai vicsét tartottak.

amelyen Mihajlo Hrusevszkij is részt vett. A városban ezután több politikai tüntetés zajlott az ukrán egyetem mellett. 1901. november 19-én J. Romancsuk, a UNDP vezetője, osztrák parlamenti képviselő törvénytervezetet nyújtott be a képviselőházhoz az ukrán egyetem megalapításáról Lvivben. Ezzel egy időben 440 ukrán diák meghirdette az egyetem bojkottját, kiléptek onnan és Bécsben, Prágában, Krakkóban folytatták tovább tanulmányaikat. Ezek az események felkeltették a közvélemény figyelmét az egyetem problémáival kapcsolatban. A lengyelek azonban nem akartak engedni az ukránoknak. A lvivi városi tanács arra szólította fel a lengyel diákokat, hogy erővel akadályozzák meg az ukrán egyetem megalakulását. A lengyel diákok ekkor harci csoportokat hoztak létre, és rátámadtak az ukrán diákokra. Az ukránok sem hagyták magukat, és önvédelmi osztagokat alapítottak. 1910 júliusában az egyik ukrán–lengyel összecsapás során életét vesztette **Adam Kocko**, az ukrán diákmozgalom vezetője.

A bécsi kormány meg akarta oldani ezt a problémát, és 1912-ben utasította a galíciai koronaterület közigazgatását, hogy egyformán viszonyuljon a lengyelekhez és az ukránokhoz. Növelte a galíciai ukránok kulturális és gazdasági tevékenységének anyagi támogatását. Bécs kötelezettséget vállalt, hogy bevezeti az ukrán oktatási nyelvet a lvivi egyetemen és az ukrán hivatali nyelvet a közigazgatásban. 1916-ig Lvivben fel kellett építeni egy önálló egyetem épületét.

4 **Harc az általános választójog bevezetéséért és a tartományi szabályzat reformjáért.** A galíciai narodovecek (néppártiak) arra szólították fel a tartomány ukránságát, hogy harcoljanak az általános választójog bevezetéséért. Ha sikerül elérni céljukat, számarányuknak megfelelő helyhez juthatnak az osztrák parlamentben és a tartományi szejmben. 1906. január 22-én I. Ferenc József osztrák császár fogadta a galíciai görögkatolikusok küldöttségét Andrij Septickij vezetésével. A küldöttség tagjai azt kérték az uralkodótól, hogy változtassa meg a választási törvényt a koronaterületén. 1906. február 2-án hasonló követelésekkel tartottak népgyűlést Lvivben, amelyen közel 50 ezren vettek részt.

1907 januárjában a bécsi kormány végrehajtotta a választójogi törvény reformját, amely az osztrák parlamentet érintette. Ekkor került először bevezetésre az országban az általános és egyenlő választójog. Az 1907 májusában megtartott parlamenti választásokon a galíciai ukránok 27-re növelték képviselőik számát, a bukovinaiak pedig ötre. A lengyel közigazgatás azonban tovább üldözte az ukránokat Galíciában, és megpróbált különböző akadályokat gördíteni a választásokon való részvételük útjába. 1908-ban a tartományi szejmbe történő választások során a koronataromány közigazgatása megbízásából összezavarták a választási körzetek munkáját, meghamisították a választási szelvényeket, sőt még az ukrán választókra is rátámadtak a választások napján.

A galíciai szejmben az ukrán képviselők kipróbálták minden parlamenti módszert (beadványok, kérdések, felterjesztések, megbeszélések) felhasználni az ukránok jogainak védelme érdekében. Az osztrák kormány nem akarta még jobban kiélezni a helyzetet a galíciai ukránokkal, különösen a háború árnyékában, ezért arra kényszerítette a lengyeleket, hogy tegyenek engedményeket. 1914. február 14-én a galíciai szejm elfogadta a tartományi szabályzat megreformálásáról szóló törvénytervezetet. Ennek az okmánynak az értelmében az ukránok 62-re növelték képviselőik számát a szejmben, vagyis 27%-ra. Ez megszüntette a lengyelek hatalmi monopóliumát, és lehetőséget biztosított az ukránoknak, hogy tovább harcoljanak a koronataromány lengyel és ukrán részekre történő felosztásáért. Az első világháború kirobbanása azonban véget vetett a reformkísérleteknek, és a galíciai szejm is a régi maradt.

5 A Szokil és Szics szervezetek létrejötte. A galíciai narodovecek, néppártiak olyan egyesületeket hoztak létre, melyek az ifjúság nemzeti öntudatra ébresztésével és hazafias nevelésével foglalkoztak. 1894-ben alakult meg Lvivben az első ilyen ukrán testnevelő-sport és tűzoltó egyesület **Szokil** (Sas) néven a szervezet első általános gyűlésén. Az egyesület feladata a tagok fizikai állapotának tökéletesítése volt, és olyan kulturális-népművelő rendezvények szervezése, amelyek elősegítették az ukrán fiatalokban a nemzeti együvé tartozás érzésének a kialakulását. 1914-ben Galícia- és Bukovina-szerte 974 *Szokil* szervezet működött, közel 33 ezer tagot számláltak.

Kirilo Triljovszkij 1900-ban megalakította a Sznyatini járás Zavallja községében a **Szics** ukrán testnevelő és sportegyesületet. Később máshol is alakultak ehhez hasonló néven egyletek. 1913-ban Galíciában és Bukovinában már 900 ilyen szervezet volt, melyek 80 ezer tagot számláltak soraikban. Az egyesület az ukrán nép történelmi hagyományainak ápolásá-

Kirilo Triljovszkij

A Szokil egyesület kongresszusa. 1914

A Szokil egyesület érme

val, az ukrán ifjúság hazafias és fizikai nevelésével foglalkozott. 1912-ben a szervezet új neve Ukrán Szics Szövetség lett.

Közben a cserkészek is szervezkedni kezdtek. 1911-ben megalapították gyermek-ifjúsági szervezetüket **Plaszt** (A *plaszt* szót az ukránok az angol *scouting* analógiájaként használják, ami felderítést jelent. A kozák korban a felderítőket nevezték *plasztunoknak*, a *po plastunszki*, kúszás kifejezésből – *a ford. megj.*) néven, melynek feladata az ukrán fiatalok keresztény és hazafias szellemben történő nevelése volt.

A Szokil, Szics és Plaszt egyesületek több tömegrendezvény szervezői voltak. Sok embert mozgattak meg a falusi, járási és tartományi sport rendezvényeik, illetve felvonulásaik. Az 1914-ben megtartott közös szpartakiádjukon Lvivben például a három szervezet 12 ezer tagja vett részt.

6 A szeparatizmus eszméi. Az első világháború előtt a galíciai ukrán mozgalom képviselői között nagyon népszerű volt a **szeparatizmus eszméje**, vagyis a lehetséges nemzetközi fegyveres konfliktusok felhasználása Ukrajna függetlenségének kivívása érdekében.

1912 decemberében a galíciai radikálisok, nemzeti demokraták és szociáldemokraták közös gyűlésén elhatározták, hogy *egy lehetséges osztrák–orosz háború esetén az ukrán közösségnek az osztrákok oldalára kell állni, mivel az Orosz Birodalom Ukrajna legnagyobb ellensége.* Hasonló döntést hozott a II. Ukrán Diákkongresszus is 1913-ban. Ezt az elképzelést **Dmitro Doncov** ismertette a kongresszus küldötteivel. Felszólalását később külön könyvecskében jelentette meg *A nemzet mai politikai helyzete és feladataink* címmel.

Szeparatizmus – egy terület vagy tartomány különválására, elkülönülésére irányuló törekvés.

Részlet Dmitro Doncov *A nemzet mai politikai helyzete és feladataink* című könyvéből

Nem akarok itt elmélkedni... az autonómia-pártiságról és a szeparatizmusról, mert úgy gondolom ezek másodrangú dolgok. Nem érintem *Ukrajna önállóságának* jelszavát sem, mert napjainkban nem a jelszavak fontosak. Valamikor az ukránok Ukrajna önállóságáról ábrándoztak Oroszországgal szövetségben! Napjaink legaktuálisabb és legréálisabb feladata az Oroszországgal való szövetség megszakítása, vagyis a politikai szeparatizmus. Oroszország minden veresége közelebb visz hazánk végleges felszabadulásához. Mint ahogy közelebb visz az ukrán nép konszolidációjához az osztrákok által elfoglalt minden ukrán terület.

1. Miben látta az ukrán szeparatizmus lényegét Dmitro Doncov? 2. Miért támogatta Doncov Oroszország vereségét az osztrákok elleni esetleges háborúban?

7

A galíciai oroszbarát, moszkofil irányzat újjászületése. A XX. század elején az óruszin-orszbarát, moszkofil irányzat vesztett befolyásából, bár elég nagy társadalmi és kulturális-ismeretterjesztő intézmény hálózattal rendelkezett. Ide sorolhatjuk a Szttauropigiai Intézetet, a Népi Házat, a Kacskovszkij Társaságot és a különböző szakiskolákat, népművelő szervezeteket.

1900-ban a galíciai oroszbarátok meghirdették új irányvonalukat, melynek értelmében teljesen azonosultak Oroszországgal. Létrehozták az Orosz Népi Pártot. Elnöke V. Dudikevics lett. Ezt az újonnan megalapított pártot az orosz kormány anyagilag is támogatta. Az oroszbarátok jó kapcsolatokat építettek ki a galíciai lengyel arisztokráciával is, akik így akarták megosztani az ukrán mozgalmat. 1908-ban Prágában az Újszláv kongresszuson a lengyelek megegyeztek az oroszokkal, hogy Galíciában a koronataromány közigazgatása a helyi oroszbarátokat fogja támogatni, hogy ezzel felszámolják az ukrán nemzeti táborot. Ez az orosz-lengyel kiegyezés lett később az alapja a moszkofilek sikerének az 1908-ban megtartott választásokon a galíciai szejmbe. 13 évnyi szünet után sikerült 8 képviselőt bejuttatniuk a koronataromány törvényhozó testületébe a 12 ukránpárti küldött ellenébe. Ezekre a visszaélésekre válaszul Miroszlav Szicsinszkij ukrán diák lelőtte Galícia helytartóját, Andrzej Potockijt.

Az ukránok és lengyelek között teljesen elmérgesedett a viszony. Az osztrákok végül kénytelenek voltak beavatkozni. Miután sikerült feloldani a feszültségeket az ukránok és lengyelek között, a moszkofilek kikerültek a politika fő sodrásából. Az 1913-ban megtartott választásokon egyetlen képviselőjük sem jutott be a szejmbe. Azonban továbbra is jelentős befolyást gyakoroltak Galícia közvéleményére. 1914-ben 300 kulturális-népművelő intézménnyel és 106 szövetkezettel rendelkeztek. Végérvényesen Galícia

orosz megszállása idején járatták le magukat azzal, hogy együttműködtek a megszálló hatalommal.

8 Ukrán mozgalom Bukovinában és Kárpátalján a XX. század elején. A társadalmi-politikai élet Bukovinában a XX. század elején megélné. A tartomány egyik legjelentősebb politikai eseményére 1903-ban került sor, amikor a helyi szejmben megalakult a Szabadgondolkodók Szövetsége. Ezt az új szervezetet az ukrán néppártiak, a román nemzeti demokraták és a zsidó cionisták hozták létre. Társelnökei **Mikola Vaszilko**, az ukrán néppártiak részéről, Aurel Onciul, a románokat képviselte és Benno Straucher a cionistáktól. A szövetség tagjai új módszerekkel akarták megoldani a tartomány problémáit: első helyre a társadalmi-gazdasági állapotok tökéletesítését tették, ezután a politikai jogok kiszélesítése következett a társadalom minden tagjára, végül pedig a Bukovinában élő népek nemzeti érdekeinek a tiszteletben tartása következett. 1905-ben a szövetség szétesett a tagok között kialakuló ellentétek miatt.

1905. november 12-én a bukovinai néppártiak a Bukovinai Ruszinok Nemzeti Tanácsába egyesültek, amit nem hivatalosan nemzeti-demokratikus pártnak is neveztek. Ezzel akarták felhívni a figyelmet a hasonló nevű galíciai párt és a köztük lévő ideológiai hasonlóságokra. A politikai életben a párt az általános, egyenlő és az egyenes választójog bevezetését követelte, faluhelyen pedig támogatták a szervezetek létrehozását. Az ukránok nemzeti ügyeinek védelmét tartották legfőbb feladatuknak, de tiszteletben tartották más népek jogait is.

1907 júniusában a Bukovinai Ruszin Nemzeti Tanácsból kivált annak baloldali szárnya és megalapította a Radikális Pártot. Az ukrán nép felszabadítását ez a párt széles körű társadalmi-gazdasági átalakításokkal és a szocializmus létrehozásával kapcsolta össze. Ezzel egy időben jött létre Bukovinában az Ukrán Szociáldemokrata Párt. Tagjai marxista nézeteket vallottak, és gyökeres változásokat akartak a társadalomban. A szociáldemokrata jelszavakat a parasztság nem nagyon értette, bérmunkásból meg Bukovinában is viszonylag kevés volt. Ezért a párt kevés követővel rendelkezett.

Dmitro Doncov

Mikola Vaszilko

Avgusztin Volosin

1907-ben Bukovinában választásokat tartottak az osztrák parlament-be az új választójogi törvény alapján. Minden választási körzetben a ruszin nemzeti tanács jelöltjei győztek. 1848 után először a bukovinai ukránoknak öt képviselőjük lett a bécsi parlamentben. 1910 februárjában a Ruszin Nemzeti Tanács egyesült az Sz. Szmal-Sztockij néppárti, narodovec politikus által létrehozott Ruszin Tanáccsal, amit paraszt pártnak is neveztek. Az új párt neve szintén Ruszin Tanács lett. Ez az új párt 1912-ig működött, azután szétesett. A volt ruszin tanácstagok megalapították a **Nemzeti-demokratikus Pártot**, Szmal-Sztockij hívei pedig az **Ukrán Néppártot**. Az első világháború kezdetéig egyik párt sem alakult ki teljesen.

1911-ben utoljára tartottak választásokat a bukovinai tartományi szemjbe. A 17 ukrán küldött közül 15 néppárti, narodovec volt, 1 radikális, egy pedig szociáldemokrata. Az oroszbarátok ezen a választáson teljes vereséget szenvedtek.

A XX. század elején Kárpátalja társadalmi-politikai életében az oroszbarát, moszkofil irányzat játszotta a vezető szerepet. Ebben az időben jött létre a néppárti, narodovec irányzat is. A fiatal narodovec ruszin politikások olyan új módszereket kerestek, amelyek segítségével biztosíthatták népük fennmaradását. Csalódtak az oroszpártiak nézeteiben, és azt vetették a szemükre, hogy miattuk van válságban a vidék ruszin nemzeti mozgalma. Döntő jelentőséggel bírt a jövő szempontjából az, hogy a néppártiak lemondtak az orosz írásbeliségről és a nép nyelvén kezdtek írni, és ezt a nyelvet kívánták az oktatás nyelvévé is tenni.

A narodovec mozgalom folyóirata a *Nauka (Tudomány)* volt, amely 1897-től jelent meg. Szerkesztője 1903-tól **Avgusztin Volosin** (1874–1945) volt, aki később fontos szerepet játszott Kárpátalja történetében.

A néppárti mozgalom Kárpátalján a galíciai ukrán mozgalom hatása alatt fejlődött és szorosan együttműködött vele.

A néppártiak szerepe a XX. század elején Kárpátalja társadalmi-politikai életében elhanyagolható volt. Leginkább a nyelv, irodalom, történelem és az oktatás kérdéseivel foglalkoztak. Nem törekedtek arra, hogy Kárpátalja autonómiát vagy önkormányzatot kapjon. Nem harcoltak annak egyesítéséért más ukrán földekkel sem. Legfőbb feladatuknak a nemzeti élet megőrzését tekintették, ami a későbbiekben elősegítette volna Kárpátalja újjászületését.

! **Következtetések.** A XX. század elején az ukrán nemzeti mozgalom tevékenységének eredményei következtében Galícia *ukrán Piemonttá* alakult át.

▶ Az ukránok áldozatos harcának köszönhetően, a politikai pártok segítségével jelentős sikerek születtek az ukrán egyetemért, az általános választójog bevezetéséért és a tartományi szabályzat reformjáért folytatott harcban.

► Nagy sikereket ért el az ukrán mozgalom Bukovinában is. Politikai pártok jöttek létre. Kárpátalján az ukrán nemzeti mozgalom elég gyenge volt.

Kérdések és feladatok

1. Mikor zajlott a legnagyobb parasztsztrájk Galíciában? 2. Milyen módszerekhez folyamodtak a lvivi egyetem ukrán diákjai 1902-ben? 3. Ki vezette 1906-ban a galíciaiak azon delegációját, amelyik a választójogi törvény megváltoztatását kérte a tartományban a császártól? 4. Mi a szeparatizmus? 5. Mikor jött létre a Bukovinai Ruszinok Nemzeti Tanácsa? 6. Mi volt a kárpátaljai narodovecek folyóiratának címe?

7. Jellemezzétek az ukrán mozgalmat Galíciában a XX. század elején! 8. Hozzátok fel olyan tényeket, amelyek a parasztok bevonásáról tanúskodnak a politikai életbe! 9. Hogyan zajlott a harc az ukrán egyetemért? Miért volt ilyen éles a küzdelem? 10. Milyen sikereket értek el a galíciai ukránok a választójogi törvény reformjának kérdésében? 11. Mit értünk a szeparatizmus eszméje alatt? 12. Jellemezzétek az ukrán mozgalmakat Bukovinában és Kárpátalján!

13. Készítsetek kibővített vázlatot a következő témához: *Az ukrán nemzeti mozgalom eredményei a nyugat-ukrán földeken a XX. század elején!*

14. Hasonlítsátok össze az ukrán földek társadalmi-politikai mozgalmait a világ többi részén kibontakozó mozgalmakkal a XX. század elején!

Gyakorlati foglalkozás. A görögkatolikus egyház hatása a lakosság nemzeti öntudatra ébredésére a nyugat-ukrán földeken

►► 1. Milyen ukrán tartományokban fejtette ki leginkább a tevékenységét a görögkatolikus egyház a XX. század elején? 2. Milyen szerepet játszott a görögkatolikus egyház a nyugat-ukrán földek nemzeti újjászületésében?

Cél: megismerkedni Andrij Septickij metropolita alakjával; meghatározni a görögkatolikus egyház szerepét a nyugat-ukrán földek nemzeti újjászületésében.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz: készíteni egy 5–6 diából álló prezentációt *A görögkatolikus egyház hatása a lakosság nemzeti öntudatra ébredésére a nyugat-ukrán földeken* témakörből!

A munka menete

1. Ismerkedjete meg a forrásmű-részletekkel, és feleljete a kérdésekre!
2. Fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

Andrij Septickij

Andrij Septickij emlékműve Lvivben

A XX. század elején, a korábbi korokhoz hasonlóan, a görögkatolikus egyház fontos szerepet játszott a galíciai és kárpátaljai ukránok életében. Sokat tett az ukrán nemzeti újjászületés kibontakozásáért, az ukránok jogainak és érdekeinek védelméért. A XIX. század végén az ukrán mozgalom egyre inkább világias jelleget öltött, és kapcsolata a görögkatolikus egyházzal egyre inkább kiéleződött. A helyzet akkor fordult jobbra, amikor a Galíciai Metropólia élére **Andrij Septickij** került.

Andrij Septickij (1865–1944) felvilágosító, társadalmi-politikai tényező, a teológia doktora, érsek. Fontos szerepet játszott az ukrán nemzeti mozgalomban. 1900. december 17-én nevezték ki a görögkatolikus egyház metropolitájává (1900–1944). Sokat tett annak érdekében, hogy a görögkatolikus egyház végleg szakítson az oroszbarát, moszkofil szövetséggel, a néppártiak, narodovecek oldalára álljon, és Galícia legbefolyásosabb szervezeteként csatlakozzon az ukrán nemzeti mozgalomhoz. Andrij Septickij egész életében következetesen harcolt Ukrajna függetlenségének eszméjéért, és azokat a nyugat-ukrajnai politikai erőket támogatta, amelyek az ukrán autonómiáért küzdöttek 1900–1920 között.

A metropolita megalapította az Ukrán Nemzeti Múzeumot Lvivben (1905). Itt található Európa legnagyobb ikongyűjteménye, melynek a létrehozásán Septickij is sokat fáradozott. A fiatal művészeket ösztöndíjban részesítette, hogy Európa legjobb egyetemén szerezzenek maguknak diplomát. 1903-ban Lvivben népkórházat alapított, amely később a tartomány legkorszerűbb egészségügyi intézményévé vált. A metropolita kezdeményezte a Paraszti Telekbank létrehozását Lvivben 1910-ben, támogatta a különböző népművelő szervezetek, a *Proszvita*, a *Ridna skola* és a *Szilszkij hoszpodár* tevékenységét.

Következetesen védte az ukránok érdekeit a galíciai szejmben és az osztrák felsőházban. Septickij felvetette az általános választójog bevezetésének, a választási rendszer megreformálásának és az ukrán egyetem létrehozásának szükségességét..

A metropolita a görögkatolikus papok részvételét az ukrán mozgalomban attól tette függővé, mennyire tartják be azok a keresztény erkölcs normáit. Az egyháznak szakítania kellett régi nemzet vezetői szerepével, hogy az egész ukránság szellemi és erkölcsi tekintélyévé váljon az ukrán mozgalmon belül. Ez az új szerep nem nyerte el rögtön az ukrán mozgalom vezetőinek tetszését. Septickij egy ellengyelesedett ukrán családból származott, ez sem volt ínyére sokaknak. De állhatatossága, ahogyan kitűzött céljait megvalósította és az ukránság jogainak következetes védelmezője volt, fokozatosan az ukrán mozgalom vezetőit is Andrij Septickij metropolita oldalára állította. Ezzel helyreállt az ukrán mozgalom és a görögkatolikus egyház egysége. Az egyházi kérdésekben Andrij Septickij görögkatolikus metropolita a keresztény egyházak egyesülésének volt a híve. Ezzel a céllal felkereste Oroszországot, Fehéroroszországot, ahol titkos tárgyalásokat folytatott, sikertelenül. Járt Dnyepermenti Ukrajnába is.

Részlet A. Septickij beszédéből

M. Saskevicz születésének 100. évfordulója alkalmából (1911)

Mindenkinek tudnia kell. A nép – a mi erőnk, az emberek érdekében végzett munka – a mi feladatunk, népünk jóléte pedig a biztos jövőnk. ... Napjainkban könnyű megérteni, ha eltávolodunk népüktől, halálra ítéljük magunkat...

Véleményetek szerint, miben rejlett az ukrán mozgalom fő ereje Galíciában?

A XX. század elején a kárpátaljai görögkatolikus egyház fokozatosan elvesztette vezető szerepét a ruszin nemzeti mozgalomban, és az államhatalom szolgálatába állt. Ettől függetlenül sokat tett a ruszinok érdekeinek védelméért **Firczák Gyula** (1836–1912), aki a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség püspöke volt 1891–1912 között. Helyreállította többek között a Szent Bazil Társaság működését. A társaság tagjai Ábécés könyvet adtak ki a kárpátaljai ruszinok számára, folyóiratot jelentettek meg *Nauka* címen.

A püspök erőfeszítéseinek köszönhetően a magyar kormány 1897–1901 között megszervezte a *hegyvidéki* vagy *rutén akció*t. Reformok kerültek ekkor bevezetésre, amelyek a hegyvidéki ruszinok életkörülményeit voltak hivatottak javítani, akik elviselhetetlen körülmények között éltek ebben az időben. Firczák püspök megszervezte Ungváron az első női tanítóképzőt (1902-ben). A görögkatolikus egyház azonban a XX. század elején az államhatalom szolgálatába állt, nem vett részt a ruszinok nemzeti harcában. Egyre többen tértek át ezért a térségben a pravoszláv hitre.

Kérdések és feladatok

1. Miért vesztette el a görögkatolikus egyház a XIX. század végén befolyását az ukrán mozgalomra? 2. Milyen szerepet szánt Andrij Septickij a görögkatolikus papoknak az ukrán mozgalomban? 3. Andrij Septickij jellemének milyen tulajdonságai segítettek elő, hogy az egyház az ukrán mozgalom erkölcsi tekintélyévé váljon?

A Szics egyesület tagjai Illinciben

Az ukrán szokolok (sasok) Prágában
1912-ben a szláv sas-találkozón

Összegző kérdések a VII. fejezethez

1. Soroljátok fel Nyugat-Ukrajna történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XX. század elején! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *paraszt sztrájk, népi vicse, monopólium, szövetkezet, szeparatizmus, ukrán Piemont!*
3. Oldjátok meg a feladatokat a történelmi térkép segítségével!
1) Határozzátok meg az ukrán földek állami hovatartozását a XX. század elején; mutassátok meg, milyen országokhoz tartoztak az egyes ukrán régiók; 2) mutassátok meg a kőolajlelőhelyeket; 3) mutassátok meg, hol működtek Proszvita, Szokil és Szics szervezetek; 4) mutassátok meg a térképen, melyik térségben éltek többen pravoszlávok, és melyikben görögkatolikusok.
4. Nevezzétek meg a XX. század elejének kiemelkedő személyiségeit! Véleményetek szerint miben rejlik tevékenységük jelentősége Ukrajna történetében?
5. Hasonlítsátok össze az iparosítást és a társadalmi élet modernizációját Dnyepermenti Ukrajnában és a nyugat-ukrajnai földeken; vessétek össze az eredményeiteket az Európában végbemenő hasonló folyamatokkal!
6. Hozzatok példákat a társadalmi élet és az ukrán nemzeti mozgalom politizálódására!
7. Határozzátok meg, és jellemezzétek az ukrán nemzeti mozgalom sajátosságait, megnyilvánulási formáit és vívmányait a nyugat-ukrán földeken a XX. század elején.

VIII. FEJEZET. UKRAJNA KULTÚRÁJA a XIX. század közepén és a XX. század elején

30–31. §. Az oktatás és tudomány fejlődése

- 1. Mik a főbb tendenciái az ukrán kultúra fejlődésének a XIX. század első felében? 2. Milyen kapcsolatban volt az ukrán mozgalom fejlődése az ukrán kultúrával?

1 **Az elemi oktatás fejlődése a XIX. század második felében. Vasárnapi iskolák.** A XIX. század második felében az ukrán kultúra továbbra is nagyon nehéz körülmények között fejlődött, hisz az ukrán földek idegen államok gyarmati elnyomása alatt éltek. Negatív hatással volt ez a népoktatás helyzetére is. Nem volt elég elemi és középiskola. A jobbágyrendszer felszámolásáig az Orosz Birodalom területén (1861) az ukrán oktatás, de különösen az elemi oktatás, hanyatlott. A nemesek úgy gondolták, hogy a parasztnak nincs szükségük semmilyen tudásra. A cári hatalom sem támogatta az elemi iskolákat.

A XIX. század 50-es éveinek végétől változások voltak megfigyelhetők az oktatás terén. A hromádákba egyesült fiatal értelmiségiek és diákok **vasárnapi iskolákat** szerveztek és működtettek. Az első vasárnapi iskola 1859. október 11-én indult Kijevben a Podolon, a járási nemesi iskola épületében. Az iskola általános vezetését P. Pavlov, az egyetem professzora látta el. A tanítói feladatokat pedig az egyetem diákjai végezték ingyen. Első nap az iskolapadba ötvenen ültek be, de már a második napon 110-en voltak. A diákok az olvasás és írás mellett a hazai történelmet is tanulmányozták.

1862-ben az ukrán földeken már 110 vasárnapi iskola működött. Több ilyen tanintézményben ukránul folyt az oktatás. Ukrán nyelvű tankönyveket és olvasókönyveket adtak ki számukra a hromádák pénzén. Az egyik legnépszerűbb tankönyv a diákok körében Sevcsenko *Olvasókönyve* volt. Még ebben az évben a cári hatalom bezárta a vasárnapi iskolákat, több tanárát és szervezőjét le is tartóztatta. A vasárnapi iskolák azonban nem szűntek meg teljesen. Az oktatásnak ez a különleges formája napjainkig fennmaradt, különösen a külföldi ukrán diaszpórában.

A helyzet a reformokat követő időszakban kezdett jobbra fordulni. A XIX. század 70-es éveitől kezdve a zemsztvók támogatták az új iskolák megnyitását. Odafigyeltek az oktatás tartalmára, az iskolák fenntartását anyagiilag támogatták és újak építését is segítették. Jobbparti Ukrajnában zemsztvók nem léteztek, ezért az oktatást az Orosz Pravoszláv Egyház felügyelte. 1884-ben jelent meg az egyházi-parókiális iskolák működési szabályzata.

Hrisztina Alcsevszka

Hrisztina Alcsevszka olvasásórát tart a harkivi női vasárnapi iskolában

Sokat tett a vasárnapi iskolák fejlődéséért és a női oktatás meghonosodásáért **Hrisztina Alcsevszka** (1841–1920). Mivel gyermekkorában nem volt módjában teljes értékű oktatásban részesülnie, ezért egész életét annak szentelte, hogy az iskolákat elérhetővé tegye a társadalom széles rétege, és különösen a nők számára. 1862-ben női vasárnapi iskolát szervezett, amely nyolc éven keresztül titokban működött. 1870-ben az iskola hivatalos működési engedélyt kapott. Ezután 60 éven keresztül a felnőttképzés haladó pedagógiai és módszertani központja lett nemcsak az ukrán földeken, hanem az egész Orosz Birodalom területén. A Franciaországban 1889-ben megtartott oktatási világkongresszuson Hrisztina Alcsevszkat a Nemzetközi oktatási liga alelnökévé választották. Több oktatási társaság tiszteletbeli tagjává választotta a híres pedagógust. A szentpétervári és moszkvai közgazdasági egyesület pedig aranyéremmel tüntette ki.

A reformokkal egy időben zajlott a cárizmus támadása az ukrán kultúra ellen. A cári kormány nem engedélyezte az ukrán nyelvű oktatást. A *Valujev-körlevél* és az *Ems-i utasítás* pontosan meghatározták az orosz cárizmus oktatáspolitikájának fő irányát az ukrán földeken: kitiltani az ukrán nyelvet az iskolákból. Ettől függetlenül azonban, az elemi oktatás elterjedésének köszönhetően, az ukrán kormányzóságokban az írástudók részaránya faluhelyen közel 20% volt, a városokban pedig 50%.

Változások történtek az oktatás helyzetében a nyugat-ukrán földeken is. 1869-ben az Osztrák–Magyar Monarchia területén kötelezővé tették mindenki számára az elemi oktatást. A nagy szegénység miatt azonban sok ukrán gyermek nem járhatott iskolába. Ehhez még hozzájárult, az is, hogy az iskolák többségében nem ukrán nyelven folyt az oktatás (de voltak ukrán tannyelvű iskolák is – *a ford. megj.*). Kelet-Galíciában lengyelül,

Észak-Bukovinában románul vagy németül, Kárpátalján pedig magyarul tanultak. Az írástudók részaránya az ukránok között 40% volt, hegyvidéken pedig 10%.

2 A középiskolai oktatás az ukrán földeken. Lényegesen nagyobb figyelmet fordítottak a birodalmak kormányai a középiskolai képzésre, mivel a főiskolákra vagy egyetemekre való felvétel érettségi bizonyítványok alapján történt. Az egyetemeken, főiskolákon képezték a szakembereket az államigazgatási intézmények, a kultúra és a tudomány számára.

Az Orosz Birodalom oktatási rendszerében a középiskoláknak több típusa volt: klasszikus gimnáziumok, reálgimnáziumok, kadétiskolák, papneveldek, szemináriumok. A klasszikus gimnáziumokban görög és latin nyelvet, logikát tanultak, az itt végzett diákok felvételizhettek az egyetemekre. A reálgimnáziumokban többnyire az európai nyelvek, matematika és természettudományos tárgyak oktatása zajlott. 1859-ben nyitotta meg kapuit Kijevben az első női gimnázium. 1876-ban már minden kormányzósági és több járási városban voltak gimnáziumok. A XIX. század 90-es éveiben az ukrán földeken 150 férfi és női gimnázium működött. Hogy elkülönítsék egymástól a klasszikus és a műszaki képzést, 1871-ben megreformálták a középiskolai oktatást. A reálgimnáziumokat reáliskolákká szervezték át. A reáliskolák szakmai, gyakorlati képzésben részesítették a tanulókat. A tanítás az ilyen típusú iskolákban hat évig tartott. A hetedik (pótévfolyam) elvégzése után a tanuló felvételizhetett a műszaki főiskolákra. 1876-ban 19 reáliskola működött Ukrajna-szerte. Számuk nem változott a század végéig.

A nyugat-ukrán földeken középiskolai végzettséget szintén gimnáziumokban lehetett szerezni, amelyek túlnyomórészt lengyel tanítási nyelvűek voltak. Ukrán tannyelvű gimnáziumok 1899-ben Lvivben és Przemyszlben voltak, külön gimnáziumi osztályok pedig Kolomijában, Ternopilban és Csernyivciben működtek.

Az iparosodás előrehaladásával egyre nagyobb jelentőségre tett szert a szakmunkásképzés. A népgazdasági ágazatoknak magasan képzett szakemberekre volt szüksége. 1888-ban elfogadták az ipari iskolák szabályzatát, melynek értelmében szakiskolai hálózat jött létre. A szakiskolák szakembereket képeztek a vasút, bányáipar, vaskohászat, cukorgyártás számára, de a mezőgazdaságban, kereskedelemben és a tengerészetnél dolgozók is ilyen iskolákban tanultak.

Az Orosz Birodalomban a szakiskolák valamilyen minisztériumhoz vagy más főhatósághoz tartoztak. A népoktatási minisztériumnak voltak alárendelve a tanítóképzők, a belügyminisztériumnak az állatorvosi iskolák, a hadügyminisztériumnak a kadétiskolák, katonai iskolák és szakiskolák,

Pavlo Halahan

A Pavlo Halahan Kollégium

Szófia Ruszova

a színódusnak a papi szemináriumok. Több szakiskolát a zemsztvók, kormányzósági önkormányzatok tartottak fenn, de voltak olyanok is, amelyeket magánszemélyek. A legismertebb az utóbbiak közül a Pavlo Halahan Kollégium volt, amelyet 1871-ben alapítottak Kijevben. Külön program szerint működött és széles körű tudást adott ukrán nyelvből és más ukrán bölcséleti tantárgyból.

A XIX. század utolsó harmadában egy időben a bölcsődék és óvodák megjelenésével megindult az óvónőképzés is. Élenjáró szerepet az óvónőképzésben, és magában az óvodapedagógia megteremtésében **Szófia Ruszova** (1856–1940), az ukrán mozgalom egyik kiemelkedő egyénisége játszott. Az óvodapedagógia mellett nagy figyelmet fordított a női oktatásra is. 1909-től előadott a Friedrich Fröbel Tanárképző Főiskolán és a Zsekulina felsőfokú női tanfolyamokon is Kijevben.

3 Felsőfokú képzés. A XIX. század második felében tovább fejlődött a főiskolai oktatás. A következő egyetemek működtek ebben az időben az ukrán földeken: a kijevi (1834), harkivi (1805), novorosszijszki (1865), lvivi (1661), csernyivci (1875).

Az 1860–1870-es évek reformjai következtében az egyetemek az Orosz Birodalom területén belső autonómiával rendelkeztek. 1884-ben a narodnyikok meggyilkolták II. Sándor orosz cárt. A cári hatalom ezután felszámolta az egyetemek önállóságát. Elfogadták az egyetemek új szervezeti szabályzatát, melynek értelmében megszűnt az egyetemek autonómiája, a rektorok, dékánok és professzorok választhatóságával együtt. Az egész tanári kart megbízhatósági vizsgálatnak vetették alá.

Az ipar fejlődése elképzelhetetlen volt jól képzett mérnökök nélkül, akiket műszaki főiskolákon képeztek. Politechnikai, vagyis műszaki főiskolák jönnek létre Lvivben és Kijevben, két állatorvosi egyetem alakul

Harkivban és Lvivben, technológiai főiskola szerveződik Harkivban, agrár-mérnöki Odesszában, bányamérnöki Katerinoszlavban. Főiskolai vagy egyetemi képzésben továbbra is a társadalomnak csak egy szűk rétege részesülhetett.

4 **Az oktatás fejlődése a XX. század elején.** A XX. század elején az oktatás fejlődésében pozitív változásokra került sor.

Dnyepermenti Ukrajnában az elemi iskolák száma 1897–1911 között 13,5 ezerről 18,7 ezerre nőtt. Az első világháború előtt a tartományban 252 középiskola működött, ahol 140 ezer diák tanult. A kijevi tankerületben, amelyhez Dnyepermente öt kormányzósága tartozott, az iskoláskorú gyermekek mindössze 10%-a részesült oktatásban. Ez nagyon alacsony arány volt. A középiskolákban (reáliskolákban és klasszikus férfi valamint női gimnáziumokban) többnyire a nemesek és az állami alkalmazottak gyermekei tanulhattak. A középiskolákba felvételező diákok 36–50%-át nem vették fel, vagyis elutasították. Az 1905–1907-es forradalom után némileg nőtt a polgári, kézműves valamint paraszti kötődésű, alsóbb néposztályból származó diákok száma a gimnáziumokban. A középiskolák kapui azonban továbbra is zárva maradtak Dnyepermenti Ukrajna lakosságának nagyobb része előtt. Az ukrán területek 27 felsőfokú oktatási intézményében, köztük a harkivi, kijevi és novorosszijszki egyetemen, 35 ezer diák tanult. A forradalom utáni években itt is nőtt az szegényebb sorsú diákok száma. A kijevi egyetemen részarányuk elérte a 36%-ot.

Dnyepermenti Ukrajnában nem volt egyetlen állami fenntartású ukrán iskola, egyetlen egyetem vagy főiskola sem, ahol ukránul folyt volna az oktatás. Az 1905–1907-es forradalom éveiben a kijevi és a novorosszijszki egyetemen előadások indultak Ukrajna történetéből, ukrán nyelvből és irodalomból. Az első orosz forradalom leverése után azonban a hatalom betiltotta ezeket az előadásokat és foglalkozásokat, mivel veszélyesnek tartotta őket az államhatalomra nézve.

Bonyolult volt az oktatás helyzete a nyugat-ukrán földeken is. A XX. század elején Galícia falvainak egyharmadában nem volt elemi iskola, a falvak egyhatod részében pedig semmilyen oktatási intézmény nem működött. A meglévő iskolák tanulóinak 20%-át az ukránok tették ki. Galíciában 49 középiskola, magán- és állami gimnázium, működött. Közülük mindössze négy volt ukrán tannyelvű. Közel 150 ezer tanköteles gyerek egyáltalán nem járhatott iskolába. Az első világháború előtt az ukrán közvélemény nyomására Galíciában 3,5 ezerre nőtt az ukrán tannyelvű elemi iskolák száma, 6 állami és 15 magángimnázium nyílt. Kárpátalja elemi iskoláiban

Férfi gimnázium Hlukhivban

Tanítóképző főiskola Katerinoszlavban

magyarul folyt az oktatás. Sokkal jobb volt a helyzet az oktatás terén Bukovinában, ahol a háború előtt nem volt olyan falu, ahol ne működött volna népiskola. 537 bukovinai elemi iskola közül 214 ukrán tannyelvű volt. Középiskolai végzettséget Bukovina öt állami és két magángimnáziumában lehetett szerezni, igaz ugyan, hogy csak egyben ukrán nyelven.

Nyugat-Ukrajna területén négy felsőfokú tanintézmény működött: egyetem Lvivben és Csernyivciben, illetve a Politechnikai Főiskola és Állatorvosi Akadémia szintén Lvivben. A lvivi egyetemen az oktatás majdnem teljes egészében lengyel nyelven folyt, a csernyivcin pedig németül, annak ellenére, hogy a lvivi egyetem diákjainak 21%-a, a csernyivciének pedig 17,6%-a volt ukrán nemzetiségű. Az ukrán közvélemény nyomására mindkét egyetemen ukrán tanszékek nyíltak.

5 A tudomány fejlődése. A XIX. század második felében Európában gyors fejlődésnek indultak a természettudományok és a matematikai tudományok: a kémia, fizika, geológia, növénytan, biológia, matematika. A tudományos kutatások központjai az egyetemi laboratóriumok lettek. Az ukrajnai egyetemek az Orosz Birodalom és egész Európa tudományos életének meghatározó jelentőségű központjai lettek.

A tudomány fejlődését a következő tényezők segítették elő:

- ▶ az 1860–1870-es évek reformjai után az ipar rohamos fejlődésnek indult és szükség volt jól képzett szakemberekre, illetve modern termelési technológiákra;

- ▶ az egész európai térséget a tudomány és technika gyors fejlődése jellemezte;

- ▶ az európai kulturális életben a pozitivizmus filozófia irányzata uralkodott, ami a tudományos megismerést és a társadalmi jelenségek külső vonatkozásainak leírását jelentette;

► az állam nem szólt bele a kutatások menetébe, ezért a tudomány szabadon fejlődhetett.

A XIX. század második felében több híres tudós tevékenykedett a mai Ukrajna területén: **M. Mikluho-Maklaj** néprajztudós, **M. Umov**, a kijevi elméleti fizika iskolájának megalapítója, **M. Beketov** kémikus, **O. Ljapunov** matematikus, **I. Mecsnikov** és **M. Hamalija**, az Orosz Birodalom első és a világ második bakteriológiai állomásának létrehozói, **O. Kovalevszkij** embriológus, **M. Pilcsikov**, az atomfizika atyja és **I. Puluj** fizikus és elektrotechnikus.

Ivan Puluj (1845–1918) a Ternopoli területen született. A gimnázium elvégzése után a bécsi egyetem teológiai szakára felvételizett, de nem szentelték pappá. Később a filozófiai karon folytatta tanulmányait. Ebben az időben kezdett el érdeklődni a fizika iránt. Strasbourgba utazott, ahol elektrotechnikát hallgatott az ottani egyetemen. 1902-ben ő lett Európa első elektrotechnikai karának első dékánja a prágai egyetemen.

Ivan Puluj továbbfejlesztette az izzószálak gyártásának folyamatát, ami lehetővé tette, hogy műszakilag tökéletesebb égőket készítsen Edison izzójánál; ő tanulmányozta először a hideg fényt, ami később a neon nevet kapta. Több egyenáramú villanytelepet indított be az Osztrák–Magyar Monarchiában, Prágában megalkotta Európa első váltóáramú áramfejlesztőjét. Megismerkedett Wilhelm Conrad Röntgennel, s tartósan levelezni kezdtek. A levelezésből kiderül, hogy a röntgensugárzást már Röntgen előtt észlelte, s a sugárzás vizsgálata közben fedezte fel az ún. Puluj-lámpát. Az utókor a felfedezés dicsőségét mégis Röntgennek adta.

Ivan Puluj széles körű társadalmi-politikai tevékenységet is folytatott. Aktív részt vállalt a T. Sevcsenko Tudományos Társaság munkájában. Prágában megalapította a Szics ismeretterjesztő társaságot, melynek feladata a valós ukrán helyzet megismertetése volt Európával. Ifjúsági kört is szervezett, ahol az ukrán történelmet és irodalmat tanulmányozták.

A XIX. század második felében a bölcsészettudományok is jelentős sikereket értek el. Különösen kitűnt közülük a történelem-tudomány. Széles körű elismertségnek örvendtek **Mikola Kosztomarov** munkái, aki több művét a Hetmanátus és a Hanyatlás időszakának szentelte Ukrajna történetéből. A történelmi forrásművek avatott kutatója volt **Volodimir Antonovics**. Az 1880–1890-es években kezdték el kutatómunkájukat az ukrán történelemtudomány olyan fiatal képviselői, mint **O. Jefimenko**, **D. Bahalij**, **D. Javornickij**, **M. Hrusevszkij**. Ők dolgozták ki az ukrán történelem ma is érvényben lévő általános modelljét a kezdetektől napjainkig. A XX. század elején jelentek meg Mihajlo Hrusevszkij 10 kötetes *Rusz-Ukrajna története* című művének első könyvei. Továbbfolytatta kutatómunkáját

Ivan Puluj

Danilo Zabolotnij

Mihajlo Hrusevszkij

Ukrajna történetéből Ukrajna és Oroszország első nő történész-tudósa, O. Jefimenko. Szloboda Ukrajna történetének tanulmányozásával D. Bahalij foglalkozott, Balparti Ukrajna múltját **V. Barvinszkij** térképezte fel. 1908-ban jelent meg Szentpéterváron ukrán nyelven *Rusz-Ukrajna illusztrált története* **M. Arkasz** szerkesztésében.

Az ukrán nyelv és irodalom történetét, illetve az ukránság néprajzát **P. Zsíteckij** tanulmányozta.

Több nyelvtudományi könyvet írt **O. Potebnya**. 1907–1909-ben jelent meg **A. Krimszkij** *Ukrán nyelvtana* és **Borisz Hrcsenko** *Az ukrán nyelv szótára* négykötetes munkája, melyben ügyesen ötvöződtek az ukrán nyelv dnyepermenti és galíciai nyelvjárásai. Több tudományágban is maradandót alkotott **Volodimir Vernadszkij**. Ő alkotta meg a bioszféráról és nooszféráról (*nooszféra* – az ember tevékenysége által befolyásolt övezete a Földnek, tehát a globális tudat szférája, része a bioszférának – a *ford. megj.*) szóló elméletet.

Az ukrán tudósok sokat tettek a természettudományok és műszaki tudományok fejlődéséért. A kijevi és harkivi egyetemeken hagyományosan erős matematikai és fizikai iskolák működtek. A kijevi algebra iskolát **D. Hrave** alapította. A harkivi egyetem méltán neves matematikusai voltak: **D. Szincov**, **Sz. Bernstein**, **Sz. Sztekllov**. A harkivi radiofizikai iskola megteremtője **D. Rzsanszkij** volt.

Jelentős sikereket értek el az ukrán biológusok és orvosok. Világhírnévre tettek szert **O. Krajnszkij** mikrobiológiai, **V. Danilevszkij** endokrinológiai és hormonológia

kutatásai, **M. Trinkler** sebészettel kapcsolatos munkái, **M. Lange** pszichológiai témájú könyvei. A kijevi belgyógyász iskola létrehozója **M. Sztrazseszko**. A fertőző betegségek kutatója volt **Danilo Zabolotnij**, aki először írta le a pestis terjedésének módjait és javaslatokat tett annak megelőzésére.

Danilo Zabolotnij (1866–1929) első felfedezéseit még akkor tette, amikor az odesszai bakteriológiai állomáson dolgozott orvosként. Kipróbálta saját magát a kolera ellenszérumát. Részt vett több olyan indiai, arabiai, iráni, kínai és mezopotámiai expedícióban, amelyek a kolera, pestis és más fertőző betegségek megfékezésén dolgoztak ezekben a régiókban. D. Zabolotnij több mint 100 tudományos munka szerzője. A világon ő jött rá először arra, hogy a mezei rágcslálók a pestis terjesztői. 1928–1929 között az Összukrán Tudományos Akadémia elnöke volt. Létrehozta az Ukrán Tudományos Akadémia Mikrobiológiai és Járványtani Intézetét, amely ma is az ő nevét viseli.

A Donyec-medence első geológiai térképét **L. Lahutyin** mérnök készítette el, amiért 1911-ben a római vilákiállításon aranyérmét kapott. A kijevi repülőszakosztály növendékei megalkották az első vízi repülőgépet, hidroplánt (**D. Hrihorovics**) és az első többmotoros repülő és helikoptert is (**Ihor Szikorszki**). 1913-ban **Petro Nyeszterov** először hajtott végre a levegőben „halálhurkot” és ő készítette elő a repülők első csoportos Kijev–Nyezsin–Kijev útját is, ami a repülés magasiskolájának számított. **L. Macijevis** híres repülés szakember pedig először tett javaslatot repülőgép-anyahajók megépítésére.

Olekszandra Jefimenko

6 A T. Sevcsenko Tudományos Társaság hozzájárulása a nemzeti tudomány kialakulásához.

Dnyepermenti Ukrajna tudományos élete az orosz tudományosság részeként fejlődött, ezért az ukrán nemzeti tudomány alapjait a nyugat-ukrán földeken rakták le. Első központja a **T. Sevcsenko Tudományos Társaság (STT)** volt, amely **1892**-ben jött létre tudományos-kulturális társadalmi szervezatként. A Sevcsenko Tudományos Társaság elődje a Sevcsenko Irodalmi-tudományos Társaság volt és még 1873 decemberében alakult. A társaságnak több tudományos szakosztálya volt, könyveket, folyóiratokat adott ki, tudományos-ismeretterjesztő munkát folytatott a lakosság körében. Több tudományág képviselőit egyesítette magában. Tagjai közt Nyugat-, Dnyepermenti Ukrajna és más országok írói, művészei és politikusai is ott voltak, olyanok, mint O. Barvinszkij, M. Hrusevszkij, I. Franko, V. Hnatyuk, Sz. Tomasivszkij és még sokan mások.

Mikola Arkasz

A legtermékenyebb munkát az STT-ben a társadalomtudósok fejtették ki: a történelemtudomány terén (M. Hrusevszkij, I. Dzsidszora, I. Kripjakevics, I. Kreveckij, M. Korduba, Sz. Tomasivszkij), a nyelvtudomány és irodalomtudomány terén (M. Voznyak, M. Derkacs-Futrak, O. Ohonovszkij, K. Sztudinszkij, I. Franko), a néprajz és művészettörténet terén (V. Hnatyuk, M. Zubrickij, F. Kolessza, V. Suhevics), az antropológia terén (F. Vovk, I. Rakovszkij), a bibliográfia vagy könyvészet terén (I. Levickij, V. Dorosenko).

A természettudományok terén figyelemre méltó Ivan Puluj munkássága, aki megalkotta az úgynevezett Puluj-lámpát. I. Horbacevszkij szintetizálta a hűgysavat. M. Zubrickij több felfedezést tett a matematika terén, Ukrajna földrajzát pedig Sz. Rudnickij és V. Kubijovics tanulmányozta.

1989 októberében lvivi tudósok kezdeményezésére újjáalakult Lvivben a STT.

! **Következtetések.** Ukrajna nem rendelkezett ugyan saját államisággal, de a XIX. század második felében és a XX. század elején kialakultak az ukrán nemzeti oktatás és tudomány alapjai.

▶ Ebben az időben az ukrán földek oktatási rendszerében pozitív változások kezdődtek, amelyek a kor modernizációs folyamatának a részei voltak. Azonban sem az Orosz Birodalomban, sem az Osztrák–Magyar Monarchiában nem segítették elő az ukrán nyelvű oktatás fejlődését. Az egyik legégetőbb problémának az számított, hogy kevés volt az ukrán tannyelvű iskola.

▶ Az ukrán nemzeti tudomány a T. Sevcsenko Tudományos Társaság körül összpontosult. Ez a tudományos-kulturális társadalmi szervezet az ukrán földek tudományos akadémiájának szerepét töltötte be.

▶ Jelentősek voltak a tudományos életben az ukrán természettudósok munkái.

? Kérdések és feladatok

- Soroljátok fel a kultúra fejlődésének sajátosságait a XIX. század második felében és a XX. század elején!
- Miért zárta be a cári hatalom a vasárnapi iskolákat?
- Hol nyíltak az ukrán földeken egyetemek a XIX. század második felében?
- Dnyepermenti Ukrajna népességének hányad része volt írástudó a XX. század elején?
- Nevezzétek meg a híres tudósokat és tudományágukat!
- Mikor jött létre a T. Sevcsenko Tudományos Társaság?
- Ki, és mikor hajtotta végre először a halálhurkot a repülés történetében?
- Mivel indokolható a szakképzés gyors fejlődése a XIX. század második felében?
- Milyen hatással volt az ukrán kultúra fejlődésére a cárizmus politikája?
- Hogyan alakult ki az ukrán nemzeti tudomány? Milyen szerepet játszott ebben a folyamatban a T. Sevcsenko Tudományos Társaság?
- Milyen tényezők voltak a legfontosabbak az ukrán tudomány fejlődésében?
- Határozzátok meg az ukrán tudósok helyét a világban!
- Jellemezzétek az oktatás fejlődését az ukrán földeken az Orosz Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékében! Válaszotokat összehasonlító táblázat formájában készítsétek el!
- Készítsetek rövid ismertetést egy általatok választott tudósról!
- V. Vernadszkij *Az ukrán kérdés és az orosz közvélemény* című cikkében a következőket írta: *Egészében véve az ukránok úgy gondolják, hogy kultúrájuk szabadsága megfelel az orosz érdekeknek, mivel az ukránságot az oroszok csak úgy tarthatják a birodalmon belül, ha elfogadják nemzeti-kulturális arcukat is.* Hogyan értelmezték ezeket a gondolatokat? Osztjátok-e Vernadszkij véleményét? Miért?

32. §. Az ukrán irodalom, színház, zene a XIX. század második felében és a XX. század elején

- 1. Milyen tényezők hatottak az ukrán irodalom, színház és zene fejlődésére a XIX. század első felében? 2. Soroljátok fel az általatok ismert ukrán írók nevét és műveiket!

1 **Az ukrán irodalom fejlődése.** A XIX. század második felében az irodalomban a romantikát felváltja a **realizmus**. A realista irányzathoz tartozó alkotások a valóságot kívánták ábrázolni az élet minden területén és a szokványos, megszokott, a főhóst körülvevő jellemeket igyekeztek megformálni. Európa országainak irodalmához hasonlóan, az ukrán irodalomban is már felfedezhető a realista jegyek az irodalmi művekben, de ezek még alapvetően romantikus művek. A realista stílus elemeinek megjelenése az irodalmi alkotásokban a népköltéssel, az ízes, humoros, szatirikus elbeszélésekkel és a közelmúlt irodalmával voltak kapcsolatban. Tehát a XIX. század második felében az írók munkásságában még együtt élt a realizmus a romantikával, amelyre jellemző volt a lelkesedés a hősi múlt után és a kozák kor emberének idealizálása, túlfűtött érzelmeinek a bemutatása.

Az ukrán kultúra kiemelkedő személyiségei szépirodalmi és publicisztikai műveikben a XIX. század második felében sokat írtak az ukrán nép jelenéről, megpróbálták felvázolni jövőjét, felelevenítették a hősi múltat, megénekelték a nemzeti-függetlenségi harc nagy pillanatait.

A romantikából a realizmuba való átmenet jól megfigyelhető **Marko Vovcsok** (Marija Vilinszka-Markovics) (1834–1907) munkásságában. Hasonlóan Tarasz Sevcsenkóhoz ő is a jobbágyorsban élő parasztok mindennapjait mutatta be, különösen a nők alakját emelte ki (*Odárka*, *Horpina*, *Kozák lány*). A gyermekek számára írt meséiben és elbeszéléseiben pedig a népköltészeti elemek sokaságával találkozhatunk.

Az egyszerű parasztasszonyok sorsáról írt műveiben **Hanna Barvinok** (1828–1911). **Sztepan Rudanszkij** (1833–1873) alkotásaiban a narodnyik eszméket népszerűsítette. Ismertek voltak *Énekmondókák* c. humoros versikéi, melyekben nemzeti és társadalmi észrevételei ötvöződtek. Az iskolák tanulói jól ismerték **Leonyid Hlibov** (1827–1893) tanmeséit. Ügyesen egyesítette műveiben a nyugat-európai költészet elemeit a bukovinai folklórral **Jurij Fegykovics** (1834–1888).

Ivan Necsuj-Levickij (1838–1918) műveit joggal nevezték a népi élet enciklopédiájának. A *Kajdas család* című regényében főhősei sorsán keresztül sikerült bemutatni egy egész történelmi korszakot. Az egyén és társadalom között feszülő ellentmondásokra hívta fel a figyelmet **Mikola Dzszerja** című művében. Az ukrán próza utolérhetetlen mes-

K. Trutovszkij: Marko Vovcsok Csumák c. művéhez készült illusztráció

A. Bazilevics: Ivan Necsuj-Levickij
A *Kajdas család* c. regényéhez
készült illusztráció

tere volt **Panasz Mirnij** (1849–1920). A *Bőgnek-e az ökrök, ha tele a jászol* című műve az ukrán irodalom első társadalmi-lélektani alkotása.

A zseniális író és gondolkodó, **Ivan Franko** (1856–1916) kitüntetett helyet foglal el az irodalomban. Ivan Franko aktívan részt vett a társadalmi-politikai életben, az ukrán kultúra történetében pedig műveinek mesteri stílusával, műfaji gazdagságával, a felvetett problémák fontosságával tűnt ki. Kezdetben romantikus stílusban írt a mindennapi élet történéseiről. Idővel áttért a realiztikus, lélektani – a szereplők belső lelki tartalmainak – ábrázoláshoz. A *Boriszlav nevet* és *Zahar Berkut* prózai művei, valamint a gyermekeknek írt elbeszélései az ukránok kedvelt olvasmányáivá váltak. Ivan Franko versei

is méltán részei a világirodalomnak. Ide sorolhatjuk az *Őszi gondolatok*, *A szerelem kártyája*, és a *Hej, te gesztenyebarna kislány* versesköteteit.

A XX. század első évtizedeiben, az ukrán irodalomban a valóság realista ábrázolása mellett megjelentek az újító művészeti irányzatok, melyeket összefoglaló néven avangárdnak, illetve **modernizmusnak** nevezünk. Népszerűvé a novella műfaja (rövid elbeszélés) vált. A korabeli ukrán irodalomban M. Voronij költő kezdett el ebben a stílusban alkotni. 1901-ben az *Irodalmi-tudományos hírnökben* megjelent cikkében azt írta, hogy vissza kell térni az *igazi romlatlan irodalomhoz*. Arra szólítja fel író társait, hogy bátran fesszegessék az irodalom műfaji és tematikus határait, a harmónia helyett a diszharmónia, a szépség helyett a fenségesség, az egyensúly helyett a szélsőségesség mellett foglalt állást (*a ford. megj.*). Felvetéseit a galíciai írók *Fiatalkorú művészek* köre támogatta, melynek tagjai bírálták a realisták munkásságát és a nyugat-európai modern irodalmi és művészeti irányzatok felé fordultak. Az ukrán avangárd első folyóirata 1909-ben jelent meg Kijevben és *Ukrájinszka hata* (*Ukrán parasztház*) volt a címe. A lap 1914-ig, vagyis az első világháború kirobbanásáig jelent meg.

A realizmus és a modernizmus sajátos szintézise volt az ukrán próza új iskolája. M. Kocjubinszkij, V. Sztefanik, O. Kobijanszka és M. Cseremsina tartoztak hozzá, akik az ukrán irodalom hagyományainak megfelelően továbbra is a nép életének bemutatásával foglalkoztak egyes szám első személyben, de művészeti eszközeik között már megjelennek a szimbolizmus stílusjegyei és a lélektani ábrázolás módszere is (pszichoanalízis).

Az ukrán társadalom életének realista, valóság-hű ábrázolására törekedett **Volodimir Vinniczenko** (1880–1951). Az 1905–1907-es első orosz forradalom kirobbanása előtt jelentek meg *A szépség és az erő*, *Holota* (Szegény kozák), *Talizmán* és *Zina* című művei, melyekben az ukrán vidéki

városok lakóit mutatta be, a munkásokat, a forradalmárokat, akik nehéz körülmények közé kerültek. Vinnicsenko valóságként ábrázolta az ukránok mindennapi életét, a katonáskodás és a börtönök szörnyűségeit.

Az új alkotói utak, művészi eszközök keresése jellemezte **Mihajlo Kocjubinszkij** (1864–1913) munkásságát. *Fata morgana* című elbeszélése az ukrán parasztok hangulatáról, az emberek érzéseiről szól az 1905–1907-es forradalmat megelőzően. A természet megismételhetetlen szépségét ábrázolja *Elfelejtett ősök árnyai* című művében. A *Nevetés* és a *Lovak nem hibásak* című munkáit pedig az emberi kapcsolatok égető kérdéseinek szentelte.

Az ukrán irodalom egyik legtehetségesebb költője volt **Leszja Ukrajinka** (1871–1913), az ukrán költészet intellektuális irányzatának a megteremtője. Művészetében harmonikusan kiegészítették egymást az eszményi és az élet nagy igazságai. Az *Őszi mese*, *Dalok a szabadságról* és a *Katakombákban* című verseiben a költő és hatalom viszonyát vizsgálja, leírja azt, hogyan válik valaki a nép felszabadításáért küzdő harcossá. Nagy népszerűségnek örvendtek a *Dalok szárnyán*, *Gondolatok és ábrándok* című verseskötetei; a *Robert Brűsz*, *Régi mese*, *Erdei regé* című elbeszélő költeményei.

2 Színház. A cári kormány tiltó intézkedései ellenére az ukrán színházművészet a XIX. század második felében tovább fejlődött. Az ukrán színdarabok közkedveltek voltak nemcsak az ukrán földeken, hanem az orosz színházak színpadjain is.

1881-ben M. Lorisz-Melikov, Oroszország belügyminisztere feloldotta az ukrán színdarabok bemutatásának tilalmát. Ennek az intézkedésnek köszönhetően nőtt az ukrán színtársulatok száma és fokozatosan újjászületett az ukrán színház is. Az engedmények azonban egy sor tilalommal jártak. Továbbra sem volt szabad történelmi tárgyú és társadalomkritikát tartalmazó, vagy ukránra lefordított idegen darabokat bemutatni. Az ukrán színtársulatokat kötelezte a hatalom arra, hogy orosz színműveket is színre vigyenek, s a darabban szereplő színészek száma nem lehet kevesebb, mint az ukrán színdarabokéban. Ezek a korlátozások negatívan befolyásolták a színházak témaválasztását, melyek főleg csak a paraszti lét bemutatására korlátozódtak.

A XIX. század 70-es éveinek végére befejeződött a legújabb kori hivatásos ukrán színház létrejöttének folyamata, mely az 1860–1870-es éveiben működő amatőr színházi társulatok bázisán alakult ki. 1882-ben **Marko Kropivnickij** Jeliszavethradban megalapította az első hivatásos ukrán színházi társulatot **Korifeusok Színháza** néven. 1883-ban a színház Kijevben vendégszerepelt. Ezt követően csatlakozott hozzájuk **Mihajlo Sztarickij** műkedvelő társulata, s az egyesült színház igazgatója Sztarickij lett. Az első hivatásos ukrán színház meghatározó alakjai voltak: **Ivan Karpenko-Karij** (Tobilevics), **Panasz Szakszahanszkij**, **Mikola Szadovszkij**, **Marija Zanykovecka** és még sokan mások.

A nézők, a közvélemény és a színházi szakma elismerése ellenére az ukrán színház léte állandó veszélyben volt. 1883-ban a kijevi főkormányzó megtiltotta Kropivnickij társulatának a turnézást a Kijevi, Csernyihivi, Poltavai, Volinyi és a Pogyilljai kormányzóságok területén tíz esztendőre.

A színház épülete Jeliszavethradban

A Szentháromság téri Népház

Az ukrán színházművészet fejlődését azonban megállítani nem lehetett. A XIX. század 80–90-es éveiben már 30 ukrán színdarabokat bemutató társulat működött Ukrajna-szerte. 1891-ben Kijevben is megalakult az első hivatalos színház.

A XX. század elején az ukrán színházi élet vezető társulatai azok voltak, amelyek élén a Tobilevics fivérek álltak: P. Szakszahanszkij, I. Karpenko-Karij és M. Szadovszkij. A Szakszahanszkij–Karpenko-Karij vezette színház legnagyobb sikereit 1900–1903 között érte el, amikor olyan művészek játszottak a színpadán, mint M. Kropivnickij, M. Szadovszkij, M. Zanykovecka. A társulat repertoárján (színlapján) 60 mű szerepelt.

M. Szadovszkij 1907-ben Kijevben létrehozta az első állandó társulattal rendelkező színházat (kőszínház). A társulat előadásait a Szentháromság téri Népházban tartotta. A színházi élet fontos eseménye volt, amikor 1908-ban megünnepelték Marija Zanykovecka ukrán színésznő színpadra lépésének 25. évfordulóját.

Az ukrán munkások köszöntése Marija Zanykovecka színpadra lépésének 25. évfordulója alkalmából

Kedves Marija Kosztyantinyivna!

Mivel nem tudunk emberhez méltó életet élni, mert reggeltől estig nehezen dolgozunk, ezért mi, ukrán munkások, csak ritkán gyönyörködhetünk az Ön nagyszerű és csodálatos tehetségében. ... Amikor láttuk Önt a *Szolgálóban* vagy a *Boldogtalanban*, meggyőződünk arról, hogy ezeket a szerepeket csak olyan ember tudja eljátszani, aki egész lelkével együttérez az elnyomottakkal, aki együtt van velük a harcukban is a jobb életért. Ezen az ünnepélyes napon, színpadra lépésének 25. évfordulóján, mi, ukrán dolgozók szeretnénk megköszönni Önnek a sok csodálatos pillanatot, amit volt szerencsénk átélni az Ön játékanak köszönhetően. Hiszünk abban, hogy eljön az idő, amikor nemcsak mi néhányan, hanem egész Ukrajna munkásosztálya köszönteni fogja Önt.

- ? 1. Milyen szerepet játszott, a munkások véleménye szerint, Zanykovecka a színház fejlődésében? 2. A forrásrészlet alapján milyen következtetést lehet levonni a színház népszerűségéről a korabeli ukrán társadalomban?

Az ukrán hivatásos színházat a nyugat-ukrán földeken 1864-ben O. Bacsinszkij színész és rendező hozta létre a *Ruszka beszida* kulturális-ismeretterjesztő társaság keretein belül. A XIX. század 70-es éveiben Dnyepermenti Ukrajna számos neves színművésze, például M. Kropivnickij, nyújtott nekik segítséget. 1905–1906-ban M. Szadovszkij vezette a színházat, melynek színpadán többször vendégszerepelt Marija Zanykovecka.

1869-ben több műkedvelő színtársulat alakult a csernyivci *Ruszka beszidán* belül. A színházművészet helyi fejlődésére jelentős hatással volt a *Ruszin Irodalmi-drámai Társaság* létrejötte 1884-ben Sz. Vorobkevic vezetásával.

Az ukrán színházakban továbbra is M. Kropivnickij, M. Sztarickij és I. Karpenko-Karij darabjait mutatták be, akik maguk is elismert dramaturgok voltak. Az évek folyamán újabb szerzők is megjelentek műveikkel, olyanok, mint Leszja Ukrajinka, I. Franko, H. Hotkevics. Az ukrán közönség előszeretettel fogadta az orosz és a nyugat-európai drámaírók, A. Csehov, M. Gorkij, O. Osztrovszkij, H. Ibsen és W. Shakespeare műveit is

3 Zeneművészet. Az irodalom és a színházművészet fejlődése a XIX. század második felében nagy hatással volt a nemzeti klasszikus zeneművészet kialakulására. 1862-ben **Szemen Hulak-Artemovszkij** megírta a *Kozák a Dunántúlon* című első ukrán operát. Az ukrán zeneszerzők a híres költők és írók műveiből merítettek ihletet. Sevcsenko *Nazar Sztodolja* színdarabja alapján például P. Niscsinszkij megírta az *Esték* című művet, melynek alapján megszületett a népszerű *Szürke kakukk ezt kakukkolta c.* dal.

A XIX. század második felében az ukrán népzene a hivatásos zenekultúra része lett, melynek során az ukrán népdal átalakult európai értelemben vett zeneművé és a világkultúra igazi gyöngyszemévé. Az ukrán klasszikus zenére nagy hatással volt a kórusművészet Galíciában és Dnyepermenti Ukrajnában is. Az ukrán kórusok nagy sikerrel szerepeltek nemcsak Oroszország, hanem Európa országainak színpadain is.

Az ukrán klasszikus zene megteremtőjének **Mikola Liszenkót** tartják. Liszenko több opera szerzője. Ő írta a *Szenteste*, *Vízbe fulladt lány*, *Natalka Poltavka*, *Tarasz Bulba*, *Aeneis* operákat, a *Fekete-tengeriek* operettet, a

M. Zanykovecka a színpadon
Képeslap 1905-ből

Mikola Liszenko

Csizmás kandúr és *Bakkecske* gyermekoperákat. Ezek a művek tele voltak népzenei motívumokkal. Liszenko megzenésítette Sevcsenko több mint 80 művét. A híres *Végrendeletet* ma is Liszenko melódiája alapján énekeljük. Az *Ima Ukrajnáért* pedig minden ukrán lelki himnusza. 1904-ben Liszenko azon a pénzen, amit a zeneszerzői jubileuma alkalmából gyűjtött össze az ukrán közösség, egy zenei-dramai iskolát alapított, ahol sok későbbi ukrán zenész, karmester, énekes, rendező és színész tanult. 1911-ben M. Szadovszkij színházában színre vitték *Aeneis* operáját. A *Tarasz Bulbát* viszont már nem tudták előadni, mert a hatalom betiltotta azt. Az ukrán közvélemény között nagy népszerűségnek örvendett *Himnusz* című kompozíciója, amit Ivan Franko *Örök forradalmár* versére írt.

Az ukrán földek másik híres zeneszerzője M. Leontovics volt, aki több értékes művet írt népzenei motívumok alapján. Ide sorolhatjuk a *Scsedrik*, *Mák*, *Dudárik* című zenedarabokat. A *Karmaljuk* hősi opera szerzője K. Sztecenko volt. Sevcsenko *Kaukázus* című elbeszélő költeménye alapján Sz. Ljudkevics nyugat-ukrajnai zeneszerző egy monumentális szimfónia-kantátát írt. Ő szervezte meg az első ukrán művészettörténeti kiadvány, a *Színházi hírnök* kiadását is. M. Verbickij, L. Lavrovskij, I. Vorobkevics, A. Vahnyanin zeneszerzők munkássága szintén a nyugat-ukrán földekhez kötődnek.

Mihajlo Verbickij (1815–1870) munkássága nagy hatással volt a nyugat-ukrán földeken élő ukránok nemzeti öntudatra ébredésére. Az általa megzenésített, Sevcsenko versére írt *Végrendelet* nagy népszerűségnek örvendett Galiciában. Ő zenésítette meg P. Csubinszkij *Még nem halt meg a mi Ukrajnánk* című versét is, amely 1992 óta a független Ukrajna himnusza.

A lvivi opera világhírű operaénekes, **Szolomija Kruselnicka**, a helyi konzervatóriumban végezte tanulmányait.

Következtetések. Az ukrán kultúra a XIX. század második felében és a XX. század elején nehéz körülmények között fejlődött. A nehézségek és az állami támogatás hiánya ellenére mégis jelentős sikereket ért el majdnem minden területen.

▶ Kialakult a nemzeti irodalom, a színház és a klasszikus zene. A XIX. század végén már nem lehetett letagadni az ukrán nemzeti kultúra létezését.

Kérdések és feladatok

1. Milyen témák voltak túlsúlyban az ukrán irodalomban a XIX. század második felében, miért? 2. Milyen írók és költők munkássága határozta meg az ukrán irodalom fejlődését a XIX. század második felében és a XX. század elején?

3. Kik tartoztak az ukrán próza új iskolájához? 4. Az ukrán színház felvirágoztatásában a színművészek közül kinek volt meghatározó a szerepe? 5. Nevezd meg a korszak híres zeneszerzőit és műveiket! 6. M. Liszenko melyik operájának bemutatását tiltotta meg a hatalom? 7. Ki a szerzője és a zeneszerzője Ukrajna állami himnuszának?
- ★ 8. Nevezd meg a realizmus megjelenésének okát az ukrán művészetben!
- ★ 9. Mi volt az oka az ukrán színház felvirágzásának a XIX. század 80-as éveiben?
- ★ 10. Milyen szerepet játszott M. Liszenko a klasszikus ukrán zene kialakulásában?
- ★ 11. Mik voltak az okai az ukrán színház és zene gyors fejlődésének a XIX. század végén? 12. Készítsétek el *Az ukrán irodalom és színház fejlődése a XIX. század második felében és a XX. század első felében* alpont vázlatát!
- ★ 13. Miért nem tartozik minden Ukrajnában született író, zenész, színész az ukrán kultúrához?

33. §. Az ukrán képzőművészet és építészet a XIX. század második felében és a XX. század elején

- ▶▶ 1. Milyen stílusirányzatok voltak uralkodók az ukrán művészetben a XIX. század első felében? 2. Soroljátok fel az általatok ismert ukrán képzőművészek nevét és műveiket a XIX. század első felében!

1 **A képzőművészet fejlődése.** A társadalmi-politikai és a gazdasági élet változásai a XIX. század második felében elősegítették a realizmus, vagyis a világ valósághű ábrázolásának a meghonosodását a képzőművészetben.

A narodnyik eszmék hatása alatt 13 fiatal festő fellázadt a cári Képzőművészeti Akadémia merev klasszicista szemlélete ellen, és megalakították a **Vándorkiállítók Társaságát**, ez volt a peredvizsnyik-mozgalom. A fiatal művészeket a valóság vonzotta, saját koruk és társadalmuk tényleges problémái. Feladatuknak azt tűzték ki, hogy megismertetik a néptömegeket a képzőművészeti alkotásokkal. Fő műfajuk a kritikai jellegű zsánerkép és a történelmi kép (*a ford. megj.*). Műveikben bírálták a társadalmi-politikai élet hiányosságait. Voltak köztük ukránok is, akik nagy szeretettel festették meg az ukrán táj szépségeit, az ukránok mindennapjait, nemzeti sajátosságait.

Az egyik legragyogóbb tehetségű festőművész az ukrán származású **Ilja Repin** (1844–1930) volt, akinek több ukrán témájú festménye is ismert: *A zaporozsjai kozákok levelet írnak a török szultánnak*, *Esték* stb.

Ukrajna és az ukrán nép iránti szeretet érhető tetten V. Makovszkij (*Poltavai vásár, Ünnepnep Ukrajnában*), I. Ajvazovszkij (*Csumák út, Lakodalom Ukrajnában*) és M. Ge művészetében.

M. Murasko:
Kislány piros kalapban

P. Pimonenko: Szentesti
várászat

K. Usztijanovics:
Bojók pár

Az orosz művészek között létrejött egy csoport, amelylyel kezdetét vette az ukrán képzőművészet önálló fejlődése. Közéjük soroljuk Sz. Vaszilkevicskijt, M. Pimonenkót, M. Szamokist, K. Trutovszkijt, O. Szasztiont, I. Jizsakevicset. 1887-ben az ukrán művészek megalapították a Művészeti Kiállítások Kijevi Társaságát (1893-ban alakult szervezetté). 1890-ben Odesszában létrejött a Délorosz Művészek Társasága.

Ukrán művészeti központok alakultak Harkivban, alapítója M. Rajevszka-Ivanova festőművésznő volt, Odesszában K. Kosztandi és Kijevben M. Murasko, a kijevi festőiskola diákja.

Az ukrán művészek ebben az időben már nemcsak az ukrán falvak életét festették meg, hanem megjelennek alkotásaik között a történelmi tárgyú festmények is, köztük a kozák kor hősi eseményeit bemutató művek. Az egyik leg híresebb festőművész **Szerhij Vaszilkevicskij** (1854–1917) volt, aki jól ismerte az ukrán népművészetet. Dmitro Javornickij történésszel és M. Szamokis festőművésszel közösen megjelentették az *Ukrán múltból* című albumot. Vaszilkevicskij festményein az ukrán múlt hősi eseményeit keltette életre. Az alkotások címei is sokatmondók: *A kozákok csatája a tatárokkal*, *Martin Puskart ezredessé választják*, *A zaporozsjai szabadságjogok védői*. Világhírűek tájképei is, amelyek szülőföldje természeti szépségeit ábrázolta: *Tavaszkra Ukrajnában*, *A Donyec folyónál*, *Eső után*, *Úttalan utakon*, *Naplemente*.

Mikola Murasko (1844–1909) nemcsak festőművész és pedagógus volt, hanem az ukrán képzőművészet ideológusa is. 1869-től rajzot tanított Kijev középiskoláiban, 1875-ben pedig megnyitotta kijevi rajziskoláját, amelyet 25 éven keresztül vezetett.

A korszak másik híres ukrán festőművésze **Mikola Szamokis** (1860–1944) volt, aki csatakép-festészetben alkotott jelentőset. Párizsban tanult és meg szerette volna örökíteni az ukrán történelem nagy eseményeit és az ukrán népeletet, nemzeti hagyományait, szokásait. Több festményén a kozák kor nagy csatáit elevenítette fel.

Mikola Pimonenko (1862–1912) az ukrán vidékről és az ukránokról festett vásznai méltán váltak népszerűvé a világ nagy kiállítótermeiben szervezett tárlatokon. *A fana-*

tizmus áldozatai, Az újoncok búcsúztatása, A Távol-Keletre, Szentesti várászat című képein megjelennek a korabeli ukrán falvak mindennapjainak komor oldalai.

Az ukrán művészet sikerei nyugtalanították az állami struktúrákat, mert a nemzeti-felszabadító mozgalom megnyilvánulási formáját látták benne. Ezért megpróbálták minden lehetséges módszerrel gátolni annak fejlődését.

A nyugat-ukrán földek képzőművészete összetett körülmények között fejlődött. A lengyel, osztrák és német festőiskolák, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia területén működtek, a klasszicista akadémikus stílust népszerűsítették a nyugat-ukrán földeken, ami gátolta egy önálló ukrán festőiskola létrejöttét. A helyi képzőművészek ebben a tartományban az egyszerű nép életét szerették megjeleníteni vásznaikon. Első volt közöttük **Kornilo Usztijanovics** (1839–1903). Híres alkotásai: *Bojkó pár, Hucul lány a forrásnál, Sevcsenko száműzetésben*.

A nyugat-ukrán földek művészei közül a XIX. század második feléből feltétlenül említést érdemel még I. Trus, O. Kulcsicka, O. Kurilasz, A. Manasztirszkij, J. Pihuljak, N. Ivaszjuk.

A XX. század elején az ukrán képzőművészetben új, modern irányzatok jöttek létre, melyek az absztrakt művészet alapjául szolgáltak. A legjelentősebb **Kazimir Malevics** (1878–1935) volt, aki megteremtette saját stílusirányzatát, a **szuprematizmust**. Saját művészetét is egyre radikálisabban továbbgondolta, így jutott el a *Fehér alapon fekete négyzet* című képéig, amely a művészetfejlődés és a művészetfilozófia, de a művészet és a közönség viszonyának történelmében is mérföldkő. Ez a festménye élénk vitát váltott ki képzőművész-körökben.

A XIX. század második felében és a XX. század elején ukrán földeken a szobrászatot is előrehaladás jellemezte és a realista ábrázolásmód volt az uralkodó. A XIX. század második felének híres szobrászművésze **Leonyid Pozen** (1849–1921) volt. Alkotásaival különböző társadalmi embertípusokat ábrázolt (*Kocsmáros, Kobzos*), vagy pedig valamilyen szociális jelenséget örökített meg (*Koldus, Migráns, Szántás Kisoroszországban*). Pozen szívesen dolgozott történelmi témájú szobrokon. Nagy népszerűségnek örvendtek a *Szkíta* és a *Ko-*

Szuprematizmus – a modern képzőművészet egyik irányzata, a kubizusból alakult ki. Minden tárgyi vonatkozást elvető geometrikus absztrakció. Megalapítója Kazimir Malevics, aki képeit csak körökből és négyzetekből alakította ki. Nála ezek jelentették a nyelvet, szerinte ezekkel fejezhető ki a tiszta érzékenység, ami mindennek felett áll.

Kubizmus – avantgárd művészeti mozgalom volt a XX. század elején. Picasso és Braque képeivel kezdődött 1907-ben és lényegében az első világháború kitörésével, 1914-ben merült ki (*a ford. megj.*). Fő törekvésük a véletlenszerű külső forma mögötti belső struktúra, tartalom feltárása, végsőkéig leegyszerűsített geometrikus formaelemek (kockák, gömbök, hengerek, kúpok) alkalmazása.

zák felderítő kiplasztikái. A másik híres ukrán szobrász **Parmen Zabila** (1830–1917) volt, aki elkészítette Tarasz Sevcsenko márvány portróját a Csernyihivi Múzeum számára. Az ukrán művészek kipróbálták tehetségüket a monumentális szobrászatban is. **Mihajlo Mikesin** (1835–1896) 1888-ban elkészítette Bohdan Hmelnickij emlékművét Kijevben.

A XX. század elején a szobrászatot sem kerülték el a modern irányzatok. A modernizmus stílusirányzatában alkottak M. Havrilko, M. Parasczuk, V. Iscsenko, P. Vojtovics. Munkásságukra jellemző volt a fény-árnyék kontraszt és a lélektani mélység ábrázolása. **Olekszandr Arhipenko** (1887–1964) a **kubizmus** megteremtője a szobrászatban, aki még a pusztta teret is a kompozíció részévé tudta tenni. Ismert munkái: *A lépegető nő*, *A fésülködő nő*.

2 Építészet. A XIX. század második felében egy épületen belül egyszerre több építészeti stílus is érvényesült. Ez az eklektikus stílus jellemezte leginkább a városi középületek és lakóházak építését. Az építkezéseknél új építőanyagokat – betont, vasat, vasbetont kezdtek használni.

Az építészeti stílusok közül a bécsi neoreneszánsz és a francia reneszánsz volt a legelterjedtebb. A neoreneszánszsal leginkább Csernyivciben, Lvivben, Kijevben, Odesszában, Herszonban, Harkivban találkozhatunk. Ebben a stílusban épültek a városi színházak épületei és a középületek is Kijevben, Lvivben, Odesszában.

Kiemelkedő alkotásaikkal tűntek ki a következő építészek: O. Beretti (a Volodimir-székesegyház és az első gimnázium épülete Kijevben), V. Shreter (az Operaház és a Szolovcov Színház épülete Kijevben), J. Hlavka (Bukovina és Dalmácia metropolitájának rezidenciája Csernyivciben), J. Hochberger (a galíciái szejm épülete), V. Szadlovcskij (Lviv vasúti pályaudvara).

O. Beretti:

A Volodimir-székesegyház Kijevben

V. Horodecki:

Az Állatos ház Kijevben

A XIX. század végén és a XX. század elején a népi építészet alapján újjászületett az ukrán stílus. Ennek az irányzatnak volt a kiemelkedő mestere **Vaszil Kricsevszkij** (1873–1952). Ő tervezte a poltavai zemsztvo épületét, több középületet és magánházat, az ő nevéhez fűződik a Tarasz Sevcsenko emlékmúzeum a költő sírjánál. **Ivan Levickij** (1851–1919) és más lvivi építészek tervei alapján épült fel a Dnyeszter Biztosító Társaság épülete, az Ukrán Pedagógiai Társaság iskolájának épülete, az akadémiai ház épülete, több gimnázium és lakóház.

A XX. század elejének építészeti stílusai az ukrán nemzeti stílus kialakításán dolgoztak. Egyesek visszatértek az ukrán barokkhoz, mások a népi faépítészet elemeit használták fel munkásságukban. Így jött létre az ukrán modern stílus, amelyre a vasbetonszerkezetek és a korszerű technológiák, a dinamikus formák alkalmazása volt a jellemző. Ebben a stílusban épültek Lviv, Kijev, Zsmerinka, Harkiv vasútállomásai, az ukrán földek első fedett piaca, a Besszarábiai piac. Az évek folyamán Ukrajna több városában létesültek épületek különböző stílusban, a klasszikustól a modernig: Kijevben a Pedagógiai Múzeum épülete a Volodimir utcán (P. Aljosin tervezte), az Állami Bank épülete (O. Kobelev tervezte). Harkivban az Egészségügyi Társaság épülete (O. Beketov tervezte), Szevasztopolban a Szevasztopol védelme panoráma épülete (V. Feldmann tervezte). A korszak egyik leg híresebb építésze **Vladiszlav Horodecki** (1863–1930) volt.

Vladiszlav Horodecki 1863-ban született Pogyilljában. A Szent Pál lutheránus reálisiskolába járt Odesszában. 1885–1890-ben Horodecki a Szentpétervári Művészeti Akadémián tanult. 1891–1920 között élete és munkássága szorosan összefüggött Kijevvel. Egyik első munkája a Shteingel bárók kriptájának a megtervezése volt az Aszkold-hegyen. Nevéhez több mint 30 épület megtervezése kötődik. Legismertebb alkotása Kijevben a Bankova utca 10 alatt lévő Állatos ház (1901). Az első világháború eseményei, majd a forradalmak és a polgárháború arra kényszerítették Vladiszlav Horodeckit, hogy elhagyja hazáját. Lengyelországba emigrált, ahol tovább dolgozott és több gyönyörű épületet tervezett. Életének utolsó éveit Perzsiában, a mai Irán területén töltötte, ahol számos középületet emeltek az ő tervei alapján.

Következtetések. A XIX. század második felében és a XX. század elején az ukrán képzőművészet és építészet újabb sikereket ért el. Ebben az időben figyelhető meg a kultúra fellendülése is.

▶ Az ismert ukrán művészek világhírnévre tettek szert azzal, hogy új művészeti stílusokat alapítottak, ami meghatározta a világkultúra arcát az elkövetkező évszázadban.

Kérdések és feladatok

1. Milyen vonásai voltak az ukrán képzőművészetnek a XIX. század második felében? 2. Nevezzétek meg az ukrán festészet fő központjait a XIX. század második felében! 3. Mik voltak a fő témái az ukrán festészetnek a XIX. század második felében, és miért? 4. Milyen újdonságok jelentek meg az építészetben a XIX. század második felében, és milyenek a XX. század elején? 5. Nevezzétek meg a XIX. század második felének és a XX. század elejének híres festőművészeit, szobrászait, építészeit! 6. Nevezzétek meg a legismertebb modern stílusban épült történelmi műemlékeket!
7. Nevezzétek meg a realizmus megjelenésének okát az ukrán képzőművészetben a XIX. század második felében! 8. Milyen folyamatok voltak hatással az ukrán művészetek fejlődésére a XX. század elején? 9. Miért ért el sikereket az ukrán képzőművészet a XIX. század második felében és a XX. század elején annak ellenére, hogy az ukránoknak nem volt államuk?
10. Jellemezzétek az egyik ukrán festőművész alkotását a XIX. század második feléből és a XX. század elejéről! 11. Készítsetek rövid prezentációt az ukrán képzőművészetről a XIX. század második felében és a XX. század elején!
12. Miért az ukrán művészek lettek az absztrakt irányzat megteremtői? Készítsetek rövid beszámólót erről!

Gyakorlati foglalkozás. Az ukrán család szokásai és életmódja*

- ▶▶ 1. Hol éltek többen az ukrán földeken falvakban vagy városokban? 2. Miért változik az emberek élete nehezebben falun, mint városon?

Cél: meghatározni azokat a változásokat, amelyek végbementek az ukránok életmódjában és mindennapjaiban a XIX. század második felében és a XX. század elején; a szövegrészlet elemzése alapján felsorolni azokat a vonásokat, amelyek a hagyományos ukrán családot jellemezték ebben az időben; vita során megfogalmazni, milyen hatással voltak a társadalmi-gazdasági változások az ukrán társadalom fejlődésére.

A munka menete

1. Ismerkedjétek meg a forrásmű-részletekkel, és feleljetek a kérdésekre!
2. Fogalmazzátok meg következtetéseiteket a gyakorlati foglalkozás céljai alapján!

A család. A XX. század elején az ukrán földek lakosságának életmódjában jelentős változások történtek. Ezek a változások a természeti technológiák fejlődése és a modernizációs folyamatok miatt mentek

* A gyakorlati foglalkozás tanulmányi kirándulás keretében is megtartható a néprajzi vagy a történelmi múzeumba.

végbe a társadalmon belül. Kezdetét vette és egyre inkább felgyorsult az urbanizáció, megváltozott a nők helyzete, nőtt a lakosság műveltségi szintje. Az életmód változásai következtében módosultak az ukrán népesség szokásai és hagyományai. Hasonló folyamatokra más népeknél és más országokban is sor került az iparosítás idején. De az ukrán földeken ennek volt egy sor sajátossága, például továbbra is fennmaradtak a patriarchális családi viszonyok, a középosztály többsége pedig ragaszkodott a termőföldhöz. Az egyes emberek életmódját elsősorban anyagi helyzetük, műveltségi szintjük és lelki szükségleteik határozták meg. A fogyasztói kultúra új vonásai először a nagyobb és közepes városok lakóinál jelentek meg.

A XIX. század végének változásai az olyan nagycsaládok felbomlásához vezettek, ahol egy fedél alatt egyszerre több nemzedék képviselői is éltek. Ez a folyamat még a XVI. században vette kezdetét. A XIX. század végén és a XX. század elején a régi értelemben vett nagycsaládok már csak Polisszjában és Kárpátalja hegyvidéki térségeiben éltek. Az ukrán földek uralkodó családformája a kiscsalád lett, amely átlagosan 5–6 főből állt.

A családfő az apa volt és a család gazdaságát is ő irányította. Néha átadta azt legidősebb fiának. A család napirendje attól függött, mekkora a telek nagysága, milyen vagyonnal rendelkeznek, hány munkaképes tagja van a közösségnek, és milyen évszak van éppen. A család vagyonát általában a fiúk örökölték, akik egyenlő részben osztottak az örökségen, kivéve a legkisebb fiút, aki egy kevéssel többet kapott, mivel vele maradtak az idős szülők.

Az asszonyok személyes tulajdonát a hozományuk képezte (néha földbirtok is), amit a házasságba hoztak. Ez volt az anyai rész. Az anyai rész nem tartozott az egész család vagyonához, nem osztották fel a család tagjai között, ez csak női vonalon öröklődött. A lányok a családban alárendelt helyzetben voltak. Miután férjhez mentek, férjük családjának tagjai lettek, ezért a szülei családjának vagyonából nem örököltek.

A gyerekek gondozása és nevelése az anya feladata volt. A kisebbek azonban gyakran a nagyobbak felügyeletére voltak bízva, míg az édesanya a család többi tagjával a földeken dolgozott. A gyermekek már nagyon korán azt az ételt fogyasztották, amit a nagyok. A kicsiket a családban szeretet és gondoskodás vette körül, de megtanították őket megfogni a munka végét is és felelősségteljesen végrehajtani a rájuk bízott feladatokat. A szülők gyermekeiket nem testi fenytéssel, hanem jó példával és szép szóval nevelték. Különösen nem túrték a családon belül a lustaságot és a munka iránti tiszteletlenséget. A játékokra és szórakozásra kevés idő jutott. A gyerekek részt vettek a ház körüli munkákban, odafigyeltek a kisebb testvérekre, vigyáztak a házi állatokra. A szegényebb családok gyermekeiket gyakran szolgálni küldték.

2 Családi szokások és hagyományok. A szülők igyekeztek korán ki-házásítani gyermekeiket. A lányok 16 éves koruktól mehettek férjhez, a fiúk pedig 18 éves koruktól nősülhettek. Ennek elsősorban gyakorlati oka volt. Az ifjú férj családja így két új munkáskézzel bővült. A lányok, ha nem mentek idejében férjhez, pártában maradtak, ami nagy szégyennek számított.

A házasságot kötő fiatalok általában hasonló anyagi helyzetben lévő családokból származtak (Suba subához, guba gubához, mondták). A gazdag családok nem szívesen kerültek rokonságba a szegényebbekkel, bár néha kénytelenek voltak eltérni a kevésbé módosabb vők bekerülését családjukba. A szegényebb családok meg úgy akartak javítani anyagi helyzetükön, hogy fiúkat vagy lányukat beházasították valamilyen gazdagabb családba.

Az ukrán szokásjog szerint a házasságkötéshez nem volt szükség a fiatalok beleegyezése, de véleményüket figyelembe vették. Elsősorban a szülők akarata számított. A házasságkötést mindig a lakodalom követte, amellyel kapcsolatban több népszokás is volt.

A házassági hagyományok több részre tagolódtak, melyek közül mindegyiknek megvolt a maga jelentősége. A lakodalmakat az év azon szakaszában tartották, amikor nem voltak különösebb mezei munkák.

A lakodalmat a lánykérés előzte meg. A vőlegény megbízásából vőfélyek keresték fel a menyasszony családját, akik közül az egyik a vőlegény rokona, nagybácsija volt. A vőfélyek megegyeztek az eladósorban lévő lány szüleivel a házasságkötésről. Ha a lány beleegyezett a házasságba, a vőfélyek kenyeret cseréltek a menyasszony szüleivel, áldomást ittak, a menyasszony pedig hímezett kendőt ajándékozott a vőfélyeknek. Amennyiben viszont a menyasszony nem fogadta el a vőfélyek ajánlatát, dinnyével kínálta őket, ami nagy szégyennek számított. A lánykérés után két héttel tartották az eljegyzést. Itt gyakorlatilag megismétlődött minden, ami a lánykéréskor volt, de már a rokonság is részt vett a sokkal ünnepélyesebb keretek között megtartott kézfogón. Eljegyzési dalokat énekeltek ilyenkor, a fiatalok kezét pedig átkötötték hímezett kendővel. Az eljegyzés után a házasságkötést már nem lehetett lemondani. Amennyiben mégis megtörtént, a károsult fél kártérítésre tarthatott igényt az elszenvedett szégyenért.

Az eljegyzésen egyeztek meg a lakodalom időpontjáról. A lakodalom előtti pénteken összegyűltek a menyasszony barátnői, akik feldíszítettek egy fát különböző színes szalagokkal, búzakalászokkal és virágokkal. Szombaton különböző népdalokat énekelve megsütötték a lakodalmi kalácsot.

Magát a lakodalmat vasárnap tartották, melynek során több hagyományos szertartásra került sor: a menyasszony hajfonatának kibontása és bekötése keszkenővel, a menyasszony kikérése, búcsúztatása szüleitől,

rokonaitól, a lakodalmi kalács megszegése, a templomi esküvő. A lakodalom nemcsak családi esemény volt, részt vett rajta a falu apraja és nagyja.

A hagyományos társadalomban a gyermek nagy tisztességnek számított. Sok népszokás kötődött a gyermek születésének megünnepléséhez. Fontos szerepet játszott ezeknek a hagyományoknak a betartásában a bába-asszony, aki ismerte az újszülött érkezésével kapcsolatos népszokásokat. A következő fontos eseménynél, a keresztelőnél, a komák játszották a főszerepet. A névadás a templomban történt, onnan hazaérkezve már terített asztal várta a vendégeket. Mikor a gyerek betöltötte az első életévét, a családban megtartották az első nyiratkozás ünnepét. Ekkor a keresztapa egy keresztet nyírt a gyerek hajába.

A temetéssel kapcsolatban is sok hagyomány őrződött meg mindmáig. Az idős halottaktól eltérően a hajadon lányt menyasszonyi ruhában, az ifjút vőlegénynek öltöztetve temették el. A siratóénekekben és a búcsúztatóban is eltérés volt. A fiataloknak szóló gyászének a lakodalmas dalok egyes motívumait is tartalmazták.

Ha behívták a család legény vagy más férfitagját katonának, búcsúestet tartottak és a siratóénekekre emlékeztető dalokat énekeltek, mint-ha örökre búcsút vennének az egyik családfenntartótól.

Faluhelyen minden család megünnepelte a húsvétot, újévet, karácsonyt és minden egyházi ünnepet, amiből elég sok volt.

3 Városi családok. Az ipari fejlődés az ukrán városok gyors fejlődéséhez vezetett, kezdetét vette az urbanizáció folyamata. Ez megváltoztatta a családon belüli viszonyokat. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Dnyepermenti Ukrajnában a parasztok nem szívesen hagyták el községüket, ezért az ukránok a városi lakosságnak a kisebb részét tették ki. Többségben itt az oroszok, zsidók, lengyelek voltak, a nyugat-ukrán tartományokban pedig a lengyelek, románok, magyarok, zsidók, németek, örmények alkották a többséget.

A városok lakosságának gyors növekedése következtében egyre több **marginális**, lumpen elem jelent meg az utcákon.

Az ukránok még városba költözésük után sem szakították meg kapcsolatukat korábbi életmódjukkal, régi falujukkal. Mint otthon, a városban is volt egy kis háztáji gazdaságuk, ahol megtermelték a család enivalóját. Az emberek félték véglegesen elválni régi társadalmi közegüktől. Az ukránok többsége segédmunkákból élt és nagyon alacsony fizetést kapott, amiből csak nagyon nehezen tudtak megélni. A férfiak általában több pénzt kaptak ugyanazért a munkáért, mint a nők. A nőknek viszont a munkán kívül más, családi teendői is voltak: főzés, mosás, takarítás, gyermeknevelés.

Marginális vagy lumpen elemek – a társadalom szélére sodródott lezüllött, munkát ritkán vállaló, bűnözésre is hajlamos emberek.

Szülőföldünk a XX. század elején

I. Szülőföldünk területi-közigazgatási és történelmi-néprajzi fejlődése

1. Az Orosz Birodalomhoz vagy az Osztrák–Magyar Monarchia kötelékébe tartozott szülőfölded a XX. század elején?
2. Mutassátok meg a térképen a településeket! Milyen megye és járás területén található?
3. Melyik történelmi-néprajzi tájegység része?
4. Jellemezzétek vidéketek területi-közigazgatási felépítését a XX. század elején!
5. Milyen települések voltak akkor vidéketek területén, és milyenek vannak most? Hasonlítsátok őket össze!
6. Vannak-e vidéketeken olyan települések, amelyek a XX. század elején jöttek létre? Nevezzétek őket meg!
7. Milyen volt vidéketek lakosságának nemzetiségi és szociális összetétele a XVIII. század végén és a XIX. század első felében?

II. Változások a gazdasági életben

1. Mit tudtok szülőföldetek mezőgazdaságának fejlődéséről abban az időszakban?
2. Milyen növényeket termesztettek leginkább vidéketeken abban az időben?
3. Milyen volt az ipar és a kereskedelem helyzete?
4. Határozzátok meg vidéketek gazdasági életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
5. Mit tudtok szülőföldetek népességének társadalmi helyzetéről az adott korban és az ott kibontakozó társadalmi mozgalmakról?
6. Keressétek fel a hozzátok legközelebbi helytörténeti múzeumot, készítsétek beszámolót annak anyagai alapján szülőföldetek életéről a XX. század elején!

III. Új jelenségek a kulturális és szellemi életben

1. Mit tudtok szülőföldetek lakosságának vallási életéről, hagyományairól, szokásairól?
2. Az ukrán kultúrával kapcsolatos milyen események történtek szülőföldetekeken?
3. Nevezzétek meg az ukrán kultúra és szellemi élet azon személyiségeit, akik a szülőföldetekeken éltek! Mivel járultak hozzá a kultúra fejlődéséhez?
4. Milyen kulturális műemlékek vannak vidéketeken a XX. század elejéről? Készítsétek az egyikről rövid ismertetőt!

5. Milyen templomok vagy székesegyházak épültek abban az időben és maradtak meg napjainkig?
6. Határozzátok meg vidéketek kulturális és szellemi életének hasonló és eltérő vonásait Ukrajna más régióival!
7. Emlékezzetek vissza olyan ukrán irodalmi alkotásokra, amelyekben vidékekről van szó az adott korban! Milyen eseményekre került akkor sor és hogyan éltek az emberek?

Feladat

1. Fejazzétek be a *Vidékünk Ukrajna és Európa történetében (a XX. század eleje)* összehasonlító táblázat kitöltését (105. oldal)!
2. Fejazzétek be a *Vidékünk történetének kiemelkedő személyiségei (a XX. század eleje)* táblázat kitöltését (105. oldal)!

Összegző kérdések a VIII. fejezethez

1. Soroljátok fel az ukrán kultúra történetének azon eseményeit, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak a XIX. század második felében és a XX. század elején! Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Értelmezzétek a következő fogalmakat és kifejezéseket: *nemzet, mecénás, emancipáció, realizmus, ukrán modern, eklektika!*
3. Mely ukrán városokban voltak a XX. század elején egyetemek?
4. Gondolkozzatok el azon, miért nevezték az 1882-ben létrehozott első ukrán hivatásos színházat *Korifeusok Színházának!* Nevezzétek meg a kor híres színészeit, rendezőit, drámaíróit!
5. Töltsétek ki *Az ukrán kultúra fejlődése a XIX. század közepén és a XX. század elején* táblázatot!

A kultúra ága	Ismert személyiségei	Vivmányok

6. Hasonlítsátok össze az oktatás fejlődését Dnyepermenti Ukrajnában és a nyugat-ukrán földeken!
7. Készítsétek el egy ukrán mester képzőművészeti alkotásának leírását a XIX. század közepéről és a XX. század elejéről! Lehet festmény, szobor vagy épület is.
8. Nevezetek meg olyan tényeket, amelyek arról tanúskodnak, hogy az ukrán kultúra a XIX. század közepén és a XX. század elején nem maradt el semmiben a világkultúrától!

Összegzés. Ukrajna a XVIII. század végén és a XX. század elején

Az a 100 esztendő, amelyről ebben a tankönyvben szó volt, fontos szerepet játszott az ukrán földek történetében. Ezekben az években nagy változásokra került sor az ukránok életében és világfelfogásában. A nemzeti államisággal nem rendelkező, két birodalom által szétszakított ukránság elég erőt talált magában arra, hogy felismerje az együvé tartozás fontosságát és harcot kezdjen a nemzet felszabadításáért. Az ukrán földek életében végbement másik fontos változás a gyors ipari fejlődés volt (különösen a keleti és déli régiókban), melynek során az ukrán nemzetgazdaság fokozatosan a világgazdaság részévé vált.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején a különböző ukrán térségekben kezdetét vette a nemzeti újjászületés időszaka, ami a XIX. század 60-as éveire egységes nemzeti mozgalommá forrt össze. Egyik része a nyugat-ukrán földeken bontakozott ki, melyek az Osztrák–Magyar Monarchiának voltak alárendelve, a másik pedig Dnyepermenti Ukrajna területén fejlődött az Orosz Birodalom részeként. A nehéz körülmények között tevékenykedő ukrán mozgalom a folytonos üldözések miatt (különösen Oroszországban) a XIX. század végén különböző szervezeti formákat öltött. Elsődleges feladata: saját politikai irányvonalának a kidolgozása volt ebben az időben. Három irányzat alakult ekkor ki: a szocialista, liberális (nemzeti-demokratikus) és a nacionalista. Ezeknek az irányzatoknak a képviselői az ukrán nép nemzeti érdekeit védték és a következő feladatokat tűzték maguk elé: az ukránok szociális felszabadítása, a demokratikus szabadságjogok bevezetése vagy az ukrán állam függetlenségének a helyreállítása.

Az ukrán mozgalom tragédiája az volt, hogy a különböző irányzatok képviselői nem tudtak megegyezésre jutni egymással az ukrán államiság jövőjével kapcsolatban. És csak az *ukrán Piemont*nak nevezett Galícia politikai pártjai, ideológiai hovatartozásuktól függetlenül, álltak ki következetesen Ukrajna nemzeti önállósága mellett.

Így az ukrán mozgalom ugyan fontos tényezője volt mindkét birodalom politikai életének, de nem vált azzá a konszolidáló erővé, amely képes lett volna kiharcolni a függetlenséget. Az ukrán mozgalom résztvevői ezért az első világháború előestéjén a külső erőktől várták a segítséget nemzeti céljaik megvalósításához.

Az Ukrajna szabadságáért és függetlenségéért harcolók emlékműve Csernyihivben

Útmutató az önálló munkához

A vázlatkészítés menete

1. Figyelmesen olvassátok el a szöveget, amelyikhez vázlatot akartok készíteni!
2. Válasszátok ki belőle azt a részt, amelyik illik a vázlat témájához!
3. Tagoljátok bekezdésekre, foglaljátok össze mindegyik tartalmát egy mondatban, írjátok be a füzetbe!
4. Minden szövegrészletnek adjatok címet!
5. Mielőtt beírnátok a füzetbe a vázlatot, ellenőrizzétek, a szöveg minden gondolata tükröződik-e benne!

A történelmi események és jelenségek összehasonlító jellemzésének menete

1. Gondolkozzatok el azon, milyen ismertetőjelek alapján lehet elképzelést alkotni az események vagy jelenségek azonos, illetve egymástól különböző vonásairól!
2. Milyen sorrendben legjobb elhelyezni ezeket az ismertetőjeleket? Miért?
3. Határozzátok meg a történelmi események vagy jelenségek azon hasonló vonásait, amelyek az összehasonlítás alapjául szolgálnak!
4. Határozzátok meg a különbségeket!
5. Vonjátok le a következtetéseket!

A történelmi portré elkészítésének menete

1. Vizsgáljátok meg, hogyan formálódott a történelmi hős (hősnő) személyisége!
 - 1) Nevezétek meg a történelmi hőst vagy hősnőt! Mikor, és hol született?
 - 2) Hol, és milyen körülmények között élt, nevelkedett, tanult?
 - 3) Hogyan formálódtak a nézetei?
2. Vizsgáljátok meg, milyen jellembeli tulajdonságai és jellemvonásai vannak a történelmi hősnek (hősnőnek)?
 - 1) Hogyan befolyásolták a történelmi hős (hősnő) jellemvonásai tevékenységét?
 - 2) Milyen jellemvonásai tetszenek nektek, melyek nem?
3. Jellemezzétek a történelmi hős (hősnő) tevékenységét!
 - 1) Mivel foglalkozott élete során?
 - 2) Miben volt sikeres, és miben kevésbé?
 - 3) Milyen néprétegek támogatták tevékenységét, és melyek nem? Miért?
 - 4) Kik voltak a harcostársai, és kik az ellenfelei? Miért?
 - 5) Milyen következményei voltak tevékenységének?
4. Foglaljátok össze véleményeteket erről a történelmi hősről (hősnőről)!
 - 1) Milyen hatást kelt bennetek tevékenysége?
 - 2) Hogyan viszonyultok az általa használt eszközökhöz és módszerekhez? Indokoljátok meg véleményeteket!

Az esszéírás menete

1. Ismerkedjétek meg az esszé témájával kapcsolatos elméleti anyaggal!
2. Gondolkozzatok el azon, miért aktuális ez a téma!
3. Készítsétek el az esszé vázlatát tézisek formájában, majd fogalmazzátok meg azokat az észrevételeket, amelyek az esszé témájának tanulmányozása során jutottak eszetekbe!
4. Emeljétek ki az esszé fő gondolatát, és fogalmazzátok meg vele kapcsolatban a véleményeteket!
5. Készítsétek el az esszé piszkozatát!

6. Elemezzétek az elkészített anyag tartalmát: stílusát és helyesírását; szerkezeti felépítését; logikusságát és következetességét!
7. Ha kell, változtassatok az anyagon, és készítsétek el az esszé végső változatát!

A vita menete

1. Ne feledjétek, nem a vitapartneret bírálod, hanem a véleményét!
2. A vita célja nem a győzelem megszerzése, hanem a közös nevező megkeresése.
3. A vitában mindenkinek ki kell fejtenie álláspontját.
4. A vitában minden vitapartner egyenrangú a másikkal.
5. A felszólalások egymás után következnek a moderátor irányításával.
6. Minden álláspontot meg kell vitatni.
7. Következtetések levonása a vita során és végén.
8. Під час дискусії необхідно підбивати проміжні й остаточні підсумки.

Fogalomtár

Abszolutizmus – önkényuralom, az államigazgatás olyan formája, ahol az uralkodó korlátlan hatalommal rendelkezik

Árutermelés – olyan termelési forma, amikor a termékeket eladásra gyártják

Asszimiláció – egy korábban önálló nép vagy néprész beolvadásának folyamata a másik nagyobb nemzetbe, melynek során ez a nép vagy néprész lemond nyelvéről, kultúrájáról, hagyományairól.

Autonómia – az ország bizonyos területeinek önkormányzata, melyek az állam által meghatározott törvényes keretek között működnek

Bérmunkások – olyan társadalmi réteg képviselői, akik a létfenntartásuk biztosítása céljából a két kezük munkáját adják el a termelőeszközök tőkés tulajdonosainak

Birodalom – politikai-politológiai kifejezés, amely erős központi hatalom (egyszemélyi uralkodó vagy uralkodó csoport) által irányított, földrajzilag kiterjedt és számos országot-népcsoportot összefogó államalakulatot jelöl

Cenzúra – olyan hivatal vagy intézmény, amely ellenőrzi a sajtótermékek, a filmek, vagy egyéb kulturális termékek tartalmát, hogy azok megfelelnek-e a fennálló politikai hatalom érdekeinek

Civilizáció – olyan emberek közössége, akik huzamosabb ideig (a közösség kialakulásától, fejlődésén át, eltűnéséig vagy átalakulásáig) éltek egy területen, saját társadalmi-politikai, gazdasági rendszerük volt és kulturális, lelki, illetve mentális identitásuk is megegyezett

Demográfiai robbanás – gyors népességnövekedés viszonylag rövid idő alatt

Diaszpóra – valamely etnikumra, vallás követőire, illetve közösségre utaló kifejezés, akik külső kényszer hatására kénytelenek elhagyni szülőföldjüket, majd a világ valamely táján, más népek között folytatják életüket, építik kultúrájukat

Ellenzék – a kormányzó pártok ellenében szerveződő, működő, azokkal versengő pártok összessége

Emancipáció – egyenjogúsítás; függő helyzetből, alárendeltségből, elnyomás alól való felszabadítás. A nők emancipációja elsősorban egyenjogúságukat jelentette a férfiakkal, a társadalomban, a munkában és a családi életben

Értelmiség – olyan társadalmi csoport, amely szellemi munkával keresi kenyerét: orvosok, pedagógusok, mérnökök, tudósok stb.

Etnosz – emberek történelmileg kialakult csoportja, akik közös származással, kultúrával, nyelvvél, történelemmel, hagyományokkal, szokásokkal rendelkeznek, tudatában vannak egységüknek és saját nevük van

Export – áru, értékpapírok vagy a tőke kivitele külföldre

Forradalom (szociális) – gyökeres fordulat a természeti, társadalmi, gazdasági vagy tudományos folyamatokban

Föderáció – korlátolt önállósággal rendelkező államalakulatok államszövetsége; az államigazgatás egyik formája

Hagyomány – történelmileg kialakult szokások, viselkedési formák, amelyek apáról fiúra szállnak

Import – az áruk, értékpapírok vagy a tőke behozatala külföldről

Ipari forradalom – a társadalom termelőerőinek fejlődése, melynek során a kétkézi munkán alapuló manufaktúrákat gyárak váltják fel, ahol gépi termelés folyik és bérmunkások dolgoznak

Ipari társadalom – olyan társadalom, melyben befejeződött a műszakilag fejlett nagyiparnak (a népgazdaság alapjának és legfőbb ágazatának) valamint alapvető társadalmi-politikai intézményeinek a kialakulása

Iparosítás – a gépi termelés meghonosodása a népgazdaság minden területén, de különösen az iparban. A műszakilag fejlett nagyiparnak a létrejötte

Kiáltvány – egy felsőbb hatalom ünnepélyes írásbeli felhívása népéhez; pártok vagy társadalmi szervezetek leírt üzenete a társadalom egésze vagy annak egyes csoportjai számára, amelyben megfogalmazzák programjukat és tevékenységük fő elveit

Közigazgatási-területi beosztás – egy ország felosztása külön közigazgatási-területi egységekre (kormányzóságok, tartományok, megyék, körzetek, járások), melynek kereteiben működnek az államigazgatási és önkormányzati szervek

Manufaktúra – az ipari termelés olyan formája, amely a kétkézi munkán és munkamegosztáson alapul a bérmunkások között. A gyárakat és üzemeket időben megelőző tőkésvállalat

Mentalitás – egy nép közös világszemlélete, világnézete, gondolkodásmódja, lelkivilága és nemzeti jellege

Modernizáció – olyan gyökeres társadalmi, politikai, tudományos, gazdasági, kulturális és mentális változásoknak, átalakulásoknak az összessége, amelyek megfelelnek a jelenkor kihívásainak

Monarchia – olyan államigazgatási forma, amelyben a hatalom egy uralkodó, király vagy cár kezében összpontosul, aki öröklí a hatalmát

Nemesség – kiváltságos társadalmi rend, földbirtokos

Nemzet – emberek olyan történelmi közössége, melyet a gazdasági és kulturális fejlődés következtében kialakuló hasonló vonások, közös terület, nyelv, szokások jellemeznek; ezeknek a tényezőknek a társadalmi tudatban és az emberek alaptermészetében való megnyilvánulása

Nemzeti újjászületés – az államisággal nem rendelkező európai népek nemzeti öntudatra ébredése; tartalmát és formáját tekintve nemzetformáló folyamat volt; a XIX. században bontakozott ki

Nemzeti-felszabadító mozgalom – idegen zsarnokság alatt élő népek harca az önkényuralom ellen, célja a nemzeti függetlenség, gazdasági önállóság, vallásszabadság kivívása és a társadalmi haladás biztosítása

Önkényuralom – államigazgatási forma a Moszkvai államban és az Orosz Birodalomban a XVI. századtól a XX. század elejéig, mely az alattvalók és a korlátlan hatalommal rendelkező egyeduralkodók viszonyára épült

Párt – politikai szervezet, melynek feladata egyes társadalmi csoportok vagy rétegek érdekeinek a kifejezése és védelme. Eszmei, világnézeti alapon szerveződik. Célja a politikai hatalom megszerzése és megtartása

Piac – közgazdaságtani kategória, amely kifejezi a termelő és fogyasztó között kialakuló, a kereslet és kínálat alapján létrejövő szerves kapcsolatot

Realizmus – a valóságnak átfogó, hű és a jellemző vonásokat kiemelő ábrázolására törekvő művészeti, irodalmi irányzat. Szűkebb értelemben művészeti irányzat, amely ellen állt a modern és avantgárd irányzatoknak

Sovinizmus – a nacionalizmus megnyilvánulásának szélsőséges formája, egy nemzet felsőbbrendűségét, más nemzetekkel való szembenállását, illetve túlsúlyát, a népek közötti ellenségeskedést és gyűlölködést hirdető eszmerendszer

Társadalmi-politikai mozgalom – a politikai aktivitás kifejezésének sajátos formája; hasonló elveket valló emberek csoportjának közös tevékenysége, amelyet az ideológiai nézetek azonossága, a közös célok és harci módszerek jellemeznek. A különféle társadalmi-politikai mozgalmakat megkülönbözteti egymástól taglétszámuk, szerepük a politikai életben és a társadalmi haladásban

Termelési viszonyok – az emberek között gazdasági tevékenységük során kialakult kapcsolatok összessége

Tőke – az a pénz, amit a vállalkozók fektetnek be a termelés fejlesztésébe jövedelemszerzési céllal

Üzem – gépi termelésen alapuló iparvállalat; a műszakilag fejlett nagyipar egyik gyártási formája

Időrendi táblázat

1798 – Szentpéterváron megjelenik I. Kotljarevszkij háromrészes *Aeneise*

1805 – a harkivi egyetem megnyitása

1806–1812 – orosz–török háború

1812–1835 – parasztmozgalom Pogyilljában Usztim Karmeljuk vezetésével

1816 – a görögkatolikus papok első felvilágosító társaságának a létrejötte

Przemyszlben

1817–1819 – szabadkőműves páholyok működése Kijevben, Odesszában, Poltavában, Kamjanec-Pogyilskijban

A XIX. század 20–30-as évei – a harkivi romantikusok tevékenysége

1819 – Vaszil Lukasevics Poltavában megalapítja a Kisorosz Titkos Társaságot

1819 – Tulcsinóban megalakul a Déli Titkos Társaság

1826 januárja – a Csernyihivi ezred felkelése Dnyepermenti Ukrajnában

1828–1829 – orosz–török háború

A XIX. század 30-as évei – az ipari forradalom kezdete az ukrán földeken

1830–1831 – lengyel felszabadító felkelés Jobbparti Ukrajnában

1833 – Lvivben megalakul a Ruszin triász

1834 – megalakul a kijevi egyetem

- 1837 – a Ruszin triász kiadja a *Dnyeszteri sellőt*
 1840 – Szentpéterváron megjelenik Tarasz Sevcsenko *Kobzos* című műve
 1843–1844, 1848–1849 – parasztmegmozdulások Lukjan Kobilica vezetésével Bukovinában
 1846–1847 – a Cirill-Metód Társaság (testvériség) tevékenysége
 1848–1851 – a Ruszin Főtanács tevékenysége Galiciában
 1848 júniusa – az első prágai szláv kongresszus
 1848 – a jobbágyrendszer eltörlése Galiciában és Bukovinán
 1853–1856 – a krími (keleti) háború
 1855 – a kijevi kozákmozgalom
 1856 – *Tauriába szabadságért!* mozgalom
 1861 februárja – cári kiáltvány a jobbágyrendszer megszüntetéséről
- Oroszországban
- 1861 – a kijevi Ukrán hromáda megalakulása
 1861–1862 – az *Osznova* lap megjelenése Szentpéterváron
 1863 – Valujev-körlevél
 1863–1864 – lengyel felkelés
 1865 – az első vasútvonal megépülése Odessza és Balta között
 1867 – az Osztrák Birodalom átalakulása dualista Osztrák–Magyar Monarchiává
- 1868 – a Proszvita létrejötte Lvivben
 1873 – az Orosz Földrajzi Társaság délnyugati osztályának megalakulása
 1875 – a csernyivci egyetem megnyitása
 1876 – az Ems-i utasítás
- A XIX. század 80-as évei** – az ipari forradalom vége az ukrán földeken
 1882 – megjelenik a *Kijevi régiségek* lap első száma
 1882 – Jelizavethradban létrejön az első ukrán hivatásos színházi társulat
 1890 – megalakul a Ruszin-Ukrán Radikális Párt – az első ukrán politikai párt
 1891 – megalakul a Taraszisták Testvéri Közössége
 1895 – egy ukrán politikai párt programjába először került be Ukrajna függetlenségének gondolata
 1898 – az Összukrán Pártonkívüli Szervezet (ÖUPSZ) megalakulása
 1899 – az Ukrán Szociáldemokrata Párt és az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt (UNDP) létrejötte
- 1900 – a Forradalmi Ukrán Párt megalakulása
 1902 – az Ukrán Néppárt megalakulása
 1903 – Ivan Kotljarevszkij emlékművének felavatása Poltavában
 1904 – az Ukrán Demokratikus Párt megalapítása
 1904 – az Ukrán Radikális Párt létrehozása
 1904 – az Ukrán Demokratikus-Radikális Párt létrehozása
 1905–1907 – az első orosz forradalom
 1906 – az első ukrán nyelvű lap, a *Hliborob* megjelenése
 1906–1911 – sztolipini agrárreform
 1908 – az Ukrán Mérsékeltek Társaságának a létrejötte

TARTALOM

Tisztelt kilencedikes lányok és fiúk!	3
1. §. Bevezetés Ukrajna történetébe a XVIII. század végétől a XX. század elejéig.	5
I. fejezet. Az ukrán földek az Orosz Birodalom keretei között a XVIII. század végén – a XIX. század első felében	
2. §. Dnyepermenti Ukrajna az Orosz Birodalom kötelékében	10
3. §. Dnyepermenti Ukrajna a korszak nemzetközi kapcsolatainak rendszerében	16
4. §. Dnyepermenti Ukrajna társadalmi-gazdasági fejlődése	24
5. §. Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete	33
6. §. Orosz és lengyel felszabadító mozgalmak. Szociális harc	41
Gyakorlati foglalkozás. A Cirill-Metód Társaság (testvériség) program- nyilatkozatai. Tarasz Sevcsenko és az ukrán nemzeti mozgalom.	49
Összegző kérdések az I. fejezethez	52
II. fejezet. A nyugat-ukrán földek az Osztrák Birodalom keretei között a XVIII. század végén és a XIX. század első felében	
7. §. A nyugat-ukrán földek az Osztrák Birodalom kötelékében	53
8. §. Az ukrán nemzeti újjászületés kezdete	63
9. §. Az 1848–1849-es európai forradalom eseményeinek kibontakozása a nyugat-ukrán földeken	68
Gyakorlati foglalkozás. A Dnyeszteri sellő és a Galíciai-ruszin Matica	77
Összegző kérdések a II. fejezethez	80
III. fejezet. Az ukrán kultúra a XVIII. század végén és a XIX. század első felében	
10. §. Ukrajna kultúrája. Az oktatás, tudomány és az irodalom fejlődése	81
11. §. Ukrajna kultúrája. A színház, zene, képzőművészet és építészet fejlődése ..	89
Gyakorlati foglalkozás. Mindennapi élet	96
Szülőföldünk a XVIII. század végén és a XIX. század első felében	104
Összegző kérdések a III. fejezethez	106
IV. fejezet. Az ukrán földek az orosz birodalom keretei között a XIX. század második felében	
12. §. Dnyepermenti Ukrajna a korabeli nemzetközi kapcsolatok rendszerében. ...	107
13. §. A jobbágyrendszer megszüntetése és a XIX. század 60–70-es éveinek reformjai	113
14. §. Az ipar és a mezőgazdaság modernizációjának sajátosságai.	122
15. §. Mindennapi élet a városokban és vidéken a reformok után	130
16. §. Ukrán nemzeti mozgalom a XIX. század 50-es éveinek végén és a 60-as években	140
17. §. Ukrán nemzeti mozgalom az 1860-as évek végén és az 1890-es években	149
18. §. A krími tatárok nemzeti újjászületése. Szociáldemokrata és önkormányzati mozgalmak	159
Gyakorlati foglalkozás. A nemzeti újjászületés kulturológiai-irodalmi (népművelő) szakasza az Orosz Birodalom fennhatósága alatt lévő ukrán földeken. Társadalmi kihívások	166

Összegző kérdések a IV. fejezethez	166
V. fejezet. A nyugat-ukrán földek az Osztrák-Magyar Monarchia kötelékében a XIX. század második felében	
19–20. §. A nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése a XIX. század második felében	168
21. §. Társadalmi-politikai élet a nyugat-ukrán földeken a XIX. század 60–80-as éveiben	178
22. §. Radikális mozgalom Galíciában. A társadalmi-politikai élet sajátosságai Bukovinában és Kárpátalján a XIX. század második felében	188
Gyakorlati foglalkozás. A nemzeti újjászületés kulturologiai-irodalmi (népművelő) és politikai szakaszának a jellemzése a nyugat-ukrán földeken	199
Szülőföldünk a XIX. század második felében	199
Összegző kérdések az V. fejezethez	201
VI. fejezet. Az ukrán földek az Orosz Birodalom keretei között a XX. század elején	
23. §. Az ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése	202
24. §. Társadalmi-politikai élet Dnyepermenti Ukrajnában	210
25. §. Az 1905-1907-es forradalom eseményei az ukrán földeken	216
26. §. Dnyepermenti Ukrajna 1907–1914 között Gyakorlati foglalkozás. Az autonómia és az állami önállóság eszméi Dnyepermente politikai pártjainak programjaiban	235
Összegző kérdések a VI. fejezethez	236
VII. fejezet. A nyugat-ukrán földek az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között a XX. század elején	
27. §. A nyugat-ukrán földek társadalmi-gazdasági fejlődése a XX. század elején	237
28–29. §. Társadalmi-politikai élet a nyugat-ukrán földeken a XX. század elején	240
Gyakorlati foglalkozás. A görögkatolikus egyház hatása a lakosság nemzeti öntudatra ébredésére a nyugat-ukrán földeken	249
Összegző kérdések a VII. fejezethez	252
VIII. fejezet. Ukrajna kultúrája a XIX. század közepén és a XX. század elején	
30–31. §. Az oktatás és tudomány fejlődése	253
32. §. Az ukrán irodalom, színház, zene a XIX. század második felében és a XX. század elején	263
33. §. Az ukrán képzőművészet és építészet a XIX. század második felében és a XX. század elején	269
Gyakorlati foglalkozás. Az ukrán család szokásai és életmódja	274
Szülőföldünk a XX. század elején	278
Összegző kérdések a VIII. fejezethez	279
Összegzés. Ukrajna a XVIII. század végén és a XX. század elején	280
Útmutató az önálló munkához	281
Fogalomtár	282
Időrendi táblázat	284

Bejegyzések a tankönyv használatáról

Sor- szám	A tanuló neve	Tanév	A tankönyv állapota	
			a tanév elején	a tanév végén
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Переклад з української мови
Перекладач *Мага Василь Васильович*
Угорською мовою

Редактор *О. О. Дебрецені*
Художник *О. С. Юхтман*
Художнє оформлення *В. І. Труфен*
Коректор *Г. М. Тирканич*

Фотографія на обкладинці *О. С. Юхтмана*

В оформленні підручника використані зображення,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання.

Формат 70×90/16.

Ум. друк. арк. 21,06. Обл.-вид. арк. 27,38.

Тираж 1844 пр. Замов. № 49П.

Державне підприємство „Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво „Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ТДВ „Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4078 від 31.05.2011

Társadalmi-politikai élet az ukrán földeken az 1905–1907-es forradalom idején

Az ukrán földek gazdasági fejlődése a XX. század elején

Az ukrán földek az Orosz Birodalom keretei között

Parasztreformok az ukrán földeken

Társadalmi-politikai mozgalmak a nyugat-ukrán földéken a XIX. század második felében

Társadalmi-politikai mozgalmak Dnyepermenti Ukrajnában a XIX. század második felében